VOORLEZINGEN

OVER DE

GESCHIEDENIS DER NEDERLANDEN,

DOOR

Dr. W. G. BRILL,
Hoogleeraar te Utrecht.

Derde Deel, Eerste stuk.

LEIDEN, E. J. BRILL.
1879.

INHOUD.

DE OORZAAK VAN DEN AANSLAG DER EDELEN TEGEN GRAAF FLORIS V.

Niet licht zal er iemand gevonden worden, die niet erkennen zou, dat de staatkunde, welke Graaf Floris in toepassing bracht, tot verklaring van den aanslag, door de Edelen tegen hem gesmeed, in aanmerking komen moet. En toch wordt, in de voorstelling, die men zich, zoo ik mij niet vergis, vrij algemeen gevormd heeft, onder de oorzaken van der Edelen vijandschap door eene bijzondere grief eene belangrijke plaats ingenomen. Ik bedoel de blaam der verkrachting van Velzens vrouw, die eene dochter van den Heer van Woerden zou geweest zijn. Heeft die blaam een waar feit tot grondslag, zoo krijgt de zaak een gansch ander aanzien, dan wanneer hier de staatkunde alleen, of maar voornamelijk, in het spel is geweest. Wanneer een Tarquinius Collatinus, die, als men de overlevering gelooft, om de beleediging, zijner gade aangedaan,

tegen zijnen bloedverwant en koning samenspant, eer prijselijk dan laakbaar handelde; wanneer een Virginius, die den smaad, welken zijne dochter te gemoet ging, bloedig wreekte, den roem van het nageslacht verdiend heeft, dan kan men kwalijk den man en den vader wraken, die den Graaf zijne schuld deden boeten: de staatkundige reden treedt bijna geheel in de schaduw, en Floris ontvangt in ons oog het verdiende loon zijner grofheid en ondeugd.

Hoogst belangrijk is derhalve de vraag, of de meening, dat de Graaf dat stuk werkelijk bedreven heeft, op genoegzame gronden steunt.

Laat ons de getuigenissen onderzoeken! Wij bezitten historieschrijvers uit den tijd zelven, of althans den tijd zeer nabij komende, met name Melis Stoke, Wilhelmus Procurator, Beka en den Klerk uit de Lage Landen, welke laatste, hoezeer van Melis Stoke en Beka afhankelijk, toch meermalen deze en gene bijzonderheid uit eene andere bron mededeelt. — Bij geenen nu van die allen vinden wij melding van het den Graaf verweten schandelijk vergrijp, of maar eenige zinspeling, daarop doelende, en dat wel hoezeer bepaaldelijk Melis Stoke 's Graven aanranding uitvoerig verhaalt, en de woorden, hem daarbij door de verraders verwijtend toegeduwd, mededeelt.

Geen wonder, zegt men: de zaak was te kiesch;

Floris' opvolgers, de voorstanders van zijne zaak, de aanhangers van zijn' persoon hebben een feit, dat zijner gedachtenis schaden kon, zijnen dood minder onverdiend, het gedrag der Edelen minder wraakbaar maakte, ontveinsd.

Maar, zoo kan men van den anderen kant redeneeren, zette Graaf Willem III, wien Melis Stoke zijn werk opdraagt, de staatkunde van Graaf Floris voort, dan moest het hem niet onaangenaam zijn de zaak dus te zien voorgesteld, dat niet zoozeer de staatkunde, als wel een bijzonder feit, den Vorst ten verderve bleek geleid te hebben; dat althans iets persoonlijks den vijanden vat op den Graaf gegeven had. En wat Willem V betreft, wien Beka en de Klerk uit de Lage Landen hunnen arbeid opdroegen, hij behoorde tot een Huis, voor welks staatkundig streven het weervaren van een' vroegeren Graaf van Holland tamelijk onverschillig kon zijn. Doch, rept dan Melis Stoke niets van die vermeende oorzaak, hij maakt geen geheim van hetgeen hij voor de ware oorzaak houdt. Floris' verbond met Frankrijk, zegt hij, berokkende hem den dood:

. . . . . . »Hi voer
Toten coninc (van Frankrijk), dat deed hem noot;
Nochtan bleef hiere omme doot,
Als ghi hier na sult verstaen." [1])

---

1) IV, 1030, volgg.

En wat zegt Wilhelmus Procurator? „De vloek, welken Graaf Floris over zich gehaald heeft, is geheel daaraan te wijten, dat hij aan (koning) Philips (van Frankrijk) zijn graafschap in leen opgedragen en van hem geschenken ontvangen heeft. Floris, uit Frankrijk terug, ging slechts met geringe lieden te rade, terwijl hij de Grooten des lands eene andere partij deed kiezen, en teweegbracht, dat zij zich van zijn hof verwijderden. In dien tijd diende hem bijna geen aanzienlijke van zijnen raad" [1]). Ook de Engelsche kroniekschrijver, Matthaeus van Westminster, brengt Floris' dood met zijne aansluiting aan Frankrijk in verband, waar hij zegt: „De Graaf van Holland wordt, daar hij den band van trouw, waardoor hij te voren met den koning van Engeland verbonden was geworden, verbrak en den raad van den koning der Franschen volgde, door zijne eigene hovelingen gedood."

1) Zie zijne Chron. in Matthaei, *Analecta Veteris aevi*, II, p. 532. In het zonderlinge Latijn van Wilhelmus Procurator luidt de plaats aldus: Philippi hujus collatione suorumque munerum donatione tota sequens maledictio Florentio comiti procuratur. Qui ad terram suam revertitur, despectorum consilio utitur, majores terrae suae inclinans et a praesentia sua segregans. Quo tempore vix proborum aliquis ejus consilio sociatur. — Deze auteur laat het verbond met Philips reeds vóór het beleg van Middelburg sluiten en stelt de huldiging van den Graaf van Vlaanderen door de Zeeuwsche Edelen als een gevolg van dat verbond voor. Wel een bewijs, dat hij den afval der Edelen in het algemeen door dat verbond gewettigd wil geacht hebben.

Al deze getuigen derhalve zwijgen van de verkrachting van Velzens gemalin en geven eene andere zaak uitsluitend als de oorzaak van den aanslag tegen Floris' vrijheid en leven op. Toch is er een tijdgenoot, en wel eenigszins ouder dan Beka en de Klerk uit de Lage Landen, met name Lodewijk van Velthem, die op dat geval schijnt te doelen. Doch hoe doet hij het? Eerst vermeldt ook hij [1]), dat de Koning van Engeland, door Floris gedwarsboomd, die een verbond met Koning Philips van Frankrijk had gesloten, den Graaf tot andere gedachten had willen brengen door hem te herinneren, dat hij zijnen zoon in zijne macht had. De Graaf antwoordde, verhaalt hij verder, dat hij, hoe leed het hem ook zijn zou, zoo zijn zoon het zou moeten misgelden, deswegens zijne staatkunde niet zou veranderen. Dus begreep Koning Eduard, dat er geen ander middel voor hem overschoot, dan den Graaf uit den weg te ruimen, en was hij het, die de bedrijvers van 's Graven moord opstookte [2]). Dit dan zou de ware oorzaak van het noodlottig geval geweest zijn. Maar voegt van Velthem er bij:

---

1) Boek III, Hoofdst. 43.

2) Waar Dr. Jonckbloet, die het Derde Boek van v. Velthem's *Spieg. hist.* als Academisch Specimen heeft uitgegeven, in vers 64 leest:

» . . . dattie coninc oec heymelike
Dit dede bedriven ende wiselike."

zal wel *liselike* in plaats van *wiselike* gelezen moeten worden.

Ander secgen, dat om een vrouwe quam
Dat men hem sijn leven nam,
Daer hi met soude hebben te doene,
Die wijf was een van sinen baroene.

Hier vernemen wij, dat er waren, die niet in de staatkunde, niet in de partij, die Floris in den oorlog tusschen Engeland en Frankrijk gekozen had, de oorzaak van 's Graven dood zochten, maar in een bijzonder feit. Was dan volgens die opvatting de verkrachting der gade van eenen der Hollandsche baronnen werkelijk de reden? Dit lezen wij bij van Velthem geenszins: integendeel, hij zegt niet, dat Floris met de vrouw van een' der baronnen te doen had gehad; neen! hij spreekt van eene vrouw, met welke hij zou te doen hebben, dat is, op welke hij het oog had laten vallen, en naar wier bezit hij trachtte. Dus komt alles neêr op een opzet, den Graaf toegeschreven, waartoe in 's Graven minzieken aard aanleiding genoeg bestond. — Neen! zeiden de Hollanders en Friezen daartegen, dit bericht ons van Velthem onmiddellijk daarop [1], neen!

---

1) vs. 73. »Noch seitmen ander in Hollant,
Daer ic oec bescreven of vant
Datne (l. dattie) Hollanders oec aldaer
Secgent ende houdent over waer."

dat is: nevens de vroeger vermelde oorzaak van 's Graven dood is er een ander gevoelen, waarvan ik vermeld vond dat de Hollanders (en Friezen, zie Hoofdst. 47. vs. 48) het voor waar houden.

de Edelen hebben den Graaf zonder oorzaak vermoord, verraderlijk, bij gelegenheid van een gastmaal, aangericht tot bevestiging eener verzoening, voor welke hij zelf zich eene geldelijke opoffering getroost had. Wel verweten de Edelen den Graaf de behandeling, die de Heeren van Amstel en van Woerden van hem te verduren gehad hadden, en de terechtstelling van den neef van den Heer van Velsen, maar die neef van Velsen was rechtmatig gestraft, en Amstel en Woerden hadden verdiend wat zij ervaren hadden, en bovendien de Graaf had ten hunnen aanzien alles weder goed gemaakt. — De slotsom derhalve was, dat de Graaf onstraffelijk en de daad der Edelen onverschoonlijk was. — Zoo dachten de Hollanders en Friezen, en wat zegt nu van Velthem, bij die uiteenloopende oordeelvellingen, van de zaak te denken? Het gevoelen der Hollanders en Friezen, in de laatste plaats door hem vermeld en zoozeer als uitsluitend waar door hen verkondigd, dat zij van geene andere reden van 's Graven dood wilden hooren, dat gevoelen laat hij zich, zegt hij, welgevallen, en al mocht hij er ook anders over denken, hij zal zich wel wachten het te weêrspreken:

. . . . »ic laet mi oec genoegen wel,
In strider niet iegen, al wistic iet el." [1])

Uit deze laatste uitdrukking heeft men opgemaakt,

---

1) Hoofdst. 47. vs. 55.

dat van Velthem iets naders van de zaak wist, maar dit uit bescheidenheid verzweeg. Doch wat is de strekking zijner woorden? Immers deze: ik leg mij gaarne bij de beschouwing der Hollanders en Friezen neder, al is het ook dat er nog wat anders onder school. En wat zou dan die verborgen reden geweest zijn? Wat anders dan de invloed en geheime medewerking van den Koning van Engeland? De ter loops vermelde meening, dat de zaak van die vrouw, met welke de Graaf „soude hebben te doene", de oorzaak zou geweest zijn, komt daarbij niet in aanmerking. Doch hoe dit zij, wie de verkrachting van Velsens vrouw voor een later uitgewerkt sprookje wil houden, hem staan die woorden van van Velthem niet in den weg, daar zij immers slechts van een opzet, niet van een uitgevoerd stuk gewagen, en geen der baronnen met name noemen.

Wel mogen wij van eene later uitgewerkte verdichting spreken. Eerst toch vernemen wij, als eene door het gros weersproken gevoelen, dat liefde voor de gemalin van een' der baronnen bij 's Graven droevig uiteinde in het spel was; later hooren wij bijzonderheden, en wel, in de eerste plaats, in een naschrift achter de Rijmkroniek van Melis Stoke, dat echter niet in al de drie handschriften van dezen geschiedschrijver, maar toch in het oudste voorkomt. Wat nu zegt dit naschrift van Melis Stoke's kopiïst. Het luidt aldus:

Al dede Gherijdt van Velsen quae ,
Dat quam alleen bi sulker daet
Dat sijn wijf was jamerlike verkraft,
Daertoe dede die grave sijn macht
Ende ontsuverde sijn goede wijf,
Hi (d.i. van Velsen) hadse liever dan sijn lijf,
Daerna, mi gelovet,
Smeet hijn (d.i. van Velsen den Graaf) met ene roede opt hovet|
Dat hem de huve boven spleet . . . .

Hier vermeldt de auteur dezer regels iets als geschied, wat, volgens Melis Stoke, slechts eene bedreiging was geweest, toen het er nog slechts om te doen was den Graaf gevangen te nemen [1]). — Van Velthem laat van Velsen later, toen men den Graaf werkelijk wilde vermoorden, op hem aankomen met het doel om zijn hoofd te kloven, doch door den zijsprong van 's Graven paard misslaan, zoodat hij hem het hoofd niet trof, maar de handen afkapte. — Bespeurt men dus bij van Velthem reeds eene waarschijnlijk onwillekeurige afwijking, bij den afschrijver van Melis Stoke treffen wij blijkbaar strijd met de volkomen nauwkeurigheid van Melis Stoke's bericht. — Maar wat schrijft Wouter de Clerc (want dit zal de naam van dien afschrijver wezen) verder?

Doe (dat is toen van Velsen den Graaf dus bejegende)
Doe dochte Gheraert om dat leet,

1) IV, 1490—1496.

Dat hem de grave hadde ghedaen
Ende hem niet ten besten mochte vergaen....

Deze uitdrukking is gebrekkig en onvolledig. Het schijnt dus aangevuld en verstaan te moeten worden: en van Velsen dacht daarbij niet, dat het hem zelven kwalijk zou bekomen. — Nog volgen deze regels:

Daer men de waerheit wil verstaen
Ende redene te redene mach gaen,
So wast mesdaen harde sere
Van enen groten lantshere.
Wat sonde hier meer af sijn ghesproken,
Dat sint so seer wert ghewroken [1]).

Hier wordt de strekking der mededeeling duidelijk uitgesproken. Wel was, dit wil de schrijver zeggen, 's Graven moord een boos stuk, maar de Graaf had er reden toe gegeven: immers is het eene zware misdaad van een groot Vorst een' zijner baronnen zoo grievend te beleedigen. De Edelen, dit is de gevolgtrekking, zijn verschoonlijk en zelfs de Heer van Velsen, de erkende hoofdhanddadige bij 's Graven moord, is zulks: want diens hem boven alles lieve vrouw was het, met welke de Graaf niet slechts „te doen zou hebben", maar werkelijk te doen gehad had.

---

1) Zie Wouters woorden bij Mr. L. Ph. C. van den Bergh, *de Geslachten van Velsen en Woerden*, in *Bijdr. voor Vaderl. Gesch. en Oudheidk.* N. Reeks, D. VII, St. I, p. 37.

Doch nu wij weten, dat van Velsen als de baron vermeld wordt, die door den Graaf dus beleedigd zou zijn geworden, moeten wij opsporen of deze opgave zich ook met onwraakbare historische getuigenissen verdraagt, en hier zal het onderzoek, door den Heer van den Bergh [1]) ingesteld, ons uitnemend te stade komen.

Maar eerst willen wij zien, hoe het bericht in den loop des tijds met meer bijzonderheden is aangegroeid. Dit bespeuren wij in een paar volksliederen, die 's Graven misdaad en dood tot inhoud hebben. Het eene is gevonden op het schutblad van een handschrift van Maerlants Rijmbijbel, en uitgegeven door van Lelyveld in zijne Aanteekeningen op Huydecoper's *Proeven van Taal- en Dichtkunde* [2]). — De dichter zegt, in het eerste couplet, dat wat hij gaat verhalen, langer dan honderd jaren geleden is. Bij gevolg moet het lied onder het bewind van Hertog Albrecht van Beieren vervaardigd zijn, en de spelling hier en daar, alsmede de uitdrukking: *mijns harssen vrouwe*, in het tweede couplet, verraden Hoogduitschen invloed. — Het andere vindt men achter de Rijmkroniek van Melis Stoke naar de uitgave door Dousa in 1591 bezorgd; het is

1) Ter zooeven aangehaalder plaatse.

2) Deel II, bl. 371—375. Siegenbeek heeft het lied overgenomen in zijne *Proeven v. Nederd. Welsprekendh.* I, bl. 1—5.

overgedrukt in het voorbericht van Siegenbeek's *Proeven van Nederduitsche Welsprekendheid* [1]). Beide zijn variaties van één en hetzelfde thema. Het laatst vermelde is meer uitgewerkt en met trekken, aan van Velthem ontleend, uitgebreid, maar daarom niet van later dagteekening, dan het andere, te achten. Wij lezen er, in het tweede couplet, het volgende:

Graef Floris tot Gheraert van Velsen sprack:
Gheraert van Velsen ghij moet hijlicken
Al an een weeuwtjen: heeft ghoets ghenoech,
En sy is also suverlike.

In deze woorden zien wij de bemoeiing van een' Vorst, wien het niet onverschillig kan zijn, welke huwelijksverbintenissen zijne baronnen aangaan: versterkten zich geslachten, wier macht geducht was of kon worden, door verzwagering onderling of wel met buitenlandsche Vorstenhuizen, dan kon de Landsheer zich licht overvleugeld zien. En, van den anderen kant, deed hij dochters van aanzienlijken huize met zijne beambten huwen, zoo verhief hij dezen, terwijl hij de trotsche geslachten noopte af te dalen. Eene gezonde staatkunde bracht derhalve voor Floris V, even goed als voor een Lodewijk XIV van Frankrijk, mede, dat hij invloed uitoefende op de huwelijken zijner Grooten

---

1) Bl. XIII—XVII. Wij laten de beide liederen in eene Bijlage afdrukken.

en voor den een of ander zijner baronnen, eene jonge dame verkoos, die de voor haar bestemde bruidegom alsdan niet zonder kwade bedoelingen op zich te laden, afslaan kon. — Een rechtstreeksch bewijs, dat de Graaf zich voorbehield, invloed op de beschikking over de hand eener adellijke dame te oefenen, bezitten wij in eene oorkonde van het jaar 1288, waarbij Herman van Woerden belooft, zijne dochters niet dan bij 's Graven bewilliging en bij zijnen rade te zullen uithuwelijken [1]. Ook uit het verhaal van Wilhelmus Procurator [2], dat de Heeren Jan van Renesse en Dirk van Brederode uit hunne gevangenschap te Geertruidenberg ontslagen werden onder voorwaarde, dat zij hunne dochters zich in een ongelijk huwelijk met Raden van den Graaf zouden laten verbinden, blijkt, hoe de Graaf gelijkheid poogde te bewerken tusschen de hoogste Heeren en zijne beambten. — In de woorden van den Graaf, in het Volkslied, waar hij Gerard van Velsen met een rijk en "suverlijk" weeuwtje wil doen trouwen, is derhalve op zichzelve niets bevreemdends noch aanstootelijks of beleedigends voor den baron.

Maar zeer natuurlijk is het, dat die bemoeiing den

---

1) Zie *Oorkondenboek v. Holl. en Zeel.*, uitgegev. v. wege de K. Akad. v. Wetensch. I^{e} Afd. bewerkt door Mr. L. Ph. C. v. d. Bergh. D. II, N°. 632.

2) Bl. 533.

Heeren hoogst onaaangenaam zal geweest zijn, daar zij hunne onafhankelijkheidszucht breidelde, en soms hoog vereerende verbintenissen afsneed — en hoe licht kon bij een verbitterd gemoed de taal op de lippen komen, dat het er den Graaf om te doen was om zijne oude liefjes aan den man te brengen. Wellicht is de overlevering van Velsens bitse bejegening en 's Graven laaghartige wraak uit geene andere bron, dan eene diergelijke hatelijke opvatting van 's Graven zorg voor het huwelijk der hofdames, gevloeid. — Hoe dit zij, onbeschoft beantwoordt van Velsen den Graaf in het volkslied:

Die schande en schieter [1]) mijn nemmermeer,
Sprack Gheraert van Velsen tot sijnen landsheer,
Eer ghij mij sout brengen in zulk verdriet:
U ouwe versleten schoenen en wil ick niet.

En wat is het wederwoord van den Graaf?

Gheraert van Velsen, mijne lieve neef,
Had ghij die woortgens wat beter beleydt:
Al had ghij 't bij u ridders hals gesworen,
Ghij zult ze [2]) draghen, ist u lief of leydt.

Deze woorden geven niets anders te kennen, dan dat de Graaf den Heer van Velsen wel zou weten te dwingen tot het voor hem beraamde huwelijk. Maar

1) D. i. geschiedt er.
2) D. i. mijne oude versleten schoenen.

de volgende regels zeggen ons, dat van Velsen weldra in het huwelijk trad met eene andere vrouw dan de voor hem door den Graaf bestemde. En zoo zou dan bij den Graaf het gruwelijk voornemen ontstaan zijn om zijne woorden op eene andere manier waar te maken: had de Heer van Velsen zijn „boeltje" niet tot vrouw willen hebben, dan zou hij Velsens vrouw tot zijn „boeltje" maken, en dit voornemen volvoert hij zonder verwijl, daartoe dezen list gebruikende dat hij den Heer van Velsen een' last opdraagt, waartoe hij zijne vrouw minstens een' nacht moest verlaten..... Zoodra de Graaf zijn boos opzet volvoerd had, „reed hij t' Uytert al in die baan." Dit leert ons, dat de verhaler, gelijk hij het huwelijk van Velsen en de verkrachting zijner vrouw onmiddellijk na de bitse woordenwisseling tusschen hem en den Graaf laat voorvallen, zoo ook 's Graven vertrek naar Utrecht, door het verraad der Edelen gevolgd, dadelijk na 's Graven bezoek bij Velsens vrouw doet plaats grijpen. Dus rijst de vraag: wanneer is de Heer van Velsen getrouwd? Is dit inderdaad zoo kort vóór den moord van den Graaf geschied? En daar ons lied ons ook weet te zeggen, dat de vrouw van Velsen eene dochter van Woerden was, zoo moet men verder onderzoeken, of het uit te maken is, dat van Velsens gemalin werkelijk tot dat geslacht behoord heeft. — Deze vragen nu zijn door

den Heer van den Bergh [1]), op grond van echte oorkonden, ontkennend beantwoord. Uit die bescheiden [2]) weten wij, dat Gerard van Velsen niet later dan in 1287, alzoo minstens negen jaren vóór 's Graven moord, met eene Hillegonde gehuwd is, van wie men niet heeft kunnen nagaan, tot welk geslacht zij behoorde. Is het denkbaar, dat van Velsen de wraak over eene zoo gruwelijke beleediging, hem en zijner gemalin aangedaan, zoolang verkropt zou hebben: want had er eene negenjarige veete tusschen den Graaf en Gerard van Velzen bestaan, de geschiedenis zou daarvan getuigd hebben. — Bovendien de volksliederen melden, dat Velsens vrouw, door den Graaf onteerd, zich uit schaamte verboden achtte, in huwelijksgemeenschap met haren man te blijven: zij spreekt:

Gheraert van Velzen, mijn lieve man,
Nu isset al verloren
Te slapen aen u groene zij:
Graef Floris heeft mijn eer genomen.

en in het andere lied:

Die grave heit mijn eere genomen,
Daerom bin ik in dit liden:
Nimmermeer en mach mi vromen
Te slapen Here bi uer siden:

Maar wat leert ons nu weder een onwraakbaar docu-

---

1) Ter aangeh. pl.
2) *Oorkondenb.* N 622.

ment?" Dit, dat van Velsen eene dochter, met name Clarisse, heeft nagelaten, die wel na 1288 geboren zal zijn, daar zij in 1325 niet te oud gerekend werd om nog in het huwelijk te kunnen treden. Immers in dat jaar ontving de genoemde dochter van Velsen van Graaf Willem III een jaargeld, dat zij behouden zal, „als zij genen man en neemt." — Het eenige dat er, om de opvatting van het volkslied te redden, nog zou overschieten, zou dit zijn, dat men aannam, dat van Velsen, na zijne vrouw Hillegonde verloren te hebben, kort vóór 's Graven rampzalig uiteinde ten tweede male gehuwd is. Dit echter zou niets zijn dan eene onderstelling, ter liefde van een gewraakt feit aangegrepen.

In onze onderstelling, dat voor de Edelen in die bijzondere grieve een rechtsgrond tegen den Graaf gezocht is, past het ten volle, dat tot de gemalin van Velsen eene dochter van Woerden gemaakt is: zoo toch kreeg Herman van Woerden, die zich nevens van Velsen het felst tegen den Graaf had vergrepen, het recht van een beleedigd vader tegen den verkrachter zijner dochter. Dat men werkelijk dit zedelijk recht, hooger dan alle plicht van vasal en genoot, aan 's Graven schuld heeft willen ontleenen, geeft het volkslied uitdrukkelijk te kennen, waar wij van Velsen tot zijne vrouw hooren zeggen:

Gister was hij mijn Heer; nu ben ic de sijn:
Dat sal hem kosten sijn leven.

Wij zagen, dat in datzelfde volkslied Velsens vrouw de taal eener Lucretia voert; — Johannes a Leidis vergelijkt haar uitdrukkelijk met die Romeinsche edelvrouw; — wel doorsteekt zij zich niet als deze: zoo iets ware ook kwalijk als gebeurd voor te stellen geweest, waar van zulk een feit de stellige gedachtenis bewaard zou zijn gebleven en, ware het verzonnen, het niet onweersproken zou hebben kunnen blijven. Maar doorsteekt zij zich dan niet, zij acht zich niettemin als echtgenoot voor haren man geheel „verloren" en zoo goed als gestorven. Doch hooren wij, hoe de dichter haar zich tegen het geweld laat verweren:

Sij riep so luyt: kraft en ghewelt!
Wat doet ghij mijn edele Landsheere?
Wasser een ander op mijn ghestelt,
Ghij zoudt hem met u swaert afkeeren.

Ook hier vinden wij de aanduiding, dat de Graaf, die bedreef wat hij als Landsheer verplicht was in een onderdaan te straffen, zijn recht als landsheer verbeurd had.

Na het verhaal van de ontmoeting tusschen van Velsen en zijne echtgenoot gaat de vervaardiger van het lied tot den aanslag tegen den Graaf over. Deze smeekt om het behoud van zijn leven .... immers voorbarig: want de Edelen hadden het plan niet den Graaf om het leven te brengen; slechts wilden zij hem den Ko-

ning van Engeland gevangen overleveren, en eerst later, door de Kennemers, Friezen en Waterlanders daarin verhinderd, hebben zij zich genoopt geacht hem af te maken, ten einde hij, in het gezag hersteld, geen felle wraak op hen mocht nemen. Wel dreigde Gerard van Velsen den Graaf met den dood, toen hij zich te weer wilde stellen, maar om toen het leven behouden, had hij zich slechts gevangen te geven en behoefde hij geen losprijs aan van Velsen in het bijzonder aan te bieden. Doch in ons volkslied wil de Graaf des moordenaars genade koopen door het aanbod dat hij van Velsens basterddochter Gravin van Holland zou maken. Dit lezende, komt het denkbeeld bij ons op, dat de Graaf niets anders bedoelt, dan dat hij Velsens dochter zich met zijnen tot opvolger in het Graafschap bestemden zoon zou laten verbinden. 's Graven echte zoon was in Engeland, aan 's Konings genade overgegeven, en zou met 's Konings dochter trouwen, en dat de Graaf desniettemin de staatkundige partij, die hij gekozen had, niet verzaakte, werd ten hatelijkste dus uitgeleid, dat hij zijnen basterd, Witte van Haamstede, liever had en dezen tot zijnen opvolger verheffen wilde. De gelijktijdige Engelsche geschiedschrijver Trivet [1]) ziet zelfs in 's Graven vermoording de straf

1) Matthaei, *Anal. vet. aevi*, II, p. 518. Noot. 2).

voor zijnen toeleg om zijnen basterd tot erfgenaam van zijne grafelijke waardigheid te maken. En in het *Oorkondenboek*[1]) vinden wij eene klacht van den Koning van Engeland, aan den Koning van Duitschland gericht, over den Graaf van Holland, met het verzoek, dat de Koning den Graaf belette, zijn graafschap door huwelijk als anderszins ten nadeele van zijnen zoon te vervreemden.

Doch bij dat den Graaf toegedichte aanbod, dat hij Velsens basterddochter Gravin van Holland zou maken, denkt onze dichter niet aan een huwelijk met een' zoon van den Graaf; neen! hij neemt aan, dat Graaf Floris, die inderdaad, trouwens nog geen drie maanden geleden[2]), weduwenaar was geworden, zelf van Velsens basterddochter zou trouwen. Maar door geene smeekingen of aanbiedingen laat de vergramde baron zich van zijn opzet om den Graaf het leven te benemen, afbrengen. Wel, zegt hij, heb ik u vergeven, dat gij mijnen broeder vermoord hebt, maar dat gij mijner huisvrouw hare eer benomen hebt, dat zal u het leven kosten. — Niet van Velsens broeder, maar zijn neef was omgekomen, en niet door den Graaf vermoord, maar op zijnen last terechtgesteld, omdat hij „binnen vrede" een moord gepleegd had, met geweld tegen den persoon des rech-

---

1) N°. 949.

2) Mel. Stoke IV, vs. 1121—1130.

ters gepaard [1]). Doch onze volksdichter neemt het zoo nauw niet, en zoo hij van Velsen hier laat zeggen, dat hij den Graaf die handeling vergeven had; dat zij derhalve geenszins de oorzaak van Velsens moorddadige woede was, geschiedt dit in volslagen tegenspraak tegen van Velthems getuigenis, die Herman van Woerden, toen het er op aan kwam den Graaf te dooden, tot van Velsen zeggen laat:

. . . . . . wreke
Uwen neve, dat mer af spreke
Emmermeer van uwer wrake.

Zeer waarschijnlijk is het ook, dat van Velsen uit dat vermeende onrecht den treurigen moed putte om den Graaf met zulke wreede wonden het leven te benemen. Hij zal zich wijs gemaakt hebben, dat hij als bloedwreker moest optreden, daar, zoo zijn neef als schender van den vrede terechtgesteld was, zulks geschied was ten spijt der Edelen, die zich het recht van oorlog en vrede niet wilden laten benemen, en krachtens een recht, dat men als door den Graaf aangematigd en alleen den Keizer toekomend beschouwde. — Maar aan dat door den Graaf tegen Velsens neef geoefende recht kon toch, zal men later gedacht hebben, in ernst geene wettiging van den moord ontleend wor-

1) Reeds Joh. a Leidis zegt, dat de terechtgestelde Velsens broeder was.

den. Daarom voorzeker laat de dichter den Heer van Velsen die zaak vergeven, om de wettiging van den moord in die andere oorzaak te zoeken.

Na Velsens tweemaal herhaalde bedreiging, dat het door den Graaf tegen zijne vrouw bedreven stuk hem het leven zou kosten, had de verhaler 's Graven jammerlijk einde moeten melden; maar in plaats van zulk een slot vinden wij een tafereel van 's Graven gevangenschap op het huis te Muiden, van de bejegening, die hij daar ervoer, en van de straf, die van Velsen deswegens ten slotte verduren moest. — De vraag, door van Velsen den Graaf gedaan, hoe hem nu te moede was, en 's Graven antwoord met de uitdrukking zijner stoute hoop op wraak, al was het na honderd jaar, door zijn' basterdzoon te nemen, vormt tegen dezelfde vraag, in het slot aan van Velsen onder zijn gruwelijk lijden gedaan en door zijn fier antwoord gevolgd, eene treffende tegenstelling. In dit gedeelte van het gedicht (of is het niet veeleer een gedicht op zichzelf?) verraadt zich geene apologetische strekking; integendeel, er heerscht eene bittere ironie in, die zich boven elke partijdigheid verheft om den geest der Grooten en dien des Graven als gelijkelijk ongebroken, en hun lot als gelijkelijk wreed voor te stellen. Dat de inhoud van dit gedeelte daarom zuiverder historisch is, mag men niet beweren. De dichter heeft het verhaal van van Velthem voor

oogen, maar hij stelt er iets anders voor in de plaats, kennelijk met het doel om het bedrijf der Edelen min afschuwelijk te doen voorkomen. Van Velthem meldt:

Des ander dages

(na den eersten door den Graaf in den kerker te Muiden ellendig doorgebrachten nacht, toen men hem ontboeid had, omdat hij, ziek als hij geworden was, de boeien niet kon verdragen; des anderen daags dan),

alsi souden eten,
Botre ende broet, wildijt weten,
Was hem daer te voren bracht.

Men wilde, wat ook Velsens en Woerdens wreedheid anders tegen den Graaf voorgehad moge hebben, den Graaf bij het leven en gezond houden, om de verdenking van hem vermoord te hebben te ontgaan en hem naar Engeland te kunnen vervoeren. Maar het lied, hetwelk de Edelen voorstelt als van den aanvang bedacht, den Graaf, zooals hij verdiend had, met den dood te straffen, weet ons te verhalen:

Smorghens doen het was schoon dach,
De Heren souden daer wat eten,
. . . .
Sy brochten hem daer een stuk berenspeck:
Sijn swijnenspeck was onghebraden.

Dus verhaalt hij ons, dat de Graaf rauw beeren-, dat is zwijnenspek moest eten. — Voorts bericht van

Velthem, dat toen de Graaf den wensch had geuit, dat broeder Peter hem de biecht mocht afnemen, Herman van Woerden hem door een knaap, als ter bespotting van het sacrament der koninklijke zalving, het hoofd liet wasschen en met gerstenkaf inwrijven, en door dien knaap, in plaats van den biechtvader, dien hij hem onthield, eene harde penitentie liet opleggen. Doch de dichter van het lied stelt den Graaf gewond voor, — hij neemt niet in aanmerking, dat van Velsen hem slechts gedreigd had met een' fellen slag op het hoofd, en bij hem vraagt de Graaf om een' schildknaap, ten einde zijn bloed af te wasschen, en nu laat hij van Velsen zelven den Graaf dien dienst bewijzen. Zoo vervangt hij dat tooneel der gruwelijkste heiligschennis, hetwelk de Edelen in het ongunstigste licht deed voorkomen, door de vermelding eener menschlievende handeling, en daarbij laat hij van Velsen die bittere vraag doen:

O! Graaf van Hollant, hoe is u nu te moede?

Het verhaal van de straf, door van Velsen ondergaan, hetwelk in het lied nu volgt, verdient mede eene nadere beschouwing.

Weldra, meldt onze dichter, werd van Velsen gevangen, en, zoo Floris had moeten denken:

Rijck Godt, nu ben ick al verraden,

zoo moest van Velsen nu uitroepen:

Rijck Godt, nu moet ick immers hangen.

Maar, voegt de dichter er bij:

Hangen was hem

(d. i. den Kennemers, Friezen en Waterlanders)

nog niet genoeg:
Sy deden een vat vol spijkers slaen;
Daer moost sijn edeldom in zijghen.
Sy rolden hem daer drie daghen lanck.

En nu laat de dichter zijne pijnigers vragen:

Gheraert van Velsen, wel lieve man
Hoe is u nu te moede?
Hoe my nu te moede is,
Dat sal ick u wel seggen:
Ick ben noch deselfde man,
Die Graef Floris sijn leven nam!

Is van Velsen werkelijk aldus, en dat wel onmiddellijk, gestraft geworden? Immers neen! Er bestaat eene oorkonde van het jaar 1299, waarin hij nevens andere eedverwanten als levend en zich buitenslands op vrije voeten bevindend genoemd wordt [1]), en in brieven van het jaar 1303 wordt ten overvloede van hem als van iemand, die in leven was, gesproken [2]). Van Velsen is de doodstraf ontkomen; maar daar ook dit een geweldige grieve was van het volk tegen de Edelen, zoo is het niet vreemd, dat ons

1) Zie ond. and. bij Wagenaar, III, 130, 131.

2) Bijvoegs. en Aanteek. op Wagen., III, p. 39.

lied, hetwelk ten doel heeft, de Edelen zooveel mogelijk vrij te pleiten, de zaak anders voorstelt. Wat verhaalt Melis Stoke? [1]) — Van Velsen was naar Kronenburg geweken op aanraden van Amstel en Woerden, bepaaldelijk van den laatsten, daar zij, zoo min mogelijk, in het gezelschap van den eigenlijk handdadige aan den moord wilden blijven. Zij zelven hadden het veiliger geacht zich niet in een kasteel op te sluiten. Zoo was de eene verrader door den ander in het net gebracht: want, zegt Melis Stoke, het gevolg van die vlucht naar Kronenburg was, dat van degenen, die zich daar geborgen hadden, de een gedood, de ander onteerd werd. Wat hij hiermede zeggen wil, zal zijn verder verhaal leeren [2]). — Dit verhaal is van dezen inhoud:

1) V, vs. 186 volgg.

2) Vs. 201—203.

Dus heeft die verrader den verrader
Verraden, en sijn, beide gader,
Deene ontlivet, dander onteert.

De lezing der andere HSS. door Huydecoper (p. 36) aanbevolen:

Dus heeft deen verrader den ander
Verraden, eñ sijn met mallicander....

is verkieselijk; doch de lezing, in den text opgenomen, zegt hetzelfde: immers versta men de woorden: »en sijn, beide gader, Deene ontlivet, dander onteert", niet dus, alsof van twee personen de eene (van Velsen) ontlijfd, de ander (van Woerden) onteerd is geworden; maar dus: aan de op het kasteel geborgenen (waar dus van Woerden buiten blijft) is beiderlei uitkomst beschoren geweest: de een is ontlijfd, de ander onteerd.

Gerard van Velsen, met enkelen naar dat kasteel gevlucht, werd aldaar door Hollanders, Kennemers, Waterlanders en Westfriezen, die hunnen Graaf wreken en hem straffen wilden, belegerd. Aan het hoofd der belegeraars hadden zich verscheiden Grooten en Edelen gesteld, om, nu die woeste hoop op de been was gekomen, het land en hunne eigen personen en goederen voor erger te bewaren. Zij zeiden natuurlijk aan die schare voldoening tegen de moordenaars toe; maar het laat zich denken, dat zij voorhadden dezen aan 's volks blinde woede en aan een door geenerlei vorm van recht geregelde wraakoefening te onttrekken. Ja zelfs moesten zij hunne schuldige standgenooten niet gaarne aan eene openbare rechtspleging onderworpen zien, daar dezen voorzeker in dat geval genoopt zouden zijn menig edelman, die nu mede tegen Kronenburg optrok, en in den persoon van Jan van Avesnes, Floris machtigen bloedverwant en staatkundigen geloofsverwant, in het land riep, als medeplichtig aan de samenzwering kenbaar te maken, en zoowel aan 's volks verontwaardiging als aan den toorn van den geduchten Koning van Frankrijk prijs te geven. Melis Stoke meldt uitdrukkelijk, dat de Graaf van Kleef, die zich tot aanvoerder had opgeworpen, zich tegenover den Heer van Kuik verbond, het zijne te doen om de belegerden te laten ontkomen.

Toen het kasteel genomen was, moest de Graaf van Kleef, ten einde niet zelf het slachtoffer te worden, aan het volk vier der aldaar in de handen der belegeraars gevallen edelen uitleveren, met name Gerard van Velsen en Willem van Zaanden en twee ongenoemden. Hoe nu handelde het volk met dezen? Melis Stoke zegt [1]:

Gheraerde van Velsen eñ Willem van Zaenden
Trecten de knechte eñ taenden,
Al of sise alle wilden eten,
Eñ doden daertoe, zuldi weten,
Dander twee....

Dat woord *taenden* geeft het zelfde te kennen wat in het volgende vers *alsof zij ze op wilden eten*, uitgedrukt staat: zij grepen hen aan, duwden hen en toonden hun de tanden, alsof zij hen verscheuren wilden. Dat zij hen doodden, staat er niet. Dat *doden* in het volgende vers *doodden ze* zou beteekenen, zooals Huydecoper meent, is onaannemelijk: *doden*, d. i. *doodden*, mist zijn voorwerp, en dit vindt men in het volgende vers *dander twee*, dat is, de twee ongenoemden [2]) — Dat van Velsen, ook naar Melis Stoke's gevoelen, er inderdaad levend af is gekomen, blijkt én uit hetgeen hij onmiddellijk aan het verhaalde toevoegt:

---

1) V, 397—400.

2) Want vóór *dander twee* moet het voegw. *eñ* wegvallen, hetwelk ingelascht zal zijn door een afschrijver, die de plaats evenzeer verkeerd begreep, als zij later verkeerd uitgelegd is geworden.

Nu mochtens hebben grote scame
De Gheraert in sijn leste bedroech.

én uit de daarop volgende uitweiding, die bewijzen moet, dat vorstenmoordenaren niet gespaard mogen worden. Waartoe dit, zoo de verkeerdheid, die hier gewraakt wordt, niet begaan ware? En hoe kon Gerard gezegd zijn hen, die hem in zijne macht hadden, bedrogen te hebben, wanneer hij hun slachtofler was geworden? Dus moeten wij het er voor houden, dat van Velsen zich met van Zaenden op eene behendige wijze aan den dreigenden dood heeft weten te onttrekken. Wilhelmus Procurator geeft ons hier eenig licht. Hij stelt ons het volgende tooneel voor. Toen van Velsen in de handen der belegeraars gevallen was, werd hij aangerand en hem velerlei pijn aangedaan om hem te dwingen de medeplichtigen te noemen. De Grooten stonden bij dit schouwspel van van Velsens ellende [1]), en vraagden wie al of niet van de samenzwering bewust waren. Dus legde van Velsen eene getuigenis af [2]) en zijne laatste woorden [3]), door velen later op schrift vertoond, hielden in, hierop kwam het voor Wilhelmus

1) Ipsius perditioni astabant.

2) Daarvan spreekt ook Beka, en Melis Stoke spreekt van Velsens belijdenis als van eene bron van zijn verhaal (IV, 1156,. 1208, 1236).

3) Zijn finale carmen, zegt W. Procur.

Procurator aan, dat Dirk van Brederode onschuldig was. — Wanneeer wij nu aannemen, dat van Velzen, aangevallen door eene schare die hem dooden wilde, zijn leven gekocht heeft door te beloven, dat hij het gansche verraad aan het licht zou brengen: als hij toch sterven moest, zal hij gezegd hebben, zou hij geen woord spreken en het volk het ware van de zaak nimmer te weten komen —, dan kunnen wij eensdeels ons den angst der Grooten voorstellen, dat hij een' hunner, hier tegenwoordig, als medeplichtig, zou aanwijzen, en andersdeels begrijpen wij Melis Stokes uitdrukking, dat hij hen, die hem in hunne macht hadden, „in sijn leste bedroog." [1])

Dat het evenwel spoedig geloofd en wellicht, om het volk te paaien, verbreid is geworden, dat Gerard van Velsen, waar en wanneer dan ook, zijn verdiende loon niet is ontgaan, maar de straf van het rad, die op zulk een' moord stond [2]), met verscheiden minder schuldigen aan den moord [3]) ondergaan heeft, — zulks blijkt daaruit, dat reeds Beka bericht, dat van Velsen

---

1) Wellicht is in de plaats van M. St. achter *in sijn leste* het woord *liedeken* uitgevallen: zoo zouden wij hier de uitdrukking hebben, die wij in Wilhelmus Procurator's *carmen finale* terugvinden. Melis Stoke bedoelt dan het laatste liedje dat hij gezongen heeft. Men vergelijke om de uitdrukking *sijn leste liedeken* te rechtvaardigen, wat M. St. zegt, IV, 526: *de Vresen — mosten — singhen enen niwen sanc.*

2) Melis St. V, 443.

3) Ald. V, 467 en volgg.

op het rad gestorven is. Aannemelijk is de meening van Scriverius, dat de overlevering van het vat met spijkers, waarin van Velsen gerold zou zijn, haren oorsprong te danken zal gehad hebben aan eene verkeerde opvatting van Beka's uitdrukking *rotatus est*, die evenzeer *gerold* als *geradbraakt* kan beteekenen: te eerder kon men zich vergissen, als men aan de marteling dacht, die Regulus door den Carthagers zou zijn aangedaan. [1])

Laat ons nu nog, voordat wij verder gaan, eenen blik slaan op het andere, minstens even oude lied. Hier erkent de Graaf, dat de vrouw, die hij van Velsen voorslaat, „zijns harssen vrouwe" is, en wordt haar naam, Isabele, genoemd, en van Velsen antwoordt: „uwer loddinningen en willic niet." [2]) — Niet achtende

---

1) Wilh. Procur. (p. 540) zegt, dat de edelen vreesden uit Kronenburg te komen: quia sine spe misericordiae ad voluntatem obsidentium traditur (te weten: castellum), quo (d. i. ten gevolge waarvan) sublatorum singulis (d. i. voor elk der uit het kasteel opgenomen) more debito rotarum collisio (d. i. kneuzing der ledematen op het rad), postque collisionem in elevando aliqualis exaltatio (d. i. de galg) praeparatur. — Hiermede bekomt men een staaltje van W. Procurator's Latijn.

2) Dit *loddinningen* is verbasterd: wellicht is die vorm te wijten aan eene verkeerde oplossing van de verkorte schrijfwijze *lodd'inge*, voor *lodderinge*: *lodderen* is, volgens Kiliaen, *voluptuose volutari*. *Loddering* is dan eerst de handeling van *lodderen*, en vervolgens, gelijk hier, de persoon, met welke *gelodderd* wordt.

op 's Graven bedreiging huwt van Velsen eene vrouw uit vrije keuze. Volgens dit lied is deze vrouw de dochter van den Graaf van Bentem, een bericht dat wel voor onwaar mag gehouden worden, daar de zaak uit geenerlei oorkonde, noch uit eenige historie van Bentheim blijkt. Wellicht is van Velsens aldus met het geslacht der Graven van Bentheim in verband gebracht, omdat hij na den moord naar het Bentheimsche zal zijn uitgeweken, waar men hem te gereeder veilig geborgen kon achten, als hij eene dochter van den Graaf tot vrouw had. Tegelijk verhief men dus den edelman tot gelijke waardigheid met het Grafelijke Huis van Holland, hetwelk met het Huis van Bentheim door het huwelijk van eenen der Graven, Dirk VI, vermaagschapt was. — Voorts weet ons lied, schijnbaar nauwkeuriger onderricht dan het andere, de plaats werwaarts de Graaf zijnen baron had heengezonden, terwijl hij zelf zijn misdadig bezoek bij de echtgenoot bracht.

»Die grave sinde hem metten vaert
Tot Bargen in Henegouwen."

Het lag voor de hand te verzinnen, dat derwaarts de boodschap zou gebracht zijn. Immers door zijne verwantschap met het huis van Avesnes zal Floris in levendig verkeer met dat Graafschap gestaan hebben, en bovendien in den tijd dat het lied gesteld is, waren de

Graven van Holland tevens Graven van Henegouwen en reisden de leden der Grafelijke familie of hunne boden gedurig heen en weder van den Haag naar Valenciennes of elders in Henegouwen. —

De coupletten, die na Velsens woorden: „bider doet die ic sal sterven, Dat sal den Grave costen tleven", volgen, schijnen mij toe geenszins bij het voorgaande te behooren: in de eerste drie wordt vermeld, dat van Velsen den Graaf bij het dobbelspel met een ponjaard had willen doorsteken. Dit woord *dobbelspel* kan, in weerwil van v. Lelyvelds aanmerking, niets anders beteekenen dan wat wij er nog door verstaan. Hoe gewoon het dobbelspel was aan het Hof der Graven van Holland, blijkt ons uit de Grafelijkheids rekeningen [1]). — Had van Velsen dat snoode voornemen niet volvoerd, het was, zegt ons lied, omdat Gijsbrecht van Amstel het hem tot driewerf toe vóór den dag, waarschijnlijk dien, waarop de Graaf werkelijk door Velsen doorstoken is, — had *benomen*, dat is, zoo het schijnt, *belet*, en wel om den wil van die van Utrecht. Hier bespeuren wij de strekking om Gijsbrecht van Amstel van schuld vrij te pleiten, althans zijn aandeel aan de samenzwering door vroegere verdienste jegens den Graaf

1) Uitgegeven door Dr. Hamaker, in de Werken van het Hist. Genootsch. gevestigd te Utrecht.

goed te maken. Ook in de oudere berichten vinden wij Gijsbrecht als zwakhoofdig, voorzeker wegens hoogen ouderdom, voorgesteld, en alzoo kwalijk verantwoordelijk. Trouwens dat Gijsbrecht den Graaf steeds heeft moeten ontzien wegens den invloed, dien Floris te Utrecht op Bisschop en stedelingen kon laten gelden, is uit de geschiedenis duidelijk.

De twee coupletten, die dan volgen, hebben het bekende karakter van een jagers- of riddersliefdesavontuur, hoedanige er talloos in de latere middeleeuwen in het Fransch zijn vervaardigd. De „witte haas" zou dan het meisje zijn, dat de jager eigenlijk bedoeld had [1]. — Wellicht heeft degeen, die de losse coupletten bijeengevoegd heeft, dit begin van het wulpsche jagerliedje ernstig opgevat en op Floris' laatste jacht toegepast. Zeker is het, dat het nu volgende couplet (het laatste van alle) werkelijk op den Graaf ziet en de aanhef schijnt van een verloren lied:

Die eedele grave sat op sijn paert,
Uit jagen waendi riden;
Hi sette twee suster kinderen
Neffens siinre siden.

---

1) Voor: *ghi en siter selve metten live*, zou ik wenschen te lezen: *ghi en sitet selve* enz. dat is: tenzij gij zelve het zijt: een andere haas, dan gij zelve »met uwen lijve", is er niet en wil ik niet vangen.

Achter Alkemade's uitgave van Melis Stoke vindt men, behalve een' willekeurig gewijzigden tekst van het lied, dat achter Dousa's uitgave aangetroffen wordt, nog „een ander lied", dat kennelijk eene omwerking is van hetzelfde thema, van kennelijk later dagteekening. Het heeft niets noemenswaard eigenaardigs, behalve dat de bewerker kennis heeft van hetgeen intusschen verzonnen was geworden, dat Velsen voor het „Hooge Recht" gedaagd, en aldaar tot de wreede straf verwezen is, en dat hij deze te Leiden heeft ondergaan. De naam dezer plaats, ook door Johannis à Leidis genoemd, is waarschijnlijk door verwarring in het volksverhaal opgenomen. Te Leiden toch was de verwant van Gerard van Velsen terechtgesteld.

Houdt de auteur van het Goudsch kronijkje (uit het begin der 15de eeuw), hoezeer hij van de historieschrijvers het eerst het bedrijf van Velsen als wraak voor de onteering zijner vrouw voorstelt, zich nog meer aan Melis Stoke, — bij dien Johannis à Leidis (uit het einde van de 15de eeuw) vinden wij het verhaal even als in de liederen uitgewerkt.

Doch genoeg over de beschouwingen, welke aan de overlevering van 's Graven geweldigen dood ter verklaring of vergoelijking van den moord zijn vastgeknoopt. Wij scheiden van de volksliederen, ze beschouwende als eene stoute en maar al te goed gelukte poging om de

waarheid in 't belang van de schuldigen te vervalschen.

Keeren wij terug tot hetgeen wij als de ware oorzaak van het geweld, tegen Floris V gepleegd, mogen beschouwen, te weten de stoute staatkunde, waarbij hij zijn verbond met Eduard van Engeland vaarwel zeide om zich ten nauwste aan Eduards grooten tegenstander, Philips den Schoone van Frankrijk, aan te sluiten. — Was deze wending in Floris staatkunde gewettigd? Deze vraag verdient alleszins dat wij trachten haar te beantwoorden. Om dit te doen is het noodig, dat wij den staat van Floris' zaken van den aanvang aan in oogenschouw nemen.

De Graaf van Holland, Willem II, Roomsch Koning, was omgekomen op een' tocht tegen de Friezen. Ziedaar een feit van eene ongemeen groote beteekenis. Hooger wettiging van het vorstelijk gezag, door hen uitgeoefend, konden de Graven van Holland tegenover Keizer of Bisschop niet doen gelden, dan zoo zij zich bekwaam toonden den Friezen meester te worden en niet alleen tegen de strooperijen dier wilde scharen en tegen den verleidelijken invloed der Friesche vrijheid een' muur op te richten, maar ook met hun grafelijk gezag de grenzen van het beschaafde Christenrijk tot over den heereloozen Frieschen bodem uit te breiden. De naam Friesland had in de middeleeuwen een vrij onbepaalde beteekenis. Nog Philips de Goede spreekt

in een schrijven aan den Paus van een aloud Friesch koningrijk, dat zich tot Dacië en Scythië uitstrekte. Lang vóór dat er van een Graafschap Holland sprake was, worden de Friezen genoemd. Wordt er onder de kruisvaarders van Friezen gewaagd, dan zijn de Hollanders en Zeeuwen daaronder begrepen, en huwt een prins van Vlaanderen de Gravinne weduwe van Holland, zoo noemt hij zich niet Robert van Holland, maar Robert de Vries. Doch behalve het verhoogde aanzien, dat de krachtdadig gestaafde naam van Frieslands Heer den Graaf van Holland zou bijzetten, had Willem II nog eene bijzondere reden om tegen de Friezen te velde te trekken. Waarom behandelde hij hen zoo vijandelijk, terwijl toch het bewind van Floris den Zwarte en van Willem I tijdens de regeering van den broeder van elk dezer Gravenzonen door de Friezen geduld was? Had Willem II het regeeringsstelsel dier Gravenbroeders gevolgd, hij zou niet in onmin met de Friezen geraakt zijn. Doch wat deed hij? Hij had den steun zijner Edelen noodig. Maar hoe hunne diensten te koopen? Hoe ook maar de kosten te vergoeden, zoo zij hem naar Duitschland verzelden om zijnen hofstoet te vermeerderen? Slechts door giften, hun geschonken. En wáár den bodem voor die mildheid te vinden? Waar anders dan in Friesland? Dus was voorzeker zijn doel zijnen Edelen in dat landschap heerlijkheden te

verleenen. Hiertegen nu verzetten zich de Friezen: zij wilden geenen stand van Edelen, in kasteelen genesteld, tusschen zich en den Graaf. Veel Heeren voor éénen te hebben, Heeren zoo dicht in hunne nabijheid, Heeren die stoffelijke rechten en voorrechten hadden te doen gelden, achtten zij niet zonder reden bedenkelijk voor hunne vrijheid en belangen. Willem II dan dacht eensdeels zijnen tegenstanders het verwijt niet te laten, dat hij, naar het opperbewind in het Heilige Roomsche Rijk strevend, niet eenmaal berekend was zijn gezag in de landen te handhaven, die hij in de naaste plaats tot onderdanigheid te brengen had. En andersdeels meende hij menig edelman met buit in land en lieden ten koste der Friezen te winnen. Daarna hoopte hij dubbel ontzaggelijk naar Duitschland terug te keeren.

En nu, daar lag hij, met zijn paard door het ijs gezonken, door Friesche boeren vermoord, en een knaapje van nog geen twee jaren als opvolger nalatend. In Duitschland was er geen gezagvoerder, die zich de belangen van het Hollandsche Huis eenigermate zou hebben kunnen aantrekken. Dus zag de Gravin van Vlaanderen, hoezeer ook na de nederlaag bij Westkappel uitgeput, zich de gelegenheid geopend om haar gezag zonder veel moeite of gerucht over het ontmoedigde Zeeland en Holland uit te breiden, aan wier burgers zij handelsvoordeelen genoeg had aan te bieden, en

aan wier Edelen zij onderstand om de Friezen te bedwingen beloven kon. Aldus ware het met de zelfstandigheid van Holland, zoo dikwijls reeds met den ondergang bedreigd, nu ten minste gedaan geweest. Doch de Koning van Frankrijk kon de vernietiging van Holland en de versterking der macht van zijn reeds zoo machtigen vasal evenmin toelaten, als de Vlaamsche handelsteden de gemeenmaking harer voordeelen met Zeeuwsche en Hollandsche steden begeeren konden. De Koning van Frankrijk dan verkoos het voordeel van het bezit van een bondgenoot in den rug van zijn' Vlaamschen leenman niet op te geven. En bovendien, de overwinnaar van Westkappel was daar, en deze, broeder van Koning Willem, moest zich in gemoede verplicht gevoelen om voor de belangen en rechten van zijn neefje te waken. In allen gevalle, aan den strijd tusschen Holland en Vlaanderen moest alsnu een einde komen. Door wederkeerige huwelijken moesten de belangen der vorstelijke geslachten van Vlaanderen en Holland onafscheidelijk één worden, zoodat de Vorsten van Vlaanderen in de handhaving van Hollands zelfstandigheid het belang van hun eigen geslacht zien moesten, en tevens moest de bron van den twist, te weten de weigering van de hulde, door den Graaf van Vlaanderen van de Graven van Holland wegens Zeeland gevorderd, voor goed gestopt worden. Koning Lodewijk IX der-

halve treedt in October 1256 als bemiddelaar op. Floris de Voogd zal met eene kleindochter der Gravin van Vlaanderen huwen; ingeval hij kinderloos overleed, zou zijn neef eene andere dochter van Graaf Guy trouwen. Tot zelfs in het geval dat ook deze kinderloos stierf, werd voorzien door een derde huwelijk tusschen eene Hollandsche Gravin met een Vlaamschen Graaf beraamd. Daar Hollands toestand hachlijk was en eene belangrijke opoffering eischte, wordt Vlaanderens aanspraak op de leenhulde van Hollands Graaf voor Zeeland in den ruimsten zin dezer geographische benaming erkend, en over Zeeland bewester Schelde, doch ten behoeve van Floris den Voogd, door Gravin Margaretha beschikt. Alzoo werd wel is waar het Huis van Holland in twee licht naijverige takken verdeeld, maar tevens voldoening verschaft aan de Zeeuwsche Edelen, welke lichtelijk meenden bij die van Holland, in wier midden de Graaf verblijf hield, achter te staan, en alzoo de aanleiding tot eene de beide landen verzwakkende tweespalt weggenomen.

Streng is door latere geschiedschrijvers, een Kluit en te Water, de erkenning der leenroerigheid van Zeeland beooster Schelde veroordeeld, ja, Bilderdijk noemt het gansche verdrag, door Floris den Voogd met Margaretha en Guy van Vlaanderen gesloten, „een gruwelstuk, waarmede weinig misdaden in atrociteit gelijk gesteld kunnen worden." Behoorde men niet, alvorens zulk

een oordeel te vellen, zich te overtuigen, dat men alles wat de zaak verklaren kon, wel overwogen heeft? Mij althans komt het gepast voor te vragen, of zij die zoo oordeelen, zich de moeilijkheid van den toestand genoegzaam hebben voorgesteld, en voorts of zij, die erkenning van gansch Zeelands leenroerigheid den oom van den jongen zoon van Koning Willem zoo hoog aanrekenende, dan meenen, dat die leenhulde ooit handelingen zou hebben behoeven te belemmeren, door het staatkundig belang van Holland of Zeeland aangeraden? Die leenhulde was eene erkentenis van den oorsprong der macht, welke op de uitoefening dier macht, des noods tegen den vertegenwoordiger der bron, waaruit zij geacht werd voortgesproten te zijn, geen' invloed uitoefende. Het begrip, dat de leenman zich van de taak vormde, die hij tegenover de Christenheid en zijne onderdanen te vervullen had, eene taak, waaraan de hoogste koningen zelfs den oorsprong hunner macht ontleenden, dat begrip gold steeds meer dan de band der leenroerigheid. Van het beroep op het godsoordeel, met andere woorden, het oorlogsrecht, deed de vasal geen' afstand: dit recht gold hooger dan alle ideale verhoudingen tusschen de Vorsten van het Christenrijk onderling.

Floris de Voogd stierf nog vóór zijn huwelijk met de dochter van Graaf Guy van Vlaanderen voltrokken was.

De jonge Graaf erfde van hem Zeeland bewester Schelde, en alzoo werd de verdeeling van het Grafelijk Huis in twee takken verhoed, maar tegelijk voor de Zeeuwsche Edelen weder aanleiding gegeven om tegen mogelijke handelingen van den Graaf van Holland de oogen naar Vlaanderen te wenden.

Floris de Voogd stierf ten gevolge eener wonde, op een steekspel te Antwerpen bekomen. Wel een bewijs dat hij door het geslacht, hetwelk hij vertegenwoordigde, zijn zegel gehecht wilde zien aan de denkbeelden, waarvan het ridderschap en zijne oefeningen getuigden. Tot drieëntwintigjarigen leeftijd gekomen, werd dan ook de jonge Graaf, nadat hij reeds vijf jaren vroeger een' krijgstocht had medegemaakt, te 's Hertogenbosch, in de tegenwoordigheid van den hoogsten Nederlandschen Vorst, Hertog Jan van Lotharingen en Brabant, tot ridder geslagen. — Het ridderschap erkende het recht van persoonlijke gaven nevens, ja, boven de overgeërfde vorstelijke of adellijke voorrechten. Verdiensten, onafhankelijk van geboorte of vermogen, deden den ridderslag verwerven. Maar de edelen waren de naasten om zich door heldendaden te onderscheiden, en alzoo werd de waardigheid van ridder weldra nagenoeg uitsluitend door edelen verworven; het ridderschap werd eene formaliteit, eene decoratie, die den aanzienlijken regelmatig ten deel viel, en zoodoende werden

de namen *ridder* en *heer* bijna synoniem. Door een groot aantal huislieden tot ridder te slaan, bleek Floris V later de oorspronkelijke beteekenis der ridderlijke waardigheid in herinnering te willen brengen. Doch dit kon den stroom niet keeren, en de romanliteratuur, waarmede men in die eeuw den geest voedde, was kwalijk geschikt om de waardij van den mensch, onafhankelijk van stand of geboorte, te doen erkennen.

Bij zijns ooms overlijden was de zoon van Koning Willem nog slechts vier jaren oud. Wie zou den overledene in de voogdij opvolgen? Zijne zuster, de Gravinne-weduwe van Henegouwen, aan wier zorg de jonge Floris toevertrouwd was, gedroeg zich weldra als voogdes. Maar kon de moeder van den Graaf van Henegouwen uit het Huis van Avesnes vrij blijven van de verdenking dat zij hare stelling in Holland en Zeeland in het belang harer kinderen zou gebruiken, en dat zij van lieverlede voor zich en de haren de rechten zou trachten te verwerven, die haar voorganger in de voogdij bij het verdrag van 1256 bekomen had? Hoe dit zij, haar bewind wekte ongenoegen. Maar bij de aanzienlijkste Zeeuwsche Edelen vond zij steun. Ongezind voor de ondervonden ontevredenheid te wijken, roept zij den persoonlijken bijstand in van den eenen der Nederlandsche bemiddelaars van het genoemde verdrag, den beslechter der geschillen over de tollen tusschen

Hollanders en Vlamen, met name Hertog Hendrik III van Brabant [1]). Deze stap was niet geschikt om de oorzaak van het ongenoegen weg te nemen. Maar kon ook de inmenging van Zuid-Nederlandsche Vorsten of wel van den Duitschen Koning, wiens invloed Aleid te baat had willen nemen, den Koning van Frankrijk aangenaam wezen? Liever moest deze Vorst de plaats van Hollands voogd zien innemen door den anderen Nederlandschen bemiddelaar van den na Willems dood met Vlaanderen gesloten vrede. Dit was de Graaf van Gelre, Otto III, gehuwd met eene nicht van dien Koning [2]). Gelre was bestemd om een bondgenoot van Frankrijk te zijn tegen de al te geduchte macht van andere Nederlandsche Vorsten.

Zoo stout was het opzet van vrouw Aleid of van hen, die haar voorop stelden, dat de nieuw aangenomen Voogd van Holland haar en haren aanhang in Zeeland, waar zij zich met den jongen Floris ophield, met de wapenen moest bedwingen.

Hoedanig was Otto's regeeringsbeleid? Om deze vraag naar behooren te beantwoorden, diene het volgende. — In

---

1) Zie Oorkondenb. No. 42.

2) Nevens Otto van Gelre wordt de Bisschop van Luik als Voogd van Holland en Zeeland genoemd in eene oorkunde van 1263. Zie Oorkondenb. No. 101. In 1264 gedraagt Aleid zich alsnog als Voogdes. Ald. No. 114.

deze eeuw treffen wij in Holland en Zeeland een getal van edelen aan, verbazend groot voor de geringe uitgestrektheid dezer landen. Dit bewijst, dat de vorige Graven de richting huns tijds gevolgd waren en gemeend hadden land en volk te moeten beheerschen door middel van den stand hunner hoofdlieden, aan elk van welke zij van dat land en volk een deel opdroegen. Het gold in die tijden als een dogma, op de heilige geschiedenis gegrond, dat God de menschen verdeeld had in heeren en knechten, genen bevoorrecht, dezen tot dienstbaarheid gedoemd. De Staat werd beschouwd als een lichaam, door den Schepper met leden toegerust. De Stand der Edelen nu was een Lid van dat lichaam, en dien Stand te onderdrukken, was een gruwel tegen God en de natuur. Maar bepaaldelijk in deze dertiende eeuw waren er Vorsten opgetreden, die dezen tusschenstand tusschen zich en het volk als eene belemmering voor den gezonden omloop der voedingsappen in het maatschappelijk lichaam beschouwden, en begrepen, dat de Edelen op hunne beurt dienstbaar dienden te zijn aan de belangen van den Staat en het algemeen. — Graaf Otto nu behoorde niet tot zoodanige Vorsten. Dit blijkt uit den opstand der Kennemers, kort voor zijn levenseind voorgevallen. In Kennemerland en in het gehoorzame gedeelte van West-Friesland had hij heerlijkheden aan zijne Edelen geschonken. Dit was in

strijd met de betrekking, waarin de Kennemers tot den Graaf van Holland meenden te staan, voorzeker uit kracht van de staatkunde van Graaf Willem I. Waren in Holland en Zeeland Edelen in zoo grooten getale op hunne kasteelen gezeten, in het genot van aanzienlijke heerlijke rechten; bloeiden in Holland en Zeeland opkomende steden, in het bezit van gewichtige privilegiën; — de Kennemer plattelandbewoners wenschten beschouwd te worden als onmiddellijke onderdanen van den Graaf, die onder hem geenen Heer of bevoorrechte gemeente behoefden te erkennen. — Deze maatschappelijke toestand der Kennemers was het beste middel om hunne naburen, de West-Friezen, zonder geweld voor het bewind van den Hollandschen Graaf te winnen: immers, werd hun de Kennemer rechtstoestand verleend, zoo hadden zij nauwelijks eenig verlies van hunne vrijheid te lijden, daar zij van de heersch- en hebzucht van Edelen bevrijd bleven. Maar te vaak moest de Graaf van Holland, ook in het vervolg, om den dienst en de medewerking zijner Edelen te erlangen, tot het afstaan van heerlijke rechten op den vrijen bodem van Kennemerland en Westfriesland de toevlucht nemen. Ook Graaf Otto schijnt van dit middel gebruik gemaakt of de aanspraak der Kennemers op eene eigenaardige verhouding te weinig ontzien te hebben. Althans zij kwamen in opstand, verbonden zich met de Westfriezen

en Waterlanders, die een gelijk belang met hen hadden, tastten de adellijke sloten, en daaronder voorzeker dat der Heeren van Velsen, aan, vermeesterden ze voor een goed deel en dwongen de Edelen zich achter de muren van Haarlem te bergen. Deze stad was het op de been gekomen landsvolk te sterk. Doch zij waren niet gezind rustig huiswaarts te keeren. Integendeel, ook de Hollanders en Stichtschen wilden zij van het juk, dat zij afgeschud hadden, gaan bevrijden: dan eerst hadden zij de gewisheid, dat hun geene Edelen meer op het dak gestuurd zouden worden, als zij den ganschen adelstand in den omtrek vernietigd zouden hebben; dan, bovendien, kwamen de nu binnen Haarlem verscholen Edelen van zelf ten val. — Dus ging het alsnu op Amstelland los. Maar hier kregen zij te doen met een' stout en boven menige bedenking verheven edelman, Gijsbrecht II van Amstel. Verlangden de Kennemers en Westfriezen een' onmiddellijken Heer, welnu, dien konden zij vinden in hem. Hij zou, zoo zij hem gehoorzamen wilden, hun wel de gelegenheid gunnen om de Edelen te gaan uitroeien: in die Edelen dacht hij zijne eigen mededingers en vijanden te treffen, en intusschen was hij zelf zooveel als de Graaf van het oproerig volk. Door zijne voorstellingen lieten de Kennemers en hunne medestanders zich winnen, en onder aanvoering van Gijsbrecht van

Amstel werd allereerst om het kasteel Vreeland, door den Bisschop ter zijner beteugeling gesticht, het beleg geslagen. Doch de verovering van dit slot kostte te veel tijd, en een grooter winst lachte den opstandelingen toe. Kwam men met de leus der vrijheid tot de stedelingen van Utrecht, zoo mocht men er op rekenen, in deze stad door een volk, dat het gezag zijner Overheden noode duldde, ingehaald te worden, en Gijsbrecht kon, door den Bisschop zijne stad te ontnemen, te gelijk de woeste schaar van zijne eigene landen afleiden en de vernedering wreken, die de Kerkvoogd hem had aangedaan. Dus zien die van Utrecht op een' schoonen morgen hunne stad door talrijke benden omringd. Op het bericht, dat de vrije Kennemers hen als goede vrienden komen aansporen en bijstaan om de Edelen, die de gemeente bezwaren en verdrukken, ter stad uit te jagen en hunne goederen aan de armen te geven, ontstaat er inderdaad eene omwenteling in de stad: de burgerij stelt, in plaats der Schepenen en Raden, anderen uit de Overlieden der Gilden aan, en jaagt de aanzienlijken, die tot dusverre geregeerd hadden, ter stad uit. Amersfoort en Eemland volgen dit voorbeeld, en Gijsbrecht van Amstel heeft schoone gelegenheid om de kasteelen van Gijsbrecht van Abkoude, Willem van Rijzenburg en Huibert van Vianen te vernielen. — Ziedaar eene bedenkelijke

beweging op maatschappelijk gebied, wel geschikt om, in de gedachtenis van den jongen Graaf van Holland weggelegd, hem zijn waar staatkundig belang te doen inzien en de geschikte middelen om dit belang te bevorderen te doen kiezen. Zelf was hij op dit tijdstip nog te jong om zelfstandig iets in deze zaak uit te richten. — Hoe liep zij af? Gijsbrecht van Amstel wist de Kennemers, wier onderhoud moeilijk viel, te bewegen vóór den oogsttijd naar hun land te keeren, om het volgende jaar den Voogd van Holland, Graaf van Gelre, te lijf te gaan. Een uitval der op nieuw door hen belegerde Haarlemmers bespoedigde hunnen terugkeer naar hunne woonsteden. Doch een leger, door den Bisschop en den Graaf van Gelre op de been gebracht, deinsde voor de hoofdstad af, en nog twee jaren duurde het, eer dat er eene tegenomwenteling binnen Utrechts muren plaats greep. Gijsbrecht van Amstel bekwam het kasteel Vreeland ten loon zijner stoutheid.

Toen Otto van Gelre stierf (in het begin van het jaar 1271) had Graaf Floris zijn zestiende levensjaar bereikt. Aanvankelijk handelde hij natuurlijk naar den zin van zijne tante Aleid, bij wie hij was opgevoed: voorzeker had hij nog geen eigen staatkundige denkbeelden en dus noch grond noch gezag om eigenmachtig op te treden. Door aan zijnen neef Floris, vrouw Aleids

zoon, het bewind van Zeeland op te dragen, ging hij te werk in den geest der schikking, die de strekking had om aan dit Gewest zelfstandigheid te verzekeren. Dat zich evenwel reeds in het jaar 1272 de uiteenloopende belangen van Aleid van Henegouwen en den jongen Graaf gelden deden, blijkt uit eene Oorkonde van 25 September van dat jaar [1]), waarbij Theodorus van Teilingen onder belofte van bijstand aan Aleid te verleenen, verzekert zich te zullen beijveren dat eendracht en vriendschap tusschen haar en den jongen Graaf bewaard blijven.

Maar kon de ongehoorde stoutheid der Kennemers en hunne bedenkelijke vereeniging met Westfriezen en Waterlanders ongestraft blijven? Bleven de verdreven Edelen, en daaronder voorzeker een Velsen, ongewroken, en werden zij òf niet òf niet volkomen hersteld? — Was dit het geval, zoo bleek de jonge Graaf in zijn hart met het bedrijf der oproerlingen samen te spannen; dan verlaagde hij zich metterdaad tot een speelbal van dat volk, en toonde hij zich een onwaardig hoofd der Edelen, die toch ook tot het land behoorden, waarvan hij de Heer was, en die hem immers, als de krijg uitbrak, met hunne mannen en middelen dienden. Niettemin werd de schuld der Kennemers ontveinsd: zij konden zich te

1) Oorkondenb. N°. 241.

zeer op hun grafelijk recht beroepen, en, bovendien, niet tegen den Graaf waren zij te velde getrokken, maar tegen de Edelen, die zich tegen 's Graven waarbelang op hunnen bodem waren begonnen te nestelen. Wie van de Westfriezen zich dezelfde betrekking tot den Graaf als de Kennemers, lieten welgevallen, zullen, als dezen, begenadigd geworden zijn [1]). Maar de nog weerbarstige Westfriezen mocht men, ondersteund door de Kennemers, wier onmisbare medewerking men voorzeker voor hunne straffeloosheid gekocht had, in hun land gaan bestoken. En bovendien, nog was de moord van Floris' vader niet gewroken; nog was het koninklijk lijk in de handen van de eene of andere Westfriesche boerengemeente. In Westfriesland moest de Graaf zijn bezwalkte eer gaan herwinnen; dáár, voor de oogen des Rijks en der geheele Christenheid, zijn verloren rang en recht als Graaf van Holland terug gaan halen. De kruistocht, in den zomer van 1272 ondernomen, bereikte zijn doel niet volkomen. Het leger van den Graaf, door de benden der Westfriesen

---

1) Zij zullen behandeld zijn geworden als de tot dusverre nog niet goedwillige Kennemer gemeenten. Zie Oorkondenb. N°. 289, gedagteekend 26 Maart, 1275. In deze Oorkonde neemt de Graaf die van Akersloot in genade aan en vergeeft hij hun de misdaad, tegen hem begaan, met belofte dat zij het voorrecht der Kennemers zullen genieten, mits zij hem gehoorzamen, als heer, en hem dienen, gelijk zij gehouden zijn.

teruggeslagen, versloeg op zijne beurt den vijand bij Heilo; doch menig Hollandsch edelman sneuvelde hier, en vasten voet kon men ditmaal in Westfriesland niet vatten.

Zou de Graaf, die, zooals Beka hem teekent, een roemzuchtig en hooghartig Vorst was, rijzig en schoon van gestalte, bevallig van manieren, wel ter taal, meer dan gewoon bedreven in het luitspel, rechtvaardig en mild, zou de Graaf zijne persoonlijke gaven ten bate van zijn land en in het belang der zich in dezen tijd krachtiger vestigende Vorstenmacht aanwenden, zoo moest hij zich van de banden en perken ontdoen, waarmede het verdrag met Vlaanderen bestemd was de Hollandsche Graven te omsluiten; zoo moest hij trachten, alleen en vrij, heer van Holland en Zeeland te worden. Levend getuige en in haar eigen belang dienares van hetgeen de Vlaamsche staatkunde voor Holland bedoelde, was 's Graven tante Aleid. Met haar was er metterdaad eene tweede grafelijke familie in het land, en door haar toedoen bleef Zeeland Bewester Schelde min of meer een zelfstandig gewest [1]). Dus aarzelde Floris niet, haar en hare kinderen zijne Graafschap te doen verlaten.

Weldra behoefde hij ook niet langer het leed te ver-

---

1) Dat de Avesnes in Utrecht eenen aanhang tegen den Graaf zochten en bezaten, blijkt uit de voorbehoedmiddelen, vermeld in Oork. No. 326 (Oorkondenboek).

duwen, dat de gedachte aan de niet genoeg getuchtigde Westfriezen en den ongewroken dood zijns vaders hem moest aandoen. In het jaar 1282 toch versloeg hij de Westfriezen te Wijdenes. — In dezen veldtocht schijnt Nikolaas van Cats de Westfriezen, die inderdaad 's Graven toekomstige vrienden en tegen de Edelen zijne bondgenooten waren, te hebben willen sparen. Hij, die ook het vertrouwen der Utrechtsche Gilden blijkt bezeten te hebben, daar hij het was, die ze met hare Overheid verzoend had, zal al te zeer verraden hebben dat het belang van den Graaf en dat van de Edelen hier uitéénliepen. Althans de jonge Graaf moest door heldenfeiten ten koste der Westfriezen toonen, dat hij hen steeds als „doodelijke vijanden" beschouwde [1]). Maar niet alleen dat de jonge Graaf de Westfriezen versloeg, hij raakte ook, ten minste werd hiervan een omstandig verhaal in omloop gebracht, op het spoor van zijns vaders lijk. Het opgegraven gebeente liet hij te Middelburg plechtig bijzetten, alzoo

1) Hoezeer de Graaf zich aan Nik. v. Cats verplicht achtte, blijkt uit Oork. No. 467. Ook de Elect van Utrecht had hem begiftigd (Oorkondenb. No 430). Ware de Heer van Cats in richting en handelingen gelijk geweest aan het gros der Edelen, en had hij bij Maerlants geestverwanten onder de St. Maartensmannen geen' goeden naam gehad, Maerlant zou hem de eer der opdracht van zijn *Naturen bloeme* niet hebben bewezen.

in de voornaamste stad van dat deel van Zeeland, hetwelk de benijders van zijn gezag zoo gaarne aan zijn gebied zouden onttrokken hebben. Hij staafde zijn recht als bezitter van dien bodem, nu hij daaraan het heilig pand van zijns vaders gebeente toevertrouwde.

Toen deze triomf op de Friezen behaald was, en zijne eer en de eer van zijn Huis in de gansche Christenheid vlekkeloos was hersteld, moest hij zich eindelijk een' vrij man gevoelen, bevoegd en bij machte om voortaan zijn' eigen weg te bewandelen. Dat hij zich zulks inderdaad gevoelde, bleek spoedig. Zijn voornemen was het niet de onderwerping der Westfriezen voort te zetten en hun land aan zijnen Adel weg te schenken: integendeel, mettertijd wilde hij hen tot onmiddellijke onderdanen bekomen, die voor de orde en hare zegeningen, welke zij hun schenken zou, aan niemand iets schuldig zouden zijn, dan alleen aan hem. Dit moest der Edelen verontwaardiging wekken, daar zij zich immers van hooger hand gerechtigd achtten eenen Stand tusschen den Vorst en de Gemeente te vormen. Verloor intusschen de Graaf de toegenegenheid zijner Edelen, zoo moest hij zijnen steun elders vinden. Waar nu dien noodigen steun te zoeken? Waar anders dan bij den nijveren burger? Schonk hij den Edelen heerlijke rechten, zoo beperkte hij in dezelfde mate zijne eigene middelen en gezag; de voor-

rechten, daarentegen, aan de opkomende Gemeenten verleend, maakten zijn gezag niet geringer: integendeel vaak onttrok hij de begunstigde Gemeente door die voorrechten aan de rechtsaanmatiging van den een' of anderen Heer, bij de beperking van wiens macht hij ook zelf belang had. Bovendien, voor de geschonken privilegiën verzekerde hij zich ruime geldbewilligingen en levering van oorlogsmannen. En, ten slotte, op dezen weg, wij zagen het, bewoog hij zich geheel in de richting van den tijd, die voor den Landsheer eene meer onbelemmerde beschikking over de middelen der natie eischte. Hoe moeilijk voor het overige de oude orde van zaken, dat is, het willekeurig gezag der Edelen over de gemeente, was vol te houden, zulks had de omwenteling van het jaar 1268 te Utrecht bewezen.

Maar kwam die staatkunde van den Vorst toch inderdaad niet op eene berooving van den Adel neder? — Erkend moet worden, dat een Vorst, welke die staatkunde volgde, de Edelen niet bij den staat liet blijven, dien zij bezaten en waarin velen onder hen zich vaster begeerden te vestigen en te versterken. Maar daarvoor bood hij hun iets anders en beters en inderdaad edelers aan. Hij wilde hun geven wat nog tegenwoordig de eer van den adel uitmaakt, en waartoe de overgeërfde levenskunst den edelman eerder

bevoegd maakt, dan den burgerman, die hem thans zelfs die eer niet meer gunt, noch die bevoegdheid begeert toe te kennen. Hij wilde hun belang inboezemen voor het Staatsgeheel, deel geven aan het bewind met den titel van Grafelijke Raden. Daarbij uit de landelijke afzondering hunner kasteelen riep hij hen en hunne zonen en dochters tot deelgenootschap aan de fijne manieren, de bevallige zeden, de letterkundige beschaving en (het moet erkend worden) de galanterie aan zijn open Hof in zijn open 's Gravenhage. Verschenen zij daar, dan aten zij van 's Graven tafel en verleende hij hun tot de kleedij toe, die zijn hofgezin onderscheidde. Diergelijke onderscheidingen echter achtten velen van den Adel eene vernedering, een listig middel om hunne onafhankelijkheid hun te ontfutselen, hunne zelfstandigheid te ondermijnen, hen tot knechten, en éénen groot te maken, die toch, waanden zij, niet hooger geboren was dan zij. Evenwel, zoo Floris zich boven hen stelde, kan men kwalijk van aanmatiging van zijne zijde spreken: of vertegenwoordigde zijn geslacht niet reeds eeuwen lang in Holland de hoogste macht? Wortelde het gezag zijner vaderen niet in eene in de tiende eeuw door niemand geëvenaarde stelling hier te lande? Burggraven van Gent, weldra vermaagschapt met het Duitsch keizerlijke en het Schotsch koninklijke geslacht, ja, met het Byzantijnsche keizer-

lijke Huis, — wie der Edelen, zoo hij niet zelf van het Hollandsche Huis afstamde, kon op zulke voorvaderen roemen? — Doch, hoe dit zij, om den onwil der Edelen te overwinnen en tegen den wrok, die ook bij dezulken, welke zich 's Graven giften schenen te laten welgevallen, overbleef, gewapend te zijn, had hij voorwaar een krachtigen steun van noode. Hij zocht dien, zeiden wij, bij de burgerij. Maar hoe hare bereidvaardigheid blijvend te winnen? Natuurlijk door haar, zooveel in hem was, de verzekering der middelen, die hare opkomst te weeg gebracht hadden, ja, de vermeerdering en uitbreiding dier middelen te verschaffen. Handel, nijverheid, scheepvaart, visscherij, ziedaar die middelen. Hief de Vorst de belemmering op, welke de kleine en groote heeren binnenslands aan de vrije beweging der neringdoenden in den weg stelden, zoo was daarmede nog niet alles, ja, betrekkelijk slechts weinig gedaan. De mededinging der Vlamen moest overwonnen, de gunst van den Koning van Engeland verkregen worden. Verleende deze Koning aan de Vlamen handelsvoorrechten, die hij aan de Hollanders en Zeeuwen onthield, liet hij zijne onderdanen aan genen wol leveren op voordeelige voorwaarden, die hij dezen ontzegde; stond hij den invoer van Vlaamsche lakens toe, terwijl hij den toegang tot zijne havens voor Hollandsche produkten min of meer belemmerde, zoo

was de mededinging met Gend en Brugge niet vol te houden. En, over het algemeen, wie op zee de gunst van den Koning van Engeland miste, kon niet hopen tegen de onbeschoftheden der Engelsche zeevaarders en visschers beveiligd te zijn en rustig te kunnen varen en visschen. [1]).

Behoeft er meer gezegd, om te doen beseffen, dat, zoo de Graaf de gunst des Konings van Engeland aan de Vlamen wist te onttrekken en aan zijne onderdanen te doen schenken, hij op de vurige toegenegenheid, de blijvende dankbaarheid en de krachtdadige ondersteuning der burgerij kon rekenen? Tot elken prijs derhalve moest hij die gunst des Engelschen Konings zien te winnen. Inderdaad, het gold hier zijn regeeringsbeginsel, de taak van zijn geslacht, de toekomst van zijn Huis en van zijne Landen. Was hij een waar Vorst, zoo moest bij hem, in vergelijking met zulk een doel, niets ter wereld in aanmerking komen. Hij

---

1) Zie in Oorkondenb. No. 294 een blijk, hoe hoog de geschillen tusschen de Zeeuwen en de Londenaars gerezen waren. Met veertien en meer koggen waren de Zeeuwen in zee om zich met geweld recht te verschaffen. Bij de oorkonde, onder No. 402, verbiedt de Koning van Engeland die van Zeeland te beschadigen. Wegens zekere overtredingen, door hen tegen Engelsche kooplieden begaan, had hij goederen van die van Zeeland in beslag laten nemen; doch de Graaf van Holland had laten weten, dat hij die overtredingen goed zou laten maken.

moest zijn eigen persoon en bloed, in één woord, alles daarvoor over hebben: want zijn bestaan en dat der zijnen had geene waarde voor hem, zoo hij het oogmerk dier staatkunde niet bereikte. Aan dengenen, die hem het doel van zijn streven verzekerde, kon hij alles, zijn goed en bloed verpanden, ja, hij zou het zelfs zijne zaligheid doen: want nimmer zou hij geneigd zijn prijs te geven wat hij tegen deze waarborgen verwierf.

Doch al biedt de eene partij ook nog zoo veel aan, — wanneer het aangebodene voor de andere partij geene of luttel waarde heeft, komt de overeenkomst toch niet tot stand. Maar het bondgenootschap met Holland had voor den Koning van Engeland groote waarde. Zijne onderdanen hadden eene markt voor de voortbrengselen van hunnen bodem noodig; doch tamelijk onverschillig moest het hun zijn, of zij die te Brugge dan wel te Dordrecht vonden. En wat hem, den Koning, betrof, het bondgenootschap met Vlaanderen was hem veel waard. Doch hoe kon hij vat genoeg op de machtige Vlaamsche steden krijgen, daar in dezen tijd de Koning van Frankrijk aan de vrijheidszucht dier Steden alle mogelijke voldoening gaf? Gelijk de Zeeuwsche Edelen in hunnen strijd met den Graaf van Holland den naam van den Opperleenheer, Graaf van Vlaanderen, gebruikten, zoo bedienden zich die Steden in haren strijd met den Graaf van het gezag van den Opperleenheer,

Koning van Frankrijk. Geen Koning van Engeland kon haar een recht tegen haren Graaf verleenen, ten minste zoolang de koning van Engeland geen koning van Frankrijk was. Doch, in allen gevalle, gesteld Vlaanderen was tegen Frankrijk, Engelands grooten mededinger op het vaste land, in het harnas te jagen, steeds was Vlaanderen een vasalstaat van den Koning van Frankrijk en steeds kon deze zijn recht doen gelden om Vlaanderen naar zijnen wil te zetten, zoo hij daartoe slechts de macht bezat, en liet het zich bij de zich zoo voorbeeldeloos uitbreidende koninklijke macht in Frankrijk niet aanzien, dat hij daartoe eenmaal, weldra misschien, de macht hebben zou? De Graaf van Holland daarentegen was in werkelijkheid een zelfstandiger Vorst dan de Graaf van Vlaanderen. Op hem had de Koning van Frankrijk niets te zeggen, en zoo nog in ernst aan Hollands leenverband met het Roomsche Rijk der Duitsche natie kon gedacht worden, wat vermocht in dezen tijd de koning van Duitschland? Rudolf van Habsburg mocht aan het bewind gekomen zijn; doch wat kon deze uitrichten om eenen Graaf van Holland te dwingen, op dien grooten afstand en bij de onmogelijkheid om zich de voldoende en blijvende medewerking van Rijksvorsten en Rijkssteden te verschaffen? En, daarentegen, stond den aanzienlijken en rijken Graaf van Holland het middel niet ten dien-

ste om zich aan het Keizerlijke Hof vrienden te maken? [1]) Het bondgenootschap van Holland was alzoo den Koning van Engeland in dezen tijd meer waard dan dat van Vlaanderen. En had het niet reeds veel voordeels in, dat hij door dat bondgenootschap Holland van Frankrijks zijde aftroonde. Tot nog toe had Frankrijk, om de hand in de Nederlandsche zaken te houden, gewenscht op Holland te rekenen: onttrok nu de Koning van Engeland dit Graafschap aan den invloed en de vriendschap van Frankrijk, zoo strekte dit almede tot verzwakking van Frankrijks stelling. Weigerde hij,

---

1) Hoe machteloos de Keizer was en welke middelen aan zijn Hof in het werk gesteld werden, blijkt bij vergelijking van de twee oorkonden (in het Oorkondenboek) No. 304 en 305. Bij de eerste belooft de Roomsch Koning, Rudolf, ingeval Floris V zonder erfgenaam overleed, Jan van Avesnes en zijne erven met Holland en andere Rijksleenen te zullen bekleeden. En op denzelfden dag (13 Jan. 1276) belooft hij hetzelfde met dezelfde getuigen aan Herman Graaf van Hennenberg, door zijn huwelijk Oom van Floris. Hiermede bewees de Roomsch-Koning zijne onmacht om tusschen de beide mededingende Huizen te beslissen, en ontnam hij slechts aan de eene zoowel als aan de andere partij het voorrecht van zich uitsluitend op den Keizer te kunnen beroepen: nu moesten de beide partijen de zaak slechts onder elkander of met andere hulp uitmaken. — Blijkens Oork. No. 432 verkocht de Graaf van Hennenberg (in 1281) al de goederen, die zijne vrouw in Holland bezat, aan Jan van Henegouwen. In 1282 droegen hij en zijn zoon Boppo al hun erfgoed in Holland aan den echtgenoot van 's Graven zuster, den Markgraaf van Brandenburg, over (Oork. No. 455).

daarentegen, de aangeboden hand van den Graaf van Holland, zoo zou deze zich voorzeker in de armen van Frankrijk werpen, en de macht van Frankrijk alweder versterken. —

Deze beschouwingen verklaren volkomen het verdrag, dat er in 1281 tusschen Graaf Floris en Koning Eduard I tot stand kwam en bestemd was de nauwst mogelijke aansluiting van zijn Huis aan dat van dien Vorst, tot de mogelijkheid toe der vereeniging van Holland met Engeland onder één hoofd, te bewerken [1])

Dit laatste geval beoordeele men niet uit het oogpunt van onzen tijd. In die eeuwen van gewestelijke en gemeentelijke vrijheden kwam het er voornamelijk op aan, dat de Vorst de privilegiën en eigene gerech-

---

1) Met de sterkstsprekende uitdrukkingen betuigt de Graaf zijne gehechtheid aan den Koning van Engeland. In zijn in het Fransch gesteld hoofsch brieftje, waarin hij aan Koning Eduard bericht geeft dat hij zijne »doodelijke vijanden," de Friezen, geheel overwonnen en het lijk van zijnen vader terugheeft, zegt hij zich tot den Koning te richten, *com a mon seigner et a celi de qui je me fie tant, que bien quide savoir, que plus lies en seront se Dix me donnoit archiever si grant partie de mon desir com ceste est.* In den Latijnschen brief aan denzelfden (1283. Oork. N° 481) zegt hij: vestre benivolentiae amicitiam — toto affectavimus desiderio et adhuc affectamus pre ceteris dominis viventibus. In N° 512 (1284), waar de bruidschat van 's Graven dochter Margaretha wordt bepaald, heet het: ut domino regi et suis et nos et nostri districtius obligemur, cum super omnes mortales principes, suis exigentibus meritis, eidem intendamus animotenus complacere.

tigheden zijner landen erkende. Vermits binnen de grenzen van één land vaak Gewesten met gansch verschillende staatkundige rechten gevonden werden, zoo was er geen gevaar te duchten, dat de vreemde Vorst de rechten van een nieuw gewest zou opheffen, daar hij in zijn Rijk verscheidenheid van rechten toeliet. Was het regeerend Huis in de liefde van den landzaat geworteld, des te beter; maar de groote vraag was, of de Vorst machtig genoeg was om anderen machtigen heeren ontzag in te boezemen. — En zoo mag men vragen, beloofde het den Hollanders en Zeeuwen eene zooveel betere toekomst, wanneer zij aan Avesnes of Hennenberg, welke beide Huizen zich in die jaren de opvolging trachtten te verzekeren, gekomen waren? Aan het eerste dezer beide Huizen zijn Holland en Zeeland eenmaal werkelijk gekomen, doch door vrije verkiezing van den landzaat, nadat de gewichtigste gebeurtenissen zulks als de wenschelijkste uitkomst hadden doen erkennen.

's Graven toenmaals (in 1281) eenig en nog zeer jeugdig kind, Margaretha, dan werd bij het verdrag van dat jaar aan Alfonsus, zoon des Engelschen Konings, verloofd, en zoo de Graaf geene zonen kreeg, zou zij gansch Holland erven en zoo doende aan Engelsche prinsen brengen; maar ten behoeve harer zusters, zoo zij die kreeg, en harer moeder, weduwe geworden, zou door

den Koning uit 's Graven nalatenschap voor uitzet en lijftocht gezorgd moeten worden. Stierf de Graaf, terwijl de kinderen nog te jong waren, dan zou de Koning middelerwijl het bewind laten waarnemen. Was het huwelijk voltrokken, dan zou 's Graven dochter onmiddellijk in het bezit van die helft des lands gesteld worden, welke de Koning verkiezen zou: alleenlijk zou de Graaf de inkomsten dier helft blijven genieten. Doch de Koning kon alsdan zijnen zoon daar en in de andere helft des lands door de Edelen en de Gemeenten doen inhuldingen. Deze bekrachtiging van de zijde der landzaten, gaf het verdrag ten slotte te kennen, was een vereischte: indien 's lands wetten en gewoonten de uitvoering der overeenkomst niet gedoogden, zou al wat er beloofd was, ongedaan blijven [1]).

Niettemin, werd deze overeenkomst immer een werkelijk, zoo was het te verwachten, dat er eerlang we-

---

1) Was Holland een spilleleen, dat de Graaf zoo onvoorwaardelijk ten behoeve zijner dochter over zijn Graafschap beschikt? Die vraag had steeds slechts in zoo verre gewicht, als er eene partij bestond, die zich van een voorwendsel om onderwerping te weigeren, wilde bedienen. Mishaagde de staatkundige partij der Gravin, zoo wilde men haar het recht van te regeeren ontzegd hebben op grond dat Holland een zwaardleen was. — Ten overvloede liet Floris zich door Koning Rudolf bij besluit van 19 Juni, 1282, vergunnen, Holland en zijne overige Rijksleenen, bij gemis van een zoon, op zijne dochter te laten overgaan (Oorkondenb. No 457).

derom twee grafelijke gezinnen in het land gevestigd zouden zijn. Maar stond de Graaf vroeger tegen eene tante over, thans zou het tweede gezin tegen den graaf als vorst en vader overstaan. En met al die verbintenissen werd voor 's Graven geslacht, anders voorzeker, bij zijne stoute plannen, op den duur en na zijnen dood niet tegen den wrok der Edelen bestand, het eigenbelang en de bijstand van den voor Holland bij vijandschap geduchtsten en bij vriendschap vermogendsten Koning verzekerd. Om te verhoeden, dat het werk van zijn leven, waarbij hij toch het waar belang des lands ten doel had, althans na zijnen dood niet in duigen viel, was geene opoffering te groot. En dat de Graaf zijn regeeringsbeginsel in Holland door Koning Eduard gehandhaafd zou zien, daarvan mocht hij zieh verzekerd houden: immers is het Koning Eduard geweest, die aan vele Steden in zijn Rijk het recht om afgevaardigden naar de Parlementon te zenden, trouwens niet voor niet, heeft toegestaan, en onder wiens bewind de toestemming der vier Standen tot elke heffing van belasting als vereischte is ingevoerd. — Het heil der landzaten, ik herhaal het, was 's Graven doel. Vandaar de bepaling, dat alles wat hij beraamde, als ongedaan zou worden aangemerkt, zoo de wetten en gewoonten des lands het verboden: om de vrijheid te behouden was het te doen, en hoe zou dan

die vrijheid zelve prijs gegeven hebben mogen worden?

Dat al die bepalingen gemaakt werden in de onderstelling, dat Graaf Floris geen' zoon zou krijgen, op een leeftijd dat niets waarschijnlijker was dan dat hij een' zoon krijgen zou, het bewijst voorzeker, dat hij, wetende welk een' haat zijne staatkunde zou ontmoeten, begreep dat men hem een' vroegen dood gunde en, bleef die uit, zijn einde wel eens mocht willen bespoedigen. Met die bepalingen nu bereikte hij dit doel, dat een ieder beseffen moest, dat met zijn dood niets gewonnen kon worden, daar een machtig vorst onmiddellijk zich het nagelaten geslacht zou aantrekken, en zeker den vijanden van den Graaf geene voldoening zou schenken.

Inderdaad werd den Graaf weldra na dat verdrag een zoon geboren. Nu konden Margaretha en Alfonsus Holland slechts dan erven, wanneer die zoon kinderloos overleed. Dus was er vooreerst slechts voor een' rijken bruidschat der jonge Gravin te zorgen, gelijk dan ook geschiedde. Maar bovendien werd dadelijk tot een huwelijk van den jonggeborenen met eene dochter van Koning Eduard besloten en door den Graaf aan deze Prinses, evenzeer als aan zijnen zoon, een jaarlijksch inkomen toegelegd. Doch nauwelijks was deze overeenkomst beraamd, of Prins Alfonsus kwam te sterven, en nu werd het huwelijksverdrag tusschen Graaf

Jan, Floris' zoon, en 's Konings dochter weder gewijzigd. Thans werd bepaald, dat de Koning eene som bij termijnen zou uitkeeren, wier ontvangst den Graaf verbinden moest om de bepalingen na te komen, met name deze, dat de jonge Graaf, zoodra hij zijn zevende jaar bereikt had, naar Engeland zou gezonden worden om dáár te worden opgevoed. — En zelfs geen dood mocht den te strengelen band verbreken. Immers, stierf een der verloofden, zoo zou de overlevende aan een ander kind van den eenen der beide Vorsten uitgehuwelijkt worden. Dus werd van beide zijden wel alles in het werk gesteld om de vermaagschapping der vorstelijke gezinnen te verzekeren. Het was er den Koning blijkbaar om te doen, den Graaf aan zich en het belang zijner staatkunde te verbinden: vandaar dat hij 's Graven zoon als gijzelaar of pand bedingt. En wat den Graaf betreft, deze wilde wel gebonden zijn, zoo zeer zelfs dat hij, ter verzekering zijner trouw, bij dat verdrag niet alleen zich en zijne goederen ter beschikking van den Paus stelt, aan wiens ban hij zich onderwerpt, maar ook den Koning van Engeland, den Graaf van Vlaanderen en den Hertog van Brabant vrijheid geeft om hem en alle ingezetenen van Holland en Zeeland aansprakelijk te stellen totdat aan het verdrag voldaan zou zijn. — Ziedaar de daad van iemand die niets liever verlangt dan dus verbonden te wezen en wel

verzekerd is, dat hij het verdrag niet zal verbreken, vermits dat waartoe hij zich verbindt, hem alles waard is: alles wat hij het minst moet wenschen, duldt hij liever, dan dat hij zich niet aan zijne verbintenis zou houden.

Maar zoo Koning Eduard den Graaf met zulke onverbrekelijke banden meende te moeten binden, — wat was het dat hem dit noodzakelijk deed achten? — Reeds gaven wij het met een woord te kennen. Voorzeker moest hij duchten, dat de Graaf hem ontsnappen zou. Zoo mogen wij het er voor houden, dat den Graaf van eene andere zijde aanbiedingen werden gedaan. En wanneer wij dan weten, welk een ondernemend Prins omstreeks dezen tijd, in den persoon van Philips den Schoone, den troon van Frankrijk stond te beklimmen, dan kunnen wij ons zeer goed begrijpen, dat er Koning Eduard alles aan gelegen was, dat na den dood van zijn' schoonvader, Philips III, en de troonsbestijging van zijnen vermetelen zwager, de persoon van den Graaf van Holland door hem en door niemand anders gewonnen werd. Het is klaarblijkelijk, dat de Koning van Frankrijk een waakzaam oog gevestigd hield op hetgeen er in de Nederlanden voorviel, en dat hij zijnen invloed aldaar krachtig gelden deed.

In dezen tijd nu maakten twee Nederlandsche Vorsten aanspraak op het Hertogdom Limburg, met name Jan I, Hertog van Brabant, en Reinoud, Graaf van

Gelre. Twijfelachtig kan het niet zijn, wiens partij door den Koning van Frankrijk getrokken moest worden: immers die van den Graaf van Gelre, die trouwens zonder steun van die zijde den strijd tegen den machtigen Zuid-Nederlandschen Hertog niet zou aangevangen hebben. Zulk eene uitbreiding van gebied en macht, als de Hertog van Brabant door de aanwinst van een nieuw Hertogdom ten deel zou vallen, kon dien Koning niet anders dan bedenkelijk voorkomen. Liever gunde hij die aanwinst aan den meer afgelegen Graaf van Gelre, die daardoor des te meer bekwaam zou worden, met hem in verbond, de Zuid-Nederlandsche Vorsten in bedwang te houden. Wie in Noord-Nederland Franschgezind was, moest in dat geschil de zijde van Gelre houden; wie de vriendschap van Frankrijk niet verkoos aan te nemen, was op de hand van den Hertog van Brabant. Wat nu weten wij van de partij in deze zaak door Graaf Floris gekozen? Hij staat met den Hertog van Brabant op een voet van groote vriendschap [1]), en met den Graaf van Gelre is hij in openlijken strijd, zoodat Koning Eduard een bestand tusschen de beide Graven bemiddelen moet [2]), hetgeen zijn belang medebracht, daar hij zoo doende

---

1) Oorkondenb. N° 486 en 487.

2) Ald. N° 510.

den Koning van Frankrijk de bemoeiing met deze zaak afsneed [1]). Maar dit bestand werd zoo weinig vernieuwd, dat korten tijd na zijnen afloop de Graaf van Holland den Hertog troepen ter hulp zond onder bevel van Wolfert van Borselen en Jan van Renesse. De hoop op aandeel in de verdeeling van den te maken buit in landgoederen, kon deze aanzienlijksten der Zeeuwsche Edelen aansporen den Graaf dus te dienen. En inderdaad, den 12^{den} September 1286 [2]) belooft Jan van Brabant den buit met den Graaf van Holland te deelen, dien zij samen op den Graaf van Gelre zullen maken [3])!

Te Woeringen werd het pleit ten voordeele van den Hertog van Brabant beslecht en Graaf Reinoud werd des Hertogs gevangene. Doch nu trok zich de Koning van Frankrijk de zaak aan. Door zijne bemiddeling wordt de vrede getroffen en te Parijs geteekend, en bij dien vrede Graaf Reinoud in vrijheid gesteld en hem tegen hetgeen hij den Hertog van Brabant gunnen moest, nog de Bommeler- en Tielerwaard gelaten.

Had zich de Graaf van Holland gevleid, door zijn bondgenootschap met den Hertog van Brabant of wel

1) Ald. No 544. Zie voorts *Acta publ. Angliae*, aangehaald door Wagenaar, III, 34.

2) Ald. N° 593.

3) Toen de Graaf van Kleef in het verbond was opgenomen, beloofde men de te winnen landen onder hen drieën te zullen verdeelen (N° 600).

langs vredelievenden weg, ten gevolge van het kinderloos overlijden van Graaf Reinoud, door dien Hertog met de Veluwe, en de Tieler- en Bommeler-waard beleend,[1]) zijn gebied tot den Gelderschen IJsel uit te breiden, — de macht van den Bisschop van Utrecht zou hem daarbij niet in den weg gestaan hebben.

In de stad Utrecht, toen voorzeker de grootste in gansch Noord-Nederland, moest behoefte gevoeld worden aan een uitstekend hoofd. Bij den inval der Kennemers was gebleken wat de Gilden aldaar tegen de Regenten van adellijke en patricische geslachten in het schild voerden. Tot voldoening dergenen, die nieuwe mannen aan het bewind wilden zien, en tegelijk tot billijke geruststelling der gevestigde regeerende Klasse, was van den Bisschop geen genoegzaam heil te wachten. Hij toch was niet zelden een vreemd heer, wiens gezag niet wortelde in de aloude genegenheid der landzaten: eigen krijgers kon hij niet in het veld brengen, en de partij, ja, de familien, welke hem op den zetel verheven hadden, moest hij naar de oogen zien. Uit de stukken blijkt, hoe de Utrechtsche prelaten in dezen tijd den Bisschop durfden bejegenen [2]). — Zou dan

1) Oorkondenb. N⁰ 594.

2) Zie Oorkondeb. N⁰ 367, waar zij den Bisschop, onder betuiging van eerbied, niettemin met bedreiging sommeeren binnen een bepaalden tijd zekere door hem ten behoeve van Herman van Woerden vervreemde goederen der Kerk terug te brengen.

een Gijsbrecht van Amstel den Utrechtenaren in zijn' persoon het gewenschte uitstekende hoofd verschaffen? Dat deze edelman, ten spijt van elken anderen Heer, soevereine rechten gelden deed; dat hij doen wilde wat de stichter van het Graafschap Holland gedaan had, toen hij ten spijt van Bisschop en Keizer den tol te Dordrecht gevestigd en gehandhaafd had, het bleek toen hij een' nieuwen tol op den Vechtstroom legde. Doch zou hij deze heffing tegen Utrecht en Holland kunnen volhouden, gelijk Dirk III zijnen tol tegen Rijk en Kerk gehandhaafd had? Dat was de vraag. Vroeger, wij zagen het, had hij, aan het hoofd der Kennemers, aan het Utrechtsche volk meer dan voldoening verschaft. Maar hoe weinig degelijk was zijn gezag geweest, en ten slotte scheen hij zijne medestanders slechts om den tuin geleid te hebben. En de Stichtsche aanzienlijken en Edelen — konden zij zich getroosten het gezag van eenen, nauwelijks hooger geplaatst dan zij, boven zich te erkennen? Trouwens Gijsbrechts eigen onderdanen slofen zich, buiten hem om, aan een anderen Heer aan, en die Heer was de Graaf van Holland [1]). Ja! wie in het belang der burgers de Edelen in ontzag en bedwang, en tevens den Edelen, welke zijne regeerings-beginselen dienen wilden, de hand boven het hoofd

---

1) Zie Oorkondenb. No 274.

kon houden, het was niemand anders dan de Graaf van Holland. Zoo zien wij dan ook de Heeren van Zuilen zich, in hunne veete met de Heeren van Amstel en Woerden, aan hem aansluiten, en de Abt van St. Paulus en de Deken van St Marie beloven de belangen van den Graaf als hunne eigene in de Utrechtsche Kerk te zullen voorstaan [1]. — En den Bisschop zelven moest de invloed van den naburigen Vorst gewenscht zijn: of had hij niet een gewapenden wereldlijken arm tegen de weerbarstigheid zijner Edelen en burgers noodig? Zich zelven moest hij machteloos verklaren om den plicht van den soeverein te vervullen en de boosdoeners te straffen, en de Graaf kon betuigen, door medelijden bewogen te zijn met den Elect en met den „wankelen staat van de geheele Utrechtsche Kerk", terwijl hij voor den Bisschop, door den Paus wegens wanbetaling in den ban gedaan, in de bres springt [2]. Zoo laat het zich genoegzaam begrijpen, dat Floris reeds sedert 1273 [3]) in een bijzonder verdrag getreden was met de Wet en de Burgerij der stad Utrecht, waarbij dezen zich verbonden de stad ten allen tijde voor den Graaf en zijne nakomelingen open te houden, en zich in de keuze van een' Bisschop steeds naar hem te voegen: alles tegen bescherming en handhaving van

1) Ald. N° 509. 2) Ald. N° 546. 3) N° 273 en 275.

zijne zijde [1]). En mede is het niet vreemd, dat kort daarna de Bisschop zijne geschillen met zijnen vassal, Gijsbrecht van Amstel, en met de mannen der Stad en des Lands van Utrecht aan de uitspraak van den Graaf van Holland onderwierp [2]), en zich het ongenoegen van zijnen Metropolitaan, den Aartsbisschop van Keulen in die mate op den hals haalde, dat deze een interdict over den Bisschop en den Graaf van Holland uitvaardigde op grond dat gene met dezen onderhandeld had om het Sticht aan Holland te brengen [3]). — Metterdaad was de Graaf van Holland van nu aan de wereldlijke Vorst van Utrecht. De Utrechtenaren, die het met hem eens waren, werden wederkeerig in 's Graven land als eigen ingezetenen behandeld [4]). De Raad te Utrecht is 's Graven Raad [5]); de Graaf heeft kasteleins in de sloten van het Sticht en ambtenaren in het land van Utrecht [6]).

Maar deze betrekking bracht veplichtingen mede. De Graaf moest zich bekwaam betoonen de machtige Heeren van Amstel en Woerden te bedwingen. Zou de Heer van Amstel in staat zijn de heffing van dien tol op de Vecht en zich in het bezit van het hem door 's Bisschops zwakheid afgestane kasteel Vreeland te handhaven? Dat, herzeg ik, was de vraag: want de Utrechtschen

---

1) Zie ook Oork. N⁰ 369 en 370. 2) No. 278 en 326.
3) No. 420. 4) No. 370. 5) No. 380. 6) No. 557 en 558.

wilden van dien tol niets weten. Zij trokken tegen den Heer van Amstel te velde. Doch door Herman van Woerden geholpen, versloeg hij hunne benden: twee Heeren van Zuilen sneuvelden in het treffen. Mag men Wilhelmus Procurator [1]) gelooven, zoo had de Graaf van Holland, zonder zijnen onderdanen te beletten mede te strijden, tot nog toe nagelaten openlijk met zijn gezag en macht tusschen beiden te treden. Tegen den Bisschop, die thans zijn heil in de begunstiging der Heeren van Amstel en Woerden scheen te zoeken, wilde hij niet dadelijk partij kiezen. Maar na die nederlaag moest hij den Stichtenaren zijne bereidheid tot hulp en zijne overmacht toonen. Hij deed zulks, door Costijn van Renesse met zijne Zeeuwen ondersteund. Vreeland werd ingenomen; de broeders van Amstel gevankelijk naar Zeeland gevoerd; Herman van Woerdens landen getuchtigd; zijn slot te Montfoort eindelijk vermeesterd, en de bezetting ongenadig afgemaakt. Woerden zelf week uit, en de Bisschop moest zijne goederen, gelijk die van den Heer van Amstel, verbeurd verklaren. Tegen eene erkenning in geld aan de Utrechtsche Kerk kon nu de Graaf van Holland over Amstelland beschikken.

Zoo waren de twee stoutste en machtigste naburen

---

1) p. 534.

van Holland en Utrecht vernietigd, en zij zouden niet dan op de voorwaarden, door den Graaf in overeenstemming met zijn regeeringstelsel gevorderd, hersteld kunnen worden. En die voorwaarden zagen zij zich genoodzaakt als een genadegift aan te nemen. Geene vestingen zou Gijsbrecht mogen aanleggen buiten 's Graven bewilliging, en de Graaf liet zich verzekeren, dat geen Vorst de Heeren van Amstel immer tegen hem zou bijstaan, en daarentegen de aanzienlijkste Hollandsche Heeren hem met krijgsvolk dienen zouden, zoo die van Amstel ooit hunne belofte schonden. Herman moest zijn „steenenhuis" te Woerden altoos voor den Graaf open houden en een kasteel stichten, waar hij zooveel als 's Graven trouwe kastelein zou wezen. En een recht, dat de Graaf aan de Heeren van Brederode en Egmond had moeten laten [1]), het recht om de door hem uitgebannenen in hunne Heerlijkheden op te nemen, dat recht ontzegde hij thans aan den Heer van Woerden [2]). In één woord, de hooge Heeren van Amstel en Woerden zouden in den Hollandschen Staat 's Graven staats- en krijgsambtenaren zijn.

Bij al deze gewenschte uitkomsten ontbrak aan 's

1) Zie Oorkondenb. No. 477 en 484. 2) Zie No. 571 en 632.

Graven volkomen zegepraal slechts dit, dat de toestand van West-Friesland nog niet voldoende geregeld was. Al zouden de vrije Friezen hunnen bodem niet aan Edelen weggeschonken zien en van zoodanige tusschenpersonen tusschen zich en den Graaf verschoond blijven, daarmede was de welwillende ontvangst van 's Graven ambtenaren en de geregelde opbrengst der belastingen aan den Graaf nog geenszins overal verzekerd. Daarenboven, 's Graven tegenstanders, onbekommerd over de tegenstrijdigheid eener samenspanning met zulke wilde vrijheidsvrienden, als sommige gemeenten der Friezen waren, voedden hunnen onwil; ja, bij den waren Koning van Duitschland, Rudolf van Habsburg, met wien de Graaf van Holland alsnu op een goeden voet stond, geen gehoor kunnende bekomen, hadden zij van den valschen koning der Romeinen, Frederik, een' lastbrief, aan den Bisschop van Utrecht gericht, weten te verwerven [1], naar welks inhoud deze kerkvoogd den Graaf van Holland zou vermanen, zich van gewelddadigheden tegen de vrije Friezen te onthouden: althans zou die Graaf, zoo hij eenig recht bezat, hem door eenen Keizer of door eenen Koning der Friezen verleend, zulks met de stukken hebben te bewijzen. — Deze

---

1) Zie Oorkondenb. No. 646. en Beka, ed. Buchel. Ultraj. 1643. p. 94 et 95.

aanschrijving had natuurlijk geene gevolgen. Graaf Floris had aangevangen zijne maatregelen te nemen, ten einde de Westfriezen aan een geregeld beheer te onderwerpen. De Heer van Brederode, met eenige welbemande koggen in hunne wateren doorgedrongen, deed van gehucht tot gehucht den Graaf van Holland als Heer van Friesland erkennen. Voorzeker mocht hij zich bij de organisatie van Westfriesland met eene aanzienlijke bediening vleien. Onder bedekking eener genoegzame krijgsmacht, aan welker hoofd zich de Graaf zelf vertoonde, werden daarna eenige sterkten gebouwd, bestemd om het volk in orde en het land voor 's Graven macht steeds toegankelijk te houden. In het begin van 1288 zonden de Westfriesche dorpen afgevaardigden, die den Graaf hunne onderdanigheid en hunne bereidheid betuigden om op zijn bevel ter heirvaart te trekken en hem tienden en vroonschuld te betalen [1]).

Zoo had de Graaf van Holland dan thans het toppunt zijner macht bestegen, en het doel van zijn streven bereikt. De Westfriezen erkenden hem als hunnen Heer; het Sticht en zijn Bisschop hadden hem als hunnen voogd en beschermer aangenomen; de Heeren van Amstel en Woerden waren zijne onderdanen ge-

---

1) Oorkondenb. No. 649, 655, 660, 664.

worden; de Hertog van Brabant en de Graaf van Kleef waren zijne bondgenooten: elk van beiden was op zijne wijze bekwaam, de een om den Graaf van Vlaanderen, de ander om den Graaf van Gelre in bedwang te houden; de Koning van Duitschland was gezind hem den steun van zijn gezag te leenen, en had, op grond dat een voogd den staat zijns pupils wel gunstiger, maar niet minder gunstig mag maken, in het jaar 1287 de inwilligingen, door zijnen oom Floris den Voogd in 1256 aan Vlaanderen gedaan, nul en geener waarde verklaard [1]), zoodat de Zeeuwsche Edelen een voorwendsel te minder zouden hebben om bij den Vlaamschen opperleenheer heul te zoeken. Zelfs de Kerk trok met aflaatbrieven, aan zijne begunstigers geschonken, voor hem partij. Immers zien wij, in het tweede jaar van Paus Honorius IV, een aantal Bisschoppen van verschillende natiën te Rome aflaat beloven aan een ieder, die voor Graaf Floris, zijne gemalin en kinderen, ja, voor zijne voorouders gebeden uitstort [2]).

Maar was de zege verzekerd? Had de Graaf inderdaad alle onderworpenen tot willige onderdanen bekomen? Waren Vorsten en Edelen geneigd bij die uitkomst te berusten en zouden zij niet beproeven hem,

1) Ald. No. 602.
2) Ald. No. 603.

die, daar zijn vader in het Rijk een koning in naam geweest was, zich in Holland een' koning metterdaad gemaakt had, zijne hooge sprongen af te leeren? Naarmate 's Graven triomf grooter was, naar die mate moest de tegenstand te meer alle krachten inspannen: wilde men niet voor goed zelfstandigheid en onafhankelijkheid prijs geven, en zou de Edelman het soevereine recht, dat hem binnen zijn gebied toekwam, niet voor altijd verbeurd zien, zoo moest men zich van stonde aan doen gelden. Op geen punt van 's Graven gebied kon dit met gunstiger kans geschieden, dan in Zeeland. De Graaf van Vlaanderen, Floris schoonvader, het is waar, maar zijns schoonzoons staatkundige tegenstander, was den Zeeuwschen Edelen met zijne hulp naderbij, dan de Graaf van Holland met zijne wraak. En hadden zij zich niet vooral te beklagen? De Borselens en de Renesses hadden den Graaf in zijnen oorlog tegen den Graaf van Gelre, Costijn van Renesse met zijne Zeeuwen hem ter onderwerping van Amstel en Woerden gediend. Maar had hun dit aanwinst in goed en aanzien verschaft? Moest dan alles wat zij ten koste legden, alleen dienen om 's Graven macht te vermeerderen? In Gelderland had hij geene veroveringen kunnen maken, het is waar; doch had hij dan hen, die hem in zijne oorlogen geholpen hadden, niet ten koste van een' Amstel en Woerden kunnen verrijken, liever dan zich met

dezen dus te verzoenen, dat hij zelf er het doel der vestiging zijner oppermacht mede bereikte? De Graaf had de Zeeuwsche Edelen tegen de Hollandsche of Stichtsche gebruikt, was het dan voor de Edelen der beide Landen niet verstandiger zich met elkander te verbinden tegen den Graaf? In Westfriesland had hij veroveringen gemaakt, maar ook hier alleen voor zich zelven: geen edelman had er eenige Heerlijkheid, velen er een graf gevonden; niemand had er iets bij gewonnen, of het moest de waardigheid zijn van grafelijk cipier op een afgelegen slot, te midden van eene op onafhankelijkheid stoute gemeente. Ja, op hun eigen bodem beoogde de Graaf de Zeeuwsche Heeren tegenover eene macht te plaatsen, waarvoor zij de vlag zouden moeten strijken. Of had hij het plan niet, in Zeeland, alsof er niet reeds bloeiende steden genoeg waren, twee nieuwe steden te bouwen, aan welke zijn groote vriend, de Hertog van Brabant, reeds bij voorbaat voorrechten toestond [1]).

Was het bij zooveel grieven wonder, dat de Zeeuwsche Edelen eene vijandelijke houding tegen den Graaf van Holland aannamen, en op de vernietiging der verbintenissen van Floris den Voogd met eene openlijke erkenning der rechten van den Graaf van Vlaanderen

1) Oorkondenb. No. 644.

antwoordden? Dezen beloofden zij manschap als leenheer van Zeeland Bewester-Schelde; maar niet alleen de daar gezeten Edelen bewezen hem hulde, ook zij die in het andere deel van Zeeland het met hem eens waren en gelijke gronden hadden om den Graaf van Holland hunne hulde op te zeggen. Die gronden sommen zij op in de oorkonde, waarbij zij den Graaf van Vlaanderen trouw beloven: de Graaf van Holland, verklaren zij, had ondanks hunne aanmaningen geweigerd de inbreuken op 's Lands oude costumen te herstellen; vele groote hardheden en zwarigheden had hij hun aangedaan: kortom, den druk konden zij niet langer verduren. 1) De beide naar den hoogsten rang dingende Huizen, der Borselens en der Renesse's, verzoenden zich om hunne macht tegen den Graaf te keeren, en Guy van Vlaanderen werd uitgenoodigd om eene legermacht te zenden, ten einde zich van Zeeland Bewester-Schelde meester te maken. — Dan moesten de stedelingen en de vrije boeren maar toonen, of zij zonder den steun der Edelen en hunner gewapende mannen zich en hunnen Graaf tegen den Graaf van Vlaanderen konden verdedigen.

Voordat de stad Middelburg belegerd werd, zond Floris zijne gemalin en zijn' jongen zoon daar binnen:

---

1) Ald. N° 666 en 705.

eene daad van eene groote beteekenis. Vooreerst gaf hij daarmede aan de stedelingen een schitterend bewijs van zijn vertrouwen, maar tevens deed hij zijnen schoonvader gevoelen, dat hij tegen zijn eigen bloed, dochter en kleinzoon, te strijden had, en alzoo de grootheid, ja, de gansche toekomst van een der bloeiendste loten van zijn eigen stam bedreigde. En, ten laatste, daar de tijd, waarop de jonge Graaf naar Engeland moest overkomen om aan de voorwaarde van het verdrag met Engeland te voldoen, meer dan gekomen was, en de afvaart uit Zeeland slechts door de insluiting van Middelburg belet werd, zoo mengde hij in zijne zaak het belang van den Koning van Engeland, die het hem beloofde pand van 's Graven trouw aldus in de hand van derden zag. Wie stond, kon Koning Eduard thans denken, wie stond hem nu in voor onvoorziene stappen, waartoe de Graaf, vrijwillig of gedwongen, zou kunnen overgaan. En ook van den zedelijken steun van den Duitschen Koning verzekerde zich Graaf Floris. Die Vorst vermaande de Zeeuwsche Edelen (en daaronder noemt hij ook Dirk van Brederode, als die voorzeker voor zijne bezittingen in Zeeland den Graaf van Vlaanderen mede hulde zal gedaan hebben) zich aan den Graaf van Holland te onderwerpen als hunnen wettigen Heer. Sinds onheugelijke tijden, verklaart de Koning, hebben de Graven van Holland Zeeland van het Rijk en

van niemand anders in leen. Zonder reden en zonder ontzag voor het Rijk haken die Edelen, zegt de Koning der Romeinen, naar het juk van een onechten Heer. Volharden zij in hunnen afval, zoo zal hij niet dulden, dat een lid van het Rijk worde afgescheurd, noch zijn' leenman, den Graaf van Holland, begeven, maar hem integendeel op alle plaatsen en tijden met gepaste middelen van raad en daad bijstaan [1]). Dus sprak Rudolf van Habsburg. En zoo Middelburg verklaarde, dat zij hare poorten voor Robert van Nevers, zoon van Graaf Guy, zou openen [2]), als de Graaf van Holland haar niet binnen een' bepaalden tijd kwam ontzetten, mag men vermoeden, dat deze stad wel geweten zal hebben, dat Graaf Floris op het punt was met eene vloot op te dagen. Dit geschiedde, en de Graaf van Vlaanderen achtte het raadzaam alsnu de bemiddeling van Floris bondgenoot, Hertog Jan II van Brabant, in te roepen. Het beleg van Middelburg werd opgebroken en Walcheren door de Vlamen verlaten. Floris voorzeker niet gezind zijne krijgsmacht tegen zijne eigen onderdanen te gebruiken en de beschaming der Edelen nevens de trouw der burgers en overige landzaten een genoegzamen triomf achtende, dankte zijn leger af. Aldus aan alle openbare vijandschap en wa-

---

1) Ald N° 706. 2) Ald. N° 700.

pengeweld een einde gemaakt hebbende, dacht, immers zoo schijnt het, de Graaf door volkomen vertrouwen aan zijne bloedverwanten van Vlaanderen en zijnen zwager en vriend, den Hertog, te toonen, en door minnelijke schikking bij persoonlijk onderhoud verkregen, voor goed aan alle geschil een einde te maken. Hij acht het een onmogelijkheid, dat, als hij zich ter goeder trouw tot hem begeeft, de Graaf van Vlaanderen zijne edelmoedigheid niet zou waardeeren en van zich zou kunnen verkrijgen, de handen aan hem, zijnen schoonzoon, te slaan om hem door dwang tot de belofte van onderwerping te brengen. Hoe het zij, hij komt tot een' echt riddelijken stap, vroolijk en fier, en vertrouwende op de macht zijner persoonlijkheid, begeeft hij zich naar Biervliet, waar zich de Graaf van Vlaanderen bevindt. — Maar hij had zich ten aanzien der gezindheid zijner Vlaamsche bloedverwanten bedrogen. Hieromtrent licht eene oorkonde [1], te Biervliet door hem uitgevaardigd, ons genoegzaam in. Bij dit stuk verklaart de Graaf, dat het geschil de leenhulde betrof, door hem voor Zeeland Bewester-Schelde aan den Graaf van Vlaanderen verschuldigd, maar aan den Koning van Duitschland opgedragen [2].

1) N° 714.

2) Ook de Voogdes Aleid had in 1262 hulde en manschap als voogdes van Holland en *Zeeland* aan Richard, Roomsch Koning, gedaan(Oork. N° 89).

Om die reden niet alleen, maar ook wegens zekere onbetaald gebleven geldschuld en om de bescherming, door hem, Graaf van Holland, aan Vlaamsche ballingen verleend, had de Graaf van Vlaanderen vijandelijkheden aangevangen. Verder kwamen als oorzaak van strijd in aanmerking de vele grieven, welke de Zeeuwen tegen hem hadden, en om welke zij zich tot den Graaf van Vlaanderen hadden gewend; eindelijk, ook de Gentenaren hadden reden van klacht. Op raad nu zijner vrienden, naar zijnen eigenen wil en goedvinden, en tot het welzijn des lands had hij zijne zaak den Graaf van Vlaanderen, den Hertog van Brabant en Robert van Nevers in handen gegeven en dien Graaf ter goeder trouw beloofd om, zonder daartegen in persoon of door anderen op te komen, al datgene uit te voeren wat die drie Vorsten of twee van hen zouden bepalen. Dit, voegt hij er bij, zou bij zijne en 's Hertogs brieven aan zijne Steden, ridders, knapen en Gemeenten in Holland en Zeeland en aan den Koning van Duitschland kenbaar gemaakt en door die allen erkend worden. Ten slotte belooft hij den Graaf van Vlaanderen niet uit Biervliet te vertrekken, voordat van die allen brieven ingekomen zouden zijn, waarin men deze zijne verklaring en beloften goed heette [1]). Dit alles had hij ge-

1) Zoo meen ik de eenigszins duister gestelde uitdrukkingen te moeten opvatten.

zworen, zonder erg of list te volvoeren, waartoe hij al wat hij bezat of zijne erven bezitten zouden, aan den Graaf en zijne erven verbindt.

Ziedaar het bewijs, dat de Graaf zich niet vrij bevond en dat hij gedwongen was geworden alles te betuigen, wat zijne tegenpartij goed vond hem voor te schrijven [1]). En zijne vrijheid zou hij niet terug erlangen voordat in al wat hij erkende en beloofde, door zijn' hoogen begunstiger, den Koning van Duitschland, toegestemd zou zijn. Was aan die allen 's Graven welzijn lief, zoo zouden zij, ten einde hem niet in gevangenschap te laten, hunne instemming niet terughou-

1) Trouwens een diergelijk misbruik van de goede trouw, met welke iemand zich in de macht zijns tegenpartijders begeven had, kwam in die tijden meer voor. Een jaar of drie later begaf Jan van Avesnes zich tot den Koning van Frankrijk, maar deze hield hem in den toren van Montléry gevangen. Hij kwam niet los, voordat hij beloofd had 's Konings eisch te voldoen. Ja, in 1294 bracht de Koning dezelfde praktijk in toepassing tegen Graaf Guy en zijn gezin. Hij had hem met de zijnen uitgenoodigd vóór het vertrek zijner dochter, de verloofde van den Engelschen Prins, het Fransche Hof te bezoeken. Daar met zijne gemalin, zijne dochter en twee zonen aangekomen, werd hij in den Louvre in verzekerde bewaking gesteld, en niet ontslagen voordat hij beloofd had, zich nimmer met Engeland te verbinden en zijne dochter tot onderpand zijner trouw in Frankrijk te laten: beloften trouwens, die hij niet gehouden heeft. — In 1300 werd Graaf Guy, die, nu hij alles had opgegeven, op genade mocht hopen, op nieuw met zijne oudste twee zonen, door den Koning van Frankrijk, zich boven gemeene trouw verheven rekenend, in hechtenis gehouden.

den. Al was het nu ook dat de Graaf, losgelaten, in weerwil van zijne beeedigde verklaring, alle beloften, als door dwang van hem verkregen, herriep, — de Graaf van Vlaanderen zou dan toch in het bezit zijn van geschreven verklaringen, welke in allen gevalle hare waarde hadden.

Maar niet alleen de Graaf van Holland was in deze zaak laaghartig behandeld, nog meer had de Hertog van Brabant zich te beklagen: immers hij, die als bemiddelaar tot onpartijdigheid verplicht was, zag zich alzoo de rol van verrader van de eene partij toebedeeld. Lang getroostte hij zich die eerlooze houding niet. Zijnen schoonvader trachtte hij te bewegen, den Graaf van Holland onder borgtocht te ontslaan. Graaf Guy stond zulks slechts toe onder beding dat hij, Hertog van Brabant zelf, tot tijd en wijle dat Floris ter kwijting zijner beloften terug zou gekomen zijn, borg zou blijven. Zoo noopte de arglistige Graaf van Vlaanderen den Graaf van Holland terug te komen of wel den schandelijken blaam te dragen, dat hij zijnen vriend en borg, den edelen Hertog en hoogsten Nederlandschen Vorst, in den steek liet. — De Hertog nam de voorwaarde aan en Floris verliet Biervliet.

Getroostte zich alsnu de Graaf van Holland den Graaf van Vlaanderen als zijnen leenheer voor Zeeland Bewester-Schelde te erkennen, en lieten zich de Zeeuw-

sche Edelen met hem verzoenen, zoo was het geschil bijgelegd. Daarop legde Floris het aan. Dus zien wij hem beloven, in persoon te Gend te komen om den Graaf van Vlaanderen alle zekerheid betreffende zijne manschap voor dat deel van Zeeland te geven en hem de oorlogskosten te vergoeden, en uit die stad niet te scheiden voordat hij zijnen schoonvader op dit stuk ten volle bevredigd zou hebben [1]. De Hertog van Brabant staat in voor 's Graven komst en zal zelf met hem te Gend komen en aldaar mede blijven totdat alles naar genoegen afgedaan zal zijn [2]. En voorts beijvert zich de Hertog om de geschillen tusschen den Graaf en zijne Edelen bij te leggen en de verzoening te bewerken [3]. En deze bemoeiing was, ten minste voor het uiterlijk, niet vruchteloos [4]: de stoutsten der Zeeuwsche Edelen, met name Wolfert van Borselen en zijn broeder hadden, door uit te wijken, erkend dat zij 's Graven ongenade verdiend hadden en dus slechts op zijne genade konden terugkeeren. De Graaf hield dan ook de goederen der uitgewekenen in beslag [5]. Maar Jan van

---

1) Oorkonb. N° 717 en 724. Dat de schuldenaar of een tot zekere dienstverstrekking verplichte persoon zich ter meerdere zekerheid zijner partij in de macht dier partij stelde, was eene in dien tijd gebruikelijke zaak. Zie N° 769 en 770.

2) N° 717. 719. 724. 734.

3) N° 718. 4) N° 793—796. 5) N° 734.

Renesse en Dirk van Brederode droegen, onder betuiging van trouw aan Graaf Floris, al hunne grieven ter beslechting aan Hertog Jan van Brabant op [1]). Lang duurde het niet, of ook Wolfert werd in genade aangenomen, en nam de betrekking van Grafelijk Raad aan. Zijn neef Floris bekwam dezelfde hoedanigheid, en om den Graaf van zijne trouw te verzekeren, beloven Wolfert en Jan van Arkel en Philips van Wassenaer zelven, in geval van overtreding, zijne beschuldigers te zullen zijn, terwijl zij hem vergoeding van 's Graven zijde verzekeren, zoo hij in 's Graven dienst schade mocht lijden [2]). Willem, heer van Strijen, beloofde [3]) den Graaf van Holland trouw te dienen in alles waarin Wolfert van Borselen of Jan van Arkel den Graaf dienen zullen. Dirk van Brederode en Jan van Renesse verbonden zich in Februari 1292, na volkomen schuldbekentenis, bij al wat heilig was, tot trouw aan Floris. Bij schennis zou Brederode al zijne goederen verbeuren en eerloos en meineedig zijn, en zou de Bisschop van Utrecht hem in den ban doen, ja, in dat geval deed hij afstand van alle mogelijke absolutie van den Paus of van alle beroep op den Koning van Duitschland, en ontzegde hij zich het gebruik van eenig rechtsmiddel, kanoniek of burgerlijk [4])

Twijfelen mag men niet, of Floris heeft aan de

---

1) N° 721. 2) N° 745. 746. 3) N° 752. 4) N° 798. 805.

hem opgelegde verplichting om Zeeland Bewester-Schelde als een leen van Vlaanderen te erkennen, voldaan. Zelfs heeft hij beloofd [1]), zoo de Koning van Duitschland geheel Zeeland als een leen van het Rijk wilde handhaven, dien Koning in dezen niet te wille te zullen zijn. Intusschen hechtte de Koning van Duitschland aan het beraamde geenszins zijn zegel: hij betuigde, bij een' brief aan Graaf Floris [2]) geschreven, zijn misnoegen over het getroffen verdrag en verklaarde daaraan in geenerlei manier zijne toestemming te zullen geven. Zoo behield de Graaf in geval van nood steeds nog eene uitvlucht. Doch de erkenning van Vlaanderens leenrecht kon den Graaf vrij onverschillig laten, zoo de Zeeuwsche en de Hollandsche Edelen, die in Zeeland goederen bezaten, zich van dat recht niet als van een voorwendsel tegen hem wilden bedienen, en dit schijnt hij voor het oogenblik verkregen te hebben. Wel viel Wolfert van Borselen en eenige andere Zeeuwsche Edelen en burgers, Wolferts vrienden, in den zomer van 1292 weder af: zij hadden, beweerden zij, den Graaf niet willen stijven, daar hij, voorzeker op grond van het verbod van den Roomsch Koning, het verdrag met den Graaf van Vlaanderen wegens de manschap voor Zeeland Bewester-Schelde

---

1) Zie N° 723. 2) N° 729.

toch niet gehouden had, en deswegens waren zij uit hun goed verdreven [1]). Doch Jan van Renesse, Hugo van Kruiningen, Floris van Borselen bleven den Graaf getrouw [2]), en in het volgende jaar was een der afvalligen, Jan van der Maelstede, weder op goeden voet met hem [3]). Toen ook sloten Guy van Vlaanderen en Floris van Holland, onder bemiddeling van den Koning van Engeland, een bestand betreffende de staatkundige ballingen, inzonderheid Wolfert van Borselen en zijne vrienden [4]). In 1296 was de Graaf weder met Wolfert verzoend [5]). De strijd intusschen tusschen Vlaanderen en Holland duurde in 1295 voort, en Koning Eduard toonde deswegens zijn ongenoegen [6]). Zoo bemiddelde hij dan op nieuw een bestand [7]). Voorzeker wilde hij de macht der beide Graven eenmaal ter zijner hulp tegen Frankrijk gebruiken, liever dan hen hunne krachten in eenen strijd tegen elkander te zien verspillen. — In de zaak van de erfopvolging van Schotland had Eduard aan Floris groote verplichting. Had Floris er over gedacht, als Melis Stoke, die het eene dwaasheid vond een Koningrijk af te slaan, en had hij begrepen dat geen geld tegen de macht kan opwegen, die een Koning tegen

---

1) N° 825. 2) N° 845. 3) 839. 4) N° 846.
5) 934. 941. 942. 943. 6) N° 906. 7) N° 908.

de onwilligen kon gebruiken [1]), hij zou zich als Koning van Schotland hebben kunnen handhaven en zich daartoe reeds toen met Philips den Schoone hebben kunnen verstaan, die in den Graaf van Holland een' machtig bondgenoot in den rug van Vlaanderen, en in den zelfden Graaf, Koning van Schotland geworden, evenzoo een' bondgenoot in den rug van Engeland, op den hoogsten prijs moest stellen. Doch Floris liet, zoolang Eduard hem niet verzaakte, zich niet tot zulk eene stoute staatkunde verleiden: liever wilde hij metterdaad Koning zijn in Holland, dan in naam en ten koste van onafzienbare bezwaren en van zijne trouw aan Eduard, Koning van Schotland in naam. Dus gebruikte hij zijnen invloed om de Schotsche zaak naar Eduards zin te doen uitvallen. Alzoo mocht Floris zich verzekerd houden, dat hij den Koning van Engeland te sterker aan aan zich verplicht had. Maar deze Vorst was er alles aan gelegen, nu de oorlog tusschen hem en Philips den Schoone was uitgebroken, ook Vlaanderen tot bondgenoot te hebben. Van Hollands medewerking, althans onzijdigheid, meende hij zeker te zijn: of bestond er geen jaren lang trouw nagekomen verdrag tusschen hem en Graaf Floris, en bovenal had hij 's Graven eenigen echten

---

1) Zie M. Stoke, IV, 795—828.

zoon niet als pand van 's Graven trouw in zijne macht? Dus kwam het er voor Eduard op aan, Vlaanderen te winnen. Het eerste middel daartoe was, dat hij Graaf Floris tegen den Graaf van Vlaanderen geene hulp verleende en hem slechts als bemiddelaar dienst wilde bewijzen. Een huwelijk van zijn' zoon Eduard met Philippe, Guy's dochter, getuigde reeds in 1294, dat deze Graaf gezind was in het staatkundige ééne lijn met Engeland te trekken. Maar vooral de vermogende Heeren van de Vlaamsche steden Gend en Brugge moesten gewonnen worden, die anders hunne gewoonte niet verzaken zouden om tegen hunnen Graaf heul bij den Koning van Frankrijk te zoeken. Nog in 1294 verplichtte Philips de Schoone de Gendsche Regenten, daar hij aan den baljuw van Vermandois last gaf om beslag te leggen op alle goederen aan Hollanders toekomende, ten einde Graaf Floris daardoor te dwingen eenige regeeringsleden van Gend, die in 's Konings hoede waren, te ontslaan [1]) — En hoe gemakkelijk was het voor den Koning van Engeland der Vlamen handel, nijverheid en scheepvaart te begunstigen, mits hij meende zich niet te behoeven te ontzien, den Hollanders iets van de hun verleende voorrechten te onttrekken. Dit deed hij dan ook. De Hollandsche havens en reeden heet-

1) No. 780.

ten nu voor de Engelsche zeelieden niet zoo goed als de Vlaamsche [1]). De stapel der Engelsche wol werd van Dordrecht verlegd gedeeltelijk naar Brugge, gedeeltelijk naar Mechelen: want ook Brabants vriendschap was hem tot zijnen oorlog met Frankrijk veel waard. Trouwens Brabant behoefde slechts in zijne natuurlijke zucht om Frankrijks macht niet te zeer te zien toenemen gestijfd te worden. Maar ook den ouden vriend van Frankrijk en tegenstander van Holland, den Graaf van Gelre, wist Eduard voor zijne belangen te winnen [2]).

Zoo verwierf de Koning van Engeland zich vrienden in de Nederlanden ten koste van Holland. Kon de Graaf dit gedoogen? Ware het alleen eene zaak van buitenlandsche staatkunde geweest, hij had zich in de noodwendigheid kunnen schikken en hij ware er voorzeker voor teruggedeinsd Eduard te tarten om de middelen aan te wenden, welke die Vorst tegen hem kon gebruiken, als daar waren: vijandelijkheden, van de zijde van Gelre uitgelokt, en onheusche bejegening, geweld misschien, 's Graven zoon, dien hij in zijne macht had, aangedaan. — Maar door de handelwijze van Koning Eduard werd de gansche binnenlandsche toestand in Holland in gevaar gebracht.

---

1) *Acta publ. Angliæ*, aangeh. bij Wagenaar, III, bl. 54.
2) *Acta publ. Angl.* aangeh. bij Wagenaar, bl. 58.

Wat maakte den grooten band tusschen den Graaf en zijne nijvere onderdanen? Immers de voordeelen, die zij wegens de vriendschap tusschen hunnen Graaf en den Koning van Engeland genoten. Ontvielen hun die voordeelen, werden die aan de gehate Vlamen gegund, dan bleek de vriendschap tusschen Eduard en Floris hun niets meer te baten. Hun Graaf werd door Engeland mingeacht: was dit geen grond om aan zijne macht in ieder opzicht te gaan twijfelen? En waar de achting voor een Vorst schade lijdt, daar zal spoedig ook de liefde en de dienstvaardigheid jegens hem verkoelen. Liet hun Graaf zich dien smaad aanleunen, dan verdiende hij niets anders dan die minachting. — Ontzonk op die wijze den Graaf de steun zijner poorteren, hoe zou hij dan bestand zijn tegen de nauw ontveinsde vijandelijkheid zijner Edelen? Het ontzag, hetwelk zijne hooge betrekkingen in de Christenheid en zijn koninklijk optreden binnenslands inboezemden, was het middel, dat de Hollandsche en Zeeuwsche Grooten in bedwang hield; — verloor hij dat ontzag, zoo was het met hem gedaan; het steunpunt zijner staatkunde was hem ontnomen; van roem en glans beroofd, was hij, door zijne vrienden verlaten, aan zijne vijanden overgeleverd.

Nu zou Floris de man niet hebben moeten zijn, die hij was, om bij dezen staat van zaken het hoofd in

den schoot te leggen en zedelijk afstand te doen van het bewind. Zoo hij het gevaar, dat zulk eene flauwhartigheid medegebracht zou hebben, al niet telde, de beschaming was niet te dragen. Neen! door Koning Eduard zal hij zich en zijn volk niet straffeloos laten smaden. Laat die zelfzuchtige Vorst vrij den Graaf van Gelre tegen hem ophitsen, ja! laat hij, als hij daartoe het hart heeft, zelfs zijnen onschuldigen zoon martelen, — voor niets zal de Graaf terugdeinzen. Dien zoon moet hij aan zijn' vorstenrang, aan zijne riddereer, aan het belang van zijn land weten op te offeren: want een middel om Koning Eduard, zoo het hem niet tot nadenken en inkeer brengt, te trotseeren, zulk een middel bezit Graaf Floris. Er is een grooter Koning dan de Koning van Engeland. Het is de Koning van Frankrijk en voor dezen is het bondgenootschap van den Graaf van Holland te meer waard, nu Gelre niet meer op zijne hand is. De Koning van Frankrijk is bij de zwakheid van het Rijk en van 's Rijks Hoofd inderdaad de oppervorst der Christenheid, zwanger gaande van plannen, en steunende op elementen en krachten, waarvoor een hoogstrevende geest als die van Floris, sympathie kan gevoelen. Aan dien Vorst zal hij zich aansluiten; door den glans van dat bondgenootschap omstraald, zal hij het ontzag herwinnen, dat hij zoo zeer behoeft. Bereikt Philips eenmaal de verwezen-

lijking zijner droomen van algemeene monarchie, dan deelen zijne vrienden en bondgenooten in zijne zegepraal en macht, en Frankrijk kan onzen zeevaarders en kooplieden ruim zooveel bieden, als het gedemoedigde Engeland. — Met dit stout besluit in den zin kan Graaf Floris zijnen poorteren moed inspreken, hun bij het vooruitzicht op eene schoone toekomst volharding aanbevelen en zijnen Edelen fier onder de oogen treden. Intusschen is het niet anders mogelijk of Eduard moet iets van 's Graven opzet vernemen. Wel nu, laat hij zich hierdoor van den ingeslagen weg terugbrengen, herstelt hij de grieven van Floris' onderdanen, dan blijft het bij een vertoon van hetgeen een Graaf van Holland zou vermogen, en Floris heeft zich als machtig den Koning van Engeland te dwingen, in de achting van vriend en van vijand binnenslands hersteld. Maar Eduard is te ver gegaan; de banden met Vlaanderen laten zich niet losmaken, aan Vlaanderens bijstand is hem te veel gelegen.... Dus komt Koning Eduard niet tot inwilligingen; integendeel, hij neemt het voorkomen aan alsof hij van den Graaf van Holland hulp mocht verwachten [1]: zoo is het dan nu voor Floris de tijd om zijn voornemen te volvoeren en een verbond met Philips den Schoone te sluiten, dat hem dadelijk voordee-

1) Oork. No. 925.

len verschaft, die hij nuttig zal weten te gebruiken.

Niets kon Koning Eduard bedenkelijker voorkomen. Nu zou Vlaanderen zich belet zien iets voor hem tegen Frankrijk te ondernemen, en Philips zag al de hulpmiddelen, die Holland opleveren kon, zich ten dienst gesteld. De vermetele, zoo oordeelt Eduard noodwendig, de vermetele, die zich om niets, zelfs niet om zijns zoons lot bekreunt, tegen wien derhalve geen middelen van bedwang gelden, hij moet onschadelijk gemaakt worden. De gereedste weg, die hem daartoe leiden moet, is deze, dat hij gebruik make van den onwil en den haat der Edelen. Met dezen derhalve komt hij overeen, dat zij den Graaf zullen oplichten en naar Engeland voeren.

In dien tijd van gruwelijke onzedelijkheid, bepaaldelijk bij den adel, zooals een Maerlant ons hem doet kennen, was het, wij zagen het reeds, een gewoon middel om eene staatkundige tegenpartij tot onderwerping te brengen, dat men hem door bedrog in zijne macht kreeg en hem niet vrij liet, voordat hij al wat men verlangde, had ingewilligd. Op zulk eene voorwaarde zou de Koning van Engeland Floris wel weder vrijgelaten hebben, hoewel Wilhelmus Procurator en Beka verzekeren, dat het 's Konings plan was den Graaf in eeuwigdurende gevangenschap te houden. Maar al hadden de Edelen zich slechts eene tijdelijke hechtenis als 's Graven lot

voorgesteld, toch bedreven zij aan hem een' zedelijken moord, daar zij, ongedachtig aan de dure eeden van trouw menigmaal gezworen, hem op den weg der staatkunde, dien hij zich in het belang zijns volks afgebakend had en met dubbele stoutmoedigheid ten einde toe wilde afleggen, gewelddadig stuitten.

Doch hier rijst de vraag: hadden wellicht de Edelen het recht om den Graaf te beteugelen, ja hem te straffen en des noods af te zetten? Ook in de geschiedenis vàn den Nedersaksischen Kreits leest men wel van een Hertog van Brunswijk door zijne Edelen gevangen genomen. Zeker gaat het, dat in de Christenheid het hoogste recht van den Oppervorst geacht werd gegrond te zijn in zijne bevoegdheid om de belangen en de uitbreiding van het Christenrijk te bevorderen, en wanneer de regeerende monarch daartoe kennelijk onbekwaam of ongezind gebleken was, zoo had de Paus, als hoofd der Christenheid, het recht om zijne stem te doen hooren, en stond het aan de Gemeente, door de aanzienlijken des Rijks vertegenwoordigd, in zijne vervanging te voorzien. Toen Pepijn Childerik III wilde onttronen, raadpleegde hij Paus Zacharias, en deze verklaarde dat hij den troon kon innemen, als waardiger dien te bekleeden. De zwakke nazaat van Karel den Groote in Frankrijk is door de Rijksgrooten afgezet geworden,

en wáárin wortelt het recht der Keurvorsten van het Heilige Roomsche Rijk? Waarin anders dan in de voorstelling dat den Vorsten, als vertegenwoordigers der oorspronkelijke Germaansche Volksvergadering, het oordeel toekwam, of het te verkiezen hoofd des Rijks bekwaam zou zijn het heilige ambt, door God den Christenen gesteld, naar den eisch te bekleeden. De oude Koningen van Frankrijk werden, met hun geheele gezin, door de zalving gewijd tot de taak om Christus zijn rijk toe te brengen, en de Rijksgrooten, zoo geestelijke als wereldlijke, huldigden hem, dat is, zij erkenden in hem het merk der bevoegdheid om zich van die taak te kwijten: misten zij dat kenmerk, zoo geloofden zij niet meer in hem en beleden een' ander.

Eveneens nu als de Rijksvorsten in Duitschland tegenover den Keizer, en de Grooten in Frankrijk tegenover den Koning, konden zich de Edelen in Holland en Zeeland achten tegenover hunnen Graaf te staan. Doch hun ontbrak in alle gevallen een wettig orgaan: zij maakten geen erkend hof of raadsvergadering uit, waarvoor zij den Graaf ter verantwoording konden roepen. Dus schoot hun geen eerlijk middel over om tegen den Graaf op te treden, dan oorlogsverklaring, en dit middel heeft de Heer van Kuik werkelijk aangewend. Dit voorbeeld echter is niet gevolgd en de

Graaf kon met Kuiks aanzegging den spot drijven.[1]) Maar zoo dan de anderen op eene onregelmatige, verraderlijke wijze het doel wilden bereiken, konden zij zich in ernst op het verheven denkbeeld beroepen hetwelk hun alleen recht kon geven, het denkbeeld, dat Holland een' vorst, beter berekend om de belangen der Christenheid te dienen, noodig had? Konden zij dat hier, waar de Graaf zich aan den grootsten Koning der Christenheid aansloot, en zij zeker wisten den Keizer tegen zich te hebben en mede den Paus, die toen nog met den Koning van Frankrijk vrede had? Konden *zij* dat, die in den nacht te Muiden met het sacrament der zalving zoo gruwzaam den spot drijven zouden?[2]) Nimmer dan ook hebben zij den moed gehad zich op eenig hooger staatkundig en godsdienstig beginsel ter hunner rechtvaardiging te beroepen; integendeel, zij hebben in eene bijzondere grieve eenen zedelijken grond van vrijspraak gezocht.

---

1) De Heeren van Kuik waren werkelijk vasallen van de Graven van Holland. Zulks waren zij geworden na den oorlog door Dirk VI van Holland tegen hen gevoerd. Zie *Annal. Egmond.* ad annum 1132, uitgave v. h. Hist. Genootsch. Werken, N. Serie No. 1 p. 37. Over dezen oorlog zie men Dr. J. Bolhuis v. Zeeburgh, *Herman v. Kuik en Gr. Flor. I.* in Bijdr. voor Vaderl. Gesch. verzam. door Dr. R. Fruin, N. Reeks D. X. St. 1 p. 29—33.

2) Zie boven bl. 24.

Maar laat ons zien, hoe de Graaf zich te midden van het dreigend verraad heeft gedragen.

Voorzeker niet onkundig van de ware gezindheid der meesten zijner Grooten te hemwaarts, ontwijkt hij het gevaar noch houdt zich schuil. Integendeel, op het voorbeeld van die Koningen van Frankrijk, welke zich voormaals, moedig op hunne majesteit, in het midden van oproerige vasallen hadden begeven en ontzag hadden gevonden, zal hij zich als een waar „held gemeid", gelijk het ridderdicht spreekt, slechts met zijne vorstelijke mildheid gewapend en door zijne ridderlijke hoofschheid beschermd, te Utrecht in de handen zijner Edelen gaan stellen. Hij noodigt hen aan zijnen disch; is daar tusschen de Heeren van Woerden en van Amstel gezeten, en voordat hij ter valkenjacht, die men om hem in het net te krijgen beraamd had, te paard stijgt, laat hij zich door Gijsbrecht van Amstel den dronk van St. Geertruids minne toebrengen, waarbij hij, wien de dronk geldt, van den vrede Gods tegen alle macht van den Booze op den tocht wordt verzekerd[1]). Toch zijn zij laf-

1) Een ridder is, door zijne liefde voor de kloosterling Geertruid vervoerd, in des Duivels macht gevallen. Als de tijd dat de Booze hem halen zal, nabij is, neemt de ridder van de kloosterlingen afscheid. Geertruid liet hem »an die minne" van haar drinken, en »sine vrientscap al daerbi den heilighen apostel sente Janne", dat deze hem geleide, »en de vrede Gods daermede". Toen nu de Duivel tot hem kwam, had hij geene macht over hem. »Hierom drinct men St.

hartig genoeg om den aanslag op 's Graven vrijheid uit te voeren. Heeft wellicht toen nog iemand berouw gevoeld? Wij mogen het niet gelooven; maar al ware zulks het geval geweest, geen sterfelijk mensch staat het vrij, als hij eenmaal den voet op den weg der oneerlijkheid gezet heeft, naar willekeur te keeren. De Edelen waren gedoemd, en dat was hunne straf, den Graaf te vermoorden en zich zelven daardoor eindelooze ellende te berokkenen en onherstelbare schande op den hals te halen, maar ook, tegen hun willen en bedoelen, den Graaf uit een' hachlijken toestand te redden, en de bestendiging van het werk zijns levens te verzekeren. Geen moord werkt ooit dan tot verderf van den moordenaar; geen bloed vloeit ooit te vergeefs; de dood van het slachtoffer is de zege van zijn werk. Zou de Graaf zich in de onloochenbaar uiterst moeilijke stelling, die het verdrag met Frankrijk hem oplegde, met eere hebben kunnen handhaven? Zouden de Hollanders en Zeeuwen, als de Engelsche oorlogschepen hunne koggen vermeesterd en hunne scheepvaart en visscherij vernietigd hadden,

---

Jans geleide, Eer deen vrient van den ander scheide, Als hi enighe vaert bestaet." — »Die men se scinct, hi sal se ontfaen, Dat hi in haren geleide moet gaen". Zie een opstel van SERRURE in *Vaderl. Mus.* D. II, Stuk 3 en 4.

en Engelsche boogschutters eene landing hadden gedaan, hem getrouw gebleven zijn. Had Philips de Schoone hem tijdigen en genoegzaam krachtigen bijstand kunnen verleenen? Zouden de burgers en boeren den moed gehad hebben, zich op den duur tegenover de Edelen te doen gelden, wanneer dezen het recht van hunnen Stand niet zelven verspeeld hadden door zich zoo laaghartig en trouweloos aan te stellen, dat zij door de honden beschaamd werden, die, Melis Stoke verhaalt het ons uitvoerig en met duidelijke bedoeling, Floris' lijk tot aan de grafstede toe niet verlaten wilden. Was het een verzinsel, hetwelk die volksliederen waar wilden maken, dat Floris zijn recht als landsheer verspeeld had, het was ten aanzien der Edelen maar al te waar, dat zij hun recht als heeren in het land verbeurd hadden. En de gemeene lieden, de „keerlen" hebben het begrepen.

[1]) De burgers zagen zich geroepen tot eene hooge taak, als uitvoerders van het Goddelijk recht tegen moordenaren en als wrekers der in den Vorst geschonden Vorstelijke majesteit. Na weinige jaren van ontzettende

---

1) Melis Stoke zelf schijnt door het gedrag der Edelen omgezet te zijn. Oorspronkelijk ten minste schijnt hij niet op de hoogte van Floris' staatkunde te zijn geweest. Immers trekt hij partij voor zijne tante Aleid van Henegouwen. Trouwens er was, toen hij dat schreef, een Graaf van Henegouwen in het land. Doch ook in zijne opdracht aan

verwarring zegevierde met Jan van Avesnes, die zoodra als Guy van Vlaanderen zich met Engeland verbonden had, Philips den Schoone tot vriend had gekregen, de staatkunde van Graaf Floris, en geene staatkunde was op den duur meer mogelijk, dan die het zegel op Floris levensdoel drukte.

Floris en in den aanvang van zijn werk straalt een hatelijke geest tegen de Friezen door (hij spreekt van »Vrieslant dat u (Graaf Floris) so sere vloect"), terwijl toch de Westfriezen op den duur des Graven meest vertrouwde onderdanen waren, die hem in Zeeland tegen de Vlamen hebben gediend, en zich met de Kennemers, door verontwaardiging gedreven, hebben opgemaakt om 's Graven dood te wreken.

BIJLAGEN

(Zie boven bl. 11 en 12).

I.

Gedicht gevonden op het schutblad van een Handschrift van Maerlants Rijmbijbel, en uitgegeven door VAN LELYVELD, *Aanteek. op Huidecopers Proeven van Taal- en Dichtkunde*, D. II, bl. 371—375, alsmede door SIEGENBEEK, *Proeven van Nederd. Welsprekendheid*, I. bl. 1—5.

Et viel in eenen tiit voerleden
(Verstaet miin redene si es claer)
In scrauēhage ter seluer stede:
Het es gheleden bet dan C iaer.

Die Graue sprac in siin gheuoch:
Gheert uā Velssen ghy moet trouuē,
Ic sal v geuē guets genuch,
Met Ysabeele miins harssen vrouwe.

Die scande en valt my nummermeer
My selven te bringen in dat verdriet.
Sprac Gheert vā Velssē tot sinen heere:
Uwer loddinningē en villic niet.

Die Graue sprac met fellē moede:
Anders mochti v reden vel beleggē;
Gheert van Velssen, siit op v hoeden [1]):
Miin loddinninge suldi seker hebben.

Die een van den anderē sciet;
Die redene lietē sy daer staen.
Gheert vā Velssen en achtes niet:
Hi meende het soude daer anders gaen.

Des Grauē vā Bentē dochter vas hē gegeuē;
Die troude hy tot eenē wiue.
Des vilde Gheert uā Velssē vroolic leuē:
Die Grauē uā Bentē dochter vas hē gegeuē.

Doen die feeste vas ghedaen,
Gheert uā Velsse hadde al verghetē.
Die Grave uan Hollant screef hē an:
Een voert villic met v spreken.

Gheert uan Velssen sat op siin paert;
Hi sciet van siinre scoenre vrouwen.
Die Graue sinde hem metten vaert
Tot Bargen ēn Henegouwen.

Des anders daechs bider noenen
Toech die Graue te Velssen toe.
Anders en haddi daer niet te doene,
Dan te scoffierene die scoene vrouwe.

---

1) Naar de verbetering van v. Lelyveld voor: sult op hoeden.

Die vrouwe riep cracht ē ghevelt:
Wat doedi edele lans heere?
Waer dus een ander op mi ghestelt,
Selue metten live soudiit keerē.

Haer gherochte en halp haer niet.
Si moeste liden dat men haar dede.
Die Graue vander vrouwen sciet;
Tutrech toech hy in die stede.

Het en leet niet vij dagen,
Gheert van Velssen en quam vit Henegouwē.
Niet langhe en letti in scrauēhage,
Hi en toech tot siinre scoenre vrouwen.

Tegē plach si hem te comē,
Villecome heeten harē heere;
Nu en heeft hise niet vernomē:
Dus bedrufde hi hem harde seere.

In die camer dat hi trat;
Hi uant siin wiif in grootē rouwe;
Vriendelike dat hise an sprac:
Vat es v wel scoene vrouwe?

Die Graue heit miin eere ghenomē:
Daerom bin ic in dit lidē;
Nummermeer en mach mi vromen
Te slapē heē bi uer siden.

Dese reise haddic wel mogen deruen;
Scoene wiif, dat willic v vergeuē;
Maer bider doet, die ic sal steruē,
Dat saldē Graue costē tleuē!

---

1) Nu sal ic v seggē, siit becāt,
Vādē Graue uā Hollāt
Met siine eedele lieden.
Die Graue sat op een dobbelspel.

Gheert uā Velssē vas soe fel,
Hi heeft hem vermeten,
Hi sal den Graue van Hollāt
Met eenre cniuen doersteken.

Dat benam heer Ghiisbrecht
Vij verf voer den daghe:
Dat dede hi om die vā Utrecht:
Soe lief hadde hi die Graue.

---

2) Ic quā gheredē met ioliid
In een velt van groenē grase,
Daer vandic op een morgen tiit
Een loep vā eenē vittē hase.

Die hase en mach niet geuaen blivē,
Segic v, vat miins ghesciet. —
Ghi en sitet 3) selve metten liue,
Of ic en cans geuanen niet.

---

4) Die eedele grave sat op siin paert;
Vit iagē vaendi ridē.
Hi sette twee suster kinderen
Neffens siinre siden....

---

1) Zie boven bl. 33. 2) Zie bl. 34. 3) In pl. van *siter*.
4) Zie mede op bl. 34.

II.

Gedicht te vinden achter *de Rijmkroniek* van Melis Stoke, uitg. van Dousa, 1591, en mede uitgegeven door SIEGENBEEK, *Proev. v. Nederd. Welsprekendheid*, Voorberigt, XIII—XVII.

Wie wil horen een nieu liet,
Hoort toe, ick salt v singen,
Hoe Gheraert van Velseu Graef Floris verriet:
't Sijn also wonderlijke dinghen.

Graef Floris tot Gheraert van Velsen sprak:
Gheraert van Velsen ghy moet hylicken
Al an een weeuwtgen! heeft ghoets ghenoech,
En sy is also suverlike.

Die scand en schieter mijn nemmermeer,
Sprack Gheraert van Velsen tot zijnen lantsheer,
Eer ghy my sout brengen in sulk verdriet:
V ouwe versleten schoenen en wil ick niet.

Gheraert van Velsen, myn lieve neef,
Had ghy die woortgens wat beter beleydt:
Al had ghij 't by v ridders hals gesworen,
Ghy sultse draghen, ist v lief of leydt.

Een korte wijl en was daer niet lang,
Gheraert van Velsen ging een huysvrouw trouwen.
Graef Floris schreef Gheraert van Velsen eenen brief,
Dat hi tot hem komen soude.

Gheraert van Velsen dorst het laten niet;
Hy deed dat syn lantsheer hem riet;
Hy reed an gheen landsdouwe.
Dewyl sliep die Graef al van Hollant by syne ouerschoone vrouwe.

Sy riep so luyt: kraft en gewelt!
Wat doet ghy myn edele Landsheere?
Wasser een ander op mijn ghestelt,
Ghy soudt hem met u swaert afkeeren.

Krijten en karmen mocht haer baten niet:
Haer eer most sy daer laten.
Doe hy sijn willetgen hadde ghedaen;
Doe reed hy t' Uytert al in de baen.

Gheraert van Velsen had een soete lief
Van Woerden tot eenen wijve,
Daer meende hy me vrolik te sijn,
Maer 't most den Graef sijn boeltjen blijven.

Doen Gheraert van Velsen thuyswaert quam,
Daer hi sijn liefgen plach te groeten:
Wat isser mijn weerde vroutgen gheschiet,
Dat sy my niet en komt te moete?

Gheraert van Velsen op de kamer quam,
Hy vandt sijn soete lief in rouwe.
Heeft v yemant leydt ghedaen?
Segt my, wel ouerschoone vrouwe.

Gheraert van Velsen, myn lieve man,
Nu isset al verloren
Te slapen aen u groene sij:
Graef Floris heeft mijn eer ghenomen.

Dat hy u eertgen benomen heeft,
Dat is v, soete lief, al vergheven.
Gister was hy mijn Heer, nu ben ik de sijn:
Dat sal hem kosten sijn leven.

Hy setten eenen valk op sijnen handt,
Of hy spatseeren soude rijden.
Hy dede een sprong van eenen haes,
Of hy Graef Floris sou ontlijven.

Och! Gheraert van Velsen, myn lieve neef,
Wout ghy my leven laten,
Ick salder van uwe bastert dochter
Een Gravin van Hollandt maken.

Dat en doe ick nu noch nimmermeer,
'k En wilse gheen verrader gheven.
Ghy hebt er mijn huysvrou haer eer benomen
Dat sal v kosten v leven:

Dat ghy mijn broeder hebt vermoort,
Dat heb ick v al vergeven;
Nu hebt ghy mijn huisvrou haer eer benomen,
Dat sal v kosten v leven.

Hy worp hem een paer handscoen voor sijn mont,
Opdat hy niet soude luyden.
Hy voerde hem vant huys te Kronenburch
Al op dat hooghe huys te Muyden.

Snachts omtrent de middernacht,
Omtrent ter halver nachte,
Doe lach die edele Graaf al van Hollandt
Ghesloten in boeyen also vaste.

Smorghens doen het was schoon dach,
De Heren souden daer wat eten,
Doe dacht die Graef al van Hollandt:
Rijck Godt, nu ben ick al vergheten.

Sy brochten hem een stuk berespeck
(Sijn swijnenspeck was ongebraden);
Doe dacht die Graef al van Hollandt:
Rijck Godt, nu ben ick al verraden.

En had ick een schildknecht goet,
Die my verloste van den bloede,
Ick sou hem schencken mijn bruyne schilt,
Met mijnen yzeren hoede.

Gheraert van Velsen was rat ter hant,
Hy greep een becken van de want;
Hy wies Graaf Floris van den bloede:
Segt my, o Graef al van Hollandt, hoe is u nu te moede?

Hoe my nu te moede is:
En ick moet immers sterven.
Hadt icker een wijf met een kint,
Die ick mijn groote goet mocht erven.

Ick heb noch wel een zoon, heet Jan,
Hy is zoo ver in vreemde landt,
Hy konder sijn goet regieren niet:
Dus leydt myn hert in groot verdriet.

En daer is mijn een bastert soon,
Hy is zoo ionck van weken:
Al quam hy noch over hondert jaer:
Sijns vaders doot sal hij wel wreken.

Een korte wijl was daer niet lang,
Gheraert van Velsen wert daer ghevangen,
Hy dochte soo dick by zijner eer:
Rijck Godt, nu moet ick immers hangen!

Hangen en was hem noch niet goet genoech:
Hy moest wel sevenwerf meer lijden.
Sy deden een vat vol spijkers slaen,
Daer moest syn Edeldom in zijghen.

Sy rolden hem daer drie daghen lanck,
Drie daghen voor den noene.
Gheraert van Velsen, wel lieve man,
Hoe is u nu te moede?

Hoe my nu te moede is,
Dat sal ick v wel seggen:
Ick ben noch de selfde man,
Die Graef Floris sijn leven nam.

VERBETERING.

Bl. 64, laatste regel: *staat* werkelijk *lees:* werkelijkheid.

De uitdrukking *in zijn leste* (zie bl. 29 en 30) kan ook eenvoudig beteekenen *ten laatste*, *ten slotte;* zoo hoort men nog wel: *op zijn laatst* voor *ten laatste*. Ook in onze bijbelvertaling, Spr. 29, 21. lezen wij *in zijn laatste* in den zin van *ten slotte*; doch dit beantwoordt geheel aan de Hebreeuwsche zegwijze (אַחֲרִיתוֹ) en kan dus als eene woordelijke overzetting beschouwd worden.

VOORLEZINGEN

OVER DE

GESCHIEDENIS DER NEDERLANDEN,

DOOR

DR. W. G. BRILL,
Hoogleeraar te Utrecht.

Derde Deel, Tweede Stuk.

LEIDEN, E. J. BRILL.
1880.

INHOUD.

WILLEM I VAN HOLLAND.

Bij alle verschil, dat niet te miskennen valt, tusschen vorige eeuwen en onzen tijd, kunnen wij niet genoeg in het oog houden, dat de mensch toen toch dezelfde is geweest, als hij thans is, en dat ook de betrekkingen tusschen menschen en volken niet wezenlijk veranderd zijn. Wel is waar, in onzen tijd beweegt men zich sneller over de oppervlakte der aarde en worden de berichten nagenoeg zonder dat het tijd kost, overgebracht; maar in vorige eeuwen gevoelden de menschen, zoowel de Vorsten en hooge Geestelijken, als de burgers en kooplieden, evenzeer als in onzen tijd, behoefte om met elkander in overleg te treden en kondschap in te winnen. Het verkeer door boden en brieven ontbrak dan ook in geenen deele, en ging de gedachtewisseling langzamer in het werk, zulks is eene zaak van louter betrekkelijke beteekenis. Op het oogenblik, waarop ik

eenig feit verneem, is dit feit voor mij tegenwoordig, al heeft het dagen, ja maanden vroeger plaats gehad, en het doet niets af tot mijn besluit, op het bericht genomen, of het feit vroeger of later geschied is. En wat 's menschen geest, de beweegredenen zijner daden, de zedelijke middelen, door hem aangewend, aangaat, hoe zouden zij eene wezenlijke wijziging hebben kunnen ondergaan? Onwillekeurig zijn wij geneigd de menschen, in de middeleeuwen bij voorbeeld, stomper, trager van geest, duisterder van zin, te denken, dan wij, die met klare zinnen leven. Dit is eene volslagen zelfbegoocheling. Stonden valsche voorstellingen omtrent het wezen der dingen den mensch van den voortijd tot een volkomen juist inzicht in den weg, — zoo wij waanden, dat wij met geene bekrompen denkbeelden behept zijn, zouden wij juist bewijzen, dat wij eene wereld van halfweten of geheel niet weten als louter waarheid aanmerkten. Die begoocheling houdt dan ook tegen het minste historisch onderzoek geen stand. Zoodra wij kennis nemen van de gebeurtenissen van vroeger eeuw, en de handelingen dergenen, die bij deze gebeurtenissen eene rol speelden, nagaan, moeten wij dezelfde bewegingen en vermogens, die ook wij ervaren en bezitten, bij die handelende personen aannemen, of wij missen den waren sleutel ter verklaring. Die ware sleutel, in de toepassing van den

regel, dat wij met menschen van volkomen gelijke beweging te doen hebben, gelegen, wordt dan ook als van zelf, door alle geschiedkundigen, met name ook door de onderzoekers van onze middeleeuwsche geschiedenis, aangewend. Alleenlijk is, naar ik meen, deze klacht tegen de gemeene beschouwing onzer vaderlandsche geschiedenis in te brengen, dat zij, wellicht in den waan, dat er geen levendig verkeer van land tot land bestond, onze Vorsten en ons Volk, onze Regeering en de Natie, te zeer op zichzelf en buiten verband met de gebeurtenissen en toestanden in het buitenland gadeslaat. Maar heeft ons volk dan niet steeds een deel uitgemaakt van de Europeesche menschheid? Heeft ons volk dan niet altijd gedeeld in de bewegingen, welke de geheele Christenheid ervoer? Hebben onze Vorsten en regeeringspersonen zich niet immer door de stemmingen, welke ons volk met de gansche Europeesche maatschappij gemeen had, in hun doen laten bepalen?

Is dit zoo, dan kunnen wij, bij de beschouwing van een zeker tijdperk onzer geschiedenis, niet genoeg vragen naar den gelijktijdigen toestand in andere landen, naar den stand der denkbeelden in de gansche Christenheid, naar de houding der Vorsten in het buitenland. Dezen plicht wensch ik in het oog te houden, waar ik de geschiedenis van Graaf Willem den Eersten van Holland en die van ons land in zijne dagen ga verhalen.

— Bij de vele leemten der bronnen en hare gebrekkige of onvolledige mededeelingen zal in dit verhaal voor den verhaler niet weinig te doen overblijven om de oorzaken en den samenhang der handelingen en gebeurtenissen in het licht te stellen.

Willem van Holland treffen wij voor het eerst aan in Syrië, werwaarts hij, jongere zoon van Graaf Floris III, dezen zijnen vader ten kruistocht gevolgd was. Ongetwijfeld heeft hetgeen de jonge man op dezen tocht ervaren heeft, invloed gehad op zijn denken en zijn, in zijn geheele volgend leven. Slechts komt het er op aan, ons juist voor te stellen, welke indrukken hij toen ontvangen, welke leeringen hij in den kring van de grootste Vorsten der Christenheid opgedaan zal hebben. Dat hij op den tocht en gedurende zijn verblijf in Syrië werkelijk gemeenzaam met de hoogste personen verkeerd heeft, waarborgt ons het aanzien van zijn Huis, van ouds vermaagschapt met de regeerende geslachten. Zijn vader, de groote Graaf van Holland, zooals Duitsche kroniekschrijvers hem noemen, reisde in gezelschap van Keizer Frederik Barbarossa, en dat des Graven zoon, die den roem van lichamelijke schoonheid met de beide dochters zijns broeders, Graaf Dirk VII, gemeen had, zich bij de grootsten der grooten en de edelsten der edelen bemind wist te maken, daarvan hebben wij een recht-

streeksch bewijs. Immers vernemen wij, dat 's Keizers zoon, Frederik van Zwaben, die het sieraad der Duitsche Ridderschap genoemd is, hem tot zich nam, toen hij zijnen vader, te Antiochie aan de pest gestorven, verloren had. Dus woonde hij aan de zijde van dien Vorst het beleg van Acre bij, totdat hij ook dezen beschermer verloor.

Bitter was de les, welke de Vorsten, bepaaldelijk op dien derden kruistocht, opdeden. Was het mogelijk, dat het geloof aan de verplichting om het Rijk van Christus aardsche veroveringen te verschaffen, stand hield tegen de rampen en ellenden, toen ervaren? De grijze held Barbarossa, wiens beleid den goeden uitslag scheen te waarborgen, in de golven van den Kalykadnus omgekomen; het leger daarop door vele kruisvaarders verlaten en na de aankomst in Syrië door het woeden der pest nog meer gedund; Acre niet ingenomen voordat ook 's Keizers zoon bezweken was; de haat tusschen de Christenvorsten onderling door heersch- en rangzucht geprikkeld, en door den edelmoedigen zin van den tegenstander, Sultan Saladijn, diep beschaamd; Jeruzalem, welks val de verplichting tot den tocht op het geweten der Vorsten gelegd had, onheroverbaar bevonden, — hoe moest dat alles op de gemoederen werken! In welk een licht moest hun toen de strijd om het geloof verschijnen! Welk eenen blik moesten zij op hunne landen

slaan, die zij achtergelaten hadden en hoe eer hoe beter terug hoopten te zien?

De oorlog was in de middeleeuwen een ordalium, de uitslag eene uitspraak Gods: hier nu had God, dat is, naar het toenmalig spraakgebruik, Christus, Christus zelf, uitspraak gedaan tegen het Christenvolk. Doch ook dit lag in het geloof van den tijd: had Gods oordeel zich tegen de Christenen verklaard, het was omdat de dragers van zijnen naam dien naam onwaardig waren, omdat zij tuchtiging verdiend hadden: de Christenheid moest hervormd worden, en de hooge geesten, de krachtige karakters onder de Vorsten moesten in zich de roeping gevoelen om de vernieuwing, de wedergeboorte der Christenheid te bewerken. — Zulk een hoog streven evenwel moest tegen de werkelijkheden en in de praktijk eene minder ideale toepassing bekomen.

Allereerst, de heilige krijg had den Vorsten een middel aan de hand gedaan om de verschillende, onderling strijdende en elk op het behoud van eigen bezitting bedachte bestanddeelen hunner Staten tot één doel te doen samenwerken en allen tot het brengen van offers te nopen. Zoo was Graaf Floris III in 1184, als met het kruis geteekende, tegen de West-Friezen in het Noorden van het tegenwoordige Noord-Holland opgetrokken. Derhalve reeds jaren vóórdat de derde kruistocht aanving, had hij zich van dat gewijd karakter bediend om

zijne vasallen, zonder uitzicht op aanwinst van heerlijke goederen of rechten, ter heirvaart mede te voeren en de op hunne vrijheid zoo naijverige Friezen tot onderwerping en tot opbrengst eener aanzienlijke som gelds te brengen. Was het inderdaad, naar de beschouwing dier eeuwen, de taak der Vorsten het Christenrijk op het gebied der Heidenen en Mohammedanen uit te breiden; ontleenden de Vorsten werkelijk hun regeeringsrecht aan hunne bekwaamheid en bereidheid om die taak te vervullen, hoe mocht men dan den Vorst geld of dienst weigeren, waar hij die in den naam van de zaak van Christus opeischte? Wie, die middelen bezat, wilde of durfde erkennen, dat hij het aardsche goed niet veil had, waar het eeuwig heil voor volken en enkele menschen op het spel stond?

Zoo zullen de Vorsten zich wel voorgenomen hebben den hefboom van den heiligen krijg niet te verwaarloozen, althans zich de bate, welke hij hun te beurt had doen vallen, niet te laten ontgaan. Maar van den anderen kant, hoe zouden zij overtuigde voorstanders hebben kunnen blijven van het denkbeeld der overwinning der Saracenen en hunner bekeering uitsluitend door het zwaard, waar zij de macht, het beleid, de beschaving, de deugd zelfs dier vijanden van het kruis hadden leeren kennen, en bij zich zelven ellende en vernedering ervaren hadden? Wedijver in deugd en beschaving, in

staats- en krijgsbeleid met de dwaselijk verachte of als helgedrochten afgemaalde Saracenen, moest voortaan de leus zijn. En was de Pauselijke Curie en de Geestelijkheid niet mede tot die overtuiging gekomen, dan kon zulks niet strekken om den Vorsten en Heeren een' hoogen dunk van hare redelijkheid in te boezemen.

Wat was mitsdien als uitwerking van de op den tocht door de Vorsten opgedane ervaring te wachten? Immers dit, dat zij, teruggekomen, trachten zouden de teugels van het bewind strak in de hand te houden en de middelen van den Staat zoo min mogelijk door bevoorrechte personen en corporaties te laten afleiden. En stond de macht der Kerk over de gewetens hun in den weg, hoe noode zullen zij daarvoor geweken zijn, die door hetgeen zij uitgestaan en in het Heilige Land zelf gezien hadden, van veel begoocheling op het stuk van de eischen der Christelijke leer waren teruggekomen.

In zulk eene school, nemen wij aan, was de jonge Graaf Willem niet zonder vrucht gevormd, toen hij uit Syrië aan het Hof zijns broeders Dirk terugkwam.

Hier stond hij dadelijk met zijnen broeder op een' voet van groote vertrouwelijkheid. Dit werd door jaloersche oogen opgemerkt en voorzeker bedenkelijk gevonden. Intusschen de regeerende Graaf was te zeer vorst, dan dat hij de denkbeelden, die zijn broeder uit het Oosten medebracht, niet der overweging waardig zou

gevonden hebben. Maar aan het Hof liet zich een invloed gelden, die de samenstemming tusschen de beide broeders weldra verbrak.

Hoedanig de geest was, die de denkbeelden van den nieuwlings aangekomenen jongen Vorst verwerpelijk vond, kunnen wij gereedelijk uitvinden, zoo wij ons slechts de denkbeelden voorstellen, die tegen de gevoelens, welke wij bij hem mogen onderstellen, overstonden. Tegen het streven om alle krachten en middelen van den Staat in de hand van den Vorst te leggen, ten einde den Staat zijn doel te doen bereiken, deed zich de toeleg gelden om de onderscheiding der Standen te ontzien en zich van den steun der Edelen tegen dreigende machten te blijven verzekeren. Of betoonden de Friezen zich niet vijandig tegen de in Holland gevestigde maatschappelijke orde, en woelde niet reeds ook in deze streken eene geestdrijverij, voor welke Staat noch Kerk schenen te kunnen bestaan? En wanneer de kleine Vorsten, hoedanig de Graven van Holland en Gelre en Kleef toch voorzeker waren, zich ten koste der vermogende Standen eene meer volstrekte macht toeeigenden, zouden de groote Potentaten, een Koning van Frankrijk of een machtige Keizer uit het Huis der Hohenstaufen, in gebreke blijven, ten koste der kleine Vorsten, tegen welke zij overstonden, dezelfde praktijk als dezen tegen hunne baronnen, in toepassing

te brengen? Konden in dat geval de kleine Vorsten niet op den steun hunner Edelen rekenen, zoo zouden zij ontwijfelbaar door de hooge Machthebbers in de Christenheid tot onderdanigheid gedwongen worden. Neen! Vorsten van den stempel der genoemde Graven moesten hunnen Adel in eere houden, geen beroep doen op het woeste volk, noch daardoor het schoone leven, de bevallige manieren, de beschaafde weelde in den kring van het Hof in gevaar brengen. Of was de Staat geen organisch lichaam, en hadden daarin de Geestelijkheid en de Adel geene plaats te bekleeden, die door eene goddelijke ordening aan den geringen man ten eeuwigen dage was ontzegd? Doch, het is waar, voor de gewijde overlevering en de leer der Kerk hadden die Prinsen, welke uit het Heilige Land terugkwamen, slechts een zeer matig ontzag. Reden te meer om hen als menschen van zeer bedenkelijke meeningen ten aanzien der godsdienst en wellicht van zekere overhelling tot het Mohammedanisme te verafschuwen.

Dus kunnen wij ons den tegenstand, welke zich tegen Graaf Willem aan het Hof van zijnen broeder openbaarde, verklaren, evenzeer als den invloed, dien de denkbeelden, welke wij daar schetsten, op Graaf Dirk moesten uitoefenen, vooral wanneer wij daarbij in aanmerking nemen, dat zij in 's Graven Gemalin, Aleid van Kleef, eene overtuigde voorstandster vonden, die bo-

vendien, daar zij slechts dochters en geen' zoon had, bijaldien de mannelijke opvolging moest gelden, in haars mans broeder een' mededinger harer kinderen zien moest.

Het gevolg was, dat Graaf Willem met eenige getrouwen van het Hof scheidde. Werwaarts begaf hij zich? Voorzeker niet zonder min of meer duidelijk uitgesproken goedvinden zijns broeders vestigde hij zich in West-Friesland, welks bewoners, ruim een halve eeuw vroeger, eenen anderen Gravenbroeder, Floris, bijgenaamd de Zwarte, ingeroepen hadden om onder het schild van een' Prins uit het Hollandsche Huis gevrijwaard te zijn tegen de invoering van het in Holland geldende leenstelsel. Dáár vond Graaf Willem eenen bodem, voor zijne werkzaamheid en de toepassing zijner denkbeelden geschikt, en vermits de Graven van Holland toch slechts een naamgezag over dat volk uitoefenden, en slechts onzekere baten uit die oorden trokken, zoo kon Graaf Dirk hem aldaar vrij spel laten, mits zijn bewind niet strekte om de partij, die in het naburige Kennemerland het juk van het stelsel der Hollandsche Grafelijkheid wilde afwerpen, te stijven en Holland alzoo van een noode bedwongen gewest te berooven.

Uit het voorbeeld van Floris den Zwarte was gebleken, welk gevaar het bewind van een' gravenbroeder, in West-Friesland regeerend, in had om de Kennemers

te verleiden zich liever onder het gezag van den Heer van Friesland te begeven, dan onder dat van den Graaf van Holland met zijne baronnen te blijven. Kwalijk ware het te vermijden geweest, dat de tegenwoordigheid van den jongen Graaf in Drechterland op de stemming der Kennemers werkte. Het gerucht, dat hij zijns broeders Hof in onmin had verlaten, en dat de schitterende Prins, die in het Heilige Land getoond had, wat van hem te wachten was, zich onder de Friezen, als zijne vrienden, gevestigd had, kon niet nalaten eene beweging uit te werken, die bij den besten wil van Graaf Willem om allen opstand te verhoeden, niettemin voor het gezag zijns broeders alleszins bedenkelijk was. Of kon het missen, dat de Friezen nu van tijd tot tijd, in verstandhouding met de tegenstanders van het Hollandsche gezag in Kennemerland, den daar gezeten Heeren en den grafelijken ambtenaren overlast aandeden? Daar deze onlusten het gevolg waren van Graaf Willems verblijf onder de Friezen, zoo werden zij natuurlijk aan hem geweten en moest hij er de schuld van dragen. Het was te wachten, dat allermeest Gravin Aleid zich over den toestand van Hollands noordelijk grensgebied zou bezwaren, en dat zij de gelegenheid om in Kennemerland orde op zaken te stellen, zoo ze zich opdeed, niet ongebruikt voorbij zou laten gaan. Die gelegenheid deed zich op, toen haar gemaal in oorlog met den

Graaf van Vlaanderen met eene oorlogsmacht naar Zeeland was vertrokken. Toen was het noodig, dat, wilde de Graaf niet door opstand en afval in het Noorden tot den terugtocht genoodzaakt worden, dat onrustig oord door krijgsvolk in bedwang werd gehouden. Met deze taak nu belastte zich de Gravin, en zij deed de kloosterheeren van Egmond, die zij voorzeker reden had van overhelling tot Graaf Willem te verdenken, haar ongenoegen gevoelen. Het spreekt van zelf, dat die geestelijke Heeren, jaloersch op hunnen invloed, ongaarne aanmatigende Edelen in hunne omstreek opkomen zagen: vandaar van zelve ingenomenheid met den vriend der Friesche vrijheid. — De wijze nu, waarop Gravin Aleid den geestelijken van Egmond haar ongenoegen te gevoelen gaf, bestond hierin, dat zij een' tijd lang met haren stoet van Heeren en Edelvrouwen en hare soldaten op kosten van het klooster leefde en aldaar vrij ruw en los huis hield. Ja, zij dreigde zelfs met een bezoek aan de kapel van St. Adelbert, den schutspatroon van het klooster, en kwam die bedreiging tot verderf dier heilige plaats getrouwelijk na. Maar bij deze les, aan de vrienden van Graaf Willem gegeven, wilde zij het niet laten. Dezen zelven wilde zij in zijn gezag onder de Friezen treffen. Zulks kon niet geschieden, zonder dat er een gevecht geleverd werd. Doch daartoe wilde Graaf Willem het niet laten komen, en hij ontweek den strijd

allermeest voorzeker omdat hij de zaak zijns broeders niet zal hebben willen bederven: of zou het den Vlaming geen' nieuwen moed geven, zoo men vernam, dat op Hollands noordelijke grens 's Graven broeder de vaan des gewapenden opstands had opgestoken? Ook Bisschop Boudewijn van Utrecht, broeder van Floris III en alzoo de oom der beide Graven, wenschte, voorzeker door Graaf Willem aangezocht, een' openbaren strijd verhoed te zien, en begaf zich in persoon naar Kennemerland om den strijdlust zijner nicht te beteugelen. Doch hij vermocht niets op haar en keerde onverrichter zake naar Utrecht terug. Zoo zette de Gravin dan haren toeleg door. De hoofden der dorpen Winkel en Niedorp, die door Graaf Floris getuchtigd geworden waren, en wien nu wellicht voor hun verraad verlichting van druk beloofd werd, wist zij tot het spelen van eene recht valsche rol over te halen. Zij zouden hunne onderhoorigen wapenen en zich onder het bevel van Graaf Willem gaan stellen: waarschijnlijk wisten de manschappen niet beter, of de zaak was ernstig gemeend, hetgeen de ondervonden tuchtiging, die wraak vorderde, te waarschijnlijker maakte. Zoo had het den schijn, dat de Graaf zelf hen ten strijde geroepen had, en inderdaad, nu de Friezen des noods zonder hem den strijd schenen te zullen wagen, kon hij zich niet onttrekken. De Gravin rukt met hare ridders en de Kennemers, die

zij hare macht had doen gevoelen, tegen haren schoonbroeder op. En nu werkt het verraad. De Graaf ziet zijne manschappen, door de aanvoerders der mannen van Niedorp en Winkel zonder steun gelaten, op de vlucht slaan, en hij zelf ontkomt ter nauwernood aan het gevaar van in de handen zijner tegenstandster te vallen. Geen wonder intusschen, dat deze nederlaag aan de achting, welke de Friezen hem toedroegen, geene afbreuk deed: immers was het maar al te duidelijk, dat hij voor den strijd en zijnen afloop niet verantwoordelijk was, maar het slachtoffer van arglistigheid en verraad geweest was. [1])

De tijding van dit gevecht bleef zonder ongunstigen invloed op den strijd, door Graaf Dirk tegen Vlaanderen gevoerd: want juist had deze op het eiland Walcheren den Vlamingen eene nederlaag toegebracht. Zoo kon hij dan nu zijne aandacht onverdeeld aan het gebeurde in Kennemerland wijden, en hij spoedde zich derwaarts, voorwaar niet om aan het werk der tuchti-

---

1) In Huydecopers uitgave van Melis Stoke leest men II, 1078: »na dien rouwe menichvout." Deze woorden moeten het Latijn van de Ann. Egmondani, »cum ergo tumultus cotidiani—essent", teruggeven. Dus leze men: »na onrouwe menichvout." Kiliaen kent nog *roeuwe*, *rouwe* (*rust*) en *onroeuwe* (*onrust*). De afschrijver heeft voor *on* gelezen *diē*. De *d* en de *o* zijn licht te verwisselen: zoo leest men Teesteije, 1978, *dus*, waar *ons* moet staan (zie Leendertz, *Navorscher*, 1878, bl. 313).

ging van een broeder mede de hand te slaan, maar om dien rampzaligen strijd te smoren en in verzoening en verdrag te doen eindigen. Thans kon Bisschop Boudewijn zich met betere hoop van slagen naar Egmond begeven. En hij kwam niet alleen, maar vergezeld van zijne beide broeders Dirk, Domproost van Utrecht, en Otto, Graaf van Benthem, en van zijne schoonzuster, de Schotsche Prinses, moeder der beide Graven. Wat derhalve het Grafelijke Huis eerwaardigs had, vereenigde zich om te verhoeden, dat de broederkrijg door de felheid eener vrouw voortgezet, de eer der Grafelijke familie langer in de waagschaal gesteld en het land in onrust gehouden werd. Bepaaldelijk pleitte de Gravin moeder voor haren geliefden zoon Willem. Te Egmond echter werd men het niet eens, zoodat de Bisschop reeds naar Haarlem terugkeerde, waar Graaf Dirk zich bevond. Eerst ten gevolge van een onderhoud, tot hetwelk Graaf Willem den Proost had uitgenoodigd, kwam het verdrag tot stand. Nu begaf zich Willem in persoon tot zijnen broeder. Hij wilde hem verrasschen om zeker te zijn, dat hij hem niet door den invloed zijner gemalin vooringenomen zou vinden. Vandaar dat hij, zich in den vroegen morgen bij hem aanmeldend, hem nog te bed vond. De broeders verstonden elkander spoedig, en de Graaf hechtte zijn zegel aan den beraamden vrede.

Het verdrag hield deze bepalingen in: aan Graaf Wil-

lem werd uit de Geervlietsche tollen, wier opbrengst de Graaf van Holland zich juist nu met de wapenen tegen Vlaanderen verzekerd had, een vast inkomen toegewezen, en hem al wat Graaf Dirk in Oost-Friesland (de tegenwoordige Provincie Friesland) bezat, in leen gegeven. Daar de Graaf van Holland dit land van den Keizer in gemeen bezit met den Bisschop van Utrecht bekomen had, zoo was de toestemming van dezen kerkvoogd tot de schenking vereischt. Zijne tegenwoordigheid bij het verdrag, dat door zijne bemiddeling tot stand was gekomen, waarborgt ons, dat die toestemming hier niet ontbroken heeft.

Zoo werd dan Graaf Willem uit West-Friesland, waar zijne tegenwoordigheid Holland geene rust scheen te kunnen laten, verwijderd naar een land, waar alsnog geen Grafelijk gezag post had kunnen vatten en hij zich dus eene taak zag opgedragen van dien aard, dat het hoogst onzeker kon geacht worden, of hij zich van dezelve met eer en met behoud zijner veiligheid zou kunnen kwijten. Doch zoo er vrees kon bestaan, dat de Friezen ten Oosten der tegenwoordige Zuiderzee hem of ganschelijk niet of niet welwillend zouden ontvangen, het gerucht, dat er van hem, van zijne staatkundige denkbeelden en van zijn gedrag onder de Friesche broeders aan de andere zijde was uitgegaan, bracht te weeg, dat hij als vriend en heer werd ingehaald en de bevolking van hem de

handhaving der Friesche vrijheid tegen het indringen van een gehaat stelsel verwachtte. — Hebben wij wel gezien, zoo brachten de denkbeelden van den nieuwen Graaf van Vriesland mede, dat hij alle Friezen als zijne onmiddellijke onderdanen beschouwd wilde hebben, en alzoo geene Heeren onder hem met eenig deel van land en lieden beleend zouden worden.

Intusschen reeds was er op den Frieschen bodem een Heer, den titel van Graaf van de Kuinre voerend, door den Bisschop van Utrecht met deze plaats en hare omstreek beleend. Dat was een begin van de onderwerping van Friesland aan het leenstelsel en aan de heerschappij van Edelen, die zij als heeren van hunne personen en goederen onder den Landsheer toe te behooren en te gehoorzamen zouden hebben. Zou nu Graaf Willem aan de verwachting, die men van hem koesterde, beantwoorden, dan moest hij dien Graaf van de Kuinre, Hendrik de Crane genaamd, zich tot een' anderen rechtstoestand leeren te voegen. Heeft hij daartoe vredelievende pogingen aangewend, zoo zijn zij niet geslaagd. Want weldra ontstond strijd. Heer Hendrik zal zijn kasteel voor den Graaf niet open hebben willen stellen en alzoo weigerachtig zijn gebleven eene Staatshoogheid boven zich te erkennen. Daarom zal het geweest zijn, dat Graaf Willem zelf een kasteel in de nabijheid van Heer Hendriks landgoederen bouwde, ter

handhaving der Friesche Grafelijkheid tegen de soevereiniteit, welke die Heer zich toekende. — Vandaar gedurige schermutselingen tusschen de mannen van Hendrik de Crane en die van Graaf Willem. Ten laatste viel er een ernstig gevecht tusschen de beide partijen voor, waarvan de uitslag was, dat Hendrik vijfhonderd man verloor, dat zijn slot werd ingenomen en geslecht, en hij zelf uit het land werd verdreven.

Werwaarts week Hendrik de Crane? Naar het Hof van den Graaf van Holland, die toen op het Stichtsche Huis ter Horst zijn verblijf hield. Het laat zich denken, dat hij aldaar luide klachten over de door hem ondervonden bejegening zal aangeheven, en den Graaf van Friesland afgeschilderd hebben als een' man, die, door bedenkelijke grondbeginselen geleid, niets ontzag, en wanneer hij eenmaal in Holland aan het bewind mocht komen, aldaar de gevestigde orde omverwerpen en alles in rep en roer brengen zou. — Ditmaal werd ook Graaf Dirk zelf tegen hem ingenomen. Wat voorts almede tot achterdocht tegen Willems bedoelingen zal bijgedragen hebben, was voorzeker de omstandigheid, dat, bij den strijd in Duitschland tusschen twee Keizers, door Willem de zijde van Philips van Zwaben, den broeder zijns voormaligen vriends en beschermers Frederik van Zwaben, gekozen werd, en door Dirk die van Otto van Brunswijk, welke door den Keurvorst van Keulen

tegen den Vorst uit het Hohenstaufische Huis was overgesteld. De Keurvorst had getracht zooveel mogelijk aanhangers voor den Keizer zijner keuze te winnen. De Koning van Engeland, Richard Leeuwenhart, broeder van Otto's moeder, was natuurlijk op de hand van zijnen neef, die zijne jeugd in Frankrijk in de landen van het Engelsche Koninklijke geslacht van Plantagenet had doorgebracht. Maar nevens hem won de Keulsche Aartsbisschop de Graven van Vlaanderen en van Holland voor den door hem voorgestanen Keizer. De Graaf van Vlaanderen koos uit onafhankelijkheidszucht de partij van den tegenstander van zijnen leenheer, den Koning van Frankrijk. Doch om Dirk van Holland over te halen was een prijs noodig, en welke prijs dit geweest zal zijn, is gemakkelijk te gissen. — Toen na Bisschop Boudewijn's dood zijn broeder Dirk, de Domproost van Utrecht, ondersteund door zijnen neef, den Graaf van Holland, zijne aanspraak op den Utrechtschen Bisschopszetel door Arnoud, Proost van Deventer, die door Otto van Gelre gedreven werd, betwist zag, en beiden zich naar Rome hadden begeven om hunne zaak door het Pauselijke Hof te laten uitwijzen, had Keizer Hendrik VI den Graaf van Holland het wereldlijk bewind over het Sticht opgedragen. Nadat nu de beide mededingers naar de bisschoppelijke waardigheid in Italië gestorven waren en de Utrechtsche Kapittelen Dirk van der Aare gekozen hadden, verviel

dé grond van Dirk van Hollands gezag in het Sticht. Niettemin deed hij daarvan geenszins afstand: hij bleef gevestigd op het Huis ter Horst. — Dat de Heer van de Kuinre in zijne twistzaak zich tot hem aldaar als scheidsman wendde, was een bewijs dat hij den Graaf van Holland nog steeds als bewindhebber beschouwde van het Sticht, van hetwelk hij het leen hield, waaruit hij door Graaf Willem was uitgezet. — Zoo nu de Aartsbisschop van Keulen, die, als metropolitaan van het Bisdom van Utrecht, zijn gezag hier kon doen gelden, den Graaf toeliet het bewind in het Sticht te blijven voeren, was dit voor Graaf Dirk grond genoeg om op des Aartsbisschops aanbeveling de partij van Otto van Brunswijk te kiezen. Te meer moest deze Graaf ondersteuning van zulk eene zijde op prijs stellen, omdat ook de Graaf van Gelre zijn bewind in het Sticht niet kon dulden en zich het gezag in het Oppersticht toeeigenen wilde. Dit was zelfs de aanleiding van een openbaren oorlog tusschen de beide Graven.

De beide broeders, Dirk en Willem, stonden bij de tweespalt, die de geheele Christenheid al meer en meer verdeelde, tegen elkander over. — Doch niets kon Graaf Willem terughouden van zijn voornemen om zijne zaak tegen Hendrik de Crane's laster bij zijnen broeder te gaan bepleiten. Hij had uit de overtuiging dat hij eene goede zaak voorhad, gehandeld, en vertrouwde, dat hij

zijnen broeder, wiens redelijkheid hij had leeren kennen, het ongegronde van zijnen argwaan zou kunnen doen inzien. Ook kon hij hopen zijnen broeder wegens de onlangs door hem op Graaf Otto van Gelre behaalde overwinning in eene goede stemming te vinden. Betuigde hij zijne blijde deelneming in deze zegepraal, hoe kon dan, zoo zal hij geredeneerd hebben, zijn broeder zich verstoord op hem betoonen?

Voordat hij zich op het slot ter Horst aanmeldde, bracht hij een bezoek aan zijne moeder, Gravin Ada. Deze, beter bekend met den wrok, die Gravin Aleid tegen haren schoonbroeder bezielde, en met de verbittering, die op het huis ter Horst tegen hem heerschte, ontried hem ten sterkste zich derwaarts te begeven, en Willems trouwste Ridders vereenigden zich met deze waarschuwing. Desniettegenstaande zette hij zijn plan door, vol vertrouwen op het ontzag, dat zijn optreden moest inboezemen, en op de kracht der redenen, die hij had aan te voeren. Weldra echter na zijne aankomst bespeurde hij, dat hij ditmaal zijnen broeder niet tot een billijk oordeel zou kunnen bewegen, maar dat deze thans geheel en al met zijne tegenpartij van één gevoelen was. Dat men aan hem de hand zou slaan, kon hij evenwel niet vermoeden: toch geschiedt zulks. Op een' dag toen hij op het punt stond aan de grafelijke tafel plaats te nemen, werd hij aangehouden en

„in 's Keizers gevangenis" gezet. — Dit woord: „in 's Keizers gevangenis", door Beka gebezigd [1]), geeft, schijnt het, ons het recht om het er voor te houden, dat men hem onder voorwendsel dat hij een gevaarlijk voorstander van Philips van Zwaben was, „ten behoeve van" Keizer Otto, in hechtenis zal genomen hebben. — Trouwens welk recht kon men tegen Graaf Willem inroepen? Hij had eenen leenman, die het op het recht van den sterkste tegen hem had laten aankomen, in een' openen strijd overwonnen: wat was hier dat hem met inkerkering strafbaar maakte? — Zijne gevangenis was hard: hij werd geboeid en in een koud vertrek opgesloten. Toch ontsnapte hij, waarschijnlijk met behulp van geheime vrienden, misschien wel met toestemming van Graaf Dirk. Hoe dit zij, hij begaf zich naar Otto van Gelre, die zijne nederlaag nog niet verkropt kon hebben. Hier vond hij verpleging in den staat, waarin

1) In de Hollandsche vertaling van Beka, uitgegeven door MATTHAEUS, in zijne *Anal. vet. aevi*, T. III, lezen wij: »in 's Keyzers prisoen". Dus heeft de vertaler in zijn handschrift *in prisone Caesaris* gelezen. Maar de beide uitgaven van het Latijnsche oorspronkelijke hebben; *in prisone carceris*. Dit is eene kennelijk verkeerde lezing: *in prisone seu carcere*, waar het tweede woord de verklaring biedt van het eerste, laat zich begrijpen, en werkelijk vindt men in middeleeuwsche texten menigmaal *priso* (of *prisio*) *seu carcer* (zie DU CANGE in v.), maar *priso carceris* heeft geen goeden zin. Daar nu *priso Caesaris* in het geval van Graaf Willems gevangenneming goed te pas komt, zoo geef ik aan de lezing *in prisone Caesaris* de voorkeur.

de koude gevangenis hem gebracht had. Maar hij brouwde er geen kwaad tegen zijnen broeder. Integendeel, terwijl hij zelf zich zoo aangenaam wist te maken, dat hem de dochter van Graaf Otto, toen hij naar Friesland terugkeerde, als zijne gemalin werd medegegeven, was het gevolg van zijn verblijf, dat er een verdrag tusschen de beide broeders en den Graaf van Gelre tot stand kwam en Graaf Dirks schoone dochter met den zoon van Graaf Otto in het huwelijk trad. — Evenwel zoo het staatkundig belang den vrede tusschen den Graaf van Holland en dien van Gelre niet aannemelijk had gemaakt, zou hij wel niet tot stand zijn gekomen. En staatkundig belang was hier voor beiden aanwezig. Immers in Utrecht zat thans een Bisschop op den stoel, van wien, met geen' der beide Graven verwant en door geen' van beiden aan het bewind geholpen, geene ondergeschiktheid te verwachten was; integendeel, de nieuwe Bisschop zou zijne zelfstandigheid en de onafhankelijkheid van het Sticht tegenover de beide naburige Vorsten trachten te handhaven. Dus deden dezen beter, zoo zij hunne krachten tegen den Bisschop keerden, dan zoo zij elkander verzwakten, waardoor de kerkvoogd slechts te sterker kon worden. Dat Graaf Willem bij dit verdrag, zoo het schijnt, de partij van Otto van Brunswijk min of meer verzaakte, kwam bij het nabijliggend belang niet in aanmerking.

Spoedig bleek metterdaad, dat de nieuwe Bisschop zijne macht in al hare volheid wenschte te doen gelden, en de geldmiddelen van zijn Bisdom verlangde te herstellen. In persoon ging hij naar Friesland, om, daar hij toch dit Gewest met den Graaf van Holland in gemeenschappelijk bezit heette te hebben, zich zijn aandeel in de inkomsten te verzekeren. Bij de spanning, die er tusschen den Graaf van Holland en den Bisschop bestond, moest dit zijn optreden als eene bedenkelijke zaak beschouwd worden. Of verschafte zich de Kerkvoogd aldus niet de middelen om de beide Graven, rechtens of feitelijk voogden en wereldlijke beheerschers van het Sticht, te bestrijden? En was het niet onbehoorlijk, dat hij in Friesland op eigen hand gelden ging heffen, zonder den medepossideerenden Vorst daarin te kennen, en dat wel nu er in den persoon van Graaf Willem een eigen Graaf in Friesland was, door zijnen voorzaat Bisschop Boudewijn erkend? — Ziedaar reden genoeg voor Graaf Willem om zich, volgens de strekking van het bondgenootschap met zijnen broeder en zijnen schoonvader, gewapenderhand tegen het opzet van den Bisschop te verzetten, en hem, toen hij in Friesland was aangekomen, gevangen te nemen. Maar deze onverantwoordelijke handelwijze was niet vol te houden. Het bleek, dat de Bisschop aanhangers in Friesland had, die, gesteund door de vrees van sommigen voor de

straffen, welke de Kerk ter wraakneming voor het geweld, tegen een' Kerkvoogd gepleegd, ter harer beschikking had, met versmading van het gezag van hunnen Graaf, den Bisschop in vrijheid stelden. — Dit voorval was het sein van vijandelijkheden, door den Graaf van Holland en dien van Gelre tegen het Sticht aangevangen. Graaf Otto maakte zich van Deventer meester, en Graaf Dirk brandschatte het Nedersticht en sloeg het beleg voor de Stad Utrecht. — In den nood riep de Bisschop den Hertog van Brabant te hulp, die er zijn belang in zien moest, dat de macht der verbonden Noord-Nederlandsche Graven niet ten koste van den Kerkvoogd versterkt, ja misschien de gansche wereldlijke macht van den Bisschop van Utrecht te niet gedaan werd. Het schijnt, dat Graaf Otto van Gelre gemeend heeft, dat een mondgesprek met den Hertog zijne gewapende tusschenkomst nog kon voorkomen. Althans hij begaf zich tot dien Vorst, onder vrijgeleide van Koning Otto en van den Keurvorst van Keulen, wier brieven, docht hem, wel door den Hertog geëerbiedigd zouden worden. Doch hij bedroog zich: de Hertog deed hem hetzelfde lot ondervinden, dat zijn bondgenoot, de Graaf van Friesland, den Bisschop van Utrecht had doen verduren, en nam hem gevangen. Dit moest Graaf Dirk wel ten hoogste verbitteren. Dus brak hij het beleg van Utrecht op, en trok op 's Hertogs nieuwe stad, 's Her-

togenbosch genaamd, aan. Hij trof haar buiten machte om zich te weer te stellen, en zoo viel zij, tegelijk met een' ontzaggelijken buit en vele gevangenen, met name 's Hertogs eigen broeder en een' Heer van Kuik, in zijne handen. Maar de Hertog vond hulp bij de Bisschoppen van Keulen en Luik, en bij den Hertog van Limburg en den Graaf van Vlaanderen, die allen hem krijgslieden leverden. — Voor zulk eene macht te zwak, werd Graaf Dirks krijgsmacht bij Heusden geslagen en hij zelf gevangen genomen.

Nu achtte de Bisschop Holland en Gelderland weerloos; maar terwijl hij van de gunstige gelegenheid gebruik maakte, ondervond hij, dat ten minste de Hollanders zich niet overal ongewroken lieten tuchtigen. Het krijgslot intusschen had de zaak beslist, en de Graaf van Holland, zoo min als die van Gelre, kon in zijnen staat terugkeeren zonder een aanzienlijk losgeld betaald te hebben, en zich een drukkend bondgenootschap met Brabant te hebben laten opleggen. Voortaan was de Graaf van Holland verplicht in zaken van staat en oorlog met den Hertog ééne lijn te trekken, en deze ondergeschikte betrekking vond hare uitdrukking in de formaliteit, waarbij de Graaf zijne hoofdstad Dordrecht en daarbij een niet onbelangrijk deel van zijn gebied aan den Hertog opdroeg, om een en ander van hem in leen te ontvangen. Dat de stoffelijke belangen van Hollands ingezetenen er niets

bij verloren, waarborgt ons de bepaling van het verdrag, dat de Brabanders en de Hollanders over en weder niet meer dan de gewone tollen zouden betalen en dat de wederzijdsche kooplieden geen beslag op elkanders goederen zouden mogen leggen, dan nadat zij van den gewonen rechter des beklaagden geen recht hadden kunnen bekomen.

Spoedig na den aldus op bezwarende voorwaarden bekomen vrede stortte Graaf Dirk in eene zware ziekte, die hem niet anders dan den dood deed verwachten. Hij stond zijn Huis en zijn Graafschap in eenen toestand achter te laten, welke hem dunken moest eenen man te behoeven, die zelfstandig, stoutmoedig en ontzaginboezemend genoeg was om den rang van het Grafelijk geslacht op te houden en te herstellen. Zijne Gemalin kende hij en hij wist, aan welke zijde hare staatkundige grondbeginselen haar plaatsten. Deze grondbeginselen schaarden haar aan de zijde van die Vorsten, welke in den laatsten tijd Hollands vernedering hadden beraamd. Dus vertrouwde hij haar het bewind en de beschikking over de hand van zijn eenig kind niet toe, en hij ontbood zijnen broeder, van wien hij, het onlangs met hem en Gelre gesloten verdrag bewijst het, kon verwachten, dat hij in den zin zijner toenmalige staatkunde zou handelen. Vóór zijnen dood wilde hij Hollands lot en de toekomst van zijn Huis aan hem

toevertrouwen. Dit kon aan zijne gemalin niet onbekend blijven. Zoo Graaf Willem, dien zij zich door haar optreden in Kennemerland en West-Friesland tot onverzoenlijk vijand gemaakt had, aan het Hof verscheen, en daar den toon des gezags aansloeg, zou hij voorzeker geen verzet ontmoeten, of zoo sommigen hem gehoorzaamheid weigerden, zou hij den tegenstand weten te bedwingen, en haar stond alles, voor het minst het verlies harer vrijheid te duchten. Dus moest vóór alle dingen verhoed worden, dat Graaf Willem van den toestand en van den wensch zijns broeders kennis kreeg, en daar het er op aankwam te voorkomen, dat haar kind, 's Graven erfdochter Ada, haren oom tot natuurlijken beschermer bekwame, zoo moest haar in eenen echtgenoot een beschermer, die alle andere voogdij afsneed, worden bezorgd. Dus laat de Gravin de berichten, welke den Graaf in Oost-Friesland zouden hebben kunnen toekomen, onderscheppen, en Graaf Lodewijk van Loon, leenman van den Bisschop van Luik en door zijne moeder verwant met den Graaf van Gelre, naar Holland komen, om bij de hand te wezen, ten einde, zoodra de Graaf den laatsten adem zou hebben uitgeblazen, door het huwelijk met Gravin Ada verbonden te worden. Vernam dan Graaf Willem ten laatste zijns broeders dood, zoo stond hij tegenover een voldongen feit, en men zou mogen afwachten wat hij, zonder

eenige wettige machtiging, uitrichten zou: geweld zou men niet aarzelen met geweld te beantwoorden. Dit plan werd ten volle uitgevoerd. Op het eerste bericht van 's Graven overlijden spoedt zich de Graaf van Loon naar Dordrecht, en nog vóórdat het lijk naar Egmond, de plaats zijner begrafenis, uit het Grafelijk verblijf was weggevoerd, wordt het huwelijk voltrokken [1]). De Gravin toonde opnieuw haren wrok tegen de kloosterheeren van Egmond, door de zielmissen, en de aalmoesen, ter gelegenheid van 's Graven teraardebestelling uitgedeeld, door dat klooster te laten bekostigen.

Doch hoezeer Gravin Aleid bij haar bedrijf door een groot aantal Edelen ondersteund werd, — en dit was geen wonder naardien hare staatkundige richting de handhaving van den Stand der Edelen medebracht, — toch was het er ver af, dat de Graaf van Loon bij den Hollandschen Adel algemeen onderwerping vond. Hij was een vreemdeling en bracht zijne ridders en dienstmannen mede. Dezen, zoo stond te wachten, zouden door hem in Holland gevestigd en bevoorrecht worden, hetgeen moeilijk kon geschieden zonder dat de oorspronke-

1) In het verhaal van deze gebeurtenis bij Melis Stoke (naar de uitgave van Huydecoper, D. I, bl. 481) lees ik:

Den doden namen si in twiste, En leidene in ene kiste.

Hier is achter *namen si* de komma vergeten; *in twiste* toch is een tusschenzin: *ik en twiste*, d. i. *ik betwist*, *bestrijd het niet.*

lijke Edelen des lands er min of meer in hun bezit of in hunnen trots door gekrenkt werden.

Zoo verklaart het zich dat een aantal der aanzienlijkste Hollandsche baronnen er op bedacht waren Graaf Willem in te halen. Wel kon hun niet onbekend zijn, welke staatkundige partij deze Vorst was toegedaan: het vertrouwen, dat hij bij de Friezen gevonden had, sprak duidelijk genoeg. Maar had hij zijne erkenning als Graaf aan hen te danken, en liet hij zich door hen verheffen, dan was hij zedelijk verplicht hen in hunnen staat te handhaven: door de Grafelijke kroon, als het ware, uit hunne hand te aanvaarden verbond hij zich stilzwijgend hunnen rang en voorrechten onaangetast te laten. En in allen gevalle, konden zij denken, was het geen slechte maatregel den ondernemenden en ontzaggelijken Graaf, eer de Kennemers, ja, al het volk hem inriep, of eer hij met zijne Friezen het Graafschap kwam veroveren, zich te vriend te maken. Daarvan althans konden zij zeker zijn, dat hij geene Edelen in zijn gevolg mede zou brengen, en dat hij ten hunnen koste geene vreemde Baronnen te verzorgen zou hebben.

Zoodra het bericht van zijns broeders dood tot hem gekomen was, had Graaf Willem Oost-Friesland verlaten, en zich naar West-Friesland begeven, waar hij, op de grenzen van Kennemerland, aan de Zijp, aangekomen, van zijne zuster vrijgeleide moest bekomen vóór hij den bodem

van Holland gerust kon betreden. Maar zulks werd hem geweigerd; zelfs zijns broeders graf te Egmond werd hem niet toegestaan te bezoeken. En dit kan ons niet bevreemden. Wat had de Gravin met haren schoonzoon niet te duchten, zoo Graaf Willem den voet in Holland zette en in de abdij van Egmond, waar men haar zoo weinig genegen was, vertoefde: een goed deel van Holland, kon zij vreezen, zou naar hem toestroomen, de Kennemers hem tot Graaf uitroepen, en dan was de burgeroorlog uitgebroken. Hoe dit zij, Graaf Willem, geen verlof om verder te gaan bekomen hebbende, keert somber en ontevreden naar Oost-Friesland terug. Hij diende vooreerst af te wachten wat zich voordoen zou. En lang had hij niet gewacht, toen de uitnoodiging om naar Holland te komen van wege vele Edelen tot hem kwam, met name van wege Philips van Wassenaar, Johan van Rijswijk, Simon van Haarlem, Willem van Teilingen, Walter van Egmond, Albert Banjaard en Jakob, Burggraaf van Leiden. Onder dezen door den auteur der Egmondsche Jaarboeken, die alles bijgewoond heeft, genoemden zijn drie Heeren, te weten Simon van Haarlem, Willem van Teilingen en Walter van Egmond, die door de Gravinne-weduwe in eenen brief, aan Koning Jan van Engeland geschreven [1]), ge-

1) Oorkondenboek, Oork. N°. 214.

teld worden onder de Edelen, op wier raad en met wier toestemming Ada's huwelijk met van Loon gesloten was. Dit zal inderdaad zoo geweest zijn: want die Heeren verkeerden, zoo het schijnt, meer bestendig aan het Hof. Daar moesten zij hunne ware gezindheid ontveinzen en, vermits zij van hunne afkeuring niet hadden doen blijken, zoo had de Gravinne-weduwe eenig recht om hen onder hare toenmalige medestanders te vermelden.

De Edelen hadden geenszins verlangd, dat Graaf Willem aan het hoofd eener krijgsmacht zou komen; dan toch zouden zij hem het middel gegund hebben om de zaken in Holland naar zijne hand te zetten. Dus kon de Graaf zonder tijd tot eenige voorbereiding of tot verzameling van militair gevolg te besteden, zich dadelijk naar Holland begeven, ten minste zoo hij de Edelen, die hem geroepen hadden, wilde vertrouwen. Had hij daartoe genoegzamen grond? Moest hij niet denken; de Edelen schijnen mij niet volkomen te vertrouwen: moet dan alleen van mijnen kant vertrouwen getoond worden? En kan de geheele uitnoodiging niet een list zijn om mij in handen te krijgen en tegen mijne uitlevering gunstige voorwaarden van den nieuwen Graaf te bedingen? — Doch reeds had hij getoond, dat het hem niet aan moedig vertrouwen ontbrak, om zich te midden van verdachte vrienden te begeven. En had die

stoutheid hem reeds in den nood gebracht, ditmaal aarzelt hij zoo min als vroeger, en hij gaat naar Holland. Hij vervoegt zich bij Philips van Wassenaar. Doch deze acht de zaken nog zoo weinig rijp voor eene openlijke verklaring; hij rekent den Graaf in Holland nog zoo weinig veilig, en zich zelven zoo geheel buiten staat om hem te beschermen, dat hij zijne komst zelfs voor zijn gezin en dienstlieden geheim houdt. Hij acht het raadzaam, dat de Graaf, zonder zich aan iemand in Holland ontdekt te hebben, zich naar Zeeland begeve. Dus aanvaardt de Graaf, onkenbaar uitgerust, in een klein schuitje de reis naar Vlaardingen. Maar te midden der Zeeuwen, die hem vandaar afhaalden, en weldra in Zeeland aangekomen, werpt hij het masker af, want de bevolking ontving hem met open armen.

Vanwaar dat de Zeeuwen zich voor Graaf Willem konden verklaren, hetgeen men in Holland niet durfde? De oorzaak zal wel niet alleen hierin gelegen geweest zijn, dat Zeeland, verder van het middelpunt der macht en des invloeds van het Grafelijk Hof verwijderd, zich vrijer bewegen kon. Neen! De staatkundige toestand van Zeeland was nog gansch verschillend van dien van Holland, en dit verklaart de zaak genoegzaam. — Uit het nagenoeg geheel ontbreken van namen van Zeeuwsche Edelen in de oorkonden van ouder dagteekening dan de dertiende eeuw, tegenover het groot aantal Zeeuwsche

Edelen, die het Graaf Floris V zoo moeilijk gemaakt hebben, blijkt, dat Zeeland in de twaalfde eeuw nog niet als Holland aan een' Stand van Edelen onderworpen was. Trouwens bij het Heedenseesche vredesverdrag, in 1168, tusschen Philips van Vlaanderen en Floris III gesloten, was de invoering van het leenstelsel in Zeeland bewester Schelde uitdrukkelijk verboden [1]. Ook zullen de Abten van Middelburg en andere Zeeuwsche geestelijke Heeren, evenmin gaarne als die van Egmond, de invoering van dien stand hebben gezien en daartegen zullen zij hun' invloed gekeerd hebben. Toch zal, evenals met Oost-Friesland het geval was, waar Hendrik van de Kuinre een machtig leenman van Holland en Utrecht geworden was, zoo ook Zeeland in dezen tijd ondervonden hebben, dat er een aanvang gemaakt werd met het verleenen van landgoederen aan Edellieden. Althans Wouter van Kruiningen had van Godfried van Scoten goederen in Zeeland in leen gehad [2]. Doch omstreeks 1213 komen er in de Oorkonden verscheidene Zeeuwsche Edelen voor: een Heer van Sabbinghe [3], een Heer van Cats [4], een Heer van Cattendike [5], een Heer van Stavenisse [6]. Heeren van Borselen worden ook buiten de Oorkonden genoemd [7]. Men mag vermoeden, dat Hugo

1) Oorkondenb. N°. 147. Zie Art. 12 van het Verdrag.

2) Zie Oorkondenboek, N°. 194. 3) N°. 237. 4) N°. 242. 5) N°. 243. 6) N°. 245. 7) Een Allard van Borselen bij Meijerus, ad annum 1213.

van Voorn, die geheel en al de inzichten der Gravinne-weduwe deelde, toen hem in 1204 het gezag in Zeeland was opgedragen, aan de genoemde personen de rechten van Edelen zal toegekend hebben: de invoering van het leenstelsel, waarbij het volk, dat Graaf Willem aanhing, aan aanzienlijken werd onderworpen, die hem als tegenstander moesten beschouwen, was het beste middel om hem te beletten, in Zeeland vasten voet te bekomen. Doch juist deze handelwijze van Hugo van Voorn zal de oorzaak geweest zijn, dat de Zeeuwen zijn bewind niet lang geduld hebben. — Nog later, toen Graaf Willem zich genoopt had gezien aan de feodale inrichting der maatschappij zijn zegel te hechten, zal hij ook de nieuwe Aristocratie in Zeeland erkend hebben — Doch dat tijdstip was in 1203 nog verre. Voorzeker zal de hoop om een' beschermer tegen dien opkomenden Adel te vinden, wel mede eene oorzaak geweest zijn, waarom de Zeeuwen Graaf Willems komst zoo wenschelijk achtten en zich zoo uitbundig blijde betoonden, toen zij hem, den zoon van Graaf Floris, het rechte oir van Holland, in hun midden hadden. Te Zierikzee aan wal gestapt, werd hij bij het gejuich der verzamelde en steeds aangroeiende volksmenigte eenstemmig der Zeeuwen Vorst en Heer verklaard.

Deze gebeurtenis was wel geschikt om in Holland indruk te maken en den nog altijd beschroomden voorstan-

ders van Graaf Willem moed te geven. Zoo men ergens in Holland eene verklaring ten zijnen gunste verwachten kon, dan was zulks in Kennemerland en van de zijde van de Abdij van Egmond het geval. Derwaarts begeven zich dan ook twee Edelen, Walter van Egmond en Albert Banjaard, en zij slagen in hun doel om de bewoners dier streek Willems partij te doen kiezen. Aanvankelijk evenwel zouden zij hunne ware gezindheid geheim houden, ten einde Vrouwe Aleid's argwaan niet op te wekken, daar zij plan had om met hare dochter en schoonzoon te Egmond te komen, waar de dienst haar riep, na verloop van de eerste maand na 's Graven overlijden in de kerk aldaar te verrichten. Dit was eene schoone gelegenheid om haar en de haren te overvallen en gevangen te nemen. Doch zoo geheim was deze toeleg niet gehouden, of Walter van Ruiven, die de zaak van den Graaf van Loon was toegedaan, kreeg er, juist te Egmond zijnde, kennis van en waarschuwde de Gravinne-weduwe. Deze, die op weg naar Egmond reeds te Haarlem gekomen was, achtte zich alsnu in Holland niet veilig. Zij kende den haat, dien men haar toedroeg, en de verontwaardiging, welke het huwelijk van hare dochter, door haar bedrijf zoo overhaast in een sterfhuis gesloten, had opgewekt. Dus besluit zij tot de vlucht, en daar zij niet onverzeld kon gaan, zoo deed zij Graaf Lodewijk met haar gebruik maken

van de door Gijsbrecht van Amstel aangeboden gelegenheid om naar Utrecht te wijken. Ware zij bij deze vlucht niet door de duisternis van den nacht begunstigd geweest, zij zou door de inwoners der dorpen Osdorp en Aalsmeer opgelicht zijn geworden. — De jonge Gravin werd bij deze gelegenheid van haren gemaal en moeder gescheiden. Zij werd door den Heer Rutger van Meerhem, een' edelman, die, blijkens de Oorkonden, nevens Hugo van Voorn, vooraan stond onder de Heeren van het Hof van Graaf Dirk, en door Heer Ost van Born, Ridder uit de hofhouding van den Graaf van Loon, naar Leiden, de hoofdplaats van de macht der Wassenaars, gevoerd. Voorzeker begreep men, dat, zoo de jonge Gravin mede naar Utrecht de wijk nam, en niet in Holland stand hield, de zaak verloren was. Deze maatregel was eene daad van moed, die men van de jonge Gravin vergde, en tevens eene daad van vertrouwen, aan de Hollanders bewezen, daar men bleek te verwachten, dat zij in weerwil van hunne geneigdheid om Graaf Willem in te halen, eene jonge, aan het gebeurde onschuldige vrouw, eenig kind van hunnen Graaf, niet zouden verzaken. Zeker is het, dat niemand, ja zelfs niet de burggraaf van Leiden, Jakob van Wassenaar, aan Gravin Ada met hare begeleiders den toegang tot stad en burcht van Leiden heeft durven ontzeggen. Doch toen Ada alsnu zich zelve in Leidens

burcht had opgesloten, begrepen al degenen, die den Graaf van Loon niet tot heer begeerden, dat men van de gelegenheid partij kon trekken, en zorgen moest, dat de Gravin den burcht niet verliet zonder zich tot zekere voorwaarden te hebben verstaan. Verloochende zij het ook haar, zoo men meenen kon, opgedrongen huwelijk; nam zij de voogdij van haren oom aan; liet zij dezen regeeren, zoo was alles gevonden. Dus kwam het er vóór alle dingen op aan, dat Ada den burcht van Leiden niet verliet: dit kasteel moest met eene genoegzame macht omsingeld worden, en daartoe ontbrak het niet aan de vereischte manschappen: want Walter van Egmond en Albert Banjaard hadden gansch Kennemerland reeds op de zijde van Graaf Willem gebracht; de Rijnlandsche dorpen hadden voor hem partij gekozen, en Philips van Wassenaar zich aan het hoofd der zijnen geplaatst om met al dat gewapende volk den burcht te belegeren. In de vesting was op geen beleg gerekend; vandaar dat de mondvoorraad spoedig ten einde was, en de ingesloten Heeren met de Landvorstin, zoo zij den hongerdood niet wilden sterven, op overgave bedacht moesten zijn. Doch tot de gewenschte voorwaarden verstond de Gravin zich niet; zij begeerde, en dit was voorzeker een edel besluit, geene gemeene zaak te maken met den oom en zijnen aanhang tegen haren gemaal en moeder; zij verkoos de gevangenschap

boven eene naar haar oordeel oneerlijke vrijheid: want van dat besluit was het noodzakelijk gevolg, dat hare tegenpartijders haar in hunne bewaring hielden. Aan den Heer Willem van Teilingen werd zij in handen gesteld, die haar op zijn kasteel eerbiedig liet bejegenen, maar metterdaad gevangen hield.

Nu kon Graaf Willem uit Zeeland overkomen. Zijne zaak scheen in Holland te zullen zegevieren; de Kennemers toch ontvingen hem als hunnen Graaf, en op het voorbeeld van de aanzienlijkste Edelen en van het Rijnlandsche landvolk zou gansch Holland, zoo mocht men hopen, zonder geweld van zijne zijde, hem toevallen. Bedwang schijnt hij dan ook niet gebruikt te hebben tegen de Heeren, die bij de overgave van den Leidschen burcht in de handen der zijnen gevallen waren. Maar aan de jonge Gravin was alles gelegen: deze kon hij niet vrijlaten, zoo lang zij in geenen deele van haar recht iets aan haren oom wilde afstaan. Dus bleef zij in gevangenschap, hetgeen natuurlijk door hare moeder en man als een ondragelijke dwang werd aangemerkt. Van Texel, de uiterste grens van Graaf Willems oorspronkelijk gebied, waar zij aanvankelijk veiliger dan ergens elders kon bewaard worden, werd zij weldra naar Engeland vervoerd. Haar langer gevangen te houden kon haar oom niet begeeren. In geval van ziekte of dood der Prinses haalde hij zich de grootste verden-

king op den hals, en al overkwam haar niets, de rol van cipier der jeugdige, schoone, ongelukkige Vorstin kon hem in de schatting zijner tegenstanders slechts benadeelen en in die zijner vrienden hem geen goed doen. Maar haar de vrijheid te schenken en haar aan hare betrekkingen terug te geven, dit mocht hij niet: daarmede toch zou hij zijne tegenpartij onberekenbaar versterkt hebben. — Maar er was een vorst, wiens belang medebracht Gravin Ada onder zijnen invloed te houden. Die Vorst was Koning Jan van Engeland. — Steeds trachtten de koningen van dit Rijk de hand in de zaken van Schotland te hebben, daar de koning van dit deel van Groot-Britannie, zoo hij in verbond trad met Frankrijk of met eene andere Mogendheid van het Vasteland, hun een gevaarlijk vijand in den rug kon worden. De schoone en rijke Ada nu, kleindochter van Ada van Schotland, kon hij in voorkomende gevallen op de eene of andere wijze in het voordeel zijner staatkunde in Schotland, bij de daar bestaande partijschap gebruiken, of wel, zoo lang hij haar in zijne macht had, kon hij verhoeden, dat haar naam door eene hem vijandige partij tegen hem gebruikt werd. — Grond genoeg voor hem om met het denkbeeld van de Gravin in zijne bewaring te bekomen, ingenomen te zijn. En wanneer Koning Jan Gravin Ada met zulk een oog beschouwde, mocht Graaf Willem zich verzekerd houden, dat hij zulk een

kostbaar pand niet overijld uit de handen zou geven [1]).

Zoo Graaf Willem en zijne partij gemeend heeft, dat gansch Holland hem alsnu van lieverlede en zonder dat hem tegenstand geboden werd, zou toevallen, bleek het weldra anders. De moeder der Gravin was een te fiere en van haar recht en de deugdelijkheid harer beginselen te zeer overtuigde vrouw, dan dat zij hare rol met de vlucht, die zij had moeten kiezen, afgespeeld zou hebben kunnen rekenen. En kon zij niet verwachten, bijstand te vinden, zoo zij eene poging om Holland te herwinnen waagde? Of zoo er Nederlandsche Vorsten waren, die de staatkunde van Graaf Willem bedenke-

---

1) Ware het waarheid wat Beka en de klerk uit de Lage Landen ons verhalen, dat Graaf Willem erfrecht had op den Schotschen troon, zoo zou de dochter van zijn' ouderen broeder nog hooger recht hebben kunnen doen gelden, en Koning Jan zou te meer grond hebben gehad om Ada gaarne in zijne macht te hebben. Maar het geheele verhaal van Willems tocht naar Schotland om zijns ooms erfenis te aanvaarden berust op misverstand. Daar Willem inderdaad in 1215 naar Engeland is overgestoken een jaar nadat een Koning van Schotland gestorven was, zoo zal men, de zaak verwarrende met de aanspraak, die Graaf Floris V later heeft laten gelden, gemeend hebben, dat het Graaf Willem ook om het recht van opvolging in Schotland te doen was geweest. Doch de in 1215 overleden Koning liet een' zoon als opvolger na. Ook zijn de afschrijvers van Beka het met zich zelven niet eens ten aanzien van den naam van den overleden Schotschen Koning. Het eene H. S. geeft hem den naam Malgorinus, het andere dien van Heynricus. Dezen laatsten naam vindt men ook in de kroniek van den klerk van de Lage Landen.

lijk achtten, en de verleiding, welke zijne denkbeelden op de gemoederen ook in hunne Staten konden uitoefenen, moesten duchten, waren dan die Vorsten niet te bewegen haar te ondersteunen en te verhoeden dat het machtige Holland tot een werktuig tegen hunne rust en tegen het gezag hunner beginselen gebruikt werd? Wel is waar werd de overweldiger gesteund door den aanzienlijksten Hollandschen Adel, maar (kon men denken) zoo hij dezen alsnog eenige waarborgen mocht geven, spoedig zou hij het masker afwerpen, en dan zouden die Edelen voorzeker tot inkeer komen. Met zulke gronden en tevens met beloften van te verleenen voordeelen of voorrechten wendden zich Aleid en haar schoonzoon tot de Vorsten der Nederlandsche Gewesten. Aan hunne voorstellingen gaven gehoor de Bisschop van Utrecht, die tegen Graaf Willem niet anders dan verbitterd kon zijn; de Bisschop van Luik, die, zoo hij zijnen leenman aan het Graafschap Holland hielp, op een' machtigen steun scheen te kunnen rekenen; Hendrik Hertog van Limburg, die ééne lijn trok met den Bisschop van Luik, en Philips van Namen, bij de afwezigheid van Graaf Boudewijn, die in dezen tijd te Constantinopel een Keizerrijk won, Voogd van Vlaanderen, en als zoodanig handhaver van de eischen van dit Graafschap op Holland en Zeeland, welke gewesten hij liever aan een met hem verbonden en aan hem verplicht echtpaar,

dan aan een' Heer zoo stout als de Graaf van Friesland, moest zien komen [1]).

Onder de Vorsten, die zich met Aleid en van Loon verbonden, ontbreken de Hertog van Braband en de Graaf van Gelre. Holland in de handen van een' leenman van den Bisschop van Luik gesteld, en Vlaanderen door een toegefelijk bewind in Holland versterkt te zien, kon den Hertog van Braband niet aanlachen. En wat den Graaf van Gelre aangaat, deze had Graaf Willem tot schoonzoon en het was voor de zaak van van Loon reeds veel gewonnen, dat hij onzijdig bleef.

Wij spraken van beloften, waardoor de Vorsten almede werden overgehaald om Lodewijk van Loon te ondersteunen. Werkelijk ontving de Bisschop van Utrecht de toezegging van tweeduizend mark zilvers, en ter verzekering der betaling Lodewijks broeder als gijzelaar.

---

1) Als men op de taal van Meijerus kan afgaan, had het optreden van Graaf Willem bij de Vlamingen den indruk nagelaten van de daad eens overweldigers, die, na zijnen broeder omgebracht te hebben, zich van het bewind van Holland had meester gemaakt. Immers schrijft hij (ad annum 1203): »Theodorico, comite Hollandiae, Dordraci miserabiliter trucidato, Guilielmus, ejus frater, invasit principatum, extrusa Ada, Ludovico nupta Lossensium comiti." Bij deze woorden, naar het Latijnsche taaleigen verklaard, denkt zich de lezer Graaf Willem niet anders dan als moordenaar van zijnen broeder. — Meijerus laat ten onrechte Graaf Boudewijn, nog voordat hij naar het Oosten vertrokken was, tegen Willem een' veldtocht in Zeeland uitvoeren.

En bovendien mocht hij zich vleien, dat Lodewijk de leenroerigheid van Holland aan het Bisdom ten volle zou erkennen. En dat ook de Graaf van Vlaanderen zijnen bijstand niet om niet verleende, blijkt hieruit, dat hij al dadelijk dit voordeel verwierf, dat de Vlamingen door Graaf Lodewijk van den Geervlietschen tol ontheven werden.

Tegen de saamverbonden macht van zoo veel Vorsten achtte Graaf Willem zich niet in staat zich in Holland staande te houden. De Edelen breidelden aldaar de gemeente, en daar zij slechts door eigen belang gedreven, hem hadden ingeroepen, zoo was hun ijver niet groot, ja, zagen zij hun voordeel in onderwerping aan den nu zoo machtig optredenden Graaf van Loon, dan zouden zij al licht zijne partij kiezen. Werkelijk deden dit alreede de Heeren IJsbrand en Gerard van Haarlem, Arnold en Hendrik van Rijswijk en Jan Persijn. Slechts van die Edelen, welke zich zoo zeer voor Graaf Willem beijverd hadden, dat zij geene genade van de tegenpartij konden hopen, kon Graaf Willem verwachten, dat zij zijne zaak niet dan na het uiterste beproefd te hebben, zouden opgeven. Derhalve begaf hij zich andermaal onder de Zeeuwen, die trouwens spoedig eenen inval van den Voogd van Vlaanderen verwachten konden. De verdediging van die deelen van Holland, waar zijn gezag eenigermate gevestigd was, droeg hij op aan die Ede-

len, die zich voor zijne zaak feitelijk in de bres gesteld hadden. Aan Walter van Egmond en Albert Banjaard gaf hij Kennemerland, aan Willem van Teilingen en Philips van Wassenaar Rijnland in zijn afzijn te besturen. Dezen beijverden zich de toegangen aan de zijde van het Sticht in staat van verdediging te stellen. Maar de Kennemers ondernamen, onder aanvoering van Walter van Egmond en Albert Banjaard eenen aanval op Amstelland en verder de Vecht langs, tot Breukelen, waarbij de Amsteldijk doorgestoken en het land onder water gezet, het slot van Gijsbrecht van Amstel in de asch gelegd en de oevers der Vecht geplunderd werden. Simon van Haarlem maakte dezen strooptocht mede, doch legde daarbij zoo weinig ijver aan den dag, dat men reeds bemerken kon, wat zich later openbaarde, dat hij Graaf Lodewijks zaak toegedaan was. Inderdaad, den Adel kon het niet anders dan hoogst bedenkelijk voorkomen, dat met die Kennemers het volk dus op de been gekomen was. Veel meer hadden zij, docht hun, van het volk te duchten, zoo dit hun juk afwierp, dan van den Graaf van Loon, zoo deze Graaf Willem den voet lichtte. Dus viel het den Bisschop van Utrecht gemakkelijk wraak voor den inval der Kennemers te nemen. Hij trok op tegen het op Hollands grens versterkte ten Bosch, waarbinnen hij zijne vertrouwden had, die hem de plaats stonden te verraden, en hij kon

dien tocht te geruster ondernemen, alzoo hij, almede door verstandhouding met sommigen onder de benden der Kennemers, zeker kon zijn, dat dezen hem bij de bemachtiging dier sterkte niet zouden komen overvallen. Inderdaad, de Kennemers lieten zich tot terugkeer naar hunne haardsteden bewegen: hoe licht kon men hun den aftocht smakelijk maken: of ried hun de hebzucht niet aan om in plaats van den veldtocht voort te zetten en gevaar te loopen het gewonnene weder te verliezen, liever den gemaakten buit ten hunnent te bergen. Dus maakte zich de Bisschop van ten Bosch meester, waarbij de broeder van Graaf Willem, Floris de Domproost, wien de verdediging toevertrouwd was geweest, in gevangenschap geraakte. Nu lag Holland voor den Bisschop open, en hij maakte van de gelegenheid gebruik om naar Leiden, de hoofdstad van dat Rijnland, hetwelk Graaf Willem erkend had, op te trekken. De verschijning van den Kerkvoogd in het hart van Holland, welks recht om als zelfstandige Mogendheid te bestaan de aloude overlevering van het Bisdom Utrecht medebracht te ontkennen, maakte grooten indruk, bepaaldelijk bij de Heeren van het Egmondsche Stift, die zich nimmer als onderhoorig aan den Bisschop van Utrecht hadden beschouwd en geen kerkelijk opperhoofd erkenden dan den Paus. Het Hollandsche Grafelijke Huis, dat, in verband met de Geestelijken van

Egmond groot geworden, hun een' gewapenden arm tegen buitenlandsch gezag verstrekt had, en onder welks bewind, in weerwil van vroegere zwakheid en van de macht van samengezworen kerkvorsten en keizer, geen Bisschop van Utrecht zich nog zóó ver gewaagd had, zag men nu, blijkens de tegenwoordigheid van den Bisschop te Leiden, vervangen door een' nieuwen Graaf, afhankelijk van 's Bisschops steun en van de gunst van Egmonds vijandin, de Gravinne-weduwe.

En weldra kwam die nieuwe Graaf aan het hoofd van eene genoegzame legermacht opdagen, en na zich met 's Bisschops macht vereenigd en de onderwerping van Rijnland verzekerd te hebben, toog hij naar het wederspannige Kennemerland, dat hij na een weinig tegenstands bedwong. Thans moesten Walter van Egmond en Albert Banjaard hunne trouw aan Graaf Willem misgelden: beider kasteelen werden geslecht. Maar nu Graaf Lodewijk zich aldus machtig geworden zag, verkoos hij voor zich zelven en niet voor een ander te zegevieren. Graaf van Holland geworden, huwde hij, als het ware, de belangen van het Hollandsche Grafelijke Huis en begreep hij nimmer gerust bezitter van dit Graafschap te kunnen zijn, zoo hij de Kloosterheeren van Egmond niet tot bondgenooten had tegen de aanmatiging van den Bisschop en van den Hollandschen Adel. Vandaar dat de Stichtsheer van Utrecht niet mede

noordwaarts toog, maar te Haarlem werd gelaten, ja, hem weldra te verstaan werd gegeven, dat het hem geraden was naar Utrecht terug te keeren; maar vandaar bepaaldelijk, dat, terwijl de Heeren van Egmond werden geteisterd, de Abdij en het dorp Egmond gespaard werden. Was deze handelwijze een staaltje van Graaf Lodewijks staatkunde, zij kon echter de Edelen leeren, dat hij hen, waar zijn belang in het spel was, niet zou ontzien.

Zoo intusschen Graaf Willem zich in Zeeland onder de aanhangers van zijnen persoon veilig bevonden had, lang zou den Zeeuwen geene rust gelaten worden. Volgens het met den nieuwen Graaf van Holland gesloten verdrag deed Philips van Namen eenen inval en maakte zich van Walcheren meester: de onderhoorigen van de Abdij van Middelburg en de overige ingezetenen waren voorzeker niet ten strijde toegerust. Tegelijk dwong Hugo van Voorn het eiland Schouwen tot onderwerping aan Graaf Lodewijk. Graaf Willem ontkwam, in een visscherschuit onder de netten verborgen, ter nauwernood aan het gevaar om in de handen zijner vijanden te vallen. Maar lang behoefde hij zich niet schuil te houden, want, gewapend of ongewapend, noch door eenig Edelman aangevoerd, verstonden de Zeeuwen, dat het bewind van Hugo van Voorn en de maatschappelijke inrichting, die hij trachtte in te voeren, voor vrije

lieden niet te dulden was: zij verzetten zich eendrachtig, en de Burggraaf moest het land ruimen, terwijl Graaf Willem, uit zijne wijkplaats opgespoord, weder als Vorst en Heer werd ingehaald. Nu kon deze, terwijl Philips van Namen meende voor eerst genoeg gedaan te hebben en er voorzeker van de zijde van Graaf Willem invloed op hem geoefend werd, zijne zaak ook in Holland niet hopeloos achten. Althans hij laat Walter van Egmond waarschuwen en spoort hem aan, om, te land botsing vermijdende, de Kennemers, die hem volgen willen, te scheep door de binnenwateren naar Leiden te voeren, waar men rekenen kon door de aanhangers en onderhoorigen der geslachten Wassenaar en Teilingen niet teruggewezen te worden, — te meer omdat Lodewijk van Loon te Voorschoten een veldleger had opgeslagen en eene vrije markt had afgekondigd, werwaarts van alle kant allerlei mondbehoeften en benoodigdheden werden toegevoerd. Hier gaf men zich aan rust en uitspanning over, daar men de zaak gewonnen rekende. Wat het algemeene genoegen eenigszins stoorde, daar het verried, hoe de tegenpartij nog eene geduchte wijkplaats in West-Friesland bezat, was dit ééne, dat Heer IJsbrand van Haarlem met zijnen oom opgelicht en gevankelijk naar het verblijf der Gravin, gemalin van Graaf Willem, aldaar was opgebracht. Maar weldra bekwam men meer reden tot ongerustheid,

toen men vernam, dat een hoop Kennemers zich bij Leiden aan den Rijn versterkt had, en Graaf Willem, in Zeeland opnieuw uitgeroepen, te Leiden gewacht werd. Inderdaad Willem van Holland was niet van zins zijne getrouwen het spits te laten afbijten, terwijl hij zonder slag te slaan in Zeeland bleef. Verre van daar, hij begreep wat de verschijning van zijn' persoon in Holland zou uitwerken en wilde zich vóór allen in het gevaar begeven. Zelfs gelastte hij den voortvarenden Heer Walter geenen slag te leveren, voordat hij zelf in Holland aangekomen zou zijn.

Graaf Lodewijk, uit zijne rust opgejaagd, wenschte zijnen mededinger vóór te zijn, en de Kennemers bij Leiden, voordat hun geliefde Vorst zich aan hun hoofd bevond, te verrasschen. De Kennemers bepaalden zich ongelukkigerwijze niet tot de verdediging der schans, die zij met den Rijn in den rug opgeworpen hadden, maar deden uitvallen, waarbij zij, ongeoefend, tegen de manschappen van Graaf Lodewijk niet bestand bleken. Dit moest tot binnen de schans onlust, verwarring, ontmoediging teweegbrengen, zoodat de inneming den aanvallers niet moeilijk viel. Bij de overhaaste vlucht raakten velen in den Rijn; sommigen, die op de houten brug, over dien stroom geslagen, nog stand wilden houden, om de vlucht der overigen te begunstigen, zagen de brug onder hen bezwijken en kwamen om in het

water. Te midden van hen, die den vijand in handen vielen, was Willem van Teilingen, die zich met zijne mannen van wapenen bij de algemeene vlucht te weer had gesteld.

Zegevierend keerde Lodewijk met zijne manschappen naar Voorschoten terug. — Maar gaf Graaf Willem alsnu zijne zaak in Holland op? De boodschap reeds, die hij Walter van Egmond had doen toekomen, waarbij hij verklaarde, op God den Heer te vertrouwen, die hem in staat zou stellen den vijand uit zijn vaderlijk erf te verdrijven, kon wat anders doen verwachten. Die taal getuigde, dat hij aan zijne zaak en de toekomst van zijn Huis geloofde. Dus behoudt hij ook na het vernemen van de nederlaag zijner Kennemers bij Leiden de kracht om zijnen kommer te ontveinzen; hij staakt zijne toebereidselen niet, maar bespoedigt zijne overkomst naar Holland, en, met eene groote schare van Zeeuwen aangekomen, ziet hij zich spoedig door een niet geringer aantal Hollanders omgeven en stelt hij deze zijne troepen bij Rijswijk in slagorde. En nu bleek, hoe geducht hij was en geacht werd in de schatting zijner tegenpartij. Het kon niet missen, zoo oordeelde men, of gelijk in Zeeland, zoo ook in Holland, moest het volk hem toevloeien: dat volk in beweging was eene onwederstaanbare macht, en de Edelen, elk op zijne goederen, zouden er in opstand, plundering, brand en

moord het eerst last van lijden. Geen wonder, dat zij Graaf Lodewijk noopten, met zijnen mededinger in onderhandeling te treden, opdat het dreigend onweder door verdrag met Graaf Willem bezworen mocht worden. De Hertog van Limburg wordt als onderhandelaar tot hem gezonden. Deze vindt in hetgeen hij waarneemt van 's Graven macht en van de bekwame schikking der verschillende bestanddeelen van zijn leger grond genoeg om geen gevecht raadzaam te achten, en spreekt dus van vrede. Maar Willem, zijne kracht gevoelend, antwoordt, dat hij geen verdrag begeert: hij haalt op, hoe men hem uit zijn erfgoed had verjaagd, hoe men zijn land en de zijnen aan roof en moord heeft prijs gegeven, en eindigt met te verklaren, dat hij gekomen was om te overwinnen of te sterven. — De Hertog van Limburg, in Lodewijks leger teruggekomen, schrikt af van allen aanval tegen Graaf Willems macht, ja, ontraadt zelfs diens aanval af te wachten. Hij voor zich voegt de daad bij den raad en verlaat met de zijnen het leger. Dit vernomen hebbende, begrijpt Lodewijk, dat hij ten spoedigste het veld moet ruimen, en uit vrees, dat Willem hem overvallen en het volk op zijnen weg in opstand komen en hem den terugtocht afsnijden mocht, doet hij zulks met zooveel overhaasting, dat hij de tenten en al wat zij kostbaars bevatten in den steek laat; ja, om te eerder uit de voeten te komen, werpen

ruiters en voetknechten hunne harnassen, helmen en allerlei ander wapentuig weg. Zij sloegen den weg naar Leiden in om, deze stad aan de linkerhand latende, den Rijn langs naar Utrecht te ontkomen. Maar Willem, die, hunnen overhaasten aftocht vernomen hebbende, hun achterna was opgebroken, achterhaalt hen op het punt, waar de Zijl met den Rijn samenvloeit en toen ter tijd een soort van meer aangetroffen werd. Vandaar versnelde vlucht en verwarring, dermate, dat er velen hier in het water den dood vinden. Maar wel bleek, dat zij niet zonder oorzaak gevreesd hadden, dat het landvolk zich hun vijandig zou betoonen: want van hen, die den weg naar Utrecht konden voortzetten, werden sommigen doodgeslagen; anderen, van al wat zij aan zich hadden beroofd, konden zich slechts met het naakte lijf redden, en zóó zat de schrik voor het landvolk er in, dat zij zich zelfs door vrouwen angst lieten aanjagen.

Lodewijk wierp zich, ter plaatse waar zoo velen der zijnen verdronken, met zijn gevolg en de aanzienlijke Hollanders, die hij als gevangenen medevoerde, in vaartuigen. Doch ook Graaf Willem maakte zich van een vaartuig meester en trachtte hem met kracht van roeiriemen in te halen; doch te vergeefs. Lodewijk ontkwam aan den overkant en bereikte de stad Utrecht. Hier bood hij den Bisschop voor de bedongen som de

gevangen Hollandsche Heeren aan, voor welke de Bisschop ter goeder rekening den losprijs mocht zien te bekomen. Bovendien echter hield de Kerkvoogd een aanzienlijk aantal soldaten en schepen, benevens een' grooten voorraad mondbehoeften, van Lodewijks mislukten krijgstocht overgebleven, in zijne handen. Van deze middelen maakte hij gebruik tot een' strooptocht tegen Dordrecht. Hollandsche Edelen van Willems tegenpartij stonden hem hierbij ter zijde, en de onderneming slaagde zoo goed, dat de Bisschop zich van een' grooten buit van allerlei waren, in die koopstad opgestapeld, meester maakte.

Intusschen had Graaf Willem in Holland vasten voet gevat. Doch geen gerust bezit was er voor hem denkbaar, zoolang hij in staat van oorlog met den Bisschop verkeerde, niet zoozeer wegens de macht van den Kerkvoogd, als wel deswegens, dat hij met 's Graven tegenpartij in Holland samenspande. Zoolang Hollandsche Edelen nog bij den Bisschop ondersteuning en in het uiterste geval eene wijkplaats konden vinden, zóó lang kon Willem in zijn Graafschap geene rust genieten. Verzoening met den Bisschop was derhalve eene volstrekte noodzakelijkheid, en tot de grootste inwilligingen moest hij bereid bevonden worden: immers was het beter voor het rustig behoud van hetgeen hij verworven had, zich opofferingen te getroosten, dan bij onge-

zindheid om iets toe te geven een steeds bestreden bewind te voeren en zich en zijn land te gronde gericht te zien.

Zeer beteekenend zet de Egmonder Annalist onder de voorwaarden, die de Bisschop bedong, deze bepaling voorop, dat Graaf Willem den persoon van Hendrik de Crane in zijnen staat in Oost-Friesland herstellen zou. Dit had niets minder te beduiden, dan de verloochening van 's Graven vroeger streven en handelen. Zóó toch zou hij in Friesland de aanvangen van eenen maatschappelijken toestand wettigen, dien hij er zich een beginsel van gemaakt had, daar te lande te weren. — Zullen wij den Graaf deswegens streng laken en oordeelen dat hij liever van de heerschappij had moeten afzien, dan ze met verloochening van zijn staatkundig geloof te koopen? Doch wat zou het geweest zijn, zoo hij Holland begeven, zijne partij aldaar in den steek gelaten, haar aan de wraak des vreemdelings, en het land aan dien indringer overgeleverd en in zijn eigen persoon het Hollandsch Grafelijk bloed van zijn erfgoed verstoken had? Geene keuze bleef hem over: hij had Holland gewonnen en moest het behouden; hij had Holland veroverd en Holland hem. Welnu, zoo hij daar Vorst zou zijn, diende hij met de mogelijkheden rekening te houden. De eerste plicht van een regeerend staatsman is deze, dat hij den binnenlandschen strijd, waar hij

bestaat, niet bestendige; heeft hij aan den openbaren burgeroorlog met geweld van wapenen een einde gemaakt, dan moet ook aan het geweld een einde komen. Derhalve moet hij zich met de aanhangers der partij, die de tegenovergestelde staatkundige en maatschappelijke beginselen toegedaan is, verstaan, en aan andersdenkenden het bestaan gunnen. Zoo moest Graaf Willem leeren inzien, dat den Adel weg te cijferen eene onmogelijkheid was; dat deze Stand een lid van het Staatslichaam geworden was, hetwelk zich niet meer liet onderdrukken. En inderdaad, bracht die Stand dan niets dan nadeel aan voor Vorst en Volk? Was de toestand, dien hij in Friesland had leeren kennen, zoo volstrekt boven de orde van zaken in Holland te verkiezen? Of stonden die Friesche tegen de Hollandsche toestanden niet in zekeren zin als barbaarschheid tegen beschaving over? De bestaande orde was in Holland op natuurlijke wijze ontstaan. Het Graafschap had zich allengs van Dordrecht noordwaarts uitgebreid, zoodat het zich ten slotte tot Kennemerland, waar het Grafelijk geslacht van ouds bezittingen had, uitstrekte. Die uitbreiding had niet kunnen geschieden, zonder dat de Graven door den dienst in den krijg, dien de vermogenden onder hunne onderdanen hun verleenden, daartoe in staat waren gesteld. En hoe hadden zij dezen dienst beloond? Door hun in de aangewonnen

streek landgoed in leen te schenken. Of wel, had de Graaf in het gewest, dat hij aan zijn gezag onderworpen wenschte te zien, aanzienlijke landbezitters gevonden, die geneigd waren hem hun land in leen op te dragen, en daarvoor van hem heerlijke rechten over hunne lieden aan te nemen, dan was zonder strijd het leenstelsel al verder ingevoerd en 's Graven gebied uitgezet. Te meer kon deze orde van zaken zonder hevig verzet gevestigd worden, vermits schenkingen van leengoed in Holland als eene wettige handeling van den Landheer aangemerkt konden worden. Dat Gewest toch had, evenals Gelderland en het Sticht, van ouds verschillende volksstammen zich op zijnen bodem zien vestigen, zoodat uitgifte van landbezit aldaar niet alleen geene aanstootelijke zaak was, maar alle landbezit zijn oorsprong in schenking scheen te vinden. — De volkstam der Friezen strekte zich oorspronkelijk langs de kust tot aan het Zwin uit. Slechts door het midden van het land langs den Rijn had de stroom der verhuizende Germaansche stammen, Franken en Saksen, gevloeid, het tegenwoordige Friesland, Noord-Holland en Zeeland ongemoeid latende. In deze laatstgenoemde oorden derhalve hadden de bewoners hunne woonsteden nimmer met van elders aangekomenen verwisseld. Hier alzoo was eene inbreuk op den oorspronkelijken aard en de aloude verdeeling van het landbezit

iets geheel onaannemelijks. Slechts schenkingen, uit vroomheid of gewetenswroeging aan de Geestelijkheid gedaan, vonden er plaats. Vandaar eene overmaat van geestelijke stichtingen in Friesland, welke almede de opkomst van machtige Heeren in hare nabijheid tegengingen. — Maar werd Friesland (wij herhalen de vraag) er te beter om, dat aldaar geen leenadel was ingevoerd? In Holland zag men reeds welvarende en gedurig in aanzien toenemende steden, en het was duidelijk, dat de noodzakelijkheid, om zich tegen den Adel te verdedigen en te versterken, en de zucht, om den Edelen in de weelde der levenswijze harer burgers, in beschaving en kunst, de loef af te steken, noodwendige voorwaarden harer opkomst waren. In Friesland, daarentegen, waren geene steden, met die van Holland eenigszins te vergelijken. Het bestanddeel van den Adel ontbrak, en daarmede ontbrak aan den eenen kant de prikkel voor den burger, en aan den anderen kant werd de Vorst, zoo hij er was, niet door zijn belang gedreven, steden te grondvesten: elders bracht zijn belang mede in de steden een tegenwicht tegen zijne Baronnen te vormen. Wat zou hij in Friesland machtige corporaties in het leven roepen, die zijne macht slechts zouden beperken? Dus werd de oorspronkelijke staat van zaken bestendigd, en de ontwikkeling bleef uit. — Welnu, moest de waarheid dezer beschouwing

zich aan Graaf Willem doen gevoelen, hoe kon men dan anders van hem verwachten, dan dat hij in Holland het bewind op zou nemen om het land te beheerschen, zooals hij het vond, voor lief nemende en erkennende de toestanden, die hij er aantrof, partij trekkende van de voordeelen, die zij hem aanboden, en zich den Vorstelijken glans latende welgevallen, die een rijke Adel zijner Hofhouding bijzette. Ja, onder zijn bewind, wij zagen het, was het, dat het leenstelsel in Zeeland algemeen is ingevoerd geworden en Hugo van Voorn aldaar in rang en goed hersteld [1]). — Het is meer gezien, dat een volk van een' volkslievenden Vorst of Staatsman instellingen aanneemt, die zijne vrijheidszucht van een' minder geliefden bewindhebber niet zou aanvaard hebben [2]). — Friesland alleen bleef van het leenstelsel vrij. Dertig jaren later waagde Willems zoon, Floris IV, eene poging om het aldaar in te voeren. Hij was vriendelijk in Friesland ontvangen, en alsnu trachtte hij sommige aanzienlijke Friezen tot hem aan de eene zijde en tot de landlieden aan den anderen kant in eene betrekking te brengen, gelijk aan die,

---

1) Vgl. Oork. 206, § 2 et 4.

2) Het is niet zonder beteekenis, dat Graaf Lodewijk in 1206 het verdrag van 1168 bekrachtigde (Oork. N°. 207): daarmede bevestigde hij den maatschappelijken toestand, die den Zeeuwen dierbaar was.

welke bij den Adel in Holland bestond. Doch dit werd als een aanslag op de aloude Friesche vrijheid aangemerkt; de aanzienlijken durfden de hand tot de zaak niet leenen, en de Graaf, juist van pas door de begeerte om voor de leiding van de keuze eens Bisschops op den ledig geworden zetel te Utrecht te zorgen, trok af om geen' voet meer in Friesland te zetten [1]).

Welwillend derhalve tegenover den Adel en verzoenend tegenover die Edelen, welke Graaf Lodewijk toegedaan waren geweest, trad Willem op. IJsbrand van Haarlem en zijn oom Allijn, Arnold en Hendrik van Rijswijk werden door hem niet alleen uit de gevangenschap ontslagen, maar in genade aangenomen. Bleven nog Hollandsche Edelen zich bij Lodewijks persoon onthouden, zoo schonk de Graaf hunne landgoederen deels aan zijnen broeder Floris, deels aan dezulken, die zijne zaak trouw gediend hadden. Dus handhaafde hij metterdaad het leenstelsel en maakte hij van de gelegenheid geenszins gebruik om de gewezen onderhoorigen der uitgeweken Edelen tot zijne onmiddellijke onderdanen te maken [2]).

---

1) *Gesta Abbatum horti S^tae^ Mariae*, c. 15. *Monum. Germ. Script.* XXIII, p. 582.

2) Eene acte, de Abdij ter Does betreffende, door Graaf Willem gegeven (Oork. N°. 196), wordt in het *Oorkondenboek* in het jaar 1204 gesteld. Daarbij wordt Hugo van Voorn als getuige vermeld. Toen

Doch laat ons de verdere voorwaarden nagaan, op welke Graaf Willem zich met den Bisschop van Utrecht verdroeg. — Hij liet zich al de voorwaarden welgevallen, waarop de Bisschop aan Graaf Lodewijk zijne ondersteuning toegezegd gehad had [1]. En dit moest hij wel: zoo hij den Bisschop van Lodewijks zijde zou aftrekken, diende hij alles voor hem over te hebben, wat Graaf Lodewijk hem had aangeboden. Wie Graaf van Holland was, kon den Kerkvoogd van Utrecht onverschillig zijn, mits die Graaf hem zijnen eisch gunde, en dan had de inwilliging van Willem na zijne overwinning meer waarde voor hem, dan die van Lodewijk vóórdat hij Holland gewonnen had. — Zoo erkent Willem dan zijn Graafschap Holland als een leen van de Kerk van Utrecht, en bevestigt hij het gemeenschappelijk bewind, door Holland en Utrecht gezamenlijk over Oost-Friesland uit te oefenen [2], niet zonder dat de Graaf zijn aandeel aan de inkomsten van dit

echter kon deze Edelman met Graaf Willem nog niet gemeenschappelijk optreden. In den winter van hetzelfde jaar werd Hugo's kasteel op Scherpenisse door 's Graven broeder ingenomen en verbrand (*Ann. Egmond*, uitg. v. 't Hist. Genootsch. bl. 97). Hoe ook kunnen wij aannemen, dat Willem in dat jaar te Brugge geweest is? Het komt mij waarschijnlijk voor, dat die handeling in het jaar 1206 is geschied.

1) Oork. N°. 200, vergel. met N°. 197.

2) Hieruit vloeide reeds het herstel van Hendrik de Crane voort.

Gewest ter vergoeding der schade, door wijlen Graaf Dirk van Holland den Bisschop toegebracht, ten bedrage van 300 mark, aan den Kerkvoogd verpandt. Voorts werd bepaald, dat de in Holland wonende dienstmannen en lijfeigenen des Bisschops aan den Graaf van Holland, en de in het Sticht wonende dienstmannen en lijfeigenen des Graven aan den Bisschop zouden komen.

Dit verdrag werd door Graaf en Bisschop voor het altaar van St. Maarten gesloten en in zooverre dadelijk uitgevoerd, als de wisseling der wederzijdsche dienstmannen en lijfeigenen op staanden voet ter dezer gewijder plaatse geschiedde. Voorts bezwoer Graaf Willem het verdrag en met hem zijne mannen, waaronder Albert Banjaard en Jakob, burggraaf van Leiden, genoemd worden. Getuigen waren: Hendrik Hertog van Braband, Otto Graaf van Gelre, Gerard Graaf van Are, broeder des Bisschops, en voorts eenige Stichtsche geestelijke Heeren. — De Hollandsche Edelen, door Graaf Lodewijk aan den Bisschop gevangen overgeleverd, bleven in weerwil van dit verdrag in 's Bisschops macht, en slechts voor een' hoogen losprijs herkregen zij later hunne vrijheid [1]).

Doch wat is er van hetgeen Beka verder vermeldt? Volgens het verhaal van dezen kroniekschrijver van het

1) Ann. Egm. p. 97.

Sticht zou Graaf Willem, boven dat alles, met vijfhonderd ridders in wollen kleederen en barvoets voor de Domkerk verschenen zijn om van den Bisschop vergiffenis te smeeken voor het geweld, hem vroeger aangedaan, toen hij hem te Staveren gevangen had doen nemen. Arnold Buchel verwerpt dit bericht als onwaar, doch, evenals Huydecoper na hem, zonder genoegzame gronden voor dit zijn gevoelen aan te geven. Zijn eenige grond is, dat hij Graaf Willem niet bekwaam acht zich, als een andere keizer Theodosius, aldus voor een Kerkvoogd te vernederen. Doch wanneer wij in aanmerking nemen, dat Beka goed onderricht kon zijn, en dat de Egmonder Annalist er belang bij had een feit aan de vergetelheid prijs te geven, waarbij de groote „Advokaat" van zijn klooster zich vernederde voor den Bisschop, wiens gezag de Kloosterheeren nimmer boven zich erkend hebben, dan zal men niet zoo spoedig beweren, dat dit bericht geene waarheid behelst. Laat men voorts het onbepaald groot belang gelden, hetwelk de Graaf bij zijne verzoening met den Bisschop had, dan kunnen wij aannemen, dat hij zich eene boete zal hebben laten welgevallen, welke zich twee keizers, de Romeinsche Keizer, Theodosius, en de Roomsch-Keizer der Duitsche natie, Hendrik IV, vóór hem hadden moeten getroosten. Zulk eene verootmoediging voor de Kerk, door Paus of Bisschop ver-

tegenwoordigd, schaadde geenszins de eer of het gezag desgenen, die er zich toe leende.

Des Bisschops toorn had Willem op deze wijze bezworen. De Graaf van Loon zag zich het bondgenootschap van den Kerkvoogd feitelijk opgezegd. Maar de zaak was daarmede verre van afgedaan. De Voogd van Vlaanderen schoot nog over, en deze stond op het punt, als bondgenoot van Graaf Lodewijk en in medewerking met hem, eenen inval in Zeeland te doen. Graaf Lodewijk zou met de krijgsmacht, die hij weder bijeengebracht had, van uit het Sticht, welks Bisschop hem den doortocht niet beletten kon, Holland in het hart aantasten, terwijl Philips in Zeeland inrukte. Zette zich Graaf Willem tegen den Voogd van Vlaanderen te weer, dan liet hij Holland voor den vijand open; verzette hij zich tegen zijnen mededinger naar het Graafschap, dan liet hij Zeeland en de hem bevriende bevolking aldaar onbeschermd. Holland tegen de beide legers tegelijk te verdedigen, daaraan was voor hem niet te denken: zijne tegenwoordigheid kon niet op twee plaatsen tegelijk bezielend werken, en wat nog het bedenkelijkste was, welk een' grooten aanhang had de Gravinne-weduwe met hare dochter en schoonzoon alsnog in Holland! Al de Edelen, die 's Graven Willems zaak niet openlijk omhelsd hadden, zouden voorzeker, wanneer die zaak verloren scheen, voor zijnen mededinger partij

kiezen. Wat dan nu te doen? Dolzinnig het onmogelijke beproeven, of wel Holland op nieuw verlaten, ditmaal zonder hoop van daar immer weder te komen? Noch het een, noch het ander. Willem was en wist zich meester van Holland. Zonder den wil der Hollanders kon niemand hem Holland ontnemen. Stond hij het aan Lodewijk van Loon af, dan verleende hij hem metterdaad niets anders dan een' titel zonder inhoud. Of zouden de Geslachten van Egmond en Wassenaer, zoolang zij nog iets vermochten, in hun gebied het oppergezag van den man, dien zij zoo fel bestreden hadden, erkennen? Zou Dordrecht, dat onlangs door Lodewijks bondgenoot den Bisschop en door gehate Hollandsche Edelen zoo vreeselijk geteisterd en zoo ongenadig gebrandschat was, den nieuwen Graaf vriendschappelijk binnen hare muren toelaten? Zou zulks Leiden met haren burggraaf van Wassenaer? of Haarlem, dat het naburige Kennemerland te vriend moest houden?

Zoo kon dan Willem gemakkelijk betuigen Holland af te staan. De daad zou op de betuiging niet volgen. Maar al bleef de betuiging zonder gevolg, Lodewijk van Loon kon niets meer verlangen, dan dat zijn mededinger hem, zooveel in hem was, het Graafschap overleverde. — Zoo begeeft zich dan Graaf Willem met dit, men moest zeggen, zoo redelijk aanbod tot Philips

van Namen. Wel zag deze in, dat de toestemming der Hollanders niet gereedelijk te wachten was; maar dit bezwaar ruimde Graaf Willem uit den weg door zich te verbinden, dat hij de Hollandsche Steden zou ontslaan van den eed, hem gezworen, en haar zou uitnoodigen den nieuwen Graaf te huldigen. Ja, hij ging nog verder: hij beloofde al het mogelijke aan te wenden, ten einde van Koning Jan van Engeland te verkrijgen, dat hij de jonge Gravin tot haren echtgenoot terugzond, opdat deze niet langer het bezit van haar, op wier erfrecht zijn recht eeniglijk gegrond was, mocht ontberen. — Wanneer men bedenkt, hoeveel moeite en tijd het gekost heeft, om Jan van Engeland te bewegen, Gravin Ada van zijn Hof te laten vertrekken, dan mag men vermoeden, dat Graaf Willem wel wist, dat ook de vervulling van deze belofte op onoverkomelijke moeilijkheden zou stuiten. Doch hoe dit zij, wat kon meer verlangd worden? Was er iets meer toe te staan mogelijk? — En tegenover zulke inwilligingen en zulke beloften mocht Graaf Willem enkele baten bedingen, zoo niet in Holland zelf, dan onder zijne getrouwe Zeeuwen, mits hij den machtigen en door zijne tegenpartijders gesteunden Burggraaf van Voorn niet voor het hoofd stiet. Den Voogd van Vlaanderen moest het gemakkelijk vallen Graaf Willem alsnu als Heer van Zeeland te erkennen, daar het steeds als Vlaanderens belang

werd aangemerkt, de macht der Hollandsche Graven te verdeelen door te weeg te brengen, dat in Zeeland onder een' tak van het Hollandsche Huis een afzonderlijk bewind gevestigd werd; en Vlaanderens belang kon niet zijn in het Geslacht van Loon een nieuw machtiger Hollandsch Grafelijk Huis te stichten. Dus stelt Philips van Namen eene overeenkomst in dien zin vast [1]. Het doel, waartoe hij het zwaard getrokken had, was bereikt: bij gevolg stak hij het op, en mocht Lodewijk van Loon gewenscht hebben, door de wapenen, en niet bloot door de misleidende aanbiedingen en beloften van zijnen mededinger, Heer van Holland te worden, zijn onmisbare bondgenoot van Vlaanderen ontviel hem. Zonder deze hulp Holland te veroveren, daaraan was niet te denken, en niets zou hem overschieten, dan bedrogen af te trekken.

Zoo heb ik als vanzelf de voornaamste artikelen vermeld van de overeenkomst, welke in October 1206 is getroffen tusschen Philips van Namen en Graaf Willem, die zich daartoe met den Kastelein van Leiden, voorzeker volkomen in 's Graven bedoelingen ingewijd, en eenige Hollandsche mannen in persoon naar Brugge begeven had, eene overeenkomst, welke den vorm bekwam eener uitspraak van den Voogd van Vlaanderen

1) Oorkondenb. N°. 206.

in het geschil tusschen Willem en Graaf Lodewijk, en welke, in hare beweegredenen en beteekenis begrepen, niet anders dan voor een echt stuk kan gehouden worden. Trouwens al de bezwaren, die door Huydecopers voorbarigheid tegen de echtheid waren aangevoerd [1]), zijn door Kluit [2]) genoegzaam wederlegd.

De overeenkomst en daarmede de vrede met Vlaanderen kwam tot stand. Naar Lodewijk, die reeds met zijne krijgsmacht tot in het Sticht was voortgerukt, werd de boodschap gezonden, dat hij de wapenen slechts had neder te leggen, daar hij door de bemiddeling van zijnen bondgenoot alles verkregen had, wat hij wenschen kon. Voor dat Graaf Willem, zoo hij dat al immer doen zou, de gemoederen van de verbitterde Dortenaren en Leidenaren gunstig voor hem gestemd had, durfde hij Holland niet intrekken, en met de wapenen in een hem geschonken land op te treden, ware het bewijs leveren, dat het land hem niet erkende en het hem derhalve niet toekwam. Dus schoot hem nu inderdaad niets over dan af te trekken, en hij trok af.

Willem, daaréntegen, keerde in Holland terug, en het laat zich denken, dat zijne aanhangers, wat hij ook

1) Uitg. v. Melis Stoke, D. II, bl. 153, volg.

2) *Hist. crit. comit. Holl. et Zeel.* II, p. 315—319.

betuigd moge hebben, hem niet afzwoeren, noch zijnen mededinger trouw beloofden. En al had de Voogd van Vlaanderen begeerd de wapenen op nieuw op te vatten en zich door geene listige overeenkomsten meer te laten verschalken, weldra geraakte hij in zijn eigen Graafschap in moeilijkheden gewikkeld, die hem alle bemoeiing moesten ontraden met de hachlijke taak om de Hollandsche Steden te dwingen met verwerping van haren geliefden Landvorst voor een vreemden Heer te bukken.

Hier eindigen de berichten, ons door den gelijktijdigen Annalist van Egmond gegeven. De voortzetter van zijne Kroniek, Wilhelmus Procurator, vatte eerst veel later de taak op. Daar nu nagenoeg alle andere schrijvers van kronieken betreffende onze grafelijke tijden hem als bron volgen, zoo zijn wij voor het volgend leven van Graaf Willem I van elk eenigszins aaneengeschakeld verhaal, ja zelfs van de mededeeling van eenige vertrouwbare bijzonderheden verstoken. Beka, die onafhankelijk van de Egmonder Annalen aangaande vroegere gebeurtenissen aanteekeningen, in Utrecht geboekt, heeft kunnen gebruiken, meldt van de latere jaren van Willems regeering niets dan zijne bemoeiing met de keuze eens opvolgers voor den overleden Utrechtschen Bisschop Dirk van der Are, ten jare 1215. Voorts

geeft hij het onjuiste bericht omtrent den tocht van Willem naar Schotland ter aanvaarding der Kroon, en eindelijk gewaagt hij met een woord van 's Graven tweede huwelijk. Wat Wilhelmus Procurator aangaat, hij vult het ledig aan met een vertelsel, waarvan hij de onnauwkeurigheid zelf inziet. Graaf Willem (ziedaar dat verhaal) begaf zich in het jaar 1206 op reis om zich door Keizer Otto in zijn Graafschap te laten bevestigen. Onderweg verneemt hij, dat Graaf Otto van Gelre hem lagen legt. Dus zet hij, om onkenbaar te wezen, als een gemeene knecht met bloote beenen de reize voort. Doch daar hij het kasteel van den Graaf voorbijgaat, ziet de Gravin hem van uit een venster en herkent zijne schoone gestalte. Zij laat hem tot zich roepen, doet hem haars echtgenoots kleederen aantrekken en geeft hem daarop te verstaan, dat zij hem kent. Graaf Willem echter blijft zijne persoonlijkheid ontveinzen. Maar hierdoor niet van haar stuk gebracht, gaat zij haren man, die intusschen te huis is gekomen, te gemoet en laat hem zweren, dat hij haar het verzoek, dat zij hem zal doen, zal verleenen. De Graaf zweert, en nu verlangt zij, dat hij hunne dochter aan Graaf Willem van Holland ten huwelijk zal geven. Haar gemaal meent, dat zij het verstand verloren heeft, en oppert al dadelijk het bezwaar: wie waarborgt ons, dat Graaf Willem onze dochter tot vrouw hebben wil. Zijn eed

evenwel dwingt hem zijne toestemming te geven. Nu wordt de zaak aan Graaf Willem voorgesteld, die er genoegen mede neemt. De dochter maakt geene zwarigheid en het huwelijk gaat door.

In dit verhaal hebben wij het bewijs, dat het den kroniekschrijver aan zekere berichten ontbrak: anders zou hij een verhaal niet gretig hebben opgenomen, dat in strijd was met hetgeen vroeger in de kroniek, die hij voortzette, was medegedeeld, te weten, dat de Graaf de dochter van Gelre getrouwd had, toen hij uit de gevangenschap op het huis ter Horst was ontvlucht [1]. — Inderdaad kwam de Graaf na die gevangenschap vermomd en met de sporen van doorgestane koude bij Graaf Otto van Gelre aan. Doch de onjuist onderrichte verhaler, zijn huwelijk in een later jaar stellende, wijt die vermomming aan eene andere oorzaak, en wellicht om zijn verhaal te doen samenstemmen met de bekende omstandigheid, dat de Graaf toen de gevolgen van geleden koude verduurd had, laat hij den Graaf met bloote beenen bij den weg gaan. In allen gevalle, de verhaler won er mede, dat nu ont-

1) Dat in het handschrift der Annales Egmondani, door het Histor. Genootsch. uitgegeven (bl. 84), de vermelding van 's Graven huwelijk ontbreekt, zal daaraan te wijten zijn, dat de afschrijver dat verhaal van Wilhelmus Procurator voor waar hield: zoo moest hij dan een bericht, daarmede in strijd, wel weglaten.

veinsd werd, hoe de groote geliefde Graaf eenmaal zijns broeders gevangene geweest was, en dat er bij ondersteld werd, dat hij al dadelijk door den Keizer bevestigd was. Hoe dit zij, wij zagen, dat onzen kronieken van de laatste jaren van Graaf Willem niets van belang, niets met nauwkeurigheid bekend is; zij weten zelfs niets van zijn aandeel aan den slag van Bouvines, niets van zijnen tocht met Prins Lodewijk van Frankrijk naar Engeland, niets van zijne daden in Portugal, op de reize naar Palaestina en Damiette. Slechts hebben zij van de jaren, op de uitspraak van den Voogd van Vlaanderen gevolgd, den indruk behouden, dat hij sedert met voorspoed en eer geregeerd heeft. Melis Stoke zegt: dat hij „met vrouden en met eren groot Grave bleef" [1]. Beka verklaart [2], dat de Graaf, na zijne verzoening met den Bisschop van Utrecht, toen van Loon was afgetrokken, om nimmer in Holland terug te keeren, „met groter eren in sijns vaders lant werd verhoget". — De auteurs stellen zich de zaak aldus voor, dat daarna de Keizer alles in den regel gebracht heeft door den Graaf in zijne erfgoederen te bevestigen: deed de Keizer dit, dan, zoo redeneerden zij, moet Gravin Ada, die immers de eerste rechthebbende

---

1) Boek III, vs. 578, 579.

2) Naar de Hollandsche vertaling, bij MATTHAEUS, *Anal. vet. aevi.*

was, toen gestorven geweest zijn. — Melis Stoke wist voorzeker beter; doch hij zet zich over 't bezwaar heen door, stout genoeg, te verklaren, dat „wie 't lant mach winnen en behouden, sijn is het", — en: „heerscepe staet metten swerde", want „orloghe scuert alle wet" [1]. — Dat Ada niet gestorven was, toen van Loon van de bemachtiging van Holland had moeten afzien, blijkt uit onwraakbare oorkonden.

Aan Ada was het recht van van Loon verbonden, en dat hij noch zijne schoonmoeder dat recht niet opgaf, laat zich denken. Al had dus de echtgenoot zijne gade, de moeder hare dochter niet teruggewenscht, zoo zou reeds de staatkundige reden de pogingen genoegzaam verklaren, door Graaf Lodewijk en Gravin Aleid aangewend, om Koning Jan van Engeland te bewegen de Prinses aan haar gezin terug te geven. Dat de Koning, in verstandhouding met Graaf Willem, niet vaardig was om dezen wensch gehoor te geven, laat zich juist uit het dringende van het aanzoek, in den brief van Gravin Aleid vervat, afleiden. Onder de voorwendsels, waarom hij daaraan niet voldeed, zal ook het beweren geweest zijn, dat Ada de wettige vrouw van Lodewijk niet was, en hij dus den grond, waarop men haar terugvorderde, niet behoefde te erkennen. Of

1) B. III, vs. 566, 569.

was een huwelijk wettig, kon men beweren, zoo overhaast gesloten, buiten toestemming van den broeder des overleden vaders? — Vandaar dat Lodewijk en Aleid zich genoodzaakt zagen, de wettigheid te bewijzen. Dit doet de Gravinne-weduwe in haren brief, waar zij den Koning smeekt, geen geloof te hechten aan kwaadwillig verzonnen leugens, en vermeldt, dat, mocht dan de toestemming van 's Graven broeder Willem ontbroken hebben, de oudoom der bruid, te weten Otto van Bentheim, den vader vervangen had, en bovendien een groot aantal van Hollandsche Edelen en dienstmannen tot het huwelijk geraden en hunne toestemming gegeven hadden. En ten overvloede werden geschriften opgesteld, waarbij de Bisschop en Otto van Bentheim en later nog de abt van Bern [1]) de wettigheid van het huwelijk betuigden.

Was de Graaf van Loon voortaan buiten staat zijnen mededinger met de wapenen te verdrijven, den strijd niet opgevende stelde hij daartoe andere middelen in het werk. Kon hij teweeg brengen, dat de Keizer zijnen mededinger als overweldiger veroordeelde, zoo zou het te bezien staan, of hij ook deze uitspraak zou trotseeren, en of diegenen zijner onderdanen, die hem niet genegen waren, daaraan geen' moed en kracht zouden

---

1) Oorkond. N°. 216.

ontleenen om zijn juk van hunne schouders af te schudden. Tegen de bemoeiingen van Graaf Lodewijk aan het Hof des Keizers moest Graaf Willem de zijne overstellen. Zoo ving dan nu een strijd van invloeden bij het Keizerlijke, en ten laatste bij het Pauselijke Hof aan, die tot het eind van Graaf Lodewijks leven geduurd heeft.

Maar vóórdat hij Keizer of Paus met zijne zaak ging moeien, liet Graaf Lodewijk zich met den Hertog van Braband in, ten einde zijnen steun te verwerven. Er bestaat een ontwerp [1], waarbij hij zich gansch en al tot een' leenman van den Hertog van Braband maakt en dan ook alles wat hij en Ada aan allodiale goederen in Holland bezaten, aan dien Hertog opdraagt en in leen van hem aanneemt. Hij zondert alleen het huis te Leiden en het Burggraafschap aldaar uit, omdat volgens de uitspraak van Philips van Namen dat huis en de Kastelanie aan Vlaanderen verpand waren [2]. Zoo hoopte hij des Hertogs belangstelling te winnen en hem de zedelijke verplichtingen op te leggen, die den leenheer jegens zijnen vasal gesteld waren. Doch daar de Hertog van Braband niet van zins was de wapenen op te vatten om Graaf Willem uit het land, waarin hij vast en veilig genesteld bleek te zijn, te verjagen, zoo kon

1) Oorkond. N°. 208. 2) Bij § 17 van die uitspraak.

Graaf Lodewijk die nieuwe verhouding weinig of niets baten, te meer omdat zij niet geschikt was de gemoederen in Holland voor hem in te nemen. Bovendien, toen er een oorlog tusschen den Hertog van Braband en den Bisschop van Luik, die Lodewijks leenheer was gebleven, uitgebroken was, mocht deze Graaf niet anders dan zijn' oorspronkelijken leenheer tegen den Hertog ter zijde staan.

Daar alzoo die aansluiting aan Braband niets beloofde, zoo moest Lodewijk van Loon andere en krachtiger middelen in het werk stellen. Wat hem de meeste hoop op de vervulling van zijnen wensch scheen te kunnen geven, was de vriendschap van Koning Jan. Verwierf hij die, zoo kreeg hij zijne echtgenoot terug, en tevens bekwam hij van een' machtig Koning, die het vermogen had om Holland te schaden of te bevoordeelen, bescherming en erkenning van zijn recht. — Maar hoe Koning Jans gunst te verwerven? Dringende brieven, aan hem geschreven, getuigschriften, tot hem overgezonden, baatten niet. Of hij Graaf Willem al vrijgeleide verleende, om naar Engeland over te komen [1]), dit zeide weinig. Want dat dit bezoek ten gevolge zou hebben, dat de jonge Gravin in vrijheid mede naar het vaste land terugkeerde, was niet te

1) Oork. N°. 213.

verwachten. Neen! Graaf Lodewijk moest den Koning een gewichtigen dienst bewijzen, dan zou hij hem zijnen steun tot loon verleenen. En Graaf Lodewijk was daartoe in staat. Immers werd de Koning van Engeland steeds door den Koning van Frankrijk bedreigd en was hem veel gelegen aan de zege der zaak van den zoon zijner zuster Otto van Brunswijk, die in dezen tijd zeer in het nauw gebracht was. Beloofde derhalve Graaf Lodewijk den Koning als zijnen leenheer te erkennen, en hem als zoodanig te dienen; verbond hij zich desnoods ter verdediging van zijn Koningrijk over te komen, en hem intusschen op het vaste land zooveel mogelijk vrienden te verwerven, en Koning Otto van Brunswijk naar vermogen en plicht bijstand te bieden [1]), zoo bood hij hem een' prijs aan, waarvoor zijne gunst te winnen was. Daarenboven, zegevierde Otto van Brunswijk in het Rijk in die mate, dat zijn gezag meer algemeen erkend werd en zijne uitspraken waarde hadden, zoo zou hij tevens van hem, Hollands Opperleenheer, eene beslissing tegen zijnen mededinger kunnen bekomen.

Ziedaar een' kunstgreep, door Graaf Lodewijk aangewend, die wel in staat was Graaf Willem te verontrusten, en hem in allen gevalle noopte op zijne hoede

---

1) Zie Oork. N°. 217.

te wezen, en wanneer het geschikte oogenblik zou gekomen zijn, daartegen zijne maatregelen te nemen en zijnen invloed te laten gelden. Voor het oogenblik was Koning Otto weinig geducht en Koning Jan eer hulpbehoevend dan in staat zijnen mededinger tegen hem te steunen. Maar toen Philips van Zwaben in 1208 vermoord was geworden, veranderde de toestand. Nu was Otto alleen Keizer, en al haalde hij zich het ongenoegen van den geduchten Paus Innocentius III op den hals, zoodat deze in den jongen zoon van Hendrik VI van Hohenstaufen een' mededinger in het Rijk deed optreden, voor gehoorzaamheid en dienstbetoon kon Otto eenmaal 's Pausen gunst herwinnen. Kwam hierbij, dat, gelijk omstreeks dezen tijd werkelijk geschied schijnt te zijn, Koning Jan Gravin Ada aan haren gemaal terugzond, dan was het voor Graaf Willem hoog tijd om zijnen mededinger het voordeel, dat hij op hem verworven had, af te winnen, en de hooge beschermers, van Graaf Lodewijks zijde afgetroond, tot de zijne te maken. En hiertoe had hij de praktijk, tegenover den Bisschop van Utrecht beproefd bevonden, slechts te herhalen: hij had aan Graaf Lodewijks begunstigers slechts toe te staan en te beloven, wat Graaf Lodewijk hun toegestaan en beloofd had. Daarvoor waren zij zonder feil te winnen: immers de inwilligingen en beloften van den werkelijken Graaf van

Holland hadden vrij wat meer te beduiden, dan die van den naamgraaf Lodewijk. Wat vermocht deze laatste, die niets had dan den titel? En hoeveel vermocht Graaf Willem, als het hem ernst was zijnen bondgenooten bij te staan en daartoe de macht van zijnen Adel en het vermogen zijner Steden ter zijner beschikking wist te bekomen! Graaf Willem zal niet in gebreke gebleven zijn, dit te doen gelden; hij had er in 1212 eene reis naar Engeland voor over, ten einde dit den Koning aan het verstand te brengen, en daar raakte hij met dezen Vorst op zulk een' goeden voet, dat hij, zooals ons blijkt uit een bevel van den Koning aan zijn' thesaurier gegeven [1]), van hem aanzienlijke geschenken bekwam. En een jaar later had de Graaf van Holland Otto IV op zijne hand gekregen, blijkens eene acte van dezen Keizer, waarbij hij hem in de leenen bevestigt, door zijne voorouders van het Rijk gehouden [2]). En toen nu de oorlog dreigde, ja alreede uitgebroken was, tusschen den Koning van Frankrijk aan den eenen kant en Koning Jan van Engeland en Keizer Otto IV aan de andere zijde, en dezen, bijaldien zij de overwinning behaalden, in staat zouden zijn om Graaf

1) Oork. N°. 225.

2) Oork. N°. 229. Dat bij deze acte Hugo van Voorn medegetuige was, bewijst genoegzaam, dat deze machtige Heer thans mede voor Graaf Willems zaak gewonnen was.

Lodewijk met geweld van wapenen in het bezit van Holland te stellen; toen het derhalve zaak was, dat Graaf Willem zich deze Vorsten te vriend maakte, en dat niet alleen door schoone woorden, maar door daden, en door deelgenootschap aan den strijd, dien zij gingen ondernemen: toen stelde Graaf Willem zich metterdaad tegenover Koning Jan in dezelfde verhouding en nam hij jegens hem dezelfde verplichtingen op zich, als Graaf Lodewijk eenige jaren vroeger gedaan had. Nam Jan van Engeland van Graaf Willem persoonlijk dienstbetoon aan, zoo erkende hij hem metterdaad als Graaf van Holland en was de vroegere erkenning van Graaf Lodewijk als zoodanig van zelf te niet gedaan. Tegen hetgeen Graaf Willem ten dezen aanzien deed, werd van den kant van het Heilige Roomsche Rijk geen bezwaar geopperd: immers geschiedde alles met medewerking van den Keizer en in diens belang. In den aanvang van het jaar 1213 had Willem eene nieuwe reis naar Engeland voor: althans is een schrijven van den Koning aan zijnen neef, den Keizer, bewaard [1], waarbij hij dezen meldt, dat de overkomst van zijnen broeder, den paltsgraaf, en van den Graaf van Boulogne (verwant van den Graaf van Vlaanderen), en van Graaf Willem van Holland, die hij tot hem zenden

1) Oork. N°. 230.

zou, hem aangenaam zal wezen. In Engeland schijnt dan ook de acte geleden te zijn [1], waarbij onze Graaf verklaart, leenman van Koning Jan te zijn geworden en zich verplicht om Engeland te verdedigen en te trachten den Koning in zijn ander land te herstellen; met name verbindt hij zich dáártoe dat, als vreemd krijgsvolk in Engeland mocht landen, om het te veroveren, hij hem naar vermogen te hulp zou komen: slechts als een vijandelijk leger zijn eigen grondgebied betrad, zou hij van deze verplichting ontheven wezen.

Koning Jan oordeelde, dat Graaf Willems bondgenootschap hem geducht zou maken in de schatting zijner belagers en hen wellicht zou afschrikken. Geene andere beteekenis toch kan men geven aan zijne publicatie [2], waarbij hij algemeen bekend maakt, dat Willem, Graaf van Holland, zich bij eed en schrift verbonden heeft om, als krijgsvolk Engeland komt veroveren, zelf in Engeland te komen [3].

---

1) Oork. N°. 232. 2) N°. 233.

3) Hugo van Voorn verbond zich op dezelfde wijze en tot denzelfden dienst als de Graaf van Holland, tegenover Koning Jan. Dit laat zich uit zijne hoedanigheid van Burggraaf van Zeeland verklaren, en dat daarmede de onderdanigheid van dien Heer aan den Graaf van Holland niet was opgeheven, blijkt daaruit, dat in eene acte van denzelfden tijd Hugo van Voorn op denzelfden voet als Boudewijn van Haarlem, *miles* van den Graaf van Holland genoemd wordt (N°. 240), en dat dezelfde personen, die bij de verbintenis van Graaf Willem

Maar al had de toeleg om zich, ten spijt van Graaf Lodewijk, door de Vorsten, welke deze Graaf aanvankelijk voor zich gewonnen had, erkend te zien, Graaf Willem niet genoopt, in den grooten strijd partij voor Jan van Engeland te kiezen, zoo zou ook buitendien eene goede staatkunde het hem hebben geboden. Immers, stelde hij het ongunstigste geval, te weten, dat de Koning van Frankrijk, in weerwil der minderheid zijner krijgsmacht te land en ter zee, op den Koning van Engeland, den Keizer en de Graven van Vlaanderen en Holland zegevierde, zoo zou hij voortaan van alle eenigszins kwellende verplichtingen tegenover Koning Jan ontheven wezen, en met den Koning van Frankrijk zou de verzoening spoedig te treffen zijn, daar Frankrijk geen grond had om in het geschil tusschen hem en Graaf Lodewijk voor dezen laatste partij te kiezen, en een onafhankelijk Holland, bevriend met Frankrijk, in den rug van Frankrijks stoutmoedigen vasal Vlaanderen, steeds een' eisch van Frankrijks staatkunde uitmaakte. En voorts, gesteld Graaf Willem

---

tegenover den Koning van Engeland als getuigen gestaan hadden, uitdrukkelijk gezegd worden ook getuigen geweest te zijn bij de verbintenis, door Hugo van Voorn aangegaan. »T(estibus) Domino P. Winton et aliis scriptis in carta comitis Hollandiae" (N°. 241). De achterdocht van Koning Jan schijnt ook de persoonlijke verbintenis van een tweetal aanzienlijke onderdanen van Graaf Willem verlangd te hebben.

had de partij van Frankrijk gekozen, dan zou hij immers dadelijk in een zee-oorlog met Engeland gewikkeld zijn geraakt, en de Hollandsche en Zeeuwsche zeevaarders en visschers zouden door de op zee overmachtige Engelschen gekaapt of van hunne nering verstoken zijn geworden. En hoe zou hij van zijne onderdanen zijne beden hebben kunnen bekomen tot een oorlog, die hunne welvaart met den ondergang dreigde, terwijl de ondersteuning met geld en manschap hem niet kon ontbreken, waar hij die begeerde met het doel om hen door het verbond met Engeland voor de vijandelijkheden van deze Mogendheid te behoeden. Oneindig beter dan met eene Engelsche vloot te strijden te hebben, was het dat de Graaf van Holland, zooals werkelijk geschied is, het bevel kreeg over een deel der vereenigde Engelsche en Hollandsche scheepsmacht. Het is waar, zijn dynastiebelang legde een groot gewicht in de schaal, en op den eersten aanblik zou men zeggen, dat, had dit belang niet gesproken, Holland en Zeeland onzijdig hadden kunnen blijven. Maar Koning Jan zou onzijdigheid als vijandelijkheid hebben aangemerkt, en daar Vlaanderen voor hem partij gekozen had, zoo zou hij de handelsvoorrechten en begunstigingen, waaraan Holland en Zeeland zoo groote behoefte hadden, voor Vlaanderen bewaard en onze landslieden daarvan verstoken hebben.

Wilde Koning Philips Augustus zijn plan uitvoeren om den door den Paus met den ban getroffen en van zijn rijksgebied vervallen verklaarden Jan zonder Land metterdaad te onttronen en Engeland te veroveren, zoo had hij de toestemming en hulpbieding zijner leenmannen en Rijksgrooten te winnen, en dit vermocht hij slechts door hun, ten koste van Koning Jans getrouwen, land en lieden in Engeland te beloven en hun het vooruitzicht voor te spiegelen op aanwinsten, gelijk aan den buit, welke den Normandischen Heeren, die zich onder Willem den Veroveraar van Engeland meester gemaakt hadden, anderhalve eeuw geleden, ten deel was gevallen. — Een zijner groote leenmannen echter was ongezind hem op dien weg te volgen, en dat was juist die, wiens medewerking hij het meest moest verlangen, ja, zonder wiens medewerking er aan geene landing in Engeland te denken viel. Die groote leenman was de Graaf van Vlaanderen. Leverde Vlaanderen den Koning geene schepen, maar stelde deze Provincie hare schepen ten dienste van Engeland, zoo mocht de Koning van Frankrijk wel van alle veroveringsplannen aan gene zijde van het Kanaal afzien. En inderdaad, Vlaanderen had zich op het nauwst met den Koning van Engeland verbonden. Geen wonder derhalve, dat Philips Augustus, niet teruggehouden door het verbod van den Paus, die, nadat

Jan van Engeland zich voor hem verootmoedigd had, de gift der Engelsche Kroon, welke hij den Koning van Frankrijk had geschonken, introk, vóór alle dingen zijn krijgsgeweld tegen Vlaanderen keerde. Hij had daar steeds eene machtige partij, zoodat hij hopen kon, dat hij den Graaf zou kunnen dwingen de zijde van Engeland te verlaten en de middelen van zijn Graafschap te zijnen dienst te stellen. Nu dan moest Graaf Willem de verbintenis, met Koning Jan aangegaan, gestand doen. Krachtdadiger kon hij het niet, dan door den Graaf van Vlaanderen bij te springen en zoo doende te verhoeden, dat deze zich gedwongen zag Frankrijks macht te versterken. Dit schijnt hij echter kwalijk te hebben kunnen doen, voordat het genoegzaam gebleken was, dat Graaf Ferdinand alleen buiten machte was, den Koning van Frankrijk te wederstaan. Trouwens zulks bleek spoedig genoeg. De Franschen veroverden verscheidene Vlaamsche steden, en Graaf Ferdinand week in Walcheren op het gebied van Graaf Willem. Maar thans werd met behulp van Hollanders en Zeeuwen een aanvallende strijd tegen de Fransche macht ondernomen. Rijssel werd heroverd en de Hertog van Braband, die de zijde van Frankrijk hield, in zijne hoofdstad Brussel door de Graven van Vlaanderen en van Holland belegerd, kon eerst de staking der vijandelijkheden bekomen, toen hij een verdrag

had aangegaan, waarbij hij de zijde van Frankrijk verliet. Niet lang daarna bracht de Engelsche vloot, van welke een deel onder bevel van Graaf Willem stond, den Franschen de nederlaag toe. Een en ander had ten gevolge, dat Philips Augustus Vlaanderen ruimde; — doch om in den zomer van het volgende jaar (1214) opnieuw te velde te trekken. Thans had hij niet alleen de Nederlandsche Vorsten, maar ook Otto IV tegen zich, die nu hij, door zijnen oom bij te staan, de zaak des Pausen diende, hopen kon, dat deze op zou houden zijnen mededinger te steunen. Doch niets was ditmaal tegen tegen de wapenen van den Koning van Frankrijk bestand. Bij Bouvines, tusschen Doornik en Rijssel, had het treffen plaats. De Koning van Frankrijk behaalde de overwinning. De Graven van Vlaanderen en van Holland raakten in gevangenschap. Doch thans bleek, hoe, zoo Graaf Willem berekend had, dat in geval de Koning van Frankrijk de zege behaalde, zijn toestand niet hopeloos was, hij zich niet had vergist. Hij herkreeg zijne vrijheid, het is waar, voor een aanzienlijk losgeld; maar zonder twijfel werd toen de grondslag gelegd tot een verbond tusschen den Koning van Frankrijk en den Graaf van Holland, die elkander trouwens in Syrië gekend hadden. Philips Augustus zag af van eene landing in Engeland en van de dadelijke verovering van dat Rijk; de steun van den Paus,

die de tegenstanders van Koning Jan met den banvloek bedreigde, en 's Konings zwakheid zelve, welke zijne onderdanen in staat stelde hem den beroemden Grooten Vrijbrief af te dwingen, brachten te weeg, dat het den Koning van Frankrijk voor het oogenblik niet geraden was zich gewapenderhand in Engeland te doen gelden. Maar had men in Engeland eenmaal genoeg van den onwaardigen Vorst, en riep men Frankrijk in, dan zou de medewerking van den Graaf van Holland verkregen worden. Werkelijk duurde het niet lang, of de Engelsche Adel droeg de Kroon op aan Lodewijk, den zoon van den Koning van Frankrijk, en toen nu (ten jare 1216) deze Prins met eene vloot naar Engeland overstak, maakte Graaf Willem met zes en dertig ridders, elk van zijn gewapend gevolg verzeld, den tocht mede. De onderneming echter slaagde niet. 's Pausen banvloek, die ook Graaf Willem trof, werkte zoo krachtig, dat Prins Lodewijk zijn voornemen moest opgeven.

Dat Lodewijk van Loon van deze omstandigheid partij zocht te trekken, laat zich denken.

Toen Otto IV zijnen mededinger als Graaf van Holland erkend had, was Graaf Lodewijk tot de andere partij in het Rijk overgegaan. Doch nu wendde hij zich tot Koning Jan met de verklaring, dat hij wederom de zijde van dien Keizer zou kiezen, bijaldien deze hem als rechtmatig bezitter van Holland wilde erkennen.

Dat Koning Jan, na de vijandelijke bejegening, die hij van Graaf Willem had ervaren, aan deze laatste voorwaarde zou voldoen, sprak van zelf. Werkelijk wendde zich die Vorst ten verlangden einde tot zijnen neef, den Keizer; doch dit werkte niets uit, daar Otto na de nederlaag bij Bouvines geen gezag hoegenaamd had overgehouden.

Maar nog een ander middel wendde Graaf Lodewijk in dezen tijd aan om Graaf Willem zoo mogelijk nog den voet te lichten. Van de omstandigheid dat de Paus den Graaf van Holland wegens zijn deelgenootschap aan den tocht van Prins Lodewijk van Frankrijk tot onttroning van den Pauselijken leenman in den ban had gedaan, meende hij partij te kunnen trekken [1]. Werkelijk wist hij teweeg te brengen, dat Paus Innocentius III den Aartsbisschop van Trier opdroeg te bewerken, dat de overeenkomst, in 1206 onder bemiddeling van Philips van Namen getroffen, en waarbij Graaf Willem hem zijn Graafschap had afgestaan, werd uitgevoerd. Ten dien einde deed die Kerkvoogd den Graaf van Holland eene actie aan. Doch deze beriep zich daartegen

1) Voor den oorlog in Vlaanderen was Meijerus onze bron; voor de onderhandelingen in de zaak van den Graaf van Loon tegen Graaf Willem bij 't Hof van Rome is onze bron een uitvoerig schrijven van Paus Honorius III aan den Abt van St. Obertus en aan de Dekens van St. Jan en St. Maarten te Luik (Kluit, II, 373—382).

op meer dan eenen grond, die hem recht gaf om aan des Aartsbisschops dagvaarding geen gevolg te geven. De eerste grond was, dat Paus Innocentius intusschen was komen te sterven en daarmede de last, door dezen Paus gegeven, vervallen was, en de tweede, dat de Aartsbisschop het voorschrift der constitutie van het generale Concilie [1]) overtreden had, volgens hetwelk men niet dan binnen een' zekeren afstand buiten zijn dioecese in rechte betrokken kon worden. De Aartsbisschop, deze gronden niet geldig achtende, deed Graaf Willem wegens weerbarstigheid in den ban en droeg den Bisschop van Utrecht de taak op om bij kerkelijke censuren op de uitvoering der overeenkomst van 1206 aan te dringen. Niettemin begreep Graaf Lodewijk, dat hij van den nieuwen Paus, Honorius III, bekrachtiging van den last, door zijnen voorganger gegeven, diende te verkrijgen, te meer omdat deze Paus Graaf Willem van den ban, wegens zijn deelgenootschap aan den tocht van Prins Lodewijk tegen hem uitgesproken,

---

1) Het Conc. Lateran. III, a°. 1179 is bedoeld. Zie Mansi, *Sacror. Conciliorum Amplissima Collectio.* T. XXII. Daar lees ik als bepaling op die kerkvergadering gemaakt (op bl. 253): *quod morte mandatoris, lite non contestata, finitur mandatum,* Voorts werd in dit Concilie gehandeld: *de appellationibus*, *de testibus cogendis*, *de potestate judicum delegatorum*, zoodat Graaf Willem grond zal gehad hebben om zich op uitspraken van deze kerkvergadering te beroepen.

ontheven had. Zijn zaakwaarnemer wist bij de Pauselijke Curie te bewerken, dat Paus Honorius aan den Abt van St. Obertus te Luik en aan de Dekens van St. Jan en St. Maarten aldaar brieven afvaardigde, waarbij zij gelast werden voor de uitvoering der in zijne twistzaak met Graaf Willem gevallen uitspraken zorg te dragen. Doch Graaf Willem had mede eenen zaakwaarnemer te Rome, en deze pleitte in zijns lastgevers belang. Maar door de Geestelijke Heeren te Rome, wien de Paus de zaken in handen had gegeven, werd hij in het ongelijk gesteld. Bij dit vonnis echter legde hij zich niet neder; integendeel, hij liet der Curie voordragen, dat Graaf Lodewijk zijne zaak niet naar waarheid had voorgesteld en derhalve door misleiding 's Pausen brief aan den Abt van St. Obertus en de genoemde Luiksche Dekens had verworven. Graaf Lodewijk, zoo gaf hij te kennen, lag onder het oordeel eener excommunicatie en kon derhalve aan de zijde des Pausen op geene gunstige beschikking aanspraak maken; hij, daarentegen, was van den banvloek wegens deelneming aan den tocht van den Franschen Prins tegen Engeland ontheven. Voorts herinnerde hij den Paus, hoe zijn persoon, zijn land en al wat hij verder bezat, in de bescherming van den Pauselijken Stoel stonden [1]. —

1) Waarschijnlijk bedoelde de Graaf, dat hij als met het kruis geteekend op die bescherming aanspraak had.

Deze redenen hadden invloed, en daarom droeg de Paus alsnu de zaak op aan den Abt van St. Laurens te Oostbroek, bij Utrecht, en zijne mederechters: bevonden dezen de zaak, zooals Graaf Willem ze voorstelde, dan moesten zij eene eindbeslissing nemen, alles wat na Graaf Willems beroep tegen den Aartsbisschop van Trier geschied was, nul en geener waarde verklarende; maar, bevonden zij de zaak anders, zoo zouden zij ze weder naar de Luiksche Geestelijke Heeren verwijzen. Daartegen liet zich de zaakwaarnemer van Graaf Lodewijk weder gelden. Op zijne beurt zeide hij, dat zijne tegenpartij den laatstelijk aan den Abt van St. Laurens geschreven brief door misleiding had uitgelokt. Dat de last, door den Paus op den Aartsbisschop van Trier verstrekt, door 's Pausen dood vervallen zou zijn, mocht niet gelden, aangezien deze Kerkvoogd reeds vóór Innocentius' dood de actie aangevangen had, en wat de exceptie, door Graaf Willem opgeworpen, aanging, dat hij in rechte betrokken was buiten den wettelijken kring, ook deze was ongegrond, daar de Aartsbisschop eene plaats binnen den voorgeschreven kring had aangewezen. En voorts, gaf Willem te kennen, dat hij van den banvloek ontheven was, zulks deed niets af: want, was hij van den ban wegens deelneming aan den Engelschen tocht ontslagen, hij was om eene andere reden geëxcommuniceerd geworden en geble-

ven [1]. — Ten gevolge dezer mededeeling was de Paus niet gerust: hij vreesde door Graaf Willem misleid te zijn, en, zich wapenend tegen slinksche voorstellingen van de zijde van dezen Graaf, schreef hij nu aan de Luiksche Heeren wat hij tot dusverre in de zaak ver-

1) Waarschijnlijk dagteekende deze excommunicatie van den tijd, dat Willem de zijde van dien Keizer was toegedaan geweest, die zich juist door den Paus verworpen zag. Daar nu de Keizer door den Paus nu gewraakt, dan weder geduld werd, zoo moest deze excommunicatie van zelve vervallen. — De excommunicatie van Graaf Lodewijk, van welke Graaf Willem gewaagde, zal wel evenzeer tot reden gehad hebben, dat hij zich aangesloten had aan den Keizer, die op het oogenblik niet door den Paus erkend werd. — Was de aantijging, dat Graaf Willem door den ban getroffen bleef, al was hem de tocht tegen Engeland ook vergeven, zoo weinig degelijk, dan laat het zich begrijpen, dat de beschuldigers den grond van dien anderen ban liever niet vermeld hebben, en dat dan ook in 's Pausen schrijven de grond dier excommunicatie niet genoemd wordt. — Hoe overigens van het geschil, voor de Pauselijke Curie hangende, in Holland door dezen of genen partij kon getrokken worden, blijkt uit hetgeen Johannes a Leydis (ed. Matthaei, p. 41) vermeldt: te weten, dat de verwanten en aanhangers van Willem van Egmond, in zijn geschil met den Abt, den Graaf (in 1216) herinnerden, dat, aangezien het geschil tusschen hem en den Graaf van Loon nog niet was uitgemaakt, zijn belang medebracht, dat hij hem niet aan de wraak der kloosterheeren opofferde. — Wat ook sommige kroniekschrijvers, die Graaf Lodewijks nieuwe bemoeiingen met eenen tocht van Graaf Willem tot aanvaarding van de Kroon van Schotland in verband brengen, mogen doen denken van een' gewapenden inval in Holland, in dezen tijd door Graaf Lodewijk ondernomen, het is zeker, dat deze Graaf toen daartoe niet in staat is geweest. Al zijn pogen was een *telum imbelle sine ictu.*

richt had, en dat zij, zoo hun, al was het van de Pauselijke Curie zelve, brieven toekwamen, die de zaak anders voorstelden, daaraan geen geloof moesten geven.

Het is duidelijk, dat Graaf Willem, zoo zijne tegenpartij over geene andere wapenen te beschikken had, dan de betwistbare uitspraak eener geestelijke rechtbank, geene vrees behoefde te koesteren van in het bezit van Holland bemoeilijkt te worden. Jan van Engeland was in 1216 gestorven; Otto IV was van het tooneel getreden, en Keizer Frederik II had, nu Graaf Willem geenen tegenkeizer zou aanhangen, geene reden om tegen hem ingenomen te zijn en zijnen machteloozen mededinger te steunen; de Koning van Frankrijk was Willems begunstiger geworden, en de Hertog van Braband had zijne dochter aan 's Graven zoon ten huwelijk beloofd. Dus was Graaf Willems zege volkomen.

In het schrijven van den Paus worden beiden, Willem en Lodewijk, *cruce signati*, dat is, met het kruis geteekend, genoemd. — Innocentius III beijverde zich kort vóór zijnen dood om de Vorsten en natiën willig tot een' nieuwen kruistocht te maken. In dien tijd zullen zij beiden het kruis aanvaard hebben, en, trokken zij naar het Land van Overzee, zoo was de uitvoering van alle geestelijke vonnissen geschorst. Graaf Lodewijk is door zijnen dood, die in 1218 voorviel, belet geworden ten kruistocht mede te trekken; maar Graaf

Willem heeft werkelijk geene verontschuldiging gezocht, maar den vierden kruistocht medegemaakt. Zoo bleek hij gezind te zijn zich niet aan de verplichtingen te onttrekken, wier vervulling in die eeuw den Vorst, ter beschaming van elke tegenspraak, zijnen rang en recht waardig deed achten en zijne rekening met den Stedehouder Gods op aarde en met de algemeene Heilige Moeder, de Kerk, regelde. Dus getroostte hij zich, steunend op de goede orde, die in Holland heerschte, en op de bekwaamheid en trouw van Boudewijn, Graaf van Benthem, dien hij tot zijnen vertegenwoordiger in Holland aanstelde [1]), zijn land voor eenigen tijd, mogelijk voor altijd, te verlaten. Het huwelijksverdrag tusschen hem en den Hertog van Braband ter latere verbinding van hunne kinderen verzekerde de erfopvolging in zijn Huis.

Hoe hij zich op den tocht, eerst in Portugal, daarna in Egypte gedragen heeft, kan ons oogmerk niet zijn te beschrijven, aangezien hier geene ophelderingen noodig zijn, hoedanige het staatkundige bestaan van den Graaf alleszins behoefde [2]). Genoeg is het, te herinne-

---

1) Zie Oork. N°. 264.

2) Bij eene bijzonderheid in het verhaal, ons door Wagenaar (II, 348) gegeven, kan eene nadere verklaring gevoegd worden. »Eindelijk, schrijft Wagenaar, sloeg een schielijke schrik, van welken de oorzaak niet gemeld wordt, in 't vijandelijk leger, welk de stad (Da-

ren, dat de Graaf van Holland zich door zijn beleid en dapperheid op dezen kruistocht een' wereldberoemden naam heeft verworven. Kort na de inneming van Damiate (in November 1219) is Graaf Willem naar onze streken teruggekeerd. Zoo kon hij in den aanvang van het jaar 1220 (naar de toenmalige tijdrekening nog 1219)

---

miate) dekte. De Saracijnen eenen donkeren nagt waarneemende, braken onverhoeds op, en verlieten de stad." — Die schrik zal veroorzaakt zijn door het gerucht, dat Koning David, anders gezegd Presbyter Johannes, uit het verre Oosten met een ontelbaor groot leger ter hulp der Christenen kwam opdagen. Zoo vast werd dit geloofd, dat uit Damiate, toen de stad was ingenomen en zij alsnu door de Saracenen belegerd werd, brieven aan den Paus en anderen geschreven zijn, met vermelding van den weg, door dien denkbeeldigen Vorst gevolgd, en van de overwinningen, doer hem behaald. De Paus op zijne beurt verbreidde zulke berichten in zijn schrijven, met name aan den Aartsbisschop van Trier (*Neues Archiv der Gesellsch. f. ält. deutsche Geschichtskunde*, Bd. II, Heft III, S. 611—615). — Werkelijk daagde er een Vorst in het hart van Azië aan het hoofd van ontzaggelijke scharen op; maar het was de Mongolenvorst Dschingiskan.

Wat de klokjes aangaat, die de Haarlemmers van den tocht zouden medegebracht hebben, die zijn zeker niet van Saraceenschen oorsprong, aangezien de Mohammedanen geene klokken gebruiken. Dat evenwel van ouds klokken werden medegenomen ten bewijze, dat men ergens in een ver land geweest was en heldendaden bedreven had, blijkt uit hetgeen J. v. Reygersbergh, *Kron. v. Zeel.*, verhaalt, dat, toen de Zeeuwsche Vlootvoogd Gerrit van Meeckere in 1543 de vloot in de rivier van Bordeaux vernield had, sommige kapiteins te Veere de klokken uit de kerken medebrachten, »tot een getuigenis, dat zij in Frankrijk in 's vijands land geweest waren en daar kracht en geweld bedreven hadden".

medegetuige zijn bij eene acte van den Roomsch-Koning Frederik II, waarbij deze Vorst den Hertog van Braband, Hendrik I, in zeker leen bevestigt [1]). Hier vindt men achter zijnen naam den titel van *marescallus Imperii.* Van Wijn [2]) meent, dat deze waardigheidsnaam hier niet aan Graaf Willem toegekend wordt, maar dat daarmede een ongenoemde wordt bedoeld. Doch wanneer men ziet, dat hier slechts Rijkswaardigheidsbekleeders voorkomen, zoo zou men moeilijk kunnen verklaren, hoe de Graaf van Holland hier tusschen den Landgraaf van Thuringen, die toen nog Paltsgraaf was, en Wilhelmus Dapifer optreedt, zoo hij niet ook eene Rijkswaardigheid had bekleed. Ook het huwelijk, dat hij, weduwenaar van Aleid van Gelre geworden, alsnog met Maria van Braband, weduwe van Keizer Otto IV, aanging [3]), ge-

1) Oork. N°. 265.

2) *Op Wagenaar*, II, 110.

3) Van Wijn, *Nalezingen op Wagenaar*, I, 133. — Joh. a Leydis, ed. Ant. Matthaei, p. 41, noemt Willems tweede vrouw Maria, dochter van den Hertog van Lancaster. — Dat sedert bij de nauwe verbintenis met het Vorstelijk geslacht van Braband de betrekking van Holland met Vlaanderen niet zeer vriendschappelijk was, kan men uit een tweetal oorkonden afleiden. Bij de eene herstelt Koning Frederik II (in 1220) de Gravin Johanna van Vlaanderen in het bezit der rijksleenen, in den tijd dat haar man, Graaf Ferdinand, in Fransche gevangenschap was, haar ontzegd en aan Graaf Willem van Holland toegekend. Graaf Willem schijnt gebruik gemaakt te hebben van de onmogelijkheid, waarin de Gravin zich bevonden had om in persoon

tuigt, zoo daar eenige bijzondere getuigenis toe noodig ware, van het hooge aanzien, waarin hij onder de eerste Vorsten der Christenheid verkeerde. Hij stierf in het jaar 1223.

Hij stierf in het jaar 1223.... Wanneer men dus aan het einde van het verhaal van eens menschen leven is gekomen, is dan alles gezegd? Mag de verhaler dan den indruk overlaten, dat al dat streven, al die moeite geleid heeft eeniglijk tot den dood?

Het is bijna regel, dat de geschiedschrijver, als hij den eindpaal van de daden eens grooten mans bereikt heeft, de slotsom opmaakt van zijne deugden en ondeugden, zijne verdiensten en tekortkomingen. Dat wil ik niet. De maatstaf van den geschiedschrijver, dus rechter geworden, is licht valsch, en zijne gansche uitspraak veelal niet vrij te pleiten van eigenwijsheid, die tegenover de Geschiedenis dwaasheid is. Inderdaad, tegenover gebeurde zaken voegt ons ontzag en eerbied.

---

naar Frankfort te komen, en haar dus met zijne hulde wegens de betwiste leenen de loef te hebben afgestoken. — Bij de andere oorkonde vernieuwt de Roomsche Koning Hendrik (in 1221) de herroeping der tegen Gravin Johanna gevallen uitspraak, en wel almede op grond, dat Graaf Willem niet gehouden had wat hij bij gelegenheid, dat die leenen hem waren toegekend, beloofd had. De Koning gelast alzoo den Graaf, op verbeurte van alle goederen, van het Rijk door hem gehouden, tegen deze uitspraak niet te handelen.

Is de uitkomst daar, dan hebben wij haar als een niet alleen volbracht, maar ook als een volmaakt werk te erkennen. Geeft de voorstelling van onzen plicht ons in, dat wij ons aan het pas voldongen feit niet moeten onderwerpen, zoo is het onze zaak en onze eer zulks niet te doen; maar gaan wij met hartstocht daartegen aan, zoo bewijzen wij slechts, dat wij dwaas genoeg zijn om te wanen, dat onze wil zal kunnen zegepralen over de tijden, die eene hoogere Macht in de hand heeft. — Den mensch komt niets toe dan het tegenwoordig oogenblik: in dat oogenblik valt zijn doen samen met de handeling der Almacht: alzoo is hij dan *vrij*. Doet hij wat hij doet om eigene baat, zoo is wat hij doet hem zonde, al is het ook dienstbaar aan het volmaakte werk. Doch is het oogenblik voorbij, zoo heeft de mensch slechts te erkennen: het heeft zoo moeten zijn, en deze bekentenis, zonder wrok afgelegd, is de erkentenis van een alleen machtig Wereldbestuur; zij verheft ons en versterkt onze kracht om zonder onvruchtbaar berouw of verlammend leedgevoel voortaan telkens goed te handelen: want goed handelt hij, die zich met volkomen zelfverzaking in den dienst zijner Goddelijke Bestemming stelt.

Zoo ontzinkt dan den geschiedschrijver de grond om op den toon van een' tuchtmeester het doen en laten van een historisch grooten persoon te schatten. Hij

heeft de daden van zijnen held te beschouwen als vervat in een ontzaggelijk geheel, in een werk, dat blijken moet niet volmaakter te hebben kunnen zijn. Is nu, omdat alles als ten goede medewerkend erkend moet worden, alles ook goed te heeten? Ganschelijk niet! Wat de historische personen anders dan met de edelste en met volkomen zuivere bedoelingen gedaan hebben, is niet goed te noemen: het was kwaad in hen; maar ziet men in, hoe dit kwade medewerkte tot het groote goede werk, hierin bestaande, dat al wat der menschheid als taak is medegegeven, al wat, gelijk edel metaal, in de duistere diepte besloten is, aan het licht gebracht worde; beseft men, hoe al wat openbaar gemaakt wordt, licht is, en dat het licht goed is, — hoe zou men dan anders dan billijk en waardig en met Goddelijke barmhartigheid over de gestorven helden kunnen oordeelen? De Wereldbestuurder verricht Zijn werk met onvolmaakte werktuigen: volkomen zuivere bedoelingen, bij wien zijn zij te vinden? Gaan wij aan het veroordeelen, dan blijft er niemand rechtvaardig over, ... dan de geschiedschrijver-rechter alleen.

En nu de toepassing op onzen held! — Geen leven is vruchteloos; maar bij enkele menschen kunnen wij de resultaten van hun doen en lijden duidelijker erkennen. Willem van Holland, voorwaar! heeft het zijne toegebracht om door handelen, en door laten en toe-

laten, door verzet en medegaan, Holland op den weg harer bestemming verder te brengen. In hem leefden beginselen, die eeuwen later tot hun recht gekomen zijn: hij heeft ze niet vermocht toe te passen; maar een noodwendig element tot de beschaving en de ontwikkeling der natie heeft hij in den Adel moeten handhaven, en daardoor medegewerkt om dat bestanddeel in Maatschappij en Staat tot eene macht te verheffen, aan welker fnuiking Vorst en Burgerij hunne kracht hebben geoefend, om, toen de macht des Adels gebroken was en de Vorst aanspraak maakte om alleen alle macht in handen te houden, hem in het volk eene macht tegenover zich te doen vinden, die de zelfstandigheid der nationaliteit tegenover de ondergeschiktheid van te zamen geworpen natiën aan een' tiran, en de vrijheid van het geweten tegenover onderwerping aan een' Godsdienst, die slechts een werktuig was in de hand der tirannij, te kunnen handhaven en redden.

HET BEGINSEL DER UNIE VAN UTRECHT.

De luisterrijke viering der driehonderdste verjaring van het sluiten der Unie van Utrecht, waaraan, zooals gehoopt was, gansch Nederland binnen Utrecht deel zou nemen, heeft om verschillende redenen niet plaats kunnen hebben, en het ontworpen gedenkteeken zal niet tot stand komen. Immers heeft de Natie zich niet genoegzaam opgewekt gevoeld om daartoe de gelden bij te dragen.

Waaraan is dit gemis van opgewektheid toe te schrijven? Voorzeker almede hieraan, dat het tot stand komen der Unie geen feit is, dat tot de verbeelding spreekt: hier wordt geene krijgsdaad herdacht; hier staat geen Prins, voor de zaak der vrijheid te midden der overwinning stervend, geene vesting, na dappere verdediging ontzet, in een levendig beeld voor de zinnen.

Wij hebben hier te doen met eene handeling van Staat, eene bijeenkomst van Afgevaardigden, die eene Oorkonde bezegelen en eene daad verrichten, langs bedekte wegen voorbereid, en evenzeer van nog onzekere uitwerking in de toekomst, als weinig indrukwekkend in het tegenwoordige.

Wie zal zich door zoo iets in geestdrift laten ontvlammen? En, daargelaten dat onze Katholieke landgenooten den aard der Unie gansch niet begrijpen en, den loop der gebeurtenissen na hare sluiting aan haar toeschrijvend, haar beginsel en wezen miskennen, — moest niet elke sprank van geestdrift, waar zij nog opgevlamd zou hebben, uitgedoofd worden, toen onze historiekenners kwamen en met de stukken aantoonden, hoe onvolledig het in Januari 1579 verrichte werk nog was; dat er nog geheele Provinciën bij ontbraken; dat er van andere slechts enkele Leden waren vertegenwoordigd; dat Willem van Oranje er zijn zegel nog niet aan gehecht had. En vooral toen zij ons wilden doen erkennen, dat de aangegane verbintenis der Provinciën om ten eeuwigen dage bij elkander te blijven, eigenlijk een inbreuk was op het recht van den Landsheer; toen zij in bijzonderheden bewezen, hoe menige heilzame bepaling van de acte der Unie eene doode letter is gebleven; hoe zij een middel tot het handhaven van een verderfelijk federalisme is geweest; hoe zij, om den

Staat voor burgertwisten te bewaren, had behoord herzien en in een en ander gewichtig punt gewijzigd en aangevuld te worden. De Nederlandsche Staat (dus was de slotsom) had onder eene Grondwet als de acte van Unie een gedurig door bedroevende tweespalt of armzalig getwist belemmerd leven geleid, wel tamelijk roemvol, doch van dezen roem kon zich die acte niet als de bron laten gelden: in allen gevalle had een later voorgeslacht als een zwaar vergrijp aan het Staatsleven der Natie op zijn geweten, dat hetzelve het onvolkomen werk niet heeft verbeterd. Hadden wij toen geleefd, wij zouden ons aan zulk eene verkeerdheid niet schuldig gemaakt hebben.

Hoeveel wijzer en edeler, dus moesten wij wel denken, zijn de thans levende Nederlanders, dan hun dwaas en laaghartig voorgeslacht, dat voorzeker buiten zijnen wil en verdienste zooveel groots verricht en zulke veroveringen op de schatten der aarde gemaakt heeft.

Maar wanneer nu deze dingen alzoo zijn, was het dan nog mogelijk eenige ingenomenheid met het teekenen van een Staatsverdrag als de Unie van Utrecht over te houden?

Geene van die aanmerkingen op de Unie en wat haar gevolgd is, wil ik vooralsnog rechtstreeks wederleggen. Ook is het eene vrij onverschillige zaak of de gehoopte luisterrijke feestviering plaats gehad hebbe, al of niet. Maar onverschil-

lig is het niet, of de nakomelingschap de daden van het voorgeslacht waardeert. Zijn die daden in overeenstemming met de taak, die de natie onder de volken te vervullen heeft, dan moeten zij als zoodanig erkend worden, zoo het later geslacht niet verraden zal, dat het zijne bestemming niet kent.

Daaraan nu juist, dat de natie over het algemeen de beteekenis van de daad der aanvankelijke vereeniging der Gewesten, die de Republiek der Vereenigde Nederlanden gevormd hebben, niet kent; daaraan, dat de bedoelde historiekenners niet goed gevonden hebben, bij enkele lichtstralen, die zij op het feit, den inhoud en de werking der Unie hebben laten vallen, het volle licht op de vorming van onzen Staat niet hebben doen schijnen, — daaraan is het gemis van ingenomenheid met de gedachtenisviering der Unie te wijten.

De Unie was geene krijgsdaad in het veld of op de wallen eener belegerde stad, maar zij was eene daad van burgerlijken moed, te fierder naarmate zij tot meer bedenkingen stof gaf; zij was eene groote daad, ten minste als het denken en verwezenlijken eener gedachte, die door de Geschiedenis schitterend gewettigd wordt, groot genoemd mag worden.

De Unie was een protest... tegen welke praktijk?

Wanneer wij antwoorden, tegen de Alleenheerschappij, tegen de Wereldheerschappij in ééne hand gelegd, zoo

zeggen wij genoeg: want deze uitdrukking is rijk van inhoud.

Wat was in die eeuw de voorwaarde der verwezenlijking van het denkbeeld der Alleenheerschappij?

In de middeleeuwen bestond de algemeene Monarchie in beginsel. De Christenheid, aan wier belijdenis de gansche aarde was toegezegd, maakte één geestelijk volk uit; het Roomsche Rijk omvatte de geheele Christenheid, en de Keizer was van dat Christenrijk het hoofd.

Maar hoeveel ontbrak er aan, dat dit denkbeeld eene werkelijkheid zou geworden zijn! Frankrijk, Engeland en Spanje, om geene andere Rijken te noemen, waren volstrekt zelfstandige Staten, en het andere Hoofd der Christenheid, de Paus, onttrok aan den Keizer het gezag over de geesten. Droomde soms een Vorst in de Christenheid, dat hij andere Rijken door geweld of list of geluk onder zijn gezag, of maar zijne eigene onderdanen volkomen onder zijn bedwang kon krijgen, dan was voor zijnen droom aan geene verwezenlijking te denken, ten ware de Kerkelijke Macht niet langer tegen hem over, maar geheel ter zijner beschikking stond.

Toen Karel V zijnen leermeester Adriaan van Utrecht Paus zag, vleide hij zich, dat van nu aan de Keizer geenen tegenstander in den Stedehouder van Christus meer zou vinden; doch hoe kort liet het leven van dien Paus zijns Keizerlijken kweekelings begoocheling toe te duren! Weldra zag Karel zich, daar de Keizer geene

tegenwerking van de Pauselijke Curie dulden kon, genoopt wapengeweld tegen Rome te gebruiken.

Doch intusschen kwam de stroom van het Lutheranisme en van de ketterij der Gereformeerden al meer en meer opzetten, en er waren tijden, dat het geschapen stond, dat gansch Duitschland, als het ware gansch Europa ten voorbeeld, het Pausdom zou verzaken.

Nu had de Keizer een middel om den Paus niet volstrekt tegenover zich gesteld te zien en hem handelbaar te vinden. Dat middel was de ketterij te bestrijden en zich tot hare uitroeiing aan te gorden. — Van nu aan was de voorwaarde der verwezenlijking van het denkbeeld der Alleenheerschappij voorhanden. Maakte de wereldlijke Vorst zich sterk de ketterij te onderdrukken, dan redde hij het Pausdom van den ondergang; het bestaan van den Paus werd van de macht en den goeden wil des Monarchs afhankelijk; de Monarch werd metterdaad 's Pausen meerdere; de tegenstelling tusschen wereldlijke en geestelijke macht hield in de praktijk op, en de Vorst was metéén Heer over zijne onderdanen, in eene mate, waarin hij het nimmer geweest was, over hunne lichamen en zielen tegelijk.

Geen Vorst was ooit de verwezenlijking van dit denkbeeld nader dan Philips II van Spanje. Reeds sinds de tijden van Ferdinand en Isabella waren de Koningen in Spanje, in meerdere mate dan overal elders, in het

bezit van middelen om de Kerk binnen hunne Rijken ondergeschikt te houden, en deze middelen waren gedurig vermeerderd. In het belang der bestrijding van Mohammedanen en Joden hadden zij van den Pauselijken Stoel veel vrijdommen weten te erlangen. Zoo had de Koning van Spanje de benoeming der Bisschoppen, en van den geestelijken rechter stond het beroep op den Koninklijken Raad open, ja, de Inquisitie of het Geloofsonderzoek was een wapen geworden, aan Rome onttrokken en tot staatkundige doeleinden den Koning in handen gegeven. Zoo was de Kerk in Spanje een werktuig van den Staat of liever van den Koning, bevoorrecht, maar om den Koning te bevoordeelen. En wanneer een Paus klaagde of zich verzette, dan moest hij vaak het verwijt hooren, dat hij met de ketters of den Turk heulde, of, werd hij beleefd beantwoord, zoo bekreunde zich de Koning ten slotte toch niet om bestraffing of klacht. — En waar ter wereld de Koning van Spanje zijne macht kon doen gelden, zoover zich zijn gebied uitstrekte, in Italië, in de Nederlanden, in de beide Indiën, daar trachtte hij die Spaansch-Koninklijke rechten over de Kerk in te voeren.

Geen van alle andere Vorsten was in het bezit van zulke middelen ter beheersching der Kerk. Alzoo was de Koning van Spanje de eenige, die, waar hij zijne macht kon doen gelden, berekend zou zijn eene werkelijke Monarchie op aarde te

stichten, aan het middeleeuwsch dualisme van wereldlijke en geestelijke Macht ontheven. Werd het Spaansche regeeringstelsel algemeen, zoo was aan den strijd der beide Machten, waarvan de onafhankelijkheidszucht van de Leden des Rijks zooveel misbruik gemaakt had en die eene eeuwige regeeringloosheid mogelijk had doen zijn, voor goed een einde gekomen: er zou rust in de Christenheid heerschen, en alle krachten zouden zich tegen den Turk kunnen vereenigen. — De mogelijkheid van zulk eene uitkomst deed zich voor als eene goddelijke roeping. Wie er geen' vrede mede had, dat het Oostenrijksche Huis, in Spanje regeerend, die taak vervulde; wie zich aankantte tegen het streven van dat Vorstengeslacht, hij streed tegen God: deed zulks de Paus, zoo bejegende men hem evenzoo als een afgodendienaar met een vereerd Godenbeeld zou handelen: met alle ontzag voor de afgebeelde Godheid kon men het beeld veilig in stukken breken: dat beeld had men trouwens door invloed op de Pauskeuze zelf gemaakt.

Maar de Vorsten der andere natiën waren in de schatting der Spaansche heerschzucht onlijdelijke beletselen tegen de verwezenlijking harer uitzichten. Gelukkig dat de toestand hunner Rijken vat op hen gaf! Het Roomsche Rijk der Duitsche natie stond onder een' tak van het Oostenrijksche Huis, en zoolang zich geen deel van het Rijk geweldadig afscheurde, had

de Oostenrijksche Vorst op den Spaanschen troon geenen tegenstand van het Rijk of van een zijner Leden te duchten. Maar in Frankrijk woedde de godsdienstoorlog en de Koninklijke macht dobberde tusschen Katholiek en Hugenoot. Elk Franschman, die den ondergang der ketterij waarlijk wilde, moest een' Koning wenschen als Spanje bezat, ja, den Koning van Spanje zich ten Koning begeeren. Zoo kon Philips II hopen, dat Frankrijk hem zou toevallen.

En dezelfde strijd tusschen de partijen der verdeelde Christenheid bestond in Engeland. Door Maria de Katholieke te trouwen meende Philips den triomf van het Katholicisme in dat land te verzekeren en snoerde hij Engeland aan Spanje vast. En toen later de Protestantsche Elizabeth daar ten troon was gestegen, en de hoop om haar door een Spaansch of Duitsch-Oostenrijksch huwelijk aan de zijde der Katholieken te houden, vervlogen was, toen was dit eene niet gansch onwelkome gelegenheid om Engeland met armada's voor het Pausdom te veroveren: met andere meer ware woorden, om den Koning van Spanje, ten koste van het Engelsche volk, in staat te stellen het beproefde middel aan te wenden ten einde de heerschappij over lijf en ziel van nieuwe onderdanen te bekomen.

Doch de Nederlanden vertoonden den afval van de Kerk op des Spaanschen Konings eigen grondgebied!

De Nederlanden, die onvergelijkelijke grondslag van de huismacht van Keizer Karel en het middel in Philips hand om zich, tot bewerking der zege zijner bedoelingen in Frankrijks binnenlandsche zaken te mengen en om havens ter uitrusting of herberging van vloten tot verovering van Engeland ter zijner beschikking te bezitten! Woedde daar de ketterij ongestraft, dan mocht de Koning van Spanje wel afstand doen van al zijne grootheidsdroomen. Hoe kon hij zich aanmatigen in andere Rijken de ketterij te fnuiken en zich aldaar een recht van heerschappij te verschaffen, zoo hij de ketterij in zijne eigene Nederlanden niet uitroeien kon? Dus was het geene vraag of men die pest eenigermate in 's Konings landen van herwaarts over dulden zou. Zij moest gefnuikt! Geene middelen konden daartoe te fel zijn. — Aanvankelijk had zich hier een krachtige tegenstand bij de Grooten en de Edelen opgedaan. Deze Heeren wilden Nederlands hulpmiddelen niet gebruikt zien tot fnuiking van de vrijheid der Franschen en in een' geest, rechtstreeks indruischend tegen het streven der Duitsche Vorsten, die hunne zelfstandigheid niet aan een tiranniek Keizerschap opofferen wilden. Deze tegenstand der Oranje's en Egmonden was onlijdelijk in 's Konings oog; maar de hoofden hadden niet met het Katholicisme gebroken: dus kon Philips hen alsnog niet straffen, — en hij riep zijnen staatsdienaar Granvelle terug.

Maar toen de Calvinistische Geest al stouter en stouter optrad, de hagepreeken vermenigvuldigden, de Consistoriën zich tot eene macht in den Staat opwierpen, en de beeldenstorm was uitgebroken, toen was de tijd om de ketterij te verdelgen gekomen. De ijzerharde Hertog van Alva werd met een leger herwaarts gezonden. Een Vargas, die als gezant van Spanje te Rome zijn talent in de ruwe bejegening van den Paus geoefend had, zal zitting hebben in een' Raad, tot veroordeeling der oproerlingen ingesteld. En gansch in den zin der Spaansche heerschappij, die, daar de vernietiging der ketterij de voorwaarde harer volstrekte macht was, geen onderscheid kende tusschen ketterij en staatkundige vergrijpen, deed Alva allereerst de hoofden der Graven van Egmond en Hoorne vallen. Ook Willem van Oranje zou onthoofd zijn geworden; doch hij kende de Spaansche Staatkunde even goed als Philips zelf, en door tijdig uitwijken behield hij het hoofd.

Evenwel al het vervolgen en moorden op Alva's last baatte niet genoegzaam. Om machtig te zijn tegen de ketters in Holland en Zeeland, diende men de andere Nederlanden eenigszins inschikkelijker te behandelen, en Don Requesens de Zuñiga, die als Goeverneur van Milaan zijne krachten tegen den heiligen Bisschop Carlo Borromeo verspild had, werd naar de Nederlanden gezonden. Doch de opstand der Hollanders en Zeeuwen

was niet te breken. Met hunnen Koning tot vijand en door den Paus gevloekt, gaven zij hunne zaak Gode over, en, moesten zij hier land, goed en leven verliezen, de gansche aarde was hun niets waard, waar hunne onderwerping een toegeven aan het onrecht en een verzaken van hun geloof zou geweest zijn. — Weldra was de Spaansche Overheid zelve het wapen niet meer meester, dat zij tot het bedwingen der Nederlanden gebruikte; de soldaten sloegen aan het muiten: zij plunderden en moordden de lieden, tot wier bescherming zij heetten herwaarts gekomen te zijn, en de verontwaardiging van al wat Nederlandsch bloed in de aderen had, dreef de Spaansche soldaten het land uit en bewerkte de Bevrediging van de Katholieke Provinciën met de ketters van Holland en Zeeland. Met dezen staat van zaken moest de Koning rekenen. Opdat hij zijn gezag niet schijnen mocht prijs te geven, diende de door Requesens' afsterven opengevallen plaats van Goeverneur-Generaal weder vervuld te worden, maar de nieuwe Landvoogd moest veinzen de Pacificatie van Gent te erkennen. Dat dit niet oprecht geschiedde; dat de religie in de Nederlanden niet werd vrijgelaten; dat de Godsdienst eene Staatsmachine moest blijven; dat derhalve de ware Godsdienst, voor zoover het van de Regeering afhing, vernietigd, en het herstel der volstrekte Monarchie bedoeld werd, dat doorgrondden

de Hollanders en bovenal Willem van Oranje, — en daartegen moest met alle kracht getuigd, daartegen geprotesteerd worden.

De acte van dit protest is de Unie van Utrecht, daar zij de mogelijkheid stelde van een staatkundig bondgenootschap bij verschil van godsdienstige belijdenis, en alzoo eene Regeering wraakte, die van hare onderdanen, om hun het recht van bestaan te gunnen, eene bepaalde godsdienstige belijdenis eischte. — Hier heb ik het oog op Artikel 13 van de Acte der Unie, hetwelk deze authentieke verklaring bekwam, „dat men niet voorhad, eenige Provinciën of Steden, die zich alleen aan den Roomschen Godsdienst wilden houden, van het Bondgenootschap uit te sluiten, maar dezelven integendeel daarin te willen ontvangen, mits zij de punten van hetzelve nakwamen en zich als goede patriotten gedroegen." — Kan het beginsel duidelijker worden uitgesproken, dat geen vorm van Godsdienst bij den bondgenoot verplichtend gesteld werd om in het bondgenootschap te worden opgenomen? Ziedaar reeds den gewichtigsten waarborg voor de vrijheid. Immers, zoo eene Regeering slechts met geloofsgenooten bondgenootschap wil, is het dat de Godsdienst bij haar staatkundig streven in aanmerking komt. Zoo doende worden de burgers van eene andere belijdenis vijanden van den Staat en gevaarlijke onderdanen, die gedwongen

moeten worden de heilige zaak der Regeering voor te staan. — En zoo men meent, dat met dat artikel slechts den bondgenoot en niet evenzeer den eigen ingezetenen vrijheid van Godsdienst wordt gewaarborgd, zoo vergete men niet, dat binnen de grenzen van ééne Provincie verschillende soevereiniteiten erkend werden, zoodat de Leden eener Provincie elkander onderling als politieke bondgenooten beschouwden. Vandaar dat in dat artikel nevens *Provinciën* ook *Steden* genoemd worden. Zoo bleef de zaak van den Godsdienst ten slotte aan elke Gemeente overgelaten. De Overheid van elke stad, de Heer van elke landgemeente moest zien, hoe hij de zaak van den Godsdienst regelde, en dat men van die Overheid dwang te duchten zou hebben, daarvoor hoedden hare beperkte macht en de vrijheden der burgerijen. Werd de Godsdienst niet tot een staatkundig doel misbruikt, zoo was inderdaad des burgers vrijheid van geweten volkomen verzekerd. En hiermede was het Spaansche stelsel, volgens hetwelk de hoedanigheid van goed patriot afhankelijk géacht werd van de godsdienstige belijdenis volstrekt ontkend, de universeele Monarchie in de hartader aangetast, en de staatsburger geroepen om de zaak des Vaderlands als de zijne aan te merken en haar boven alles te behartigen, zonder door eene bedreiging van verbeurte der eeuwige zaligheid daarvan teruggehouden te wor-

den . . . . de eeuwige zaligheid, — die achtten de Gereformeerden veilig in de hand van een genadig God, en om haar deelachtig te worden was, huns bedunkens, geen priester als middelaar noodig. Maar dat geloof aan de zaligheid alleen door de genade Gods drong men, juist krachtens het gestelde beginsel, niet op; neen! begreep iemand den priester tusschen zich en God noodig te hebben en, om gerust te kunnen sterven, in den schoot der zaligmakende Kerk te moeten blijven, zoo werd hem dit begrip gegund, mits hij de voorschriften van het bondgenootschap nakwam en zich als een goed patriot gedroeg.

En dit beginsel werd bij de Unie van Utrecht het eerst in de geschiedenis der volken vrij en met volle bewustheid uitgesproken. Wel hadden de Protestanten in Frankrijk verlangd zich gelijke burgerlijke rechten met de Katholieken toegekend te zien en was hun zulks tijdens de godsdienstoorlogen bij menig bestand toegestaan, doch, zooals uit de spoedige verbreking van elk gesloten verdrag genoegzaam bleek, slechts gedwongen en voorloopig. En wanneer de Protestanten op alle punten overwinnaars waren gebleven, zou het te bezien gestaan hebben, of zij niet dat wat zij voor zich verlangden, aan de Katholieken ontzegd zouden hebben. Toen in 1559 de leden van het Parlement, die minder strenge straffen dan den dood op de ketters toege-

past wenschten te zien, van de Parijssche predikanten opgave van teksten uit de Heilige Schrift verlangden, waarop zij zich tot aanbeveling der verdraagzaamheid zouden kunnen beroepen, antwoordden dezen, dat zij noch in de Schrift, noch in hunne rede eenigen grond vonden om te verdedigen, dat ketters niet vervolgd zouden moeten worden [1]. — Wel was mede in Zwitserland aan elk der Cantons de Godsdienst vrijgelaten, doch dit was na een oorlog, die voor geene der beide partijen vol te houden was, onvrijwillig geschied: men bleef bijéén omdat het deels onmogelijk, deels onnoodig was uitéén te gaan, en voorts hielden de Katholieke Cantons steeds naar de Katholieke partij in Europa, de Protestantsche naar de andere zijde de oogen gericht. — En wat was in Duitschland geschied? Daar was in het midden der eeuw een zoogenaamde religievrede gesloten; maar, daargelaten dat de Gereformeerden daarin niet uitdrukkelijk deelden, hoe weinig oprecht hij van de eene zijde gemeend was, liet zich afleiden uit het beginsel, hetwelk de Staatkunde van het Huis van Oostenrijk, zoowel in Duitschland als in Spanje, beheerschte, en weldra bleek het in den dertigjarigen oorlog.

---

1) Zie *Bulletin hist. et littér. de la Soc. de l'hist. du Protest. fr.* 1878, N°. 10. p. 441. Noot.

Doch zoo dan het beginsel, hetwelk wij beschreven, door de Unie van Utrecht eerlijk en vrij gesteld en nog in 1583 op de vergadering der Staten Generaal te Middelburg tegen een' voorslag van wijziging gehandhaafd is, wat baat, zal men zeggen, het stellen van een beginsel, als zij, die het verkondigen, er zich niet naar gedragen, ja, gansch in strijd daarmede handelen? Of is het te loochenen, dat de Gereformeerde Godsdienst in menige plaats hier te lande met behulp der gewapende macht is ingevoerd; dat Roomsche Geestelijken verdreven, door verbodsbepalingen uit het land gehouden, ja, enkelen mishandeld en omgebracht zijn? Is het onwaar, dat zekere Ordensgeestelijken slechts tèr sluiks een' voet in het land hebben kunnen houden; dat de openbare oefening van den Katholieken Godsdienst is verboden geweest, en waar men overtreding van dit verbod vermoedde, de overtreders door de politie zijn opgespoord?

Dit is alles waar. Doch men vergete niet, dat de overrompeling van deze en gene veste door gewapend Geuzenvolk en de gewelddadigheden tegen Geestelijken hebben plaats gehad vóór de Unie van Utrecht, ja zelfs vóór de Pacificatie van Gent, en dus in een' staat van feitelijken oorlog. Daar de Koning den krijg verklaard had aan al wie geen trouw belijder der Katholieke religie bleef, en de Gereformeerden den eisch, dat ieder

burger rechtzinnig Katholiek zijn zou, als ongerijmd en strijdig met hun menschen- en burgerrecht beschouwden, zoo waren zij wel gedwongen zich tegen het oorlogsgeweld te wapenen en den binnenlandschen vijand, dat wil zeggen, de Spaanschgezinde Overheden en de goed Katholieke ingezetenen onschadelijk te maken door ze te verdringen of te bedwingen. En wat geweldenarijen, als de moord der Gorkumsche martelaren en de onwettige terechtstelling van Pater Musius aangaat, is de hoofdaanlegger van dit eene en andere bedrijf ten slotte niet door de Staten van Holland gestraft geworden? Bovendien, wat waren een Omal en Lumei anders dan ongehoorzame kinderen der Moederkerk? Zoo de kweekelingen van een Godsdienstig Instituut in opstand komen om den dwang te ontvlieden en den haat, dien zij opgegaard hebben, bot te vieren, moet alsdan de partij, die zij als voorwendsel gebruiken, de schuld van de gruwelen dragen, welke zij bedrijven? Voor zoover ik weet, heeft het eerste het beste geslacht, in de Gereformeerde leer opgevoed, hier te lande nimmer de handen met het bloed van Katholieken bezoedeld of de Roomschen maar eenige mishandeling aan den lijve doen ondergaan. — En wat de plakaten, door de Staten na de Unie tegen Katholieke Geestelijken en tegen de uitoefening der Katholieke eeredienst uitgevaardigd, betreft, gelijk de buitenlandsche tegenpartij een ieder

als vijand aanmerkte, die niet goed Katholiek was, zoo beschouwde zij omgekeerd elken goed-Katholiek als vriend. Wat nu zijn de vrienden van onzen vijand anders dan onze vijanden? En wat konden de Staten anders dan dezulken als vijanden ontwapenen? Of waren zij niet genoodzaakt handelingen te verbieden, wier toelaten hun als een dulden van den vijand en een heulen met hem voor de voeten zou geworpen zijn? En zoo zij nimmer gehoor gegeven hebben aan de vertoogen van de eene of andere Katholieke Mogendheid, Frankrijk of Oostenrijk, waar dezen op meer vrijheid voor de Katholieken binnen onzen Staat aandrongen, was zulks niet overeenkomstig hunnen plicht als regenten, die geen beschermheerschap over hunne onderdanen aan een' vreemden Soeverein kunnen toestaan? Er bestond steeds in Europa min of meer eene samenspanning tegen het bestaan der Republiek, en hebben onze Katholieke ingezetenen de aanslagen tegen haar niet wel eens door onverschilligheid of medewerking gesteund? Wel waren er Katholieken, die tegenover het Ultramontanisme en de Jezuïtenorde op het behoud van hun bestaan als Nederlandsche Katholieken prijs stelden; doch zoolang de Infante leefde, achtten en noemden ook dezen zich onderdanen dier Vorstin, en steeds maakten zij aanspraak op titels, die den Soeverein te na kwamen.

Tot politiemaatregelen hebben zich de Staten tegen de Katholieken genoopt gezien; maar van vervolging op grond van het beginsel, dat geene andere dan Gereformeerde onderdanen te dulden waren, van aanslagen op de vrijheid des gewetens, van geloofsonderzoek, trouwens uitdrukkelijk bij de Unie verboden, kan geene sprake zijn. Zoo heeft men dan ook nimmer van uitwijking van Katholieke Nederlanders naar elders, hetzij vrijwillig of gedwongen, vernomen, gelijk van Protestantsche onderdanen uit Frankrijk en uit het gebied van Katholieke Duitsche Vorsten. Wel zonden Nederlandsche Katholieken, als het geschieden kon, hunne kinderen buitenslands ter school, maar, om te bewijzen, dat zij het nergens beter konden hebben, dan in dit kettersche land, kwamen zij hier terug om voorspoedig en gerust te leven. Van bekeeringen door dwang tot het protestantisme zijn almede geene voorbeelden; van bekeeringsijver tegenover Katholieken blijkt dan ook niets. — Wil men een nader bewijs? Van de tegenwoordigheid van den Keizerlijken Agent Kramprich in den Haag (tegen het einde der 17de eeuw) zocht de Roomsche Curie partij te trekken om hem zijnen invloed te doen aanwenden ten einde het lot der Katholieken, die onder het juk der ketters, heette het, zuchtten, te verbeteren; en wat antwoordde hij? Dat aan den Katholieken Godsdienst

in Holland door Onroomschen niets in den weg werd gelegd, maar wel door Roomschen. Hij had den tegenstand op het oog, dien de Jezuïten ondervonden, waar dezen de kerkedienaren van de Nederlandsche Clerizei wilden verdringen. Inderdaad strekte de bemoeiing van de Pauselijke Curie om Kramprich de hand te doen leenen aan het werk van de invoering der Geestelijken van de Jezuïtenorde; maar hij waarschuwt er tegen, opdat niet de Gemeenten, die hare pastoors wilden behouden, door dat drijven der Jezuïten, ook al wilden zij niet, genoopt mochten worden bij de kettersche Overheid tegen de haar opgedrongen Geestelijken steun te zoeken, en dien steun zouden ze zeker vinden, schrijft hij: over het algemeen, voegt hij er bij, moest men voorzichtig met de Hollandsche Katholieken te werk gaan, en ze in eene goede stemming trachten te houden: want, zegt hij, zij zijn geen Katholieken als zij niet willen [1]. — Reeds de Aartsbisschop van Utrecht van de oude Clerizei, Sasbold Vosmaer, had dan ook niet zonder reden geklaagd, dat de Jezuïten de Kerk meer schaadden dan de Protestanten: zij maken, zegt hij, den Godsdienst tot eene staatszaak, en van onze Kerk zal door hun toedoen eene inrichting worden meer

---

1) *Non sono catolici, quando non vogliono. Archief voor de Geschied. van het Aartsbisdom Utrecht*, Deel V, Afl. 1.

om staatkundige belangen dan om de vroomheid te bevorderen [1]. — Doch zelfs de Jezuïten hadden geen reden om zich te zeer over de Staten te beklagen. Toen, om een voorbeeld te noemen, in 1687 het plan weder opkwam om alle Reguliere Geestelijken, de Jezuïten in de eerste plaats, te verbannen, en alleen de wereldlijke Geestelijken in de bediening te laten, die dan meer vrijheid zouden bekomen, bleef de uitvoering achterwege. Hier, en nog meermalen, offerden de Staten min of meer de belangen der Nederlandsche Oud-katholieken op, ten einde met deze of gene Katholieke Mogendheid op een' goeden voet te blijven.

Neen! heeft er vervolging om des geloofs wil plaats gehad, zoo hebben zich geloofsgenooten tegen elkander daaraan schuldig gemaakt. Zagen wij, dat de Nederlandsche Katholieken gevoeliger door de Jezuïten, dan door de Gereformeerde ingezetenen en de kettersche Overheid gekweld zijn geworden, van den anderen kant zijn het Gereformeerden geweest, die Gereformeerden zonder oorzaak vervolgd hebben, niet bevroedende of althans niet tellende, dat zij zich eerst recht verachtelijk maakten in de schatting der Spanjaarden, die alsnu hun wapen der geloofsvervolging door ketters tegen

---

1) Faciunt religionem politicam; reddent nobis ecclesiam magis politicam, quam piam.

ketters aangewend zagen. Maar dit is dan ook geschied in volstrekten strijd tegen het beginsel der Unie en tegen de letter harer Acte. Den Remonstrantschen leeraren is, ten gevolge van een Kerkelijk vonnis, door de Overheid het recht van te prediken ontzegd, en wanneer zij meenden niet te mogen nalaten hun geweten te kwijten en hunne gemeente te stichten, werden zij met ballingschap en kerker gestraft. Hier maakte zich door het drijven eener staatkundige partij de Staat tot den uitvoerder van de decreten der Kerk. Of nu de Staat een willig werktuig is in de hand der Kerk, of de Kerk een werktuig in de hand van den Staat, het komt op hetzelfde neer. — Ziedaar dan de echt Spaansche praktijk, de toepassing van het beginsel, welks ontkenning het wezen der Unie uitmaakt. Of sprak de Staat, de Remonstranten dus bejegenend, de stelling niet uit, dat wie den Godsdienst onderwees, om als burger erkend te blijven, eene bepaalde geloofsovertuiging toegedaan moest zijn? — Doch hoe is het mogelijk geweest, dat men tot dat vonnis der veroordeeling tegen de Arminianen gekomen is? Slechts door verbreking der Unie, door hetgeen Hugo de Groot *Uniebraak* genoemd heeft. Bij Artikel 13 was de zaak van den vorm van Godsdienst aan elke Provincie in het bijzonder overgelaten. Holland en Zeeland, zoo luidt de aanhef van dat Artikel, zouden zich in het stuk van

den Godsdienst naar hun goeddunken mogen gedragen. Deze bepaling moge nu oorspronkelijk gestrekt hebben om den anderen Provinciën het recht te benemen tegen de uitsluiting der openbare oefening van den Roomsch-Katholieken Godsdienst in Holland en Zeeland op te komen, in allen gevalle ontzegde zij haar uitdrukkelijk alle bemoeiing met de religie binnen die Gewesten. En wanneer Holland en Zeeland bij datzelfde artikel aan de andere Provinciën de vrijheid toekennen om in het stuk van den Godsdienst zoodanige orde te stellen, als zij tot behoudenis der rust en welvaart van Provincie of Stad en tot handhaving der gerechtigheden van geestelijken en wereldlijken dienstig vinden zouden, zonder hierin door eenige andere Provincie eenigszins gehinderd te mogen worden, mits men slechts niemand ter oorzake van den Godsdienst achterhaalde of onderzocht; — wanneer, zeg ik, Holland en Zeeland zulke rechten aan de andere Provinciën toekenden, kan men dan met eenigen schijn aannemen, dat zij voorhadden voor zichzelven van een gelijk recht afstand te doen.

Doch wat is er gebeurd? De andere Provinciën en Zeeland onder de voorste, hebben, uitgaande van de onderstelling van het bestaan eener Algemeene Gereformeerde Kerk, de bijeenroeping eener Kerkvergadering doorgedreven, tegen wier uitspraken geen gezag in hemel noch op aarde gelden mocht. Tegen haar vonnis

derhalve was geen gezag bestand: wilde men tegen dat Calvinistisch-Katholiek, Spaansch-tiranniek, het beginsel der Unie verloochenend geweld zich niet gewapenderhand verzetten, zoo had men zich slechts te onderwerpen. De Hollandsche Regenten, die als handhavers der ketters onbekwaam geacht stonden te worden om hunne posten te bekleeden, maar, ten einde de ware staatkunde der Republiek niet prijs te geven, hunne zetels moesten bewaren, — zij hebben hunnen plicht verstaan en zich, zooveel mogelijk, gewapend om het onschatbaar beginsel der Unie niet te verzaken, en het in het Calvinisme herlevend Spanje te bestrijden. Maar de zoon van Prins Willem heeft hun dit wapen uit de hand gewrongen en hen weerloos aan het geweld, hunnen grooten Staatsman, den echten zoon van Prins Willem, aan het schavot overgeleverd. — Hoe kon het zoo komen? roept men opnieuw onwillekeurig uit. Ach! het is maar al te duidelijk! Om de handelwijze der Contraremonstranten te verklaren, is er niets meer noodig dan te erkennen, dat de menschelijke geest aan dwaling onderhevig is. De dwaling op Godsdienstig gebied, meenende met het woord Gods in overeenstemming te zijn, acht zich uitsluitend waarheid en vordert voor zich goddelijk gezag. Dat zich hier dwaling als waarheid gelden deed, is zonneklaar. Want slechts hij, die eene valsche stelling drijft, doet dit met bitterheid

en vervolgzucht. Wie de waarheid inziet, kan met geene mogelijkheid hoegenaamd haar bitter en fel voorstaan. Voorts, wie meende, dat de Gereformeerde leer haar gezag in de wereld op het puin der Roomsche Kerk moest vestigen, achtte den vrede, die vóór den ondergang dier Kerk gesloten was, een gruwel; hij drong tot het hervatten van den oorlog, en daar de Hollandsche Regenten hiertoe niet onvoorwaardelijk wilden verstaan, zoo moesten zij hunne zetels ruimen. Aldus laten zich ook de handelingen van den ontrouwen zoon van Prins Willem zeer goed begrijpen. Prins Maurits geloofde niet aan zijns vaders zaak. Aan het volk kende hij het recht niet toe zichzelf te regeeren; en hij vertrouwde niet, dat een volk, hetwelk gebroken had met de bestaande orde, en den wettigen Vorst de gehoorzaamheid had opgezegd, op den duur onder de natiën geduld kon worden. In zijn hart spande hij samen met diegenen, welke begrepen, dat na de geestdrift en de uitspatting der hervorming de volken onder het oude gezag van Vorsten en Grooten terug zouden komen: volgens dezulken moest een Vorst met het Gereformeerde volk medegaan om het in hem een meester te doen vinden, welke tevens, vleide men zich, aangenaam zou wezen in de oogen der legitieme en Katholieke Vorsten, die zich gelukkig mochten rekenen, dat de kettersche en losbandige hoop onder bedwang van

een' hunner gelijken was gekomen. Maar om Spanje dit te doen erkennen, daartoe was het nog niet genoeg getuchtigd en moest de oorlog hervat worden.

Zoo ontmoette zich Prins Maurits toeleg met het drijven der Contraremonstranten. Hij bediende zich van hen; zij werden een werktuig in zijne hand: want wie in het godsdienstige iets anders begeert, dan hetgeen hij onmiddellijk uit Gods hand aannemen kan (hetgeen toch het eenig ware is: al wat daarbuiten gaat, is uit den booze), hij wordt noodwendig de speelbal van staatkundige drijvers en eerzuchtigen, die hem de voldoening doen verwachten, welke hij eischt. En het gevolg is geweest, dat Prins Maurits het werk zijns vaders, zooveel in hem was, maar dit was gelukkig niet alles, heeft te niet gedaan.

Inderdaad, den geest van Prins Willem van Oranje erkennen wij in de Unie van Utrecht. In 1567 week hij uit voor het geweld, welks onverbiddelijkheid hij beter dan anderen doorzag. Maar van nu aan wist hij ook, dat, zoo hij aan het hoofd eener gewapende macht terugkeerde, hij niet voor eene partij in een volk, noch voor denkbeelden, min of meer juist door menschen gedacht, maar voor eene vertrapte natie te velde trok. De veldtocht mislukte één- en andermaal, maar, overtuigd van de waarheid van zijn beginsel, wetende dat zijn geloof in overeenstemming was met de

eenige wezenlijkheid der dingen, wanhoopte hij niet en begaf zich naar het zinkende Holland te midden van opstandelingen en afvalligen, zonder wrok tegen zijne haters: integendeel, waar daden van wraak werden gepleegd, bedwong en strafte hij zoo veel hij kon, en op de eerste vergadering der Staten van Holland te Dordrecht legde hij de verklaring af, die hij drie jaren later herhaalde, dat hij den Roomschgezinden de openbare oefening hunner Godsdienst gegund wenschte te zien. En in dien tijd zich nog als bevoegd beschouwende uit naam der Koninklijke Majesteit te handelen, bleek hij den wettigen Vorst niet te verwerpen: aan het koningschap hield hij vast: had Philips zijn verderfelijk stelsel kunnen opgeven, Holland had hem met vreugde als Landsheer behouden. — En daarbij, was de Koning onsterfelijk? Zoo neen, zou dan zijn zoon zich niet beter geraden hebben kunnen betoonen en een volk hebben kunnen verzoenen, dat het koningschap niet had afgeschud? In allen gevalle waren onze vaderen, die, vóór de onvermijdbaar geworden plechtige afzwering, 's Konings naam gebruikten, oprechter dan Koning Philips, die zich den onderdanigen zoon der Kerk en den gehoorzamen dienaar van den allerheiligsten Vader noemde, terwijl hij zijne Heiligheid trotseerde en dreigde en op allerlei wijzen in het nauw bracht.

En naar welk bondgenootschap zag Willem uit om

aan den wordenden Staat zijn voortbestaan onder de volken der Christenheid te verzekeren? Het lag voor de hand, dat hij naar Engeland uit zou zien, waar eene Protestantsche Koningin heerschte, die met de Gereformeerde Provinciën dezelfde vijanden gemeen had. Doch de Prins zag in, dat de Godsdienst voor Koningin Elisabeth een staatkundig middel was, hetwelk haar moest strekken om zich tegen hare binnenlandsche tegenpartij te doen gelden: had de Godsdienst eenmaal als zoodanig dienst gedaan, zoo zou van dienzelfden Godsdienst lichtelijk een tweede dienst gevergd worden. Immers genoot de Koningin het vertrouwen der Gereformeerden op het vasteland: gebruikte zij nu haren invloed, dan kon zij, zoo zij meende, hen, die tegen de Kerk en hunnen Koning in opstand waren, langs bedekte wegen brengen, waar men ze hebben wilde, en voor deze weldaad mochten de Engelsche Vorsten, zoo zij zich lieten dunken, op de welwillende erkentenis zelfs van de Katholiekste der Mogendheden rekenen. In één woord, had Prins Willem de Koningin van Engeland tot innige bondgenoot aangenomen, hij zou voor de Gewesten, wier vrijheid hij behartigde, eene verraderlijke meesteres aangehaald hebben.

Ook het Gereformeerde Hof van de Palts had eerzuchtige uitzichten: reden genoeg, waarom aan Prins Willem de bemoeiing van den Paltsgraaf Joan Casimir

niet aannemelijk voorkwam. Al wie, daarentegen, onder de Gereformeerden in de Nederlanden een' dadelijken wereldschen triomf voor hunne religie begeerden, verlangden aansluiting aan Engeland en hielden zich aan Joan Casimir, die door Koningin Elisabeth gesteund werd. Zij hoopten onder de banier eener machtige Vorstin over hunne vijanden te zegepralen en de Gereformeerden als zoodanig tot de heerschers te maken. — Wie heerschappij zoekt, is omkoopbaar: door dengenen, die hem op de heerschappij uitzicht geeft, laat hij zich winnen. Vandaar dat de Gereformeerden van Vlaanderen het oor geleend hebben aan de verleidelijke voorstellingen van den Hertog van Parma: kon deze, zoo waanden zij, eenmaal voor zijne ware bedoelingen uitkomen, zoo zouden zij het pleit gewonnen hebben. Willem van Oranje, die zijn eigen eer niet zocht en den Godsdienst niet als middel gebruikt wilde zien, was evenmin door voorspiegelingen of aanbiedingen te verleiden, als door bedreigingen af te schrikken, dermate, dat Spanje, om hem niet langer onwrikbaar tegenover zich te hebben, zich geen ander middel gelaten heeft gezien, dan hem te doen vermoorden!

Na zijnen dood wendde men zich met het aanbod der soevereiniteit ook tot Koningin Elisabeth. Had zij die aanvaard, zoo zou zij hare eerzucht al te duidelijk verraden en Frankrijk nevens Spanje tegen zich in het

harnas gejaagd hebben. Dus sloeg zij het aanbod af; maar zij zond den Graaf van Leicester, en slechts de waakzaamheid der Hollandsche Regenten, die zich rèeds toen door Oldenbarnevelt lieten besturen, heeft verhoed dat de Engelsche Graaf en gunsteling van Koningin Elisabeth het land niet ten volle heeft verraden. De Gereformeerden van den stempel der Vlaamsche, die zich door Parma hadden laten verstrikken, had Leicester aan zijn snoer; eenen woesteling als Sonoi, die, had hij zijne rol ten einde toe kunnen spelen, Holland, onder de leus der Gereformeerde religie, ten gronde gericht zou hebben, vleide hij, en op Schutterijen en Gilden steunde hij, die in hunne zucht om aan de Standen, welke Leicester in den weg stonden, het bewind te ontwringen, den man aanhingen, die hun de voldoening hunner eerzucht beloofde.

Maar welke Mogendheid was het dan, die Willem van Oranje tot bondgenoot koos? In de allereerste plaats, naar zijn eigen woord, den Potentaat der Potentaten, op wien hij vertrouwde omdat hij geloofde, dat de zaak, die hij voorhad, op aarde nimmer te niet gaat. En voorts het Katholieke Frankrijk. Juist omdat Frankrijk aan een' Katholiek Vorst gehoorzaamde, was eene aansluiting aan deze Mogendheid raadzaam. Zoo toch moest blijken, dat men voor den Gereformeerden Godsdienst geen wereldsche triomfen beoogde, en verkon-

digde men metterdaad, dat men een' staatkundigen band mogelijk en voor de vrijheid der volken wenschelijk rekende tusschen bondgenooten van verschillende belijdenis, ja, dat men den besten waarborg der ware vrijheid daarin gelegen achtte, dat men bij vraagstukken van staatkundigen aard het geweten der burgers vrijliet. Onder de bescherming van de Katholieke Mogendheid Frankrijk waren de belangen der Hollandsche Gereformeerden veiliger dan onder die van een' Protestantschen Vorst. De Koning van Frankrijk toch, juist omdat hij Katholiek was, kon den Godsdienst niet als een middel ter misleiding misbruiken. En nam de Koning van Frankrijk of een Fransche Koninklijke Prins de taak der bescherming van de Nederlandsche rebellen op zich, zoo werd vriendschap en samenwerking tusschen Frankrijk en Spanje tot eene onmogelijkheid, en werden aldus twee Mogendheden verdeeld, in wier mededinging het behoud van den jongen Nederlandschen Staat gelegen was. Daarom heeft Willem van Oranje Frankrijks bondgenootschap gezocht; daarom heeft hij den Hertog van Anjou ingehaald en hem zelfs na zijn' mislukten aanslag niet laten vallen; daarom heeft de Prins de blaam van allen, die wereldsche triomfen voor den Gereformeerden Godsdienst begeerden, en hem, omdat hij hunne zaak niet diende, een' vijand der Kerke Gods noemden, gedragen; daarom zich zelfs

de strenge afkeuring van zijnen broeder Jan getroost. Aan zijne staatkunde getrouw, heeft Oldenbarnevelt, ook na Koning Hendriks dood, toen het Fransche koningschap zich zelf verzaakte, aan dat koningschap vastgehouden, en alzoo, nevens de Republiek, Frankrijk zelf gered en voor uitéénvallen behoed.

Behoeft het vermelding, dat de Prins, die aldus het beginsel der Unie van Utrecht met onwrikbare standvastigheid in uitoefening bracht, en niet Jan van Nassau, wiens gevoelen in lateren tijd met dat beginsel in strijd was, de ware vader der Unie is geweest.

Wij noemden de Unie eene groote daad, — ten minste, voegden wij er bij, als het denken en verwezenlijken eener gedachte, die door de Geschiedenis schitterend gewettigd wordt, groot genoemd mag worden. En is het beginsel der Unie van Utrecht niet daardoor gebleken eene wereldhistorische idée te zijn, dat het den Mogendheden, die deze idée hebben wederstaan, kwalijk, en denzulken, die haar, hoe onvolkomen ook, in praktijk hebben gebracht, goed is gegaan?

Behoef ik in bijzonderheden aan te toonen, hoe Spanje buiten staat is geweest den strijd tegen de Hollandsche rebellen vol te houden; hoe de beschikking over de rijkste hulpbronnen binnenslands en over eene wereld

van Koloniën den Koning ten slotte arm en onvermogend gelaten heeft; hoe Spanje in het begin der 17de eeuw verarmd was in zielental en haar bodem voor een deel aan de woestenij teruggegeven; hoe onder de ingezetenen, die, in weerwil van de schaarschheid en de onvruchtbaarheid der gesloten huwelijken, in het land overbleven, toch zoo weinig ijver en bekwaamheid werd aangetroffen, dat de minister Olivarez den noodkreet slaakte: Geef mij mannen! Hoe ik zoek, het land levert ze niet op! — En zet daartegenover de verbazende opkomst van de Republiek der Geünieerde Provinciën: het kleine Holland in staat aan de verste stranden mannen toe te voeren om landen en volken schatting op te leggen ter stijving van ons vermogen tot voortzetting van den oorlog, en terwijl onze legers den vijand buiten gevecht stelden, schoone kunst en nijverheid, wetenschap en regeeringskunst, hier geoefend, en de hardnekkigste bestrijders van onze beginselen tot erkentenis, bewondering, navolging gedwongen.

Doch niet alleen dit tweetal, Spanje en de Republiek der Vereenigde Nederlanden, levert, elk in tegenovergestelden zin, een bewijs van de degelijkheid van het beginsel, bij de Unie van Utrecht vastgesteld. Ook de andere Mogendheden hebben gebloeid of een kwijnend leven geleid, al naar dat zij dit beginsel hebben omhelsd of verworpen.

Aan het Katholieke Frankrijk heeft het bondgenoot-

schap met de Gereformeerde Republiek der Vereenigde Provinciën heil aangebracht. Zoolang een groot deel der Franschen den band der religie nauwer achtte, dan dien, welke de burgers van één Vaderland verbindt, en, gelijk de Zwitsersche Cantons, die zich tegen hunne Gereformeerde broeders met den erfvijand Oostenrijk verbonden, zich met Spanje en den Spaanschen Koning inniger verbonden gevoelden, dan met den nationalen Koning en de andersdenkende Franschen, die men vrij meende te mogen vermoorden, veeleer dan met hen in éénen burgerstaat vereenigd te blijven; zoolang de nationale Koning niet eerlijk en zonder stilzwijgend voorbehoud een bondgenootschap met Protestanten aanging, — zóó lang was Frankrijk zwak en rampspoedig. Maar nauwelijks had Hendrik IV met woord en daad de leer verkondigd, dat men goed Franschman zijn kon, zonder dat Roomsch of Hugenoot onderscheid maakte; nauwelijks had die Vorst met open vizier de hand aan de van Spanje en het Pausdom afvallige Noord-Nederlanders toegereikt, om door dit bondgenootschap Frankrijks macht en grootheid te handhaven, of Frankrijk was machtig en groot. En waaraan had deze Mogendheid later haren overwegenden invloed onder het beleid van een Katholiek Kerkvoogd te danken? Waaraan anders dan aan de staatkunde van Hendrik IV, door hem overgenomen en stoutmoedig toegepast?

Lodewijk XIV heeft van deze staatkunde de bate genoten; aan haar heeft hij zijn verbazenden glans te danken gehad. Maar zijn fortuin en Frankrijks eer en geluk heeft hij verspeeld, toen hij het beginsel van zijnen grootvader verzaakte en aan niemand het recht van Fransch burger gunde, dan die zich als goed Katholiek aanstelde. Den Gereformeerden Godsdienst te belijden kon de Koning zijnen onderdanen verbieden, maar met allen Godsdienst den spot te drijven, dat kon hij hun niet beletten, en terwijl voor Frankrijk, indien de Hugenoten in hun Vaderland of bij hunnen Godsdienst hadden mogen blijven, eene groote kracht behouden ware gebleven, hebben de tot ongeloof overgeslagen Fransche Katholieken Frankrijk in de schande en den jammer der omwenteling gestort.

En wat heeft de onderdrukking der Gereformeerde Religie in Bohemen en in de Oostenrijksche Erflanden, wat de poging om het Katholicisme in Duitschland den verloren bodem te doen herwinnen aan het huis Habsburg en aan gansch Duitschland berokkend? Al het bloed en tranen, al de slavernij, al de verwildering, al het verlies van schatten in geld, kunst en nijverheid, waarop de dertigjarige oorlog Duitschland is te staan gekomen, laat ik onvermeld, — om alleen te wijzen op den Westfaalschen vrede, welke den Keizer en het Katholieke Duitschland niets anders heeft opgeleverd

dan de noodzakelijkheid om met Spanje de schande der vernedering voor de Mogendheid van Zweden en voor de Republiek der Vereenigde Provinciën te deelen.

Engeland hebben wij reeds genoemd als het land, waar den Katholieken door de Protestanten geen gelijke rechten gegund zijn geworden. Dat was aan Koningin Elisabeth te wijten, wier staatkundig belang en onstaatkundige heerschzucht aan Katholieken en Puriteinen het bestaan nauwelijks gunde. De eerste Stuart is de trouwe navolger harer staatkunde geweest, hoezeer de zwakheid van Spanje de felheid tegen de Katholieken onnoodig maakte. En toen zijn zoon en kleinzonen zich meer tegen hunne eigene onderdanen dan tegen eenen buitenlandschen vijand versterken wilden, was hunne begunstiging van het Katholicisme geen gevolg van verdraagzaamheid, maar van afkeer tegen den Protestantschen vrijheidszin. Dus ontbrak steeds de toepassing van het beginsel: patriotisme zonder aanzien van Godsdienstige belijdenis. — Wat nu heeft de Regeering van het Koninklijke Huis der Stuarts over Engeland gebracht? De krachten der natie, die niets anders verlangde dan in de wijde wereld het tooneel harer bedrijvigheid te vinden, zijn onder dat bewind tegengehouden; Engeland heeft in dat tijdperk, met al zijn overmacht, zich door de kleine Republiek der Geunieerde Provinciën overvleugeld gezien; door Spanje

heeft het zich om den tuin laten leiden, en door Frankrijk zich eene ondergeschikte rol laten toewijzen. Maar nauwelijks was de achterkleinzoon van Willem van Oranje, en in hem een non-conformist op den troon van Groot-Britannië gekomen, en daarmede het beginsel der Unie van Utrecht in een' levenden persoon in Engeland gehuldigd, of Engeland herwon van lieverlede zijne meerderheid op de zeeën, in den handel en op koloniaal gebied, en aanvaardde de taak om het evenwicht in de Christenheid tegen Frankrijks streven naar de algemeene heerschappij te handhaven. — Cromwell had getracht de Europeesche Mogendheden naar het onderscheid in religie in twee kampen te verdeelen en door bondgenootschap uitsluitend met de Protestantsche Staten het Katholicisme krachteloos te maken; maar de Republiek der Vereenigde Nederlanden heeft zich, krachtens haar beginsel, daartoe niet geleend, en in hem liever een vijand dan, onder voorwendsel van Godsdienst, een heer en meester willen vinden. — Waartoe heeft dus die toeleg den Protector van Engeland en van het Geloof geleid? Tot de felste oorlog met de hoofdmacht der Protestanten. En ten slotte heeft Cromwell zich genoopt gezien een bondgenootschap tegen Spanje met het Katholieke Frankrijk aan te gaan. — Maar Willem van Oranje op den Britschen troon ziet met vrijen blik het middel tot het doel zijner staatkunde in een bond-

genootschap met Spanje en Oostenrijk, en wat door het eerlijk hart en het helder hoofd van zijnen voorzaat bij de Unie van Utrecht is ingevoerd, werd door Willem III, den eisch der staatkunde volgend, tot roem en voordeel van Groot-Britannië uitgevoerd.

Doch Holland zelf heeft ervaren, dat, gelijk de Unie, in haar wezen trouw behartigd, heil aanbracht, alzoo de afwijking van haar beginsel aan het zich onbepaald ontwikkelend leven van den Staat, aan zijn vermogen om zich verder uit te breiden, paal en perk gesteld heeft. Of is het niet waar, dat, alvorens Prins Maurits in 1618, ten gevalle zijner valsche staatkunde, Holland, Gode zij dank! noch geheel, noch voorgoed, onder den voet had getreden, de Republiek zich eene onbegrensde baan geopend zag? Zou men meenen, dat de Noord-Duitsche Steden onverschillig de opkomst van Holland hadden aangezien? Hier zagen zij vrije burgers, machtig om hunne belangen en die hunner bond- en geloofsgenooten te beschermen, met vloten ter handhaving der handelsvrijheid op alle zeeën, en een' Vorst, als aanvoerder hunner legers, en geenszins als soeverein beschikker over hunne middelen, aan het hoofd. Die Steden zouden geen edel Patriciaat binnen hare muren bezeten, geene hoogere geestbeschaving, geene ingenomenheid met den gereformeerden Godsdienst en de gezuiverde zeden, geene ijverzucht op de naburige Vorsten, geenen

onwil tegen de aanmatigingen van den Koning van Denemarken, die der oude Hanze de wet wilde stellen, gekend moeten hebben, zoo zij zich niet door de Republiek der Geünieerde Provinciën machtig aangetrokken hadden gevoeld. Die Nederlandsche burgers bewonderden zij, met die Nederlanders gevoelden zij zich één, in hen wenschten, in hen erkenden zij de hoofden eener Staatsgemeenschap, waartoe zij zouden behooren, liever dan tot een Rijk, waarvan het Hoofd, bij wien zij bescherming tegen de Vorsten des lands vaak gezocht en schaars gevonden hadden, thans als handlanger eener tegenreformatie hun vijand stond te worden. Bij die moedige en machtige Hollanders zouden zij beter bescherming vinden tegen den Vorstenstand te land, en tegen den Koning van Denemarken in hunne havens en ter zee, en die bescherming zou hun niet op het verlies hunner zelfstandigheid en onafhankelijkheid te staan komen, integendeel, zij zouden zich als vrije leden in eene vrije Republiek opgenomen zien.

Zoo stonden de zaken in de jaren van het Twaalfjarig Bestand, en Gezantschappen uit Brunswijk en Magdeburg, verdragen te Lubeck met de aanzienlijkste Hansesteden gesloten, gaven van dien stand van zaken getuigenis, — toen plotseling de aanslag van Prins Maurits, sterk door het ongoddelijke drijven der Contraremonstranten, aan alle dingen eene veranderde ge-

daante gaf. In de oogen der Noord-Duitsche burgers betoonden de Graven van Nassau in Nederland zich alsnu *Duitsche* Vorsten en bondgenooten van de belagers hunner vrijheden. Reeds, docht hun, voelden de Hollandsche Steden een juk, gelijk aan dat, hetwelk zij zoo gaarne, machtig door hun verbond met Holland, afgeschud zouden hebben. Wat kon men dan verder van Holland verwachten? En voorts, Prins Maurits verlangde den oorlog te hervatten, ten einde tot eene uitkomst te geraken in den geest der staatkunde van den Stuart op den Engelschen troon en van diens schoonzoon te Heidelberg, eene uitkomst, waarop het Bestand hem het uitzicht had afgesneden. Daartoe had hij het bondgenootschap van den Koning van Denemarken noodig: alzoo zocht hij de vriendschap van den vijand der Hanse, en werden de belangen der Noord-Duitsche havensteden op den achtergrond geschoven. Zouden de burgers van Noord-Duitschland nu nog naar Holland uitzien; nu nog van daar de vervulling hunner wenschen en behoeften verwachten; nu nog Hollands bondgenootschap zoeken? Neen! de Republiek had de onoverschrijdbare grenzen gevonden, die haar voor goed van het natuurlijk veld harer uitbreiding afscheidden, grenzen, zoowel staatkundig als zedelijk: want de roem van de Hollandsche grootmoedigheid was voor eeuwig bij de Duitschers verbeurd. — Gesteld er ware eene

Republiek der Vereenigde Staten van Noord-Duitschland tot stand gekomen, dan zou de dertigjarige oorlog nimmer de uitbreiding hebben gekregen, welke men haar heeft zien bekomen; de inmenging van den Koning van Denemarken zou afgesneden, die van den Koning van Zweden onnoodig geworden zijn. En zouden Frankrijk of Engeland ooit machtig genoeg bevonden zijn geweest om een Rijk als de Republiek der Vereenigde Staten van Noord-Duitschland zou geweest zijn, in het nauw te brengen en te overvleugelen? Of zou Nederland alsdan immer, gelijk thans het geval is, met zekere onrust tegen Duitschland hebben behoeven op te zien? — Het heeft zoo niet moeten zijn, en wij eerbiedigen het Goddelijk Albestuur! De groote Noord-Duitsche Republiek zou voorzeker ontaard zijn of hare macht misbruikt hebben. Maar, menschelijker wijze gesproken, is het met leedwezen te erkennen, dat de Republiek der Geünieerde Provinciën in het jaar 1618 hare fatale grenzen heeft gevonden. Dát had de handreiking bewerkt aan de partij, die eene bepaalde Godsdienstige belijdenis als voorwaarde van het recht van den burger vorderde; dat had de afwijking van het beginsel der Unie gedaan! Zij intusschen, die voor den Gereformeerden Godsdienst eene onbeperkte uitbreiding eischten, hebben juist, als tot straf, het tegenovergestelde van hetgeen zij verlangden bewerkt.

Doch laat dan, zoo zullen velen blijven zeggen, een gewichtig en heilrijk beginsel bij de Unie van Utrecht verkondigd zijn, de Unie zelve was in den grond onrechtmatig, en het Staatsstuk, bij hare vestiging tot stand gebracht, hoe gebrekkig was het niet! Inderdaad, zoo redeneert men voort, onze Vaderen zijn te veroordeelen, dat zij de handen niet inéén geslagen hebben om de gebreken eener orde te verhelpen, die den Staat aan burgertwist prijsgaf, de krachten verlamde en allerlei onbillijkheden en ongerijmdheden bestendigde.

Onrechtmatig wordt het besluit der Provinciën genoemd, waarbij zij zich verbonden om ten eeuwigen dage bijeen te blijven. Of was zulks, vraagt men, geen inbreuk op het recht van den Landsheer, die de Landen vrij mocht scheiden om er, wanneer hij verkoos, enkelen van weg te schenken. — Nu juist eene eeuw geleden is door den Hoogleeraar A. Kluit met zekere heftigheid beweerd, dat deze Provinciën geen recht tegen haren Landsheer hadden te doen gelden, en dat geene privilegies, door dezen geschonden, haar eenig recht tegen hem gaven. Het is licht te begrijpen, hoe die geleerde tot zulk een volstrekt beweren gekomen is. Zijn gevoelen, namelijk, is het gevolg eener terugwerking tegen de toen nog heerschende meening, dat een regeeringsvorm, inderdaad gelijk aan dien van de Republiek, reeds in den Grafelijken tijd bestaan had. Deze meening, door den

Drossaart Hooft en de mannen van zijnen Stand gekoesterd, vindt (zoo ik een voorbeeld zal aanvoeren) hare uitdrukking in zijnen Gerard van Velsen, waar Gijsbrecht *de Staten* gekend wil hebben in de oplegging der straf, die zijne medestanders tegen Floris V zullen voltrekken, en waar van dezen Graaf gewaagd wordt als van den

. . . . schrik der onderzaten,
Die onlangs hield voor spel te hoonen *beide Staten*,
Den Adel en de Steên; met smadig onbescheid
Te tergen 's Ridderschaps waardij en achtbaarheid.

Van een' staat van zaken, als hier verondersteld wordt, vond Kluit in zijne Charters geen spoor, en verzuimende zich de werkelijke toedracht der zaken en de feiten van het staatkundig leven der natie voor te stellen, en, even als Bilderdijk na hem, zich in het afgetrokkene een Vorsten- en Keizersrecht als onomstootelijk denkende, dat in de werkelijkheid gedurig door strijdige belangen gebogen of buiten werking gesteld werd, kwam hij tot zijn volstrekt gevoelen en stout beweren. — Doch zijn pleidooi komt inderdaad neder op een woordenstrijd. Immers acht hij den oorlog, dien de Provinciën Philips II hebben aangedaan, juist daarom billijk, omdat zij geenerlei recht tegen hem hadden in te roepen en er dus geen ander middel voor haar overschoot om recht te verkrijgen. Maar heeft

eene natie tegenover haren Landsheer het oorlogsrecht, dan heeft zij immers alles: dat recht onderstelt haar zelfstandig, onafhankelijk bestaan tegenover elk gezag, dat zich over en tegen haar zou mogen laten gelden. — Kluit legt, om zijn gevoelen te staven, bijzonderen nadruk op de taal der Staten, waar zij Philips, bij de aanvaarding van het bewind, bedanken, dat hij hen wel voor zijne subjekten en onderzaten had gelieven aan te nemen [1]). — Maar bewijst deze taal niet juist, dat zij hier iets te geven en over zich zelven te beschikken hadden: ware Philips van zelf heer, ware hij eigenaar van het land en zijne bewoners geweest, zoo kwam er geen aannemen van zijne zijde te pas. Met die hulde erkenden hem de Staten voor hunnen Heer, gelijk zij hem vroeger gehuldigd hadden. En wat was die huldiging anders geweest dan de proef, door Karel V genomen, dat de Provinciën zijnen zoon niet als haren Heer zouden wraken? Had deze de van zijne voorzaten geërfde regeering geweigerd te aanvaarden, zoo zou de Hollandsche natie zich aan een' anderen Heer hebben mogen geven, en zoo hij, zijn erfrecht handhavend, over deze Landen of enkelen derzelven ten behoeve van een' anderen Vorst had willen

1) *Inwijdingsrede over 't Recht, 't welk de Nederlanders gehad hebben om Philips af te zweren*, p. 13 en 110.

beschikken, zoo zou hunne uitdrukkelijke of stilzwijgende instemming niet hebben kunnen ontbreken. — Gaan wij, opklimmende tot den tijd van het uiteenvallen van het Frankische Rijk onder de zwakke nazaten van Karel den Groote, den oorsprong na van het vorstelijk gezag, dan vinden wij dien in de vrije keuze der machtigsten en edelsten, dat is, der natuurlijke vertegenwoordigers der natie. Zóó is Hugo Capet aan het bewind gekomen; zóó bekwam de Koning van Duitschland zijne kroon. En bij die keuze lieten die aanzienlijksten des Rijks, zoo wereldlijke als geestelijke, zich leiden door de overtuiging, dat de man, wien zij het bewind opdroegen, de geschiktste was om zich van de taak, die den Vorst in de Christenheid was opgelegd, te kwijten. Zij, die den Vorst hadden aangesteld, konden hem of den erfgenaam zijner macht, zoo hij voor zijne taak onberekend bleek te zijn, of zich den rang, dien hij bekleedde, onwaardig betoonde, van zijne waardigheid vervallen verklaren. — Wat in het allen-omvattend Rijk als stelregel gold, werd in de bijzondere landen met betrekking tot den Landsheer toegepast. Uit den stelregel toch van Philippus a Leidis: het Rijk is verscheurd en ieder Vorst is Keizer in zijn eigen land, volgde als vanzelf: derhalve staan de aanzienlijksten der Edelen tegen den Landsheer over, als de Vorsten en Keurvorsten tegen den Keizer. Zoo heeft de partij, die

in Holland den naam van Hoekschen bekomen heeft, de zaak steeds begrepen. En onze staatslieden in het eind der zestiende en het begin der zeventiende eeuw, Hugo de Groot niet uitgezonderd, hebben zich als de opvolgers in de rechten en plichten des nationalen Adels en der Stedelijke Overheden beschouwd. Aan die Hoekschen, zal men zeggen, kwam het recht, om zich als de vertegenwoordigers der natie te beschouwen en zich als zoodanig een oordeel over den Landvorst te veroorloven, slechts in zooverre toe, als de Gemeente met hun vonnis genoegen nam, en zulks is vaak gebleken het geval niet te zijn. Maar wanneer dan die Gemeente aan den Vorst vasthield en hem niet vallen liet, bewees zij dan niet, dat zij hem willig tot haar hoofd verkoos, en was hij dan het behoud zijner waardigheid niet inderdaad aan den landzaat verschuldigd? Of is Willem I van Holland niet tegen het recht van zijns broeders eenig kind door de Wassenaars, Teilingens en Egmonden ingehaald en door de Kennemers, Zeeuwen en Rijnlanders gesteund? Dezen hadden het recht voor zich, zegt men wellicht: immers was Holland geen spilleleen! Maar eilieve! heeft die hoedanigheid van zwaardleen Holland belet, op verzoek van Graaf Willem VI, zijne dochter Jakoba te huldigen, in weerwil dat Keizer Sigismund geweigerd had, haar voor het geval van den dood haars vaders met Holland te beleenen?

En had Floris V niet reeds, voor het geval dat hij geen' zoon bekwam, van den Keizer verkregen, dat zijne dochter Holland zou beërven? Een vermogend Vorst kon van de Keizerlijke Curie alles verkrijgen, wat zijn belang of dat van zijn land vereischte. — Voorts, laten wij toch niet nauwgezetter zijn dan onze middeleeuwsche voorvaderen, dan een Grafelijke Klerk: ik bedoel Melis Stoke, die over het bezwaar of Willem I wel het recht aan zijne zijde had, heenstapt met de verklaring: „wie tlant mach winnen ende behouden, sijn is het," en: „heerscepe staet metten swerde," want: „oorlog scheurt alle wet." Diezelfde Grafelijke beambte durft in de opdracht van zijne Rijmkroniek aan Graaf Willem III de stoutste lessen geven en ze besluiten met de waarschuwing: „Doedijs niet, ghi mesdoet." Wie geen recht van hem, Graaf, verkreeg, zou, voegt hij er bij, zeker zeggen: „de duvel soude desen Here moghen dienen ofte minnen," en hem dan, als hij maar kon, „onder de voet werpen" [1]). — En om nog een voorbeeld aan te voeren, ten bewijze dat de stoutste Graaf niet onvoorwaardelijk over het land beschikte, kan gewezen worden op de overeenkomst, door Floris V in 1281 met den Koning van Engeland aangegaan. Zij had ten gevolge kunnen hebben, dat Hol-

1) B. X. vs. 1055—1106, en 697—701.

land door een Engelsch Vorst beheerscht werd. Maar die Vorst zou, dus bepaalde het verdrag, door de Edelen en de Gemeenten ingehuldigd moeten worden, en ten slotte heette het in dezelfde oorkonde: indien 's Lands wetten en gewoonten de uitvoering der overeenkomst niet gedoogden, zou al wat er beloofd was ongedaan blijven. — Neen! der Vorsten macht is niet van den aanvang aan volstrekt geweest. De geschiedenis vertoont het ons anders: de Vorsten hebben al meer en meer naar eene volstrekte macht gestreefd, en haar het eerst in Frankrijk en Spanje slechts van lieverlede verkregen. Onze voorouders hebben de volstrekte macht zich onder de Bourgondische Vorsten zien vestigen om na den dood van Karel den Stoute inéén te zinken, en zouden zij dan, tegenover hetgeen zij hadden zien worden en weder verdwijnen, in die mate afstand van alle onafhankelijkheid gedaan hebben, dat zij een Spanjaard vrijelijk over hun land en personen, ongehoord, ongeweigerd, zouden hebben laten beschikken, ten behoeve van een' vreemdeling, hetzij een' tiran, hetzij een kind? — Zulk een vreemdeling vindt het gemeenlijk geraden zich met dienaren van zijn eigen landaard te omgeven en met een eigen krijgsmacht op te treden. En wanneer dan de vreemde hovelingen en staatsdienaren den landzaat verdringen en de vreemde soldaten den burger kwellen, zullen zij dan op grond van het

recht van den Landsheer dat alles moeten dulden? Waren de Nederlanders onverschoonlijke revolutionairen, die Maximiliaan van Oostenrijk de voogdij slechts toekenden onder de voorwaarde, dat hij geen vreemd krijgsvolk in het land bracht? In eene rede, ambtshalve ten jare 1506 tot dienzelfden Maximiliaan, andermaal Voogd geworden, gehouden, beriep zich de Kanselier van Brabant op de waardigheid van den mensch, en waarlijk wij kunnen niet nalaten, op het voorbeeld van zijne taal tegenover den Keizer, op onze beurt te getuigen tegen hen, die, onze vaderen van eene revolutionaire daad beschuldigend, de waardigheid van den mensch weinig schijnen te tellen. De slaaf, die in de bewustheid der vrijheid zijns geestes den rijkaard, die hem kocht, het woord toevoegde: gij hebt een' meester gekocht, verkondigde eene eeuwige waarheid. De geheele nieuwe Attische comedie der Oudheid stelt die waarheid spelend voor oogen. Zij wreekt de Grieksche wereld van een verdiende blaam, daar zij den slaaf als door het vernuft den meerdere van zijnen heer doet erkennen. Inderdaad, physisch zijn alle dingen mogelijk; maar er zijn moreele onmogelijkheden, en eene zoodanige houdt de stelling in, dat een mensch, laat staan een gansch volk, eens menschen eigendom kan zijn: al stond zij ook in duizend wetgevingen geschreven, en al ware zij, naar den waan van het gros,

door eene bestendige praktijk toegepast, zij blijft niettemin onwaar.

En gelukkig, voorwaar! dat wij ons volksbestaan niet aan eene revolutionaire daad, aan een rechtsverkrachting, met geweld gehandhaafd en door het geluk bekroond, dank behoeven te weten. Een volk, dat den oorsprong van zijn staat in het onrecht gegrond moet achten, is een volk, dat nimmer op eer aanspraak kan maken; zijn staat is en blijft een roofstaat. Welke redelijke kracht zouden de nakomelingen van een eervergeten voorgeslacht, ik zeg niet kunnen, maar mogen aan den dag leggen? Waar kan een aanvang met eer en recht gemaakt worden, zoo de niet te herstellen eerste aanvang eerloos is? En zal een nageslacht, hetwelk zijne vaderen niet heeft leeren achten, bekwaam wezen, in zijn land het werk dier vaderen te verdedigen? In het bezit van een goed, dat men geen recht heeft te beminnen, kan men zich alleen uit boosaardige halsstarrigheid willen handhaven. Waar blijft alzoo de vaderlandsliefde en de bereidvaardigheid om voor de eer van zijn land en van verwanten, die met de onafhankelijkheid hunne eer verliezen, den dood te trotseeren? En zonder die deugden is de mensch, ik zeg niet zedeloos, maar redeloos: want erkent hij ze niet, zoo is hem het onderscheid tusschen den mensch en het vee onbekend gebleven.

Doch laten wij tot de historische werkelijkheden terugkeeren! Wat voor de Hollandsche en voor de van ouds met haar verbonden Zeeuwsche natie geldt, geldt ook voor het Sticht. Immers aanvaardde Karel V het wereldlijk bewind aldaar niet onbeperkt, maar in hoedanigheid van Hertog van Brabant en Graaf van Holland. Daarvan moest het gevolg zijn, dat de nieuwe Provincie in geene andere verhouding tot den aangenomen Vorst zou staan, dan die beide aanzienlijke Gewesten. En wat Gelderland aangaat, wie beweren wilde, dat dit Gewest zich almede aan schennis van het recht van den Landsheer heeft schuldig gemaakt, moet het verbond buiten rekening laten, in 1418 door Ridderschap en Steden van het Hertogdom gesloten, waarbij bepaald werd, dat niemand tot Landsheer zou worden aangenomen, dan die door de meerderheid der Ridderschap en kleine Steden, en door de vier Hoofdsteden, Nijmegen, Roermond, Zutphen en Arnhem, eenparig voor Heer was erkend, een verbond, hetwelk de Hertog weldra genoodzaakt werd goed te vinden. Of maakte de onmogelijke theorie van een vorstenrecht, dat over menschen als over vee beschikt, degelijker rechtsgrond, dan de daad van eene zich zelve niet verzakende natie? Trouwens, Gelderland deed hier hetzelfde, wat menige Duitsche Rijksstad, onbeduidend in vergelijking met de Nederlandsche Steden, en dat wel onder de Habsburgen

als Landsheeren, reeds in de 13de eeuw gedaan hadden, waar zij besloten, dat zij „aan geenen Heer komen zouden, behalve met den gemeenen rade der Gemeente", en zich verbonden „tot handhaving van vrijheid, orde en veiligheid van handel en wandel, met goed en bloed". — Moet dan in Nederland de leer der volstrekte onderdanigheid aan den Landsheer weder opgerakeld worden? — En wat eindelijk gaat zoo kwalijk samen, als de naam van Friezen en de willekeur van een Landsheer, die over dit niet ten onrechte van ouds vrij geheeten volk ten behoeve van een' neef of nicht, of welk ander vorstelijk sterveling ook, beschikken zou? De Friezen hebben zich steeds, terwijl het leenstelsel elders heerschte, als Rijks onmiddelbaren beschouwd willen zien, die tusschen hunne personen en het wereldlijk Hoofd der Christenheid noch Landsheer noch Edelen erkenden. Toen in den persoon van Maximiliaan van Oostenrijk, weldra van Karel V, de Keizer zelf Heer in de Nederlanden geworden was en er voor de Friezen geen betere partij overschoot, namen zij hem als Landsheer aan. Maar wie kan wraken, dat, toen met den dood van Karel V de vereeniging der Keizerlijke en der Landsheerlijke waardigheid in éénen persoon was opgeheven, en een Landsheer als Philips den Friezen niet langer aanstond, zij tot hunnen alouden staat verkozen hebben terug te keeren, hetgeen zij te gereeder

konden meenen te mogen doen, daar in de Inleiding tot de acte der Unie verklaard was, dat de Bondgenooten niet gemeend waren zich uit of van den Heiligen Roomschen Rijke te onttrekken. En wat ten slotte alles afdoet om onze Provinciën van de blaam eener revolutionaire daad te zuiveren, het besluit om ten eeuwigen dage bijéén te blijven sloot niet noodwendig de mogelijkheid uit, dat enkele Provinciën aan verschillende Vorsten kwamen. In 1339 sloten Brabant en Vlaanderen een traktaat, waarbij zij zich verbonden "omme te gadre ewelike te blivene", en het zijn niet alleen de Edelen en Steden, maar de soevereinen Jan III van Brabant en Lodewijk van Nevers, Graaf van Vlaanderen, die zulk een verbond aangaan. Uitdrukkelijk verplichten zich bij dat traktaat de beide Vorsten zich te onderwerpen aan de uitspraak der scheidslieden, die de tusschen de beide Gewesten opkomende geschillen zonder hooger beroep zouden beslechten; zelfs gelasten zij hunne onderdanen, als één man tegen hunnen Vorst op te staan, als hij eenig artikel van het traktaat kwam te schenden, en verbieden hun den meineedigen soeverein wat zij hem schuldig waren te blijven opbrengen. Van de verplichting tot dit verdrag zou geen Paus, Soeverein, Koning, Prelaat of Vorst iemand ter wereld mogen ontslaan, en elke nieuwe Vorst zou het moeten bezweren. En aan dit verbond sloten zich weldra de

Gemeenten van Henegouwen aan, die toen met Holland en Zeeland onder één Vorstenhuis stonden. — Voorwaar tegenover zulke wilsverklaringen van vrije verwante Nederlandsche natiën kan het wettigheidlievendst geweten gerust zijn! Zoo speelden in de Nederlanden niet de Vorsten met de Landen, maar de Landen met de Vorsten.

Geene grieve wordt meer algemeen tegen de acte van Unie ingebracht, dan deze, dat daarbij verzuimd is een centraal gezag in te stellen, waaraan zich de Provinciën, in geval van geschil, te onderwerpen hadden. Doch ook deze grieve komt mij onbillijk voor. De ontwerpers geloofden aan het beginsel, hetwelk de Leden vereenigde. De man nu, die van de redelijkheid en de kracht zijner overtuiging verzekerd is, twijfelt niet aan de blijvende aannemelijkheid der toepassing van hetgeen zij aanbeveelt. Trachtte hij die toepassing met maatregelen van gezag te verzekeren, hij zou blijken aan de degelijkheid van zijn beginsel te twijfelen. En wie waarlijk overtuigd is en aan zijne zaak gelooft, heeft het bewustzijn, dat wie daaraan niet gelooft, met dwang niet te binden zou zijn: veeleer is hij van gevoelen, dat men hem, die zijne overtuiging niet deelt, liever dan hem met geweld terug te houden, zich van den band moet laten ontslaan en aan de vereeniging onttrekken.

Wanneer de gemeenschappelijke overtuiging van den eisch der billijkheid, der waardigheid en der hooge belangen, die hier op het spel stonden, de Unie niet bijéénhield, dan zou een oppermachtig Hoofd en een Oppergerechtshof zulks niet vermogen, ten ware dit Hoofd of Hof eene tirannieke macht tot nederwerping van allen tegenstand oefende, en in dit geval zou men zich uit den ijzeren greep van den Spaanschen tiran hebben losgemaakt om zich aan een' mogelijken anderen tiran te onderwerpen. En toch, zoo zeer gaven de stellers der Unie niet aan begoocheling toe, dat zij van algemeene en eeuwige overeenstemming zouden gedroomd hebben, neen! dadelijk in het eerste artikel stellen zij het geval, dat er geschillen ontstaan. Doch zij vertrouwen, en dit vertrouwen, in plaats van hun oordeel tot schande te verstrekken, doet hun hart eer aan, — zij vertrouwen, dat die geschillen door den gewonen rechter, door goede mannen of minnelijk verdrag beslecht zullen kunnen worden. Zoo behielden de Provinciën, Steden of Leden der Vereeniging elk hunnen gewonen rechter, en allen behielden hunne privilegiën.

Maar die privilegiën, zegt men, vaak met elkander in strijd, hadden door afstand of afschaffing overeengebracht moeten worden. Dan voorzeker zou er geen strijd op enkele punten hebben kunnen bestaan; maar licht zou er een algemeene strijd, dien de Unie niet

lang overleefd zou hebben, ontstaan zijn, zoo een enkel Lid of de minderheid der Bondgenooten niet straffeloos bij haar afzonderlijk recht had kunnen volharden. Al die bijzondere privilegiën hebben als bolwerken gediend, die de overheersching der meerderheid hebben belet, en de vestiging van eene voor de vrijheid doodelijke heerschappij hebben verhoed. Zoo veel is zeker, dat, zonder de zelfstandigheid van de Leden der Unie haar geest en beginsel niet lang zou geheerscht hebben; dan zou van de Vereenigde Nederlanden een Vorstendom of eene unitaire Republiek geworden zijn, aan ieder andere der toenmalige Mogendheden gelijk, maar zonder eenig eigenaardig karakter, zonder de handhaving van dat beginsel, hetwelk hunne Unie in de Christenheid verkondigd heeft. De machtige Corporaties in Holland hebben de vrijheden der zwakkere Provinciën ontzien; wel hebben zij zich door invloed en drang van redenen, maar nimmer door geweld doen gelden: daartoe waren hare eigen voorrechten haar te lief. En hadden die Hollandsche Steden geene vrijheid van doen en laten gehad, zoo zou de Republiek de macht niet hebben ontwikkeld, tot welke de wereld haar opgevoerd heeft gezien: er zou geen geld geweest zijn voor hare legers, geene vloten van tallooze schepen zouden in tijd van nood uitgerust zijn geworden. Te wenschen, dat er een krachtig centraal gezag en eenvormigheid van staats-

regeling in de Republiek der Vereenigde Nederlanden geheerscht had, is even goed als te verlangen, dat de Republiek niet zoo rijk gebloeid had, niet zoo krachtig opgetreden ware en niet zulk eene onvergelijkelijke rol in de geschiedenis had gespeeld. Niet dat hare inrichting volmaakt is geweest, verre van daar: met veel bezwaren en ongeloofelijke moeielijkheden hebben hare leiders te worstelen gehad; maar wien, die ooit een' Staat te regeeren heeft gehad, is deze taak licht gevallen? Geen gecentraliseerd bewind, geene despotie zelfs, zou ik kunnen aanwijzen, die niet òf zich zelven door halsstarrigheid den ondergang bereid heeft, òf niet met even groote moeielijkheden te worstelen heeft gehad, en steeds met meer voortvarendheid en minder onbestendigheid is opgetreden.

Hoe onvolmaakt ook, hoe weinig in meer dan een opzicht op de omstandigheden passend gebleken, toch is de Unie niet herzien geworden, noch naar die omstandigheden gewijzigd. Zij schreef, doch slechts onder voorwaarde van latere algemeene bewilliging, de invoering van zekere middelen van inkomst ten behoeve der Generaliteit en eene algemeene beschrijving ten krijgsdienst voor. Doch reeds in 1583 werd de invoering dier middelen te recht onuitvoerbaar verklaard, en de oprichting van een' landstorm stilzwijgend opgegeven. Waartoe zou dan de opheffing van een paar artikelen

in de Acte der Unie gediend hebben, daar een en ander reeds duidelijker en uitdrukkelijker dan dit met wettelijke woorden geschieden kon, was afgeschaft? Zou de Republiek de kunsten des vredes gedurende een 80-jarigen oorlog hebben kunnen beoefenen, zoo zij geene huurtroepen bezoldigd had? Zou zij een handelstaat zijn gebleven, bijaldien hare ingezetenen het krijgsmansberoep hadden moeten leeren? En wat de achtergebleven invoering der eenparige middelen aangaat, wel heeft Holland nog jaren lang op de invoering van enkele der in het vijfde Artikel der Unie genoemde belastingen aangedrongen, die trouwens, bij het verschil van welstand en levensvoorwaarden in de verschillende Provinciën, de grootste oneenparigheid zou opgeleverd hebben, — maar die aandrang was slechts een vorm om de Provinciên te doen gevoelen, dat zij geene middelen aangrepen om van hare ingezetenen de noodige gelden te heffen; althans wenschte Holland niet, dat de Generaliteit ruimte van verzekerde middelen zou bekomen. Doch hoe dit zij, ofschoon de gewichtigste bepalingen buiten werking bleven, toch bleef de Unie bestaan. Ja, men mag zeggen, dat, ware zij ganschelijk niet beschreven geweest, zij toch zou bestaan hebben. Dit hebben bepaaldelijk de eerste jaren na haar totstandkomen bewezen. Toen is zij niet vervallen, hoezeer er niet ernstig aan gedacht scheen te worden om

hare voorschriften, als zoodanig, na te komen. En zoo is het inderdaad in menig opzicht gedurende den geheelen duur van het bestaan der Republiek gegaan. Is dit een grond van blaam tegen de Unie, of wel tegen onze voorouders? Ik geloof, noch het een, noch het ander. Integendeel, het mag voor eene wet een grond van lof geacht worden, dat zij naar hare hoofdgedachte en wezenlijke strekking erkend en nagekomen blijft, al is het dat men, blijkens de verwaarloozing van enkele bepalingen, verraadt, hoe weinig men zich aan beschreven artikelen gebonden rekent. Alsdan moet er een hechter cement dan eenig geschreven wetsartikel bestaan hebben. Zóó was het hier, en de erkentenis van dit feit rechtvaardigt het verzuim, waar men geene herziene uitvaardiging noodig heeft gekeurd, welke slechts enger zou gebonden hebben, terwijl thans de band te minder gevaar liep verscheurd te worden, naarmate hij minder knelde.

Zij, die het onvergefelijk achten, dat nimmer, met herziening der gebrekkige Grondwet, en daarvoor scheen de Unie te moeten gelden, een Bewind is ingevoerd, dat meer eenheid mogelijk maakte, door het scheppen van middelen om nalatige of weerbarstige Leden tot onderwerping te dwingen, — zij mogen bedenken, dat het aan den wil, ja, aan de macht tot zoodanige herziening, formeel of feitelijk, meer dan eens volstrekt niet heeft

ontbroken. In 1618 had, zoo schijnt het, Prins Maurits alle gelegenheid om, terwijl de tegenstand der Hollandsche Regenten gebroken was, een krachtiger regeering in te voeren. Toch heeft hij het niet gedaan. Waarom niet? Omdat het ondoenlijk was. Daargelaten dat de aanvaarding der soevereiniteit kwalijk mogelijk was, waar hij er Oldenbarnevelt een doodelijke grieve van gemaakt had, dat hij hem van den toeleg om zich van de soevereiniteit meester te maken, zou verdacht hebben, — dit, zeg ik, daargelaten, de Prins begreep machteloos te zullen zijn, zoo hij zich de macht over de Republiek toeëigende: tot den oorlog, dien hij voorhad te vernieuwen, begreep hij slechts door willige onderdanen, door de vrije geldverstrekkingen der vermogende Hollanders gediend te kunnen worden: dwang zou hun lust en veerkracht uitgedoofd, hunnen wereldhandel gekortwiekt, hun koloniaal rijksgebied vernietigd hebben.

En Frederik Hendrik, — meermalen heeft die Vorst met zijne bijzondere raadslieden getracht centralisatie van het zeewezen door de oprichting van een Generaal Collegie ter Admiraliteit in de Hofstad te verkrijgen. Zoo zouden de eischen van den zeeoorlog, waarvan het voornaamste beleid in de handen der Hollandsche kooplieden was, niet meer door de Provincie Holland gebruikt hebben kunnen worden om, door te dreigen met

inhouding harer bijdragen tot den landoorlog, de andere Provinciën te dwingen, meer dan haar lief was voor de zeeoorlog bij te dragen, en de Landprovinciën zouden in de klacht over de misbruiken, bij de Admiraliteiten heerschend, geen voorwendsel tot inhouding harer bijdragen meer bezeten hebben. Zoo zou de zenuw van den landoorlog gestijfd zijn geworden, en de Stadhouder had meer kans gehad om de bedoelingen zijner bijzondere staatkunde te bereiken. Toch is ook Prins Frederik Hendrik niet in staat geweest zijne plannen uit te voeren en, door aanvulling van het gebrekkige in de Unie, met de Wet gewapend te verrichten, wat hij nu slechts met miskenning der Wet zou hebben kunnen doen. Integendeel, na den slag van Duins heeft hij zich genoopt gezien de Republiek geluk te wenschen, dat zijn verlangen om het zeewezen anders te regelen, niet vervuld was, want geen centraal gezag, dus verklaarde hij, zou in staat geweest zijn tot zulk eene verbazende krachtsontwikkeling om binnen een tijdperk van weinige weken de zee met honderden schepen te bevolken.

Hebben de Vorsten hunne machteloosheid om de Unie te wijzigen ervaren, en is het geweld, door Willem II beproefd, vruchteloos geweest, ook toen de Staten der verschillende Provinciën na den dood van Willem II bijeengekomen waren om haar te verbeteren, hebben

zij daartoe niet kunnen komen. De toeleg bestond om de handhaving van den Hervormden Godsdienst aan de Unie op te dragen en alzoo tot wet te maken, wat ruim twintig jaren vroeger wetteloos geschied was; maar Holland heeft zulks weten te keeren, en dus verhoed, dat het beginsel der Unie ten minste niet formeel verloochend werd. En wat de andere punten, waarin wijziging wenschelijk verklaard was, aangaat, men gevoelde zich machteloos tegenover de macht der bestaande toestanden, waarbij de Republiek, hoe dan ook, leefde en bloeide.

Zelfs Willem III, Koning van Groot-Britannië, heeft aan geen' lust om de Unie te wijzigen willen botvieren. Aan drie minder beduidende Provinciën heeft hij, onder voorwendsel dat zij op den Franschman heroverd waren, tegen de onmiskenbare strekking van het eerste artikel der Unie, een regeeringsreglement kunnen opleggen, hetwelk zijnen invloed aldaar onwederstaanbaar maakte; maar aan Hollands zelfregeering heeft hij de handen niet geslagen. Wel heeft hij beproefd de middelen der Republiek, door Holland, bepaaldelijk Amsterdam, naar zijne hand te zetten, ter zijner beschikking te krijgen doch ten slotte heeft hij ingezien, dat hij zonder eerbiediging van den zin dier stad zijn doel nimmer zou bereiken. Zonder Hollands vrije ondersteuning zonder Amsterdams krediet, hem verleend, zou hij geen Ko-

ning van Groot-Britannië geworden zijn; zonder den roem, dat hij het Hoofd was van een' vrijen Staat, zou hij in Engeland niet ingehaald zijn geworden; zonder de handhaving van Hollands vrijheden zou hij in de Republiek, in plaats van een dienend lid zijner staatkunde, een struikelblok op den weg der uitvoering zijner wereldomvattende inzichten hebben aangetroffen. Zullen wij dan Amsterdam wegens hare houding bij hare worsteling met den Prins van Oranje in 1684 van schending der Unie, ja, van landverraderij beschuldigen omdat zij zich in besprekingen met den Franschen Gezant inliet? De Stad hield zich overtuigd, dat er een drijven bestond, waarbij de grondslagen van den Staat werden ondermijnd. Zij achtte de Oranjepartij aan zulk eenen toeleg handdadig. Hadden dan de Bondgenooten haar, in hare vrijheden bedreigd, niet volgens het derde artikel der Unie moeten bijspringen? En zoo zij daartoe niet gezind waren, vermits die drie Provinciën sedert de invoering van het Reglement van 1674 geenen wil konden doen gelden, en Zeeland door persoonlijke inmenging van den Prins omgezet was, kon Amsterdam zich dan nog tot eene nauwgezetheid verbonden achten, wier loon de ondergang scheen te wezen?

En ook Willem IV heeft de Staatsregeling gelaten, zooals zij was. Het heeft bij zijne aanvaarding van het Erfstadhouderschap niet aan stoute raadslieden ontbro-

ken, die hem aanspoorden om, steunende op de "kleine gemeente", de Hollandsche Regenten te overmannen. Doch voor de verantwoording, aan zulk een optreden verbonden, en de onafzienbare gevolgen, die het na zich zou sleepen, is hij wijselijk teruggedeinsd. Het wapen, dat hij, door zich Soeverein te laten maken, in de hand zou hebben gekregen, zou in die hand gebroken zijn, en de vuist, die ze voerde, gewond hebben [1]). Liever heeft hij, even als zijn zoon, den langen weg gekozen, om door eene ruiling van de Oostenrijksche Nederlanden een deel van België en daardoor een middel van bedwang tegen Holland en uitbreiding zijner eigen macht te bekomen [2]). Doch deze zelfzuchtige bijgedachte heeft tot niets anders geleid, dan daartoe, dat de ijver der Oranjepartij ter bestrijding van de vijanden der Republiek verlamd is en Amsterdam zich tot dergelijke afzonderlijke onderhandelingen met eene vreemde Mogendheid, als in 1684, gedwongen heeft geacht.

Is dan aldus niet voldoende bewezen, dat het bestaan en het behoud der Unie, met de ruimte, die zij aan de zelfregeering harer Leden liet, meer dan in al of niet geschreven artikelen, in onverbrekelijke feiten gelegen was, tegen welke alle weerstreven ijdel bevonden is geworden?

---

1) Zie deze *Voorlez. over de Gesch. der Ned.* II. St. 1. bl. 104—107.

2) Zie ald. St. V. bl. 61—116.

Doch nog is de reeks van grieven niet ten einde, die men tegen onze Vaderen onder de heerschappij der Unie inbrengt. Deze Staatswet liet de toetreding van andere Gewesten open, en toch is Drente nimmer als stemhebbend Lid opgenomen, terwijl aan de Stad Groningen, die, zegt men, het zooveel minder verdiend had, na hare verovering in 1594 dat recht wel is verleend! Maar is het mogelijk voorbij te zien, dat de toelating van Drente in de Vergadering der Staten-Generaal met het recht om daar eene stem uit te brengen, voor Holland de taak te moeilijker zou gemaakt hebben om de eeniglijk met de reden van bestaan der Republiek overeenkomstige staatkunde te handhaven? Het getal der stemmende Landprovinciën zou zoo doende met ééne vermeerderd zijn geworden, die wegens het gemis van Steden van eenige beduidenis zonder moeite voor de tegen Holland gekeerde partij te winnen zou geweest zijn. Neemt men daarbij in aanmerking, dat een Gewest, hetwelk één percent in de Generaliteitslasten betaalde en voor de zeemacht één half fregat opbracht, evenveel gewicht in de schaal zou gelegd hebben, als Holland, hetwelk nagenoeg 60 percent der algemeene lasten droeg en gansche vloten uitrustte, — dan moet men immers tot het besluit komen, dat onze voorouders van alle gezond verstand verstoken hadden moeten zijn, om het verzoek der Drentsche Ridderschap en Eigenerf-

den, meer dan ééns gedaan, anders dan bedaard ter zijde te leggen. Zelfs van de zijde dergenen, die gaarne Hollands tegenpartij versterkt hadden, schijnt er nimmer ernstig aan gedacht te zijn, een zoo buitensporig verlangen te ondersteunen. Had men den in 1578 door Holland voorgestelden maatregel genomen en aan Holland twee, aan Gelderland, Zeeland en Friesland ieder ééne, aan Utrecht en Overijssel te zamen ééne, en aan Groningen, de Ommelanden, Drente en Lingen mede te zamen ééne stem toegekend, zoo ware de zaak van zelve gevonden geweest.

Zeer zeker ware de Republiek met geheele ontaarding bedreigd geworden, wanneer Brabant en andere Generaliteitslanden stem in Staat hadden bekomen. Het was niet eens denkbaar, dat de Katholieke Brabantsche Heeren en Corporaties in de Staten-Generaal vertegenwoordigd zouden geworden zijn: of konden, wilden zij de voorwaarden van het bestaan van onzen Staat erkennen? En wat Groningen aangaat, dat deze Stad dadelijk in de Unie is opgenomen, kan geene bevreemding wekken, noch afkeuring wettigen: immers bracht zulks geene vermeerdering van Stemgerechtigde Leden mede, daar de Stad met de Ommelanden slechts ééne Provincie uitmaakte. Bovendien kon de Stad een gewenscht tegenwicht tegen de mogelijke gezindheden der Ommelander Hooflingen vormen. — Dit zijn staatkun-

dige bedenkingen, maar wie kan ze wraken, waar het op de omverwerping van den Staat had kunnen uitloopen, zoo men ze niet had laten gelden? Dat men ze heeft laten gelden, zou slechts dan een onrecht, ja, een schreeuwend onrecht mogen heeten, zoo het ooit voor een' Staat recht kan zijn, verwarring en omkeering van alle grondbeginselen onbezonnen in zijnen boezem toe te laten en alzoo zijnen eigenen ondergang in de hand te werken.

Ten slotte mogen wij vragen, hoe twee onzer voornaamste Staatslieden, wien het voorzeker om het welzijn des lands te doen was en wien 's lands behoeften en nooden beter dan anderen bekend zijn geweest, de Staatsregeling der Republiek en de Unie beoordeeld hebben. Niemand was meer dan de Raadpensionaris Simon van Slingelandt doordrongen van de noodzakelijkheid om de „defecten der Constitutie" te redresseeren; toch doet hij zijne blaam niet tot de acte der Unie opklimmen. Integendeel, hij verklaart, dat de praktijk zoo zeer van de bedoeling der Unie verschilde, dat de Voorouders, indien zij opzagen, de Republiek niet zouden kennen. De gebreken in de generale Regeering, voegt hij er bij, waren aan niets anders toe te schrijven, dan daaraan, dat de nazaten afgeweken waren van de gronden, door de Voorouders gelegd.

„Niets is gemeener, zegt hij elders[1]), dan de defecten in de tegenwoordige Constitutie van de Regeering te zetten op rekening van de wijze, waarop de Republiek geformeerd en samengesteld is. Maar niets is ongegronder, niets toont klaarder de weinige kennis, welke velen hebben van den waren vorm van Regeering van de Republiek, wier primitieve constitutie zoo zeer overeenkomt met die van eene wel geschikte Staatsregeering, als de hedendaagsche Constitutie (dat is die van het eerste vierdedeel der achttiende eeuw) veel daarvan verschilt. Waar Slingelandt dan ook voorslagen doet tot redres der defecten, beveelt hij niets aan, dan hetgeen in de bedoeling van dit Staatsstuk lag; zoodat zijn voorslag in geenen deele het recht geeft om de Unie van eene volstrekte leemte overtuigd te achten. Immers wil hij een Regeeringsraad ingevoerd zien, ter vervanging van de personen, aan welke de Unie de einduitspraak, of van het Collegie, aan hetwelk zij het proces had opgedragen, in het geval, dat een enkel Lid der Unie, zich beroepende op het recht, dat zekere maatregelen slechts bij volstrekte eenparigheid mochten genomen worden, zich aan noodig gekeurde besluiten niet onderwerpen wilde.

En van de Spiegel, hoe krachtig laat hij zich uit tegen degenen, die na het jaar 1795 niet genoeg smaad-

---

1) *Staatkundige Geschriften*, D. II, p. 93.

redenen meenden te kunnen uiten tegen eene constitutie, die zij, zegt hij, niet kenden [1]). Ook hij heeft een ontwerp van revisie der Unie geleverd, maar almede verklaard, dat de te herstellen gebreken veroorzaakt waren door afwijking van de beginselen der Unie: deze Republiek, zegt hij, was het grootst geweest hoe nader zij zich had vastgehouden aan de oude grondbeginselen, waarop zij gevestigd is geweest, terwijl zij in veel opzichten, zoowel in uitwendigen luister als in inwendige welvaart was gedaald, naarmate zij van die heilige grondbeginselen was afgeweken. Zoo strekken dan ook de wijzigingen, in dat Concept door hem voorgeslagen, slechts tot *versterking* der bestaande beginselen. Het *Gerechtshof*, welks oprichting door hem wordt aanbevolen, is met een anderen naam dezelfde instelling als Slingelandt met zijn Regeeringsraad bedoelde [2]).

Ik ben aan het einde mijner beschouwing gekomen. Was de Unie de uitdrukking van de overtuiging, dat

---

1) Zijne woorden heb ik aangehaald in deze *Voorlezingen*, D. II, St. I, p. 69, 70. Wat ik hier stel omtrent het gevoelen van Slingelandt en van de Spiegel, heb ik ook medegedeeld in de vergadering der K. Akad. den 8 Sept. 1879.

2) Zie *Van de Spiegel en zijne tijdgenooten*, door Prof. Vreede, D. IV, bl. 457.

Staat en Godsdienst onvermengd behoorden te blijven, vermits de beschikking over deze beiden, in ééne hand gelegd, de onderdrukking der burgerlijke vrijheid medebracht, en aan de algemeene heerschappij een te voren nimmer bezeten middel leende, — tegen het einde der achttiende eeuw kwam er een tijd, waarin men de staatkundige en de godsdienstige orde beiden als een samenstel van misbruiken begon aan te merken: de eene en de andere verlangde men van toen aan omver te werpen, ten einde beiden door eene Staatsregeling te vervangen, die alleen alle geldige belangen behartigen zou. Ziedaar op eene andere wijze de heilzame verdeeling der Machten op nieuw opgeheven en aan den Staat het onmisbaar, in 's menschen hoogere persoonlijkheid gegronde tegenwicht ontvallen! Zoo de Nederlandsche natie ooit tegen de onderdrukking van den vrijen geest geprotesteerd had, thans voegde haar zulk een protest meer dan ooit. Maar zij, die in de Republiek het hoogste woord voerden, vermoedden niet, dat niets de vrijheid in meerdere mate bedreigde, dan beginsel en praktijk der Fransche Omwenteling. Daarom, in plaats van zich tegen den vijand te weren, en in hetgeen uit Frankrijk opdaagde, de aankomst eener algemeene eerst veelhoofdige en weldra eenhoofdige tirannij te erkennen, haalden zij de Franschen in. Was de Unie van Utrecht de vrucht geweest van een protest tegen eene Univer-

seele Monarchie, waarbij in naam van den Godsdienst den burger zijn recht werd ontnomen, — de erkentenis eener algemeene Republiek, waarbij in naam van den Staat alle Godsdienst, die zich niet goedschiks voegen wilde, als misdaad werd aangemerkt, was van de Unie de vernietiging.

Belachelijk zou het zijn, den voormaligen Statenbond der Geüniëerde Provinciën, in welke mate dan ook, terug te wenschen; maar de strijd tegen de aanmatiging, die alle macht in ééne hand waant te kunnen leggen, houdt aan, en wat bij dien strijd de plaats is, die den waren Nederlanderen voegt, — hunne geschiedenis maakt het openbaar. — Als het beginsel der Unie van Utrecht dood is, zijn wij, als Nederlanders, ook dood; als wij dat beginsel niet kennen, zijn wij onkundig van hetgeen ons het aangelegenste is te kennen; als wij het ontkennen, verlangen wij, Katholieken of Protestanten in naam, zonder onderscheid, vrijwillig slaven te zijn, hetzij van een' theologischen, hetzij van een atheïstischen Staat.

Maar wat gewaag ik van een gevaar, dat dreigen zou van de zijde dergenen, die kracht zoeken in de aanwending van den Godsdienst als een werktuig tot heerschappij, of derzulken, die, geloovende aan eenen verbeterden toestand der maatschappij, en in oude staatsvormen en godsdiensten een beletsel ziende, de be-

staande orde omver willen werpen? Ons, Nederlanders, terwijl wij wegens oude godsdienstvormen in onderlingen strijd zijn, of tegen het ongeloof op onze hoede meenen te moeten wezen, dreigt gevaar van de zijde der groote Mogendheden, die, schijnt het soms, geen recht kennen, dan het geweld, en het eigenbelang alleen als richtsnoer en wettiging harer daden aanmerken. Brengt dat eigenbelang mede, dat het bloed der eene natie gestort, de zenuw der andere worde afgesneden, noch het een, noch het ander maakt bezwaar: den naaste met zwaard of strop te moorden, het zegt niets, zoo de vermeende historische taak of het stoffelijk belang der eigen natie het vordert. Tegen de overmacht van het geweld kan het, voor een volk, na alle middelen ter verdediging te hebben uitgeput, slechts de vraag zijn om met waardigheid te vallen, onder een kalm protest en met den troost van Willem van Oranje: „'t zal hier haast zijn gedaan."

Utrecht, 1879.

AANTEEKENINGEN.

Op bladz. 107. *De tegenstelling tusschen wereldlijke en geestelijke macht hield in de praktijk op.* Ingevolge van het Wormser Edict tegen de Lutheranen deed Karel V in 1521 in de Nederlanden een plakaat afkondigen, waarbij de rechtspraak over ketterij uitsluitend aan de Wereldlijke Overheid werd opgedragen, als zijnde *crimen laesae Majestatis divinae et humanae.* Tegen de ketters moest alsnu bij den gewonen rechter der plaats geprocedeerd worden. Hoe grievend ook voor de geestelijke Macht, deze moest er wel genoegen mede nemen: want op deze wijze werd aan de ketters het middel benomen om zich door een beroep op hunne burgerlijke privilegiën aan de geestelijke judicatuur te omttrekken. De Overheid, die tot dusverre hunne toevlucht geweest was, werd hun rechter. Daar deze Overheid echter geene godgeleerdheid verstond, zoo was er een godgeleerde noodig, die haar bij het proces wegens ketterij voorlichtte: van daar het ambt van *Staatsinquisiteur.*

Op bl. 134. *Prins Willem en niet Jan van Nassau de ware vader der Unie.* In zijne Apologie erkent Prins Willem, dat hij de Unie »eerst gedreven en ze daarna gevorderd" heeft. Bondam (*Oratio secularis de foedere Trajectino publice habita*, 29 Jan. 1779) bewijst (bl. 66), dat wat gelijk tot dusverre wegens gemis van oorkonden geloofd was, niet waar is,te weten,dat Jan van Nassau de eerste zou geweest zijn,die tegen het midden van het jaar 1578 rechtstreeks over eene nadere Unie heeft gehandeld.

In noten voegt Bondam hierbij de nauwkeurigste berichten betreffende de houding der Utrechtsche Stadsregenten aan den eenen, en der Kapittelen aan den anderen kant.

Op bl. 156. *Wilsverklaringen van vrije Nederlanders.* Zooals wij in het *Charterboek van Friesland*, door Schwartsenberg (D. II, p. 123),

lezen, hebben de Friezen Keizer Karel aangenomen onder voorwaarde, dat hij de met hen aan te gane verdragen plechtig bevestigde en beloofde ze ten eeuwigen dage te onderhouden: anderszins zouden de Friezen zich van alle eeden en beloften ontslagen achten.

Wij gaan niet zoover als Hugo de Groot (Annal. II. p. 31), die beweert, dat het recht der Brabanders om hunnen Vorsten, als zij de wetten schonden, de gehoorzaamheid op te zeggen, bij de andere Nederlandsche Gewesten gegolden heeft, sedert Maximiliaan en Maria van Bourgondië ook de andere Gewesten, als met Braband één geheel uitmakend, bestuurden. Maar wij herinneren aan het woord van Keizer Karel bij zijnen plechtigen afstand, tot zijnen zoon gericht (zie Bor, 1595. fol. 3 v^{so}). Hij, de Keizer, had, zeide hij, de landen hunne privilegiën en vrijheden laten genieten en hen daarin voorgestaan naar vermogen, en (zich tot zijnen zoon keerende, voegde hij er bij) zoo verre hij ook alzoo deed, wist hij wel, dat zij tot hem ook alzoo genegen zouden zijn en hem in alle gehoorzaamheid dienen en in geenen nood verlaten; maar zoo hij anders met hen handelde, zoo zouden zij ook ter contrarie wezen het verderf en ondergang van zijn Rijk en Kroon.

Bondam drukt (in zijne aangehaalde oratie) deze gedachten in zijn Latijn nog forscher uit.

Nog opgemerkte Drukfouten.

P. 105, reg. 14 *staat:* »niet hebben doen schijnen", *lees:* »te doen schijnen".

D. III, St. 1, p. 87, reg. 9. *zijn achter:* »door zijn' hoogen begunstiger, den Koning van Duitschland", *de woorden uitgevallen:* »en voorts door de Hollandsche en Zeeuwsche Edelen en Steden".

Op bl. 163, laatsten regel, wordt ondersteld, dat de Staten na den dood van Prins Willem II bijeengekomen zijn om de Unie te verbeteren. Na latere opzettelijke beschouwing van hetgeen vóór en dadelijk na den dood van dien Prins is voorgevallen, moet ik wat ik daar, volgens de gewone voorstelling, ondersteld heb, herroepen. Niet met het doel om de Staatsregeling te verbeteren hebben de Staten van Holland de groote Vergadering der Staten-Generaal bijeen doen komen. Integendeel, het was om de Provinciën te overtuigen, dat Holland geene veranderingen in de bestaande orde van zaken bedoelde. Holland was door de zes Provinciën, min of meer oprecht, verdacht gehouden en beschuldigd:

1°. de Unie te willen breken door zich afzonderlijk bij de Engelsche Republiek te laten vertegenwoordigen en op eigen hand troepen af te danken en aldus in onze Republiek den baas te willen spelen.

2°. de Arminiaansche gevoelens te zijn toegedaan en de Dordrechtsche Canones ter zijde gesteld te willen zien.

3°. de landarmée niet op een' achtbaren voet te willen houden.

Wat was er dan thans, nu de Prins gestorven was en Hollands tegenpartij haar hoofd verloren had, noodig om het vertrouwen te herstellen? Wat anders dan dat de Heeren van Holland de verzekering gaven: niets van hetgeen waarvan gij ons het snoode plan toegeschreven hebt, is waar: wij willen de Unie onverbrekelijk behouden; wij willen den Godsdienst naar de Dortsche Canones handhaven; wij willen aan de armée eene behoorlijke sterkte laten, en in allen gevalle in geen van die punten, *Unie*, *Religie*, *Militie*, die het onderwerp der beraadslagingen moeten uitmaken, iets veranderen dan met gemeen overleg.

Hoe nu kan men eene Vergadering wraken, dat zij in de Constitutie niets gewijzigd heeft, wier stilzwijgende, maar niettemin door den aard der omstandigheden opgelegde taak geweest is, waar te maken, wat was betuigd, namelijk, dat men geene verandering bedoeld had?

VOORLEZINGEN

OVER DE

GESCHIEDENIS DER NEDERLANDEN,

DOOR

DR. W. G. BRILL,
Hoogleeraar te Utrecht.

Derde Deel, Derde Stuk.

LEIDEN, E. J. BRILL.
1886.

INHOUD.

DE BEWEEGREDENEN TOT DE DAAD VAN DEN BARTHOLOMAEUSNACHT [1]).

Hermann Baumgarten, Vor der Bartholomäusnacht, Strassburg, 1882.
Combes, l'Entrevue de Bayonne de 1565, et la question de la Saint-Barthélemy, Paris, 1882.

De Parijssche bloedbruiloft levert een gewichtig vraagstuk op voor een ieder, die niet gedachteloos kennis neemt van het feit, maar zich ook de mogelijkheid der gebeurtenis duidelijk voorstellen wil.

Menig bloedblad is er in de geschiedenis aangericht, maar de moorden van den Bartholomaeusnacht hebben een eigenaardig karakter. Hier gold het niet de uitvoering van het bevel eens tirans, als Mithridates, die, omdat hij meent dat het gezag hem toekomt, al de duizenden Romeinen in Klein-Azië, die hij verderfaanbrengende in-

---

1) Op denzelfden grond, als ik in het IIe Deel, IIIe St. van deze *Voorlezingen* de verhandeling *over de Parijssche bloedbruiloft en hare gevolgen*, en in Dl. II St. V die over *de laatste Levensdagen van Hendr. IV* heb geplaatst, heb ik ook de hier gestelde verhandeling opgenomen. Het een en het ander onderwerp toch staat in het naauwste verband met de geschiedenis der Nederlanden.

dringers acht, op éénen dag laat ombrengen. Evenmin hebben wij te doen met besluiten, als die van eenen Sulla of Marius en van het tweede Driemanschap, waarbij op hoog gezag honderden aan de wreedheid van den eersten den besten werden overgeleverd, omdat de overwinnende staatspartij zich en den Staat zonder hunne verdelging niet meende te kunnen handhaven. — En denken wij aan de Siciliaansche Vesper, zoo erkennen wij in die slachting de uitbarsting van den wrok eener natie tegen vreemdelingen, wier gedrag en zeden haar onlijdelijk voorkwamen. — Hier, daarentegen, zien wij een bloedbad, waarvan geen erkend gezag de verantwoording op zich nam, gepleegd tegen personen, wel van eene bepaalde richting, maar met wie de aanleggers in het vertrouwelijkst verkeer stonden, daar het nog altijd onzeker scheen, welke richting in den Staat de overhand zou moeten behouden. — Hoe is zoo iets mogelijk geweest?

I.

Vrij algemeen is het gevoelen, dat de moord van den Bartholomaeusnacht het gevolg is geweest van een lang te voren door de Koningin-moeder, Catharina de Medicis, beraamd plan. Zij zou de hoofden der Hugenoten onder den schijn van vriendschap en aansluiting aan hunne bedoelingen naar Parijs gelokt hebben om hen, tot het laatste

toe misleid, in den doodelijken strik te doen vallen. Daarbij denkt men zich die Vorstin in verstandhouding met Philips van Spanje; zelfs wijzen sommigen bepaalde afspraken aan als waarschijnlijkerwijze tusschen haar en dien Koning gemaakt.

Dit gevoelen nu is onlangs door den eersten der beide auteurs, van wier werken ik de titels aan het hoofd van dit opstel afgeschreven heb, als volstrekt onjuist veroordeeld, en het is naar aanleiding van zijn voortreffelijk werk en op zijn voetspoor, dat ik het vraagstuk, hetwelk de Parijssche bloedbruiloft ons stelt, behandelen wil.

Baumgarten's grondstelling, niet op onderstelling of slechts waarschijnlijke meening, maar op stellige uitspraken van de optredende personen en op ontwijfelbare feiten gevestigd, is, dat de moord althans niet in overleg met Spanje is beraamd. Inderdaad, slechts wanneer men gedachteloos te werk ging of geene genoegzame kennis van zaken bezat, kon men vermoeden, dat er gedurende al de jaren, die hier in aanmerking komen, eene innige verbintenis tusschen Frankrijk en Spanje mogelijk zou geweest zijn. De Regeeringen toch dezer beide landen sloegen elkander met den grootsten naijver gade, en trachtten elkaar afbreuk te doen. Zelfs schroomde Koning Philips niet zich met de Protestantsche Koningin van Engeland te verbinden en Maria Stuart, tot ergernis van de Guises, min of meer te verzaken, alleen omdat, zoo

de gevangene Vorstin in vrijheid en op den troon van Engeland kwam, er, in plaats van naijver, een innig bondgenootschap tusschen Engeland en Frankrijk, Mogendheden, die in 't belang van Spanje verdeeld moesten blijven, ontstaan zou. — Zoo stelde Spanje alles in het werk wat strekken kon om Frankrijk te verzwakken en het te beletten zich opnieuw krachtig te toonen. Niets nu strekte zoozeer om Frankrijk machteloos te maken en Frankrijks Regeering in de noodzakelijkheid te brengen buitenlandsche tusschenkomst te behoeven, als de burgeroorlogen, door het streven der Hugenoten veroorzaakt. Kon Frankrijk zich eenmaal het Nessuskleed van het lichaam schudden door de partij der Hugenoten te onderdrukken, wier bestaan zijne binnenlandsche rust gedurig in de waagschaal stelde en het Bewind tot den speelbal der partijen maakte, zoo stond het krachtig tegenover Spanje en de geheele wereld. — Aldus niet zonder grond redeneerend, zou men tot het besluit komen, dat eene slachting als die der Hugenoten, zonder bijkomende omstandigheid, aan Koning Philips alles behalve gewenscht moest wezen, omdat zij de oorzaak van Frankrijks zwakheid scheen op te heffen. Onbewimpelder kon dit denkbeeld niet uitgedrukt worden dan door Don Diëgo de Çuñiga, Alava's opvolger in het gezantschap te Parijs, die, toen nog slechts het schot op Coligny gevallen was, aan zijnen Koning het volgende schrijft: „ik geloof, dat

het ons belang is, dat de schurk blijve leven: want dan zal hij, daar hij gezien heeft wat de Koning tegen hem in het schild voert, zijn drijven tegen Uwe Majesteit staken en zijne vijandelijkheden tegen zijnen Koning richten; daarentegen, zoo hij sterft, vermag de Koning van Frankrijk al wat hij wil." -- Zeer verstoord waren dan ook de Spanjaarden geweest over den vrede, in 1570 te St. Germain door den Koning met de Hugenoten gesloten. Werden de voorwaarden van dien vrede slecht nagekomen, zoo juichten de Spaanschgezinden, daar zoodoende de Hugenoten de wapenen weder zouden opvatten. — Wel kon de Koning van Spanje den ondergang der ketterij niet anders dan wenschelijk achten; maar de vernietiging der ketterij in de Christenheid moest zijn privilegie blijven en hem en zijn geslacht het middel verstrekken om de algemeene monarchie in het Huis van Oostenrijk te vestigen, het Pausdom van hem afhankelijk en alle Mogendheden tot zijne vasallen te maken. Dit kon Frankrijk, hetwelk het eerste koninkrijk der Christenheid roemde te wezen, minder dan eenige andere Mogendheid dulden. Den rang, dien het in Europa bekleedde, wilde, mocht noch kon het opgeven, en kon men dien niet handhaven door trouw aan de Katholieke Kerk, dan rees menigmaal de gedachte of men Frankrijks macht soms beter verzekeren kon door de partij der Hervorming te kiezen. Zóó ver nu is het niet gekomen, en

dat om goede reden: het schandaal in de Christenheid zou te groot geweest zijn, en de tegen de Hugenoten aangekante partij was te sterk. Dus scheen Spanje steeds te eeniger tijd als de redder van Frankrijk en als de hersteller der orde te moeten optreden. Gevaarlijker, voor Frankrijks onafhankelijkheid dreigender macht was er derhalve niet dan Spanje, en zoo de Koningin-moeder en de Koning de handhaving van Frankrijks rang als de voorwaarde hunner eer en waardigheid aanmerken moesten en inderdaad aanmerkten, konden zij Spanje's vrienden niet zijn, noch dit Rijk in hun vertrouwen opnemen. Onze schrijver deelt ons uitspraken van de Koningin-moeder en van den Koning in overvloed mede ten bewijze van hun wantrouwen tegenover Spanje, en van hunne overtuiging dat zij in deze Mogendheid Frankrijks voornaamsten vijand te duchten hadden.

Duidelijk bleek uit de verklaringen van Koning Karel IX, een paar jaar vóór den Bartholomaeusnacht, hoe hij inzag, dat de Koning van Spanje Frankrijks ongeluk bedoelde. En wat betuigde de Koningin-moeder in Juli 1571 tot Petrucci, den gezant van Florence, met wien, als het haar verwante Hof vertegenwoordigend, zij gemeenlijk bijzonder vertrouwelijk sprak? Toen zeide zij tot hem zonder omwegen, dat het den Katholieken Koning smartte, als Frankrijks bestuurders er in slagen mochten ten hunnent werkelijk rust te stichten. Ja! zij

ging zoo ver van tot Philip's vermetelen Ambassadeur Alava te klagen (en dit deed zij in Juli 1570), dat Chantonay, die vroeger Spaansch gezant in Frankrijk geweest was, haar naar het leven stond. Zulk eene klacht, zij moge grond hebben, al of niet, slaakt geen vorst of vorstin, die met de verdacht verklaarde Mogendheid op een dragelijken voet verkeert. Bovendien dezelfde klacht sprak Catharina uit tegenover den Nuntius des Pausen: dezen wijst zij rechtstreeks koning Philips aan, als dengeen die haar wilde laten ombrengen. — Hoe zij van dezen Koning het zwartste stuk kon vermoeden, bewijst hare meening dat hij hare dochter Elisabeth, zijn derde gemalin, door vergif uit den weg had geruimd. Die vermoedelijke moordenaar nu van haar kind (en dat zij haar kroost niet liefhad, zal niemand van haar beweren), die vermoedelijke moordenaar van haar kind zou jaren lang haar vertrouwde geweest zijn bij den gemeenschappelijken toeleg om tallooze moorden te plegen! Wie kan zoo iets gelooven?

Opmerkelijk is wat wij vernemen van de onderhandelingen tusschen Frankrijk en Engeland, toen (en dat een paar maanden slechts vóór den Bartholomaeusnacht) er verwachting was, dat een huwelijk, thans tusschen den achttienjarigen hertog van Alençon en de twintig jaren oudere Koningin Elisabeth, het verbond zou bezegelen. Frankrijk verlangde in het verdrag opgenomen te zien,

dat aan Maria Stuart de vrijheid werd hergeven. Elisabeth antwoordde op dezen eisch, dat dan in het verdrag ook een artikel ten gunste van Spanje moest worden opgenomen. Uit dezen tegen Frankrijks verlangen gestelden eisch blijkt niet alleen, dat Elisabeth meende met Spanje op een goeden voet te kunnen blijven, maar ook (en hierop komt het ons aan) blijkt er uit, hoe zij Spanje beschouwde als voor Frankrijk dat te wezen, wat Maria Stuart was voor haar en voor de rust van haar Rijk, te weten, een kanker, die aan 's lands gezondheid knaagde. Eene andere vraag, bij dezelfde onderhandelingen geopperd, getuigt evenzeer van de vijandigheid, die er tusschen Frankrijk en Spanje broedde. Calais wilde Catharina niet als bruidschat aan haren zoon medegeven, maar zij vraagde of Elisabeth niet liever Vlissingen en des noods gansch Zeeland wilde nemen. — Zoo dacht de Fransche Koningin-moeder Spanje het gelag te laten betalen, en terwijl Zeeland toch Spanje toekwam en door Philips te herwinnen was, stelde zij reeds vast, dat Nederland voor Spanje verloren moest gaan. — Een paar dagen slechts vóór den 24sten Augustus 1572 verklaarde Catharina aan den Venetiaanschen gezant, dat het voor Venetië het geschikte tijdstip was, om met den Turk vrede te sluiten en Spanje in den steek te laten. Trouwens, nog kort na dien wreeden nacht verlangde koning Karel geld van de Porte, om Spanje moeielijkheden te berokkenen. Dat de

Katholieke Mogendheden, Venetië en de Paus, den oorlog tusschen Frankrijk en Spanje, die alzoo de strekking had om de Porte tegen de Christenheid op te zetten, ongaarne zagen, spreekt vanzelf; doch toen de gezanten dier beide machten Catharina in dien zin onderhielden, antwoordde zij, dat zij zich met hunne vermaning tot den gezant van Spanje moesten wenden: Spanje wilde zij zeggen, was haar vijandig en dwong haar tot het zoeken van hulp tot bij den aartsvijand der Christenheid toe.

II.

Zoo staat het dan volkomen vast, dat de Hugenotenmoord van den 24sten Augustus 1572 niet na afspraak met den Koning van Spanje heeft plaats gehad of heeft kunnen hebben. Doch wat dan te denken van de bewijzen, voor dat dus gelogenstrafte gevoelen aangevoerd? Nog onlangs heeft de Bordeauxsche hoogleeraar Combes in de papieren van Simancas het voldingend bewijs meenen te vinden, dat bij de ontmoeting van Bayonne in 1565 tusschen Catharina en hare dochter, de Koningin van Spanje, het verraad is afgesproken. Waar is het, dat Alava in zijn verslag van het daar verhandelde de uitdrukking gebruikt, dat de geheele zaak, te weten de pest der ketterij, met het „martillar", dat is: het op

den kop slaan van enkele heresiarchen en van eenigen, die het niet heetten te zijn, maar het toch waren, gedaan zou wezen. Doch dit meldt hij in geenen deele als den uitslag van hetgeen er tusschen de moeder en de dochter en de elk van haar vergezellende edellieden en staatsdienaren verhandeld was; die uitdrukking komt dan ook niet voor in het bericht, door Koning Philips aan kardinaal Pacheco te Rome gegeven. Integendeel, die maatregel als tegen de ketters te nemen, wordt door Alava geopperd juist in onderscheiding van het resultaat der samenkomst te Bayonne. — Wat dan was het doel dier samenkomst en tot welke uitkomst heeft zij geleid? — Onder het voorgeven, dat de Koningin van Spanje hare moeder, die zij sedert haar huwelijk niet gezien had, eens wenschte terug te zien, zou er een belangrijk punt behandeld worden. Voorzeker is Koningin Elizabeth van Spanje en zijn de heeren, die haar vergezelden, behoorlijk onderricht geworden door den Koning, die, zou de schijn van een toegenegenheidsbezoek tusschen moeder en dochter bewaard blijven, niet in persoon tegenwoordig kon zijn. De zaak was deze. In Catharina was, na de uitbarsting van den godsdienstoorlog in haar land, de vraag gerezen, welk redmiddel aan te wenden, en het denkbeeld was in haar opgekomen om een nationaal Concilie bijeen te roepen en daar de zaak uit te laten maken. Dit nu

was in de oogen van Koning Philips en van de gansche echt Katholieke wereld een gansch verwerpelijk voornemen. Zoo zou de triomf van het Katholiek geloof onzeker en van de uitspraak eener Vergadering, waar de ketters mogelijk de meerderheid in getal en bekwaamheid hebben zouden, afhankelijk zijn. Had dan het hoogste kerkelijke gezag niet reeds uitspraak gedaan bij het Concilie van Trente? Dus moest Catharina van die heillooze gedachte afgebracht en bewogen worden om vóór en in plaats van alle andere maatregelen de statuten van het Concilie van Trente in Frankrijk uit te vaardigen. Dit resultaat werd bereikt, hoezeer Catharina hare wantrouwende houding tegenover de Spanjaarden niet liet varen. — Ziedaar, wat Alava de gedachte ingaf: waartoe dat lange beraadslagen, hoe aan de pest der ketterij een einde te maken: met het vellen van enkele hoofden ware de zaak voorgoed gevonden. — Zoo schreef Alava met dat woord hetzelfde, wat hij eenige jaren later uitsprak, en wel in Februari 1570, toen hij tot Catharina de vraag richtte, of zij dan den Admiraal en Montgoméry niet uit den weg kon ruimen: daarmede zou alles uit zijn. — Doch wat antwoordde Catharina op dat zeggen? „Ik bid u, die taal nimmermeer op de lippen te nemen!" Dit woord bewijst, dat er vroeger geen moordplan beraamd was; maar het gaf veel te denken. Het verried, dat zulk eene gedachte, als Alava uitgesproken had, bij de Koningin-

moeder post kon vatten: anders had zij ze niet met zooveel ernst behoeven af te wijzen. En inderdaad, het kon in haar brein opkomen: met een enkelen slag, aan de hoofden toegebracht, de ketterij te fnuiken; het Fransche koningschap van de blaam der dulding der ketterij, ja der samenspanning met de ketters te zuiveren, en alzoo door voorbeeldeloos stout tegen hen op te treden, Frankrijk sterk te maken en Spanje den loef af te steken. Maar dat zoo iets in haar omging, moest voor Spanje verborgen blijven: vandaar haar antwoord, aan Alava gegeven [1]).

III.

Inderdaad, de binnenlandsche vrede van St. Germain was een stap, in geenen deele bevredigend en voor de Katholieken binnen- en buitenslands onmogelijk goed te maken. Naarmate Catharina en haar zoon minder heil in den daarmede getroffen, toch zoo onvermijdelijken maat-

1) In zijn schrijven aan kardinaal Pacheco over de bijeenkomst te Bayonne spreekt koning Philips van een voornemen, dat tot de uitroeling der ketters zou leiden. Dus schijnt Catharina aldaar wel de fnuiking der ketterij als door haar beraamd voorgesteld te hebben. Hoe kon het ook anders? Zij kon toch niet schijnen den Hugenoten ten eeuwigen dage in Frankrijk de vrijheid te gunnen. Doch zoo zij eenig plan tegen hen zou uitvoeren, verlangde zij den schijn te mijden, dat dit plan haar door Spanje was ingegeven. Vandaar, schijnt het, dat naar hetgeen de Koning schrijft, de Paus zelf voor Catharina en haren zoon niet mocht doen blijken, dat hij ergens van wist.

regel zagen, moesten zij te meer op eene uitkomst hopen, die alle zwarigheden opheffen zou. Was niet, zoo gevoelden zij, de Katholieke godsdienst en niet minder het Fransche koningschap de zaak Gods? Zoo kon in de schatting van het Fransche hofgezin, elke uitkomst uit zulke benauwende omstandigheden niet anders dan van den Hemel zijn.....

Niet aan Catharina en hare zonen was het gegeven, de stem van den Verzoeker te herkennen, waar hij de gedachte ingaf, om, steunend op vermeend goddelijk recht, geweld te gebruiken. Is zulk een vermeten in een partijhoofd volstrekt onverschoonlijk, omdat het den zoodanige te doen is om den staat, dien hij zichzelven aangematigd heeft, te handhaven, — het is in koningen eenigermate verschoonbaar, omdat Vorsten ten duurste verplicht zijn den hun toevertrouwden staat te behouden. Koningen, waar zich zulk een denkbeeld aan hen opdringt en zij tot de uitvoering besluiten, zijn voorzeker streng te veroordeelen, maar meer nog te beklagen.

Geen wonder derhalve, dat Catharina kort vóór het sluiten van den vrede van St.-Germain tot den Florentijnschen gezant verklaarde, hoe de geldnood, die het Hof buiten staat stelde krachtig tegen de Hugenoten te handelen, tot vrede drong, maar dat zij hoopte, dat God, die den wanhopigen staat van zaken kende, de eene of andere uitkomst zou geven en den Koning verleenen door

goede maatregelen zijne onderdanen tot het Katholieke geloof terug te brengen. — Kon dit door zachte middelen geschieden, — des te beter! Dan kon men de bloem van den adel voor Frankrijk, en Frankrijks Vorsten voor den rangstrijd met Spanje en met de geheele wereld behouden. Wie zou zulk eene macht en kracht gaarne missen? — Vooral Koning Karel schijnt aan de mogelijkheid gedacht te hebben om door bijzondere verbintenissen van vriendschap en liefde, door onderling vertrouwelijk verkeer en vermaagschapping van de hoofden der partijen, de Hugenoten te winnen. Door zulke gedachten is voorzeker het denkbeeld van het huwelijk tusschen 's Konings zuster, Margaretha, met den zoon van de streng Protestantsche Koningin van Navarre ingegeven. — In denzelfden tijd, kort vóór den vrede van St.-Germain, hooren wij den Koning tot den Nuntius zeggen, dat hij door den vrede het Katholiek geloof meer, en wel in korten tijd, zou bevorderen dan door de wapenen. En in den zomer van 1571, toen Lodewijk van Nassau zijn' wegsleependen invloed aan het Fransche Hof deed gelden, en van Coligny de uitvoering der beraamde plannen voornamelijk scheen af te hangen, liet Catharina aan den Paus zeggen, dat zij, door den Admiraal tot zich te trekken, de Hugenoten langzamerhand zou bekeeren. En, waarlijk, de hoop dat men de Hoofden der Hugenoten zou kunnen winnen, was niet gansch ongegrond. De hooge Heeren,

welke de Gereformeerden aanvoerden, waren ruim zoo zeer door een staatkundig als door een godsdienstig denkbeeld bezield. Een nieuw Frankrijk, dat is een aardsche Staat, waar den Grooten een landsheerlijk gezag verzekerd zou zijn, was hun doel. Welnu, hadden zij een wereldsch oogmerk, zoo waren zij allicht over te halen, zoodra hun de bevrediging van hun staatkundig streven, of iets dat daartegen opwoog, werd voorgespiegeld: de godsdienstige overtuiging, bij weinigen op onwrikbaar geloof gegrond, was dan spoedig gepaaid. Heeft de uitkomst niet bewezen, hoe de vertegenwoordigers der hooge geslachten achtereenvolgens in den schoot der Kerk zijn teruggekeerd? Waren dan de hoofden gewonnen, zoo zou het oprecht Gereformeerde volk geen werktuig tot bemoeielijking der Regeering, geene oorzaak van Frankrijks zwakheid zijn geweest. In 1570 schrijft de Engelsche gezant Norris, dat in de geringe standen Katholieken en Hugenoten zich samen wel zouden verdragen: de eerzuchtige Adel hield den binnenlandschen krijg gaande. — Was dus deze tot den aangeduiden prijs te winnen, zoo was de strijd werkelijk op vredelievende wijze bijgelegd.... Alleen daar, waar bij iemand een geloof bestond, dat, op de aanschouwing der onwrikbare eeuwige dingen gegrond, zelf onwrikbaar was, slechts daar kon men ten slotte op geen ommekeer hopen. Dit nu was bij Coligny het geval. Zoo moest hij dan ook uit den weg

worden geruimd. Coligny moest sterven, niet alleen opdat de gewapende tusschenkomst in de Nederlanden met zijn dood zou verijdeld worden, maar ook omdat hij voor geen wereldsch goed te winnen zou zijn, en het voorbeeld zijner onomkoopbaarheid menig ander hoofd der Hugenoten, al ware het slechts dat men zich voor hem schamen zou, voor wankelen behoed zou hebben.

IV.

Doch nog andere gronden kunnen aangevoerd worden door hen, die een te voren en dan voorzeker met Spanje beraamd plan aannemen.

Toen het bericht van den Bartholomaeusmoord te Rome werd aangebracht, riep de Kardinaal Alessandrino uit: „God dank! de Koning heeft woord gehouden". Dit zegt de kardinaal d'Ossat van Paus Clemens VIII vernomen te hebben. Deze, Hippolytus Aldobrandini, toenmaals nog slechts pauselijk beambte, had den Kardinaal vergezeld, toen hij in Februari 1572 naar Frankrijk gezonden was om het huwelijk tusschen Hendrik van Navarre en Margaretha van Valois te keer te gaan. In plaats van het er voor te houden, dat de Paus, toen hij dit, 27 jaren later, aan d'Ossat verhaalde, zich de zaken minder juist zou herinnerd hebben, mag men aannemen, dat Koning Karel werkelijk een woord genit heeft, het-

welk Alessandrino eenig recht had gehad als de aankondiging van het doodvonnis der ketters uit te leggen. Wij zagen immers, welke gedachten op dat tijdstip den geest des Konings en zijner moeder doorkruisten. Doch dat Karel den Kardinaal toen een bepaald onherroepelijk voornemen of plan zou hebben medegedeeld, is volgens Baumgarten mede daarom onaannemelijk, omdat de Paus alsnog tegen het huwelijk van Hendrik met Margaretha gekant bleef, terwijl, zoo de Koning hem had medegedeeld, dat juist dit huwelijk het middel zou zijn om de ketters in den strik te lokken, de Paus geene zwarigheid meer tegen hetzelve zou hebben behoeven te maken. Tegen dezen bewijsgrond zou men echter kunnen aanvoeren, dat de voortdurende tegenstand van den Paus tegen het huwelijk niet gemeend was, en slechts dienen moest om geenen grond tot achterdocht te geven. Hoe dit zij, Catharina schijnt in het voorjaar van 1572 begonnen te zijn in een moorddadig besluit tegen de Hugenoten de door God gewilde uitkomst te erkennen. Althans aan Aguilon, die de taak van het Spaansch Gezantschap na het vertrek van Alava en vóór de komst van Çuñiga waarnam, en kort te voren aan den Heer van Willerval, door den Hertog van Alva tot het vragen van opheldering betreffende de bewegingen van Fransche troepen op de Belgische grenzen gezonden, betuigde zij geen oorlog tegen Spanje te

willen. Dit gaf te kennen, dat men Strozzi aan het hoofd zijner armade, en den Hugenoten met Lodewijk van Nassau in het Noorden geen vrij spel zou laten. Maar bovendien bleek uit haar gesprek met Aguilon, in de maand April, genoegzaam, dat zij iets op het oog had, hetwelk Koning Philips alle achterdocht moest benemen [1]). Hoe toch kon zij tot Willerval zeggen, dat wat Lodewijk van Nassau uitrichtte, nuttig voor Spanje zijn zou, bijaldien zij daarbij de gedachte niet had, dat er een slag zou geslagen worden, die al wat men den Hugenoten nu toeliet, verlammen en dus aan Alva's wapenen de overhand verzekeren zou?

Wil men alle vooraf beraamd voornemen tot den moord ontkennen, zoo zou men kunnen zeggen: al die woorden van Catharina waren louter bedrog. Doch vóórdat men zoo oordeelt, moet men bedenken, dat ook de leugen zekere grenzen in acht heeft te nemen, zoo zij niet, als volslagen onverstand aangemerkt, alle uitwerking zal missen.

Maar al moet men een vooraf bestaand voornemen toegeven, toch behoort men Catharina's bedrijf te midden van zoo veel verbijsterende moeielijkheden, onoplosbare verwikkelingen en overstelpende bezwaren, menschkundig pogen te verklaren. Doet men dit, dan beschouwt

---

1) Baumgarten, pag. 157.

men haar niet als een volstrekt boosaardig karakter. En wat haren zoon, Koning Karel, aangaat, al wat in den loop van Baumgartens werk ons van hem ter oore komt, maakt waarlijk geen' ongunstigen indruk, en wij kunnen begrijpen, dat Walsingham en andere Engelsche gezanten van hem een hoogst eervol getuigenis geven [1]).

V.

Doch zoo dan de Koningin-moeder en hare zonen door verschillende gedachten geslingerd werden, en steeds op eene uitkomst meenden te mogen hopen, die hun de noodzakelijkheid om zelven hunne handelingen te bepalen en de verantwoordelijkheid op zich te nemen, zou besparen, — wat was het, dat eindelijk Koningin Catharina deed besluiten op Coligny een schot, bestemd om hem te dooden, te laten lossen, en straks, in gemeenschap met den Koning, de Hugenoten aan de moordzucht van het fanatieke volk prijs te geven?

De slag van Lepanto, in het najaar van 1571, heeft in de Christenheid dier dagen een' ontzaggelijken indruk gemaakt. Door deze zegepraal was de Turk voor het eerst in het hart, dacht men, getroffen. Spanje was het

1) Baumgarten, bl. 151.

geweest, hetwelk voor het Kruis deze overwinning over de Halve Maan had bevochten. Was het nu nog altijd de uitbreiding van het Heilige Rijk, die tot de hegemonie over de christenvolken recht gaf, zoo was het Spanje, waaraan thans, onwedersprekelijker dan ooit, de eerste rang toekwam. Hoe armzalig deed zich Frankrijk voor tegenover Spanje, door den glans van de zege van Lepanto beschenen, Frankrijk, door burgertwisten verscheurd, hinkend op twee gedachten, heulend met de vijanden van de Kerk, den Hugenoot en den Turk beiden. Neen! voorwaar, zou Frankrijks koningschap zich niet voor goed wegcijferen en in eigen schande te gronde gaan, zoo diende het, wat het kosten mocht, zich uit dien val op te heffen.

Steeds had Catharina, evenals vroegere koningen van Frankrijk, gemeend door de huwelijken der prinsen en prinsessen van het gezin groote bedoelingen, ja de uitbreiding van het koninklijke geslacht over de gansche Christenheid te bereiken. Gelukkig is zij in de uitvoering van haar huwelijksplannen niet geweest. Nu zou haar geliefdste zoon, de Hertog van Anjou, Koning van Polen zijn. Maar daartoe moest hij bovenal zich goed Katholiek betoonen en met eene Katholieke vorstin in het huwelijk treden. Als prins van een der Kerk kwalijk bevriend te achten Hof kon hij niet verwachten te slagen. Reden te meer om de partij der Hugenoten te

verzaken. Of zou de Koningin-moeder de rechtmatige aanspraken van het Fransche Koninklijke Huis op de heerschappij in de Christenheid, de traditiën der vorsten reeds van den oudsten tak des koninklijken Stams, aan haar thans toevertrouwd, veronachtzamen, en het verwijt verdienen, dat zij, de uit den Florentijnschen burgerkring voortgekomene, op dien troon misplaatst was?

Het huwelijk van Anjou met Elisabeth van Engeland was afgesprongen, en het plan van eene verbintenis tusschen haar en den hertog van Alençon gaf geen uitzicht op slagen. Ja wat meer is, Elisabeth, die mede vooral getrouw moest blijven aan de traditiën van den troon, dien zij met min of meer bedenkelijk recht bekleedde, kon niet toelaten, dat Frankrijk, van den opstand gebruik makend, zijn gebied over de Nederlanden uitbreidde, gelijk het scheen te willen doen, zoo het de gewapende tusschenkomst der Hugenoten in verband met Willem van Oranje en Lodewijk van Nassau toeliet. Dus ging de alliantie tusschen Frankrijk en de Koningin van Engeland te niet. Elisabeth, als ten voorbeeld voor de Stuarts na haar, was bereid, ten einde Frankrijk niet te sterk te maken, behoudens een aandeel, door haar aan den buit te bekomen, de Nederlanden aan Spanje of Spanje's landvoogden te verraden.

Zoo zou dan Frankrijk, bleef het de zaak der opstandelingen in de Nederlanden en de tusschenkomst der

Hugenoten steunen, deze taak zonder Engelands medewerking, ja met Engeland tegen zich aanvaarden! Wie kon zulks aanraden of maar mogelijk achten? Reeds had Genlis in de ontmoeting zijner scharen met Alva's krijgsmacht de nederlaag geleden. Zou dan de koninklijke waardigheid zich verder blootstellen aan slagen, haar op den rug der Hugenoten door Spanje toegebracht, en dat wel terwijl al wat in Europa katholiek was, Venetië, Savoie, Florence, keizer Maximiliaan zelf, koning Karels eigen schoonvader, en de katholieke Duitsche vorsten: Trier, Keulen, Beieren, gezamenlijk Frankrijk drongen en smeekten toch niet voor de Hugenoten en den opstand in de Nederlanden partij te trekken. — Had in den Koning en zijne moeder het geloof van Willem van Oranje en zijnen broeder Lodewijk geleefd, zoo zou de in de wereld heerschende Kerk hun den blik op een eeuwig Godsrijk niet verduisterd hebben; alle mededoogen met den burger, in de vrijheid van zijn geweten gekrenkt, zou bij hen niet hebben ontbroken; zij zouden den strijd tegen Spanje en den van die wereldsche mogendheid al te zeer afhankelijken Paus, met Coligny aan de zijde van Willem van Oranje hebben aanvaard! Daar dat geloof hun ontbrak, moesten zij nu of nooit de al hunne eer en belang in de waagschaal stellende verstandhouding met Hugenoten en opstandelingen verbreken. Bovendien, evenmin als het doenlijk was de

Kerk te verzaken, kon het begeerlijk schijnen aanmatigenden Grooten, die onder den dekmantel der godsdienst naar heerschappij streefden, en even aanmatigenden burgers, die naar onlijdelijke vrijheden stonden, te wille te zijn.

En toen nu de Hugenoten duidelijk inzagen, dat de Koning niet met hen zou medegaan, was hunne verbittering zoo groot, dat zij de wapenen, feller dan ooit, tegen de Regeering schenen te zullen opvatten. Coligny verklaarde met een eigen leger nevens Oranje te willen gaan strijden, en der Koningin-moeder voerde hij te gemoet: „de Koning is ongeneigd den oorlog aan te vangen, — God geve, dat hij zich niet een' anderen oorlog op den hals hale, dien hij misschien niet zal kunnen ontwijken". Dit scheen eene bedreiging, die de Regeering, hoe dan ook, moest verijdelen.

En wie zouden de uitvoerders van het nu onvermijdelijk vonnis zijn? Immers het Parijssche volk, dat goed Katholiek was, evenzeer als het achtbare Collegie van het Parlement. In December 1571 schreef Petrucci, dat de Katholieken te Parijs wel eens een fraai bloedbad zouden kunnen aanrichten, daar zij ongetwijfeld de sterkste partij waren. Met soldaten moest toen moord en plundering belet worden. Dreigde te Parijs het volk met moord, ook te Orleans liepen in den zomer van 1571 geruchten, dat de Hugenoten allen in éénen nacht

vermoord zouden worden, dermate dat de Duitschers, die aldaar studeerden, zich bij smeekschrift tot den Koning wendden met het verzoek om aan de Overheid dier stad den plicht om hen te beschermen, voor te houden. Zoo zou dan de Koning, bijaldien hij den moordlust thans niet bot vierde, zelfs in Parijs, den geduchtsten tegenstand gevonden hebben, wanneer hij den Hugenoten vrij spel gelaten had. Ziedaar een' nieuwen grond om met geweld aan het stout bestaan der Hugenoten een einde te maken.

VI.

Boven zagen wij, dat Spanje in geenen deele de versterking van Frankrijks macht wenschte. Daar nu de Bartholomaeusmoord de oorzaak van Frankrijks zwakheid opgeheven scheen te hebben, en hiermede alle voorwendsel tot tusschenkomst van buiten was vervallen, zoo was die gebeurtenis voor de Spanjaarden geen grond om bovenmate voldaan te wezen. En toch werd zij van deze zijde met onvoorwaardelijke toejuiching begroet. De reden is duidelijk. Ware de Koning voortgegaan de Hugenoten in hunne onderneming tot ondersteuning van de Nederlandsche rebellen te laten begaan; ware Coligny in het leven gelaten en den Hugenoten niet, tijdelijk

ten minste, alle moed benomen, zoo zouden voor Spanje ongetwijfeld al de Nederlanden en daarmede zijn belangrijkste post in Europa verloren zijn gegaan. Deze onherstelbare ramp werd verhoed, en welke dan ook de gevolgen van den Bartholomaeusmoord tot Frankrijks versterking en zijne verheffing in de Katholieke wereld zijn mochten, deze uitkomst gaf oorzaak tot een gevoel van groote verlichting en van volkomen voldoening.

Inderdaad door dien geweldigen aanslag tegen de Hugenoten werd bij de Katholieke Franschen de ingenomenheid met het koningschap, evenzeer als bij den Paus en de geheele katholieke wereld Frankrijks aanzien aanmerkelijk verhoogd. Catharina, te voren gehaat, heette bij het Parijssche volk van nu aan redster van den christennaam, en met den titel, door het Romeinsche volk eenmaal aan Livia gegeven, Moeder des Vaderlands.

En hoe kon het anders, of het Pauselijk Hof moest zich over de bloedige daad verblijden? Een tegenwicht tegen de heerschappij van het Huis van Oostenrijk had de Paus, tot handhaving van zijn gezag over de Kerk zelve, volstrektelijk noodig. Was Frankrijks mogendheid tot de Protestantsche partij overgegaan, of ook, schoon Katholiek gebleven, metterdaad weggecijferd, zoo stond hij machteloos tegen twee vijanden, het Protestantisme en de oogenschijnlijk bevriende macht van Spanje. Thans

nam Frankrijk weder stand onder de zelfstandige machtige Katholieke Mogendheden. Hoe kon het Pausdom zulk een bate anders dan met ingenomenheid aanvaarden en als eene goddelijke tusschenkomst begroeten? En van de gezindheid der overige Katholieke Regeeringen moge het besluit van den Senaat van Venetië getuigen, die met 162 stemmen tegen twee verordende, dat de gebeurtenis van den Bartholomaeusnacht met eene processie zou gevierd worden.

Toch heeft niet de Bartholomaeusmoord aan Frankrijk het overwicht over Spanje en Oostenrijk verschaft. Integendeel, dat heeft de gezindheid en het stelsel gedaan van den man, naar wiens bruiloft de moord gemeenlijk genoemd wordt. Hendrik de Groote, die voor zijn Frankrijk van Katholiek en Hugenoot gelijke liefde vorderde en deze liefde voor beiden mogelijk achtte, heeft een nieuw sterk Frankrijk gemaakt. Na hem werd van lieverlede de verkregen overmacht een nieuwe verzoeking tot het streven naar de algemeene heerschappij, en daar Lodewijk XIV de uitroeiing der Hugenoten als eene der voorwaarden om die heerschappij te erlangen beschouwde en toepaste, heeft hij Frankrijks uitputting door hunne verdrijving voldongen, en door aanmoediging der vervolgingszucht aan zijne Katholieke onderdanen de hoogste voorwaarde van het ware geloof ontnomen, en alzoo het zijne toegebracht om Frankrijk in den maalstroom der revolutie te storten.

APOLOGIE VAN HOLLAND.

Het is inderdaad niet ten onpas, dat iemand zich late hooren om aan Nederlanders den roem hunner natie voor te houden. Langen tijd, bepaaldelijk omstreeks het midden der vorige eeuw, is die stof overvloedig in dicht en ondicht behandeld. In deze eeuw is dat roemen op de verdiensten van het voorgeslacht beginnen te mishagen, — en niet zonder grond. Slechts dan loopt de lof, aan de voorvaderen toegezwaaid, geen gevaar door den goeden smaak en het nuchter oordeel gewraakt te worden, wanneer de verkondiger van dien lof blijkt de geschiedenis der geprezen tijden meer dan oppervlakkig te kennen en in staat te zijn, zich een juist denkbeeld te vormen van de wezenlijke toedracht der zaken, den werkelijken toestand der handelende personen, hunne vaak radelooze stemming onder steeds dreigende gevaren en hunne bezorgdheden zelfs te midden van den triomf. Wie zoo de gebeurtenissen en hen, die er eene

rol bij speelden, beschouwt, slaat geenen toon aan, die door lafheid tegenzin wekt.

In onzen tijd is men, verre van te roemen op het voorgeslacht, tot het tegenovergestelde uiterste overgeslagen, en dat niet alleen uit afkeer van de ijdelheid, die teerde op vervlogen grootheid. Doch zonder al dadelijk te trachten den grond op te sporen van het verschijnsel, dat men tegenwoordig met hooghartige gemeenzaamheid over de grootste mannen, met scherpe veroordeeling over sommige roemruchtige bedrijven onzer voorvaderen, met minachting zelfs en wegwerping over personen en daden hoort vonnissen, wensch ik aan eene tegenovergestelde beschouwing het woord te geven.

I.

In hetgeen de berichten omtrent de Batavieren melden, vindt men al dadelijk een bewijs voor een niet zeer verheffend gevoelen, te weten, dat de natiën met een staat van wildheid aanvangen. De Batavieren worden immers geschilderd als herwaarts op vlotten afgezakt, in tenten huizend, in dierenhuiden gewikkeld, hunne kinderen als nauwelijks gekleed. Toch zou men zich zeer vergissen, zoo men, hierop afgaande, tot een staat van onbeschaafdheid dier eerste bewoners van een goed deel van ons land meende te moeten besluiten.

Zij hadden hun vaderland, het tegenwoordige Hessen, dat door staatspartijen verdeeld was, verlaten. Dit getuigt voorzeker bij die landverhuizers van levendig belang in zaken van staat gesteld, van eene krachtige overtuiging, waarvoor zij zelfs het verblijf op eigen bodem veil hadden, en van eenen moed, die hen onbekende oorden en eene ongewisse toekomst met vertrouwen te gemoet deed gaan. Dat zijn geene hoedanigheden, die ons juist aan gebrekkige beschaving doen denken. Integendeel houdt men het er voor — waartoe mij voorkomt grond te bestaan —, dat de vrijwillige ballingen buiten de grenzen van hun land, in onbewoonde streken, aan de kusten eener onherbergzame, maar den geest vrijheid inboezemende zee, het herstel der in hun land bedreigde of verloren oorspronkelijke eenvoudigheid van zeden gingen zoeken, dan verklaart zich ook de ruwheid hunner levenswijze als opzettelijk door hen aangenomen. Want twee gewichtige gronden verbieden volstrekt de Batavieren als barbaren te beschouwen.

Vooreerst hunné taal, in den grond dezelfde, die nog acht eeuwen later, en in dat tijdsverloop was zij zeker eer verachterd dan veredeld, door de Duitsche volken werd gesproken, eene taal met een rijkdom van geleerde vormen, waar onze hedendaagsche taal met hare afgesleten verbuigingen verre bij achterstaat. Het is niet denkbaar, dat zulk eene taal, die niet dan in den mond

van met de hoogste geestbeschaving begaafde menschen ontstaan kon, bij de schatten, die zij bezat, bewaard ware geworden, anders dan in eene maatschappij, waar een levendig verkeer tusschen denkende geesten gevonden werd, en een stand bestond, die zich de bewaring van leerstellingen en geslachtsoverleveringen, in letterkundigen vorm vervat, zag toevertrouwd. Zoo besluiten wij noodwendig tot het bestaan van eenen staat, dus geordend, dat de natie op de hoogte blijven kon, welke zij, blijkens hare taal, eenmaal bestegen had.

Als een tweede bewijs voor de verre boven de barbaarschheid verheven geestesgaven der Batavieren, kan de betrekking strekken, in welke zij al dadelijk tot de Romeinen kwamen. Zou men meenen, dat de Romeinsche prinsen en legerhoofden hun de hoedanigheid van vrienden en bondgenooten van het Romeinsche volk toegekend zouden hebben, wanneer zij in hunne hoofden geene denkbeelden en inzichten hadden erkend, die hen bevoegd konden doen achten om met Rome in gemeenschap en minzaam verkeer te treden? Zoo zij met een minder edel volk eene diergelijke betrekking hadden aangeknoopt, zouden zij hunnen grooten naam in de waagschaal hebben gesteld. Inderdaad, zoo zeer vermochten de Batavieren zich in Rome's geest te vinden, dat hunne cohorten in de laatste dagen van Keizer Nero, naar de bekentenis van den Romeinschen ge-

schiedschrijver Tacitus, het lot der wereld in hunne hand gehad hebben, en dat een Claudius Civilis de stoute gedachte voeden kon om, gebruik makend van de verdeeldheid, die te Rome heerschte, een Gallo-Belgisch Rijk te stichten, dat, zoo binnen Rome het bewind onzeker bleef, in zijnen persoon wellicht eenmaal aan Rome een' gebieder kon verschaffen.

Doch toegegeven, zal men tegen mij aanmerken, toegegeven, dat de Batavieren zulk een voortreffelijk volk waren, hun roem komt ons Nederlanders niet ten goede. Immers zijn zij van lieverlede door de volken, die hen op dezen bodem gevolgd zijn, verdrongen, en hunne jongelingschap, in de Romeinsche legers over de geheele wereld verspreid geraakt, door allerlei natiën verzwolgen, zoodat het slechts aan eenen waan der patriotten van het eind der vorige eeuw te wijten is geweest, dat zij hunnen staat met den titel Bataafsche Republiek begiftigd en zich waardige opvolgers geacht hebben van Claudius Civilis, dien zij met den belachelijken naam van Klaas Burgerhart bestempelden.

De meening, dat de Batavieren, zonder spoor na te laten, van den aardbodem zijn verdwenen, is vrij algemeen; maar in den laatsten tijd klinkt van eene zeer bevoegde zijde (ik heb een zeer kundig Duitsch geleerde op het oog) eene andere stem. Die geleerde verklaart dat gevoelen ongegrond. Hij erkent Batavieren

in de Saliërs, die gewis niet weggesmolten zijn. Maar al mocht zijne stelling niet voldoende gestaafd kunnen worden, de Batavieren, en wij Nederlanders voor het grootste deel, behooren tot dien stam, welke de kern der Franken heeft uitgemaakt, en Holland deelt door de rol, die zijne Graven tegenover de Friezen hebben volgehouden, in den roem, dien de Franken als stichters van eenen veelomvattenden Staat in de geschiedenis hebben ingeoogst. En is het Hollandsche bloed met dat der Friezen en der Saksen vermengd, voorwaar de vrijheidlievende Friezen en de degelijke Saksen zijn natiën van dien aard, dat wij aan de vermenging met haar veeleer veredeling te danken, dan verbastering te wijten hebben.

II.

De bevolking, uit Friezen, Franken en Saksen gemengd, waaronder het Christendom en het gezag der Frankische Koningen zich of niet of nauwelijks kon doen gelden, werd in de negende en de tiende eeuw door de Noormannen bestookt. Thans zou den ingezetenen de steun en hulp van een tot op de grenzen krachtig geregeld Rijk met eene voldoende krijgsmacht te stade zijn gekomen om de vreemde indringers te weren; maar tot een machtig bewind en genoegzame grensverdedi-

ging had het Frankenrijk het niet gebracht, en de eenige oplossing van de verwarring, het eenig herstel van de verwoesting door de strooptochten aangericht, scheen hierin gelegen, dat aan de aanvoerders der Noormannen vanwege den Frankenkoning, een titel werd verleend, die hen als leendragers des Rijks, in het gewest, door hen veroverd, kon doen beschouwen. Deze aanvoerders der Noormannen moeten wederom volstrekt niet als louter barbaren worden aangemerkt. Integendeel, zij brachten een schat van overgeleverde historische en dichterlijke legenden mede, en op hunne stoute zeetochten hadden zij de wereld leeren kennen en zich zelfs de artikelen van weelde van het Byzantijnsche Rijk weten aan te schaffen. Aan de Noormannen is onze beschaving in de middeleeuwen en later in weerwil van al de verwoestingen, door hen aangericht, ongeloofelijk veel verplicht: zij hebben aan verscheidene landen regeerende Huizen geleverd. *Ons land* hebben zij slechts middellijk tot een zegen verstrekt. Immers hebben zij hier niet, zooals in Normandië en Engeland, in Napels en Sicilië, in Litthauen en Rusland, dynastieën gesticht. Ware zulks het geval geweest, ons volk zou zijne taal en Germaansch karakter waarschijnlijk niet ongeschonden hebben behouden. De Provinciën Holland en Zeeland toch werden eerst tot Lotharingie en daarna [1]) tot

1) Sedert 912.

het gebied der Fransche Karolingers gerekend. Daar was de heerschende taal een van het Latijn afgeleid dialekt, en de Noormansche vorsten zouden voorzeker hier, even als in Normandië, die taal aangenomen en aan hun hof en in hunnen Staat hebben ingevoerd. Wat daarvan het gevolg zou geweest zijn, is licht te bevroeden.

III.

Doch dat de Noormannen hier geene dynastie hebben gegrond, is voorzeker voor een goed deel te danken aan eene beweging onder de bevolking, die zich zelve helpen en tegen de herhaalde strooptochten te weer stellen wilde. Maar zoo eene natie zich handhaven wil, geschiedt dit niet zonder aanvoerders, en dezulken hebben de ingezetenen, die later den naam Hollanders bekwamen, in een geslacht gevonden, dat, waarschijnlijk van Graven, door Karel den Groote onder de Friezen aangesteld, afkomstig, aanzienlijk landbezit had weten te bekomen en zich bij de kloosterheeren van Egmond verdienstelijk had gemaakt. Aan Karel den Eenvoudige, den nazaat van Karel den Groote in Frankrijk, droeg de vertegenwoordiger van dit geslacht zijn landen op en aldus bekwam hij den hoogsten rechtstitel tegenover ieder ander vorst, die aanspraak op gezag over die landen mocht maken, met name tegenover de Saksische Dynastie in

Duitschland en den Bisschop van Utrecht, van wien ook de Heeren van het klooster te Egmond, bij het gewone streven der Abten om zich als onmiddellijk onder den Paus staande te doen gelden, belang hadden zich vrij te maken. Als aanzienlijk en veelvermogend kenmerken zich de leden van dit geslacht al dadelijk. Zij waren markgraven van Vlaardingen en burggraven van Gent, en vermaagschapten zich met de Saksische en Oostersch-Romeinsche keizerlijke huizen.

Zoo meende Dirk III door een tol te Dordrecht te heffen, de onafhankelijkheid van zijn gebied te staven. Was dit een roofdaad, ten koste van den Bisschop van Utrecht gepleegd, en moeten wij alzoo den aanvang van Hollands zelfstandigheid in eene wederrechtelijke handeling stellen? Zoo men dus oordeelt, ziet men voorbij, dat de Graaf aan zijn en zijner voorzaten vorstelijk gedrag zijn gebied dank moet geweten hebben, en dat zijn voorzaat door den nog overgebleven vertegenwoordiger van het Karolingsche Huis in Frankrijk als graaf erkend was [1]. Zoo kon hij zijn recht gronden op het gezag der vorsten, tot wier aandeel in het Rijk zijn gebied oorspronkelijk behoorde, waartegen geene giften, door een Duitschen Koning aan de Kerk van Utrecht geschonken, gelden mochten. En waar stond geschre-

1) Blijkens de oorkonde, waarbij Koning Lotharius hem het foreest Wasda schonk. *Oorkondenb. uitgeg. door de K. Akad. v. Wetensch.* N°. 43.

ven, dat Holland ten eeuwigen dage een wingewest van een kerkelijken Staat, en Hollands rivieren, van welke de Hollandsche oeverbewoners bij de baten rijkelijk de lasten te verduren hadden, steeds den Bisschop van Utrecht cijnsbaar moesten blijven? Door dezen Bisschop ingeroepen, wraakte de Keizer Dirks daad, en zond den Hertog van Lotharingen, wiens landgebied sedert onder het Duitsche Rijk was gekomen, aan het hoofd eener executiearmee tegen den Graaf, en de Bisschoppen aan den Rijn, de Maas en de Moezel stonden hunnen Utrechtschen ambtgenoot bij. Doch als bij een Godsoordeel zegevierde de Graaf van Holland over al die belagers. De Keizer berustte in zijne zege en de zelfstandige Hollandsche Staat was, hoezeer weldra weder bestreden, voor de eeuwen bevestigd, dermate dat Melis Stoke oordeelen kon, dat Holland *in vreemde hand* zou gebracht zijn geworden, wanneer het onder rechtstreeksch bewind van den Keizer gekomen ware [1]).

Maar op welke wijze konden de Graven van Holland op den duur hun dus verworven gezag staven, terwijl machtige of minder machtige, maar door machtige Mogendheden gesteunde naburige vorsten in verslapping van hunnen ijver of in verzuim der hun naar de meening des tijds opgelegde verplichting een' grond hadden kunnen vinden om hen te ontzetten en hun gebied in

1) Melis Stoke, VII, 271.

te lijven? Immers door de ijverige vervulling van hunnen regentenplicht als leden van het Christenrijk. Die plicht, van welken zij zich dus te kwijten hadden, dat geene andere Vorsten zich vermeten konden, dien beter te vervullen, bestond in het uitbreiden van de staatkundige en maatschappelijke orde, welke in het Rijk was ingevoerd, over het daaraan nog niet onderworpen volk der Friezen. Vermits zij daarin nimmer ten volle geslaagd zijn, was hun pogen te meer onverpoosd. Steunende op de vrijheid der Friezen en hunne afkeerigheid van een heerenstand of leenadel tusschen den landsheer en het volk, hebben enkele leden van het Grafelijk Huis, een Floris de Zwarte en Willem I, de stoute poging gewaagd om eene Vorstenmacht onder diezelfde Friezen te vestigen. Hierbij hadden zij althans den Keizer niet tegen zich, zooals bleek uit de houding van Keizer Lotharius tegenover Floris den Zwarte. En geen wonder. De groote vazallen — en tot hen behoorde de Graaf van Holland — vormden met hunne eigene leenmannen een zelfstandigen Staat, waarbij voor Keizer en Rijk gezag noch voordeel overschoot. Liever derhalve moest den Keizer een landsheer zijn met rijksonmiddelbaren, zooals de Friezen zich achtten, tot onderdanen, die hun bescheiden aandeel in 's Rijks lasten zouden willen dragen. — Niettemin hebben onze Graven hunne staatkunde tegenover de Friezen tot op

Floris V toe volgehouden, en heeft zelfs Willem de eerste, met wegcijfering van den Graaf van Loon Graaf van Holland geworden, zich naar die staatkunde moeten voegen, ja zelfs de invoering van het leenstelsel in Zeeland laten geschieden.

IV.

Na het Hollandsche Huis bekwam Holland Graven uit het Huis van Henegouwen, met het Fransche Koninklijke Huis bevriend en weldra met het Engelsche Koninklijke geslacht en het Huis van Wittelsbach, dat aan Duitschland een Keizer schonk, vermaagschapt. Het laatstgenoemde Huis leverde ons Vorsten na die van Henegouwen. Doch liever dan de daden dier vorsten, al ware het ook slechts vluchtig, te beschouwen — niet aan vorsten dankt Holland zijnen roem —, willen wij de vraag beantwoorden: hoe is de overgang des bewinds uit het Huis van Holland in een nieuw grafelijk geslacht in het werk gegaan? Ging Holland zonder eigen wil in de hand van een nieuw vorstenhuis over, als een eigendom, waarover de meester als volstrekt machthebber vermag te beschikken? In geenen deele!

Ontzaggelijk groot was op de bevolking de indruk van den moord op graaf Floris gepleegd. De edelen hadden dit stuk bedreven, en hoe kon het volk hen nog met recht boven zich gesteld achten, nu men hen zich

zoo verraderlijk en onmenschelijk had zien gedragen? Vandaar dat de bevolking zich plotseling tot een hooger peil verheven gevoelde en zich gerechtigd achtte om de schuldige edellieden te vervolgen en hunne straf te eischen. Men zegge niet, dat het volk, zich aldus voor een' vorst beijverend, ten slotte de vorstenmacht, door geenen adel getemperd, stond te versterken. Immers in die tijden verzekerde de vorstenmacht de vrijheid der burgers en landlieden. Stonden dezen rechtstreeks onder den vorst, zoo waren zij als het ware rijksonmiddelbaar: de vorst toch was een vertegenwoordiger van het Rijksbewind in het land. Zoodra het leenstelsel, waarbij den Graaf in zijne baronnen eene schaar van vazallen tusschen zich en zijne burgers en boeren ter zijde stond, in beginsel overwonnen was, hield ook de strijd tusschen Hollands graven en de vrije West-friezen op; vandaar dat wij, vermits het Floris' streven was den Edelen hunne soevereine rechten te ontnemen, met de Hollanders, ook de Kennemers, de Waterlanders en de Westfriezen zien optrekken om den gevangen Graaf te redden en hen zich verontwaardigd zien betoonen over den tegen hem gepleegden moord.

Maar toch — het was voor het Hollandsche volk bestemd, door geen Vorst, noch door een vorstelijken minister nevens den Graaf vrijheid en zelfbestuur te bekomen. — Toen Floris' zoon uit Engeland herwaarts

geroepen was, had een ondernemend edelman, Wolfert van Borselen, den stouten toeleg om, met krenking der vermogendsten onder den reeds zoo zeer geknakten adel, en der machtigsten onder de stedelijke Overheden, den Graaf tot volstrekt gebieder te maken, maar eigenlijk, daar de Graaf alsnog een knaap was zonder eigen wil, zichzelven in 's Graven naam tot onbeperkt gezag te verheffen. Doch deze poging stuitte af op het verzet niet van eenige Edelen, maar van de burgerij der steden Dordrecht en Delft.

Toen de zwakke Graaf gestorven was, werd de verwant van het Hollandsche Huis uit Henegouwen herwaarts geroepen. Maar nogmaals, het was voor Holland bestemd, dat het blijkbaar niet aan een vorst zou toekomen, maar dat het aan zich zelf behoorde en zich vrij aan een vorst kon geven, die zijn gezag aan eene natie, welke zich voor hem beijverd had, te danken zou hebben. Immers toen de Vlaming Zeeland op Zierikzee, en Holland op Haarlem na, overstroomd en vermeesterd had, was het de Hollandsche natie, die, zich voor het eerst harer nationaliteit volkomen bewust, de Vlamingen verjagend, den Graaf uit zijnen bedreigden staat redde, en haar eigen land voor hem winnend, hem, zooals Melis Stoke te kennen geeft, den plicht eener blijvende erkentelijkheid jegens den landzaat oplegde.

Wanneer men inziet, dat Holland en Zeeland toen

tot zulk een graad van zelfbezit waren gekomen, zal men gereedelijk erkennen, dat deze gewesten zich almede niet willeloos aan het Huis van Beieren zullen hebben onderworpen. Holland was verdeeld in twee maatschappelijk-staatkundige partijen, en verre daarvandaan dat de Vorsten uit dat Huis hier met geweld orde op zaken vermochten te stellen, deed de verdeeldheid der natie zich in het vorstelijk gezin gelden en sloten zich de partijen met vrije willekeur aan de moeder of den zoon aan, al naar dat de een of de ander in hare bedoelingen wilde treden.

De groote binnenlandsche strijd baande het machtig Fransch koninklijk Bourgondische Huis den weg tot den grafelijken zetel van Holland en Zeeland, en nu bestond de kans dat de vorstenmacht zich eerst recht boven al de klassen der maatschappij verheven zou betoonen en alle provinciale en plaatselijke zelfstandige Besturen, die de weldadige macht van den Vorst slechts schenen te belemmeren, dienstbaar zou maken aan de grootheid, macht en kracht van den Staat in zijn geheel. Doch op nieuw zou het blijken, dat de Hollandsche natie niet een vorst, maar aan zich zelve zou behooren. De macht en het gezag der Habsburg-Bourgondische Vorsten zou door den opstand der Nederlanders gefnuikt worden. Zoo werd de volledige ontwikkeling der vorstenmacht en der centralisatie van al de Nederlanden verbroken. —

Er zijn er, die zulks bejammeren en den Nederlanderen van hunnen opstand tegen Philips een verwijt maken; ja! onder de vrijgevochten Noord-Nederlanders zelven in het begin der 17de eeuw zijn er geweest, die, door de moeilijkheden der regeering over een eigenwillig volk ontmoedigd, verklaarden: onder de Bourgondische Vorsten hadden wij het zoo kwaad niet. Maar had dan de natie geen genoegzamen grond om tegen tirannij op te staan? Bij de zege van de Spaansche Koningen, volstrekte vorsten en tegelijk beschermers der Kerk en handhavers harer leer, bleef geene vrijheid hoegenaamd, geene vrijheid des gewetens zelfs voor den onderdaan over. Er was geen verhaal, geene plaatse der toevlucht meer, geen beroep op hooger macht in hemel of op aarde voor den landzaat tegen den Vorst en zijne staatslieden. Dat de Hollanders zich zulk eene macht van de schouders hebben geschud en liever hebben willen vergaan dan zich zulk een juk te getroosten, strekt, dunkt ons, tot hunne eeuwige eer, en daarmede hebben zij zich verdienstelijk gemaakt jegens de geheele menschheid, daar zonder hun verzet het Huis van Oostenrijk in Spanje, met dat in Duitschland vereenigd, menschelijkerwijs gesproken, geslaagd zou zijn in de vestiging eener Algemeene Monarchie.

V.

Zoo, bij de onmogelijkheid om zulke uitkomsten te loochenen, de verkleiners van den roem der Nederlanders moeten toegeven, dat het den Hollanders in de middeleeuwen tot in de zestiende eeuw toe niet aan een staatkundig instinct (want iets hoogers meenen zij wellicht hun niet te behoeven toe te schrijven) heeft ontbroken, althans eene oorspronkelijke letterkunde, kunnen zij zeggen, hebben de Hollanders in dat gansche tijdperk niet bezeten: al wat zij op dit gebied hebben voortgebracht, was geleend, en, over het algemeen, mannen, wier namen in de geschiedenis der Europeesche beschaving als die van baanbrekers genoemd worden, in één woord, genieën in wetenschap en dichtkunst, heeft ons land in de middeleeuwen niet opgeleverd. Al ware dit vonnis geheel juist, de verdienste der burgerij, welke zich ten slotte de vrijheid wist te verschaffen, en der landelijke bevolking, welke zich vatbaar betoond heeft om voor de zege van de goede zaak in geestdrift te ontbranden, zou toereikend zijn om onze natie eervol te onderscheiden: een anderen roem behoefde zij niet. Maar ook een voldoende letterkundige en wetenschappelijke roem heeft haar niet ontbroken.

In de middeleeuwen maakte de Christenheid, hoezeer er zelfstandige Koninkrijken nevens het Keizerrijk der

Duitsche natie bestonden, in beginsel één Rijk uit, en op het gebied, door geene stoffelijke grenzen bepaald, te weten dat der letterkunde, bestond er voorzeker eenheid. De christenwereld had één geloof, en de richtingen in dichtkunst en wetenschap, die dit geloof òf steunden òf min of meer schokten, omvatteden alle Christenvolken. Slechts het verschil van talen, Duitsch of Welsch, bracht hier eenige scheiding te weeg, die echter van alle Duitsche landen nagenoeg het minst belemmerend was in Nederland, waar van ouds menigeen, allereerst de Grooten, de beide talen, de geestelijken en de klerken der kanselarij bovendien het Latijn machtig waren. Klerken ontsloten der bevolking, door het leveren van vertalingen, den toegang tot de Fransche letterkunde.

De toen bestaande gemeenschappelijkheid nu der geestbeschaving bracht mede, dat ons land deel had aan den roem, die in de middeleeuwen op letterkundig gebied mag behaald zijn. Frankrijk was de hoofdzetel van letterkunde en wetenschap. Aan de geesten van dat Rijk was het bekleeden van dien zetel gegund; wat zij verrichtten, behoefden noch vermochten anderen te verrichten. Maar omdat Frankrijk aan vernuften rijk was, mogen de onzen niet voor botteriken doorgaan. Op dien voet zou men elke stad, die in den tijd van den bloei der letteren in ons land geen genie heeft opgele-

verd, uitdrukkelijk als van den roem, die toen door Amsterdam behaald is, verstoken moeten aanmerken. Evenals eene stad van minderen rang, bijvoorbeeld Gouda of Schoonhoven, als Hollandsche steden deelen in den roem der dichtkunst van de zeventiende eeuw, evenzeer heeft Holland in den roem der letteren in de middeleeuwen gedeeld.

Een voorbeeld ten bewijze hoe het streven en bijgevolg de verdienste van eenig schrijver in die tijden aan verschillende gewesten gemeenschappelijk was, is de Vlaming Maerlant. Deze heeft in Holland en Zeeland geestverwanten gevonden, meer wellicht dan in het gewest zijner inwoning. Wat hij heeft bestaan, is niet gering aan te slaan: het is inderdaad te vergelijken met hetgeen Luther in een anderen tijd en op ander gebied verricht heeft. Er was moed toe noodig om den inhoud der ridderromans, die voor historische waarheid gold, als verdichting te ontmaskeren. Deze daad strekte tot ondermijning van den bodem, waarop de adel gevestigd was, en wreekte den derden stand op de minachting, welke de romandichters, die de lieden van dien stand òf ganschelijk niet òf niet eervol vermeldden, hen deden weêrvaren. Hoe ingeworteld de meening was, dat de roman ware geschiedenis tot inhoud had, bewijst de vorm, door de kroniekschrijvers, ja, door Maerlant zelven, voor hunne geschriften gekozen. Hoe toch zouden dezen er toe ge-

komen zijn om hunne geschiedkundige werken in rijm en daarmede in den vorm der romans te stellen, wanneer zij dezen vorm niet voor een vereischte van een historisch werk gehouden hadden. Hun stijl, aan rijm en maat gebonden, lijdt aan zekere onbeholpenheid, maar heeft eenen Melis Stoke niet belet in zijn werk blijk te geven van staatkundig doorzicht en vaderlandschen zin. Maar werd de inhoud der ridderromans voor historie gehouden, zoo is het verschijnsel verklaard, dat in Holland geene ridderromans zijn ontworpen. Historie toch verzint men niet; men vertelt ze over, en dat hebben onze vertalers gedaan. Trouwens onze geschiedenis leverde de stof niet op, die in Frankrijk door de groote Dynasten werd opgeleverd.

Doch is dan ons vaderland in de middeleeuwen al niet een middelpunt van letterkundige voortbrenging geweest, een hooger, of moet ik zeggen dieper geest, op oneindig belangrijker gebied, is daarentegen wel van Noord-Nederland uitgegaan.

Geen stichters van nieuwe monniksorden, geen wereldberoemde scholastische wijsgeeren heeft Noord-Nederland opgeleverd; maar wel stonden Nederlandsche mannen en vrouwen in de veertiende eeuw in levendig verkeer met Duitsche broeders, die zich niet zelden bij de hooge Geestelijkheid verdacht, door innige vroomheid onderscheidden. En eene eeuw later ontstond hier de Broeder-

schap des gemeenen levens, die juist daardoor dat zij den kerkelijken staat en den staat der Kerk, evenzeer als den burgerstaat, onbestreden liet, en zich aan vruchtbaren arbeid en studie en aan het werkdadige leven wijdde, van een diep besef van het wezen des Christendoms getuigde. Voortgeplant in de talrijke scholen, door hare leden gesticht, heeft deze Broederschap een onberekenbaren invloed uitgeoefend om de Nederlanden, in het Zuiden zoowel als in het Noorden des lands, den geest in te boezemen, waaruit zich de daden van de volgende eeuw laten verklaren. Niet de geestdrijvers, welke, de Kerk verzakend, een nieuw wereldsch kerkelijk Rijk gepoogd hebben te stichten, hoezeer in Nederland sterk vertegenwoordigd, beantwoordden aan den geest der Nederlandsche natie: ook kozen zij, tot de verwezenlijking hunner dolle plannen, den bodem van een Duitsch bisdom; maar dat deden een Erasmus en zooveel andere ongenoemde stillen in den lande, welke de waarheid wisten te vatten van hetgeen de Heilige Schrift in gelijkenis en de Kerk in symbolen besluit. Toen de strijd op het gebied van den Staat was uitgebroken, kozen de zoodanigen noodwendig de partij van den tegenstand tegen de dwingelandij. De staatkundige betrekkingen brachten te weeg, dat de vorm der Fransche Reformatie met de leer van Calvijn hier de overhand bekwam, hoezeer wij in het Calvinisme, evenmin als in het

Lutheranisme, een voortbrengsel van Nederlandschen bodem mogen erkennen: den Nederlandschen geest op godsdienstig gebied wenschen wij veeleer in zulke mannen terug te vinden, die wars waren van alle kerkelijk drijven.

VI.

Verbazend was de uitwerking, welke de Republiek der Vereenigde Provinciën, zoodra haar bestaan feitelijk was voldongen, op de volken van Europa maakte. Enkele Vorsten, een Jakob van Groot-Britannië en Christiaan van Denemarken, bewezen haar de hulde van hunne jaloerschheid en wrevel. Het Huis van Oostenrijk streek voor haar in het jaar 1609 de vlag op hoop van latere wraak, eene hoop, die nooit verwezenlijkt is. Want heeft Frankrijk aan de Nederlandsche staatslieden, in de eerste plaats aan Oldenbarnevelt, het behoud zijner eenheid onder een krachtig koninklijk bewind, Pruisen de handhaving van het Huis van Hohenzollern in Kleefschland, Engeland zijnen Willem III, Rusland de inleiding zijner nog barbaarsche gezanten aan het Hof van Frankrijk en alzoo zijne eerste intrede in de staatkundige kringen van Europa te danken, — Spanje heeft aan zijne worsteling met onze Republiek zijn ontzettend verval te wijten. En men meene niet, dat ten minste de Pauselijke Stoel geen vrede met haar bestaan kon hebben. Het tegendeel is waar. Onze gezant te Parijs

hoorde uit den mond van den Pauselijken Nuncius in 1628, dat de Paus de Republiek van Hun Hoog Mogenden voor een souvereinen Staat erkende, en een later gezant aldaar, in 1650, vernam mede door den vertegenwoordiger van den Heiligen Stoel, dat de Paus onzen Staat van zoodanige aanzienlijkheid achtte, dat de vrede van de Christenheid treffelijk daardoor kon worden bevorderd [1]). En wat heeft Spanje eenmaal zelf getuigd, bij monde van een zijnêr grooten, D. Gaspar de Bracamonte y Guzman, Graaf van Peñaranda, te Munster verschenen, toen het met de vredesonderhandelingen ernst was geworden? Met de algemeene Monarchie der Spanjaarden, verklaarde deze Spanjaard, was het uit. De Nederlanders hadden gestreden voor hunne vrijheid en zij hadden wèl gedaan: de vrijheid kwam hun toe en de Spanjaarden, zeide hij ten slotte, de Spanjaarden wilden, dat de Hollanders niet alleen vrij, maar ook gerechtvaardigd uit den strijd zouden komen.

1) Over het algemeen beschouwt de Nederlander de Pausen te zeer als tegenstanders, die in hun vooroordeel niets van onze Republiek wilden weten. Vaak deed het belang hunner zaak hen in de bestrijders van het Katholicisme bondgenooten tegen de overheersching eener Katholieke Mogendheid, die hunne macht verkortte, erkennen. Zelfs de dragonnades van Lodewijk XIV werden door Paus Innocentius XI betreurd; hij verklaarde er over te zuchten en te schreien: dat was, oordeelde hij, de ware ijver niet, en bekeeringen, waarbij de Protestanten met geweld en dreigementen tot de communie gedwongen werden, noemde hij schennis van het heilige. Zoo wij boven (bl. 25) de voldoening van den Paus bij het vernemen van den Parijsschen moord vermeldden, hebben wij daarbij opgemerkt, dat hij de bloedbruiloft toejuichte, omdat zij in het zich op nieuw veerkrachtig voordoende Frankrijk een mededinger van Spanje aan de Christenheid hergaf.

Ziedaar een bewijs van den indruk op de Mogendheden gemaakt! Maar niet minder opmerkenswaardig is de uitwerking van het schouwspel eener burgerij, welke hare vrijheid en godsdienst tegenover de machtigste Mogendheid zegevierend gehandhaafd had en dadelijk daarna een toonbeeld was geworden der beste orde en der ontwikkeling van de grootste macht en den ontzaggelijksten rijkdom. Men hoore de woorden uit den mond der gezanten van Brunswijk en Magdeburg, in het jaar 1613 voor de Staten-Generaal gesproken, hoe die Steden onze staatslieden bewonderden en onze Republiek als de toevlucht der volken, die naar vrijheid streefden, beschouwden, en als een waarborg, dat ook zij dat goed erlangen zouden. Zoo kwam dan omstreeks dien tijd een verdrag met de Noord-Duitsche Steden tot stand, welke, zoo de hervatting van den oorlog in 1621 het niet belet had, Europa eene Mogendheid van Noord-Europeesche Vereenigde Staten, met de Republiek der Vereenigde Nederlanden tot hoofd, zou geschonken hebben.

Maar, wij gaven het reeds met een woord te kennen, niet alleen vrije, doch in hare vrijheid steeds bedreigde Steden wachtten van ons haar behoud, — ook Frankrijk wist ons de handhaving van het gezag zijner Regeering dank. Toen in 1627 onze Nederlandsche gezant te Parijs een tractaat met dat Rijk gesloten had, werd dit door de Staten niet geratifieerd; integendeel, zij

duidden het den gezant euvel, dat hij tot het sluiten was overgegaan. Wat nu voerde alstoen de Baron van Boetzelaer (want die was de gezant) tot zijne verontschuldiging aan? Hij verklaarde, dat de eerste man van Frankrijk na den Koning, de Hertog de Richelieu, hem bezworen had, ten einde hij niet ten val mocht komen, het tractaat te sluiten, hem op verbeurte van zijn leven belovend, dat hij hem wel bij de Staten van alle blaam zou vrijwaren. Alzoo gaf de overmachtige staatsdienaar te kennen, hoe de dunk, dat de steun der Republiek hem niet ontbreken zou, hem noodig was om aan het bewind en tegenover zijne binnenlandsche vijanden staande te blijven. Gaarne had de hem vijandige staatspartij onze Republiek op hare hand gehad, en zij deed daartoe haar uiterste best; doch als onze Republiek Richelieu ter zijde stond, meende die partij niets tegen hem te vermogen. — En in 1650 verklaarde het gansche Fransche Ministerie, dat Frankrijk in den hachelijksten toestand was geraakt, toen wij kort te voren vrede met Spanje gesloten hadden; hierdoor toch zag het Rijk, thans zonder bondgenoot tegenover Spanje staande, den ondergang te gemoet, mits onze Staten aan die Mogendheid duidelijk te kennen gaven, dat, bijaldien zij geenen vrede met Frankrijk sluiten wilde, zij de hervatting van den oorlog met Hun Hoog Mogenden te verwachten had.

VII.

Dit waren buitenlandsche triomfen, zal men zeggen; maar hoe verkeerd was de binnenlandsche toestand bij eenen regeeringsvorm als waaronder de Republiek wel zuchten mocht! — Ten einde op deze klacht bescheid te geven, vragen wij: hoe is die gewraakte regeeringsvorm ontstaan? Heeft men deze vraag niet behoorlijk beantwoord, zoo begrijpt men kwalijk wat men beoordeelt, en slechts wat wij begrijpen, kunnen wij billijk waardeeren.

In den uitersten nood, waarin de strijd met Spanje ons Vaderland bracht, kwam het er op aan, verdedigers te vinden. De Edelen, sedert de heerschappij der Vorsten uit het Huis van Bourgondië van het vermogen verstoken om manschappen tot den dienst in den krijg te leveren, waren onbekwaam om meer dan elk vermogend burger tot 's volks verdediging toe te brengen. Bovendien, al bleven in Holland enkele vertegenwoordigers der voornaamste adellijke geslachten, de Brederodes, de Wassenaars, de Boetzelaars van Asperen in het land, in Zeeland verlieten de Edelen bij den opstand meerendeels de Provincie. Dus moesten de Steden zich te weer stellen. De burgers vormden gewapende scharen, aangevoerd door hunne stedelijke Overheid; doch geenszins

door al hare leden, slechts door die, welke partij voor de beweging trokken en moed genoeg hadden om, bij de onzekerheid van den uitslag, goed en lijf veil te hebben. Die Regenten nu, welke de kans gewaagd hadden om, als de vijand het pleit won, hun goed verbeurd verklaard te zien, ja, hun leven aan de galg te eindigen, of wel dezulken, die, waar de kans niet zoo hachelijk gestaan had, toch onmiskenbare waarborgen aan de zaak van den opstand hadden geboden, — vormden, krachtens het hoogste en degelijkste recht, de toekomstige vertegenwoordigers der soevereiniteit, welke door den tiran verbeurd en in 's volks boezem teruggekeerd geacht werd, — en dat te onbetwistbaarder, daar de man, die met opoffering van het hoogste dat hij geven kon, de zaak der verdrukten gediend had, de onvolprezen Willem van Oranje, vermoord was, voordat hij de opdracht der grafelijkheid had kunnen aanvaarden, en noch de koning van Frankrijk, noch de koningin van Engeland waagde wat hij zich verstout zou hebben.

Wanneer men niet op willekeurige theoriën afgaat, maar de geschiedenis raadpleegt op de vraag, hoe de regeeringen tot stand gekomen zijn, zoo zien wij in de gedenkboeken van de Israëlieten, van de Romeinen en van de Franschen der 9de en der 10de eeuw, om op de voornaamste en duidelijkst sprekende feiten te wijzen,

hoe personen of geslachten, die geacht konden worden voor het vervullen der taak, die den Staat was opgelegd, het best berekend te wezen, tot aanvaarding der vorstelijke waardigheid zijn aangesteld door dezulken, die wegens rang of vermogen de natuurlijke vertegenwoordigers des volks waren. En bij ontstentenis van eenen Vorst, moesten die vertegenwoordigers het bewind wel in eigen handen houden of nemen. Anders nu is het in ons land na de afzwering van Filips II niet toegegaan, — alleen met dit voor het recht der regeeringspersonen in ons land gunstig onderscheid, dat de Overheid ten onzent in menige plaats ter aanvaarding van het bewind bij de doorgestane gevaren den vuurdoop had ondergaan.

Dat de zonen der dus tot vertegenwoordiging der soevereiniteit geroepen stedelijke overheden hunne vaders opvolgden, waartoe zij zich gemeenlijk door ernstige oefeningen in omstandigheden, die steeds de uiterste inspanning van alle vermogens eischten, bekwaamd hadden, het sprak immers van zelf, evenzeer als dat het noodzakelijk was, dat de Regenten de opvolging in de regeeringsambten zooveel mogelijk in hunne geslachten trachtten te verzekeren. De overgang in andere familiën, met andere staatkundige sympathiën en zonder beproefde traditiën, zou vaak met eene omwenteling in den ganschen Staat gelijk gestaan hebben, vermits daardoor de meerderheid in stedelijke of lands-vergadering verplaatst

had kunnen worden. En zou het na Willem I en Prins Maurits, wien juist door den staatsgreep van 1618 zelfbeperking was opgelegd, zou het, zeg ik, na deze vorsten, immer mogelijk geweest zijn aan een' Prins van Oranje de onbepaalde beschikking over 's lands middelen en de vrije hand ter regeling der betrekking van den Staat tot het buitenland te verleenen, zonder dat de vrijheid gevaar liep? Eene nauwkeurige kennis van zaken geeft ons hierop een ontkennend antwoord.

En denkt hier iemand aan de wijziging van den regeeringsvorm in een meer democratischen zin onder eenen Prins van Oranje? ... Willem IV is in de verzoeking geweest om daartoe over te gaan. Maar hij is voor zulk een bestaan teruggedeinsd. Of mocht hij de vermogendste en voor de orde en de middelen van den Staat onmisbaarste burgers aan de plunderziekte van het gemeen overleveren en alzoo den Staat in het verderf storten, dien hij gehouden was te handhaven? Stonden de Prinsen van Oranje, meer dan algemeen erkend wordt, aan de verleiding bloot om door hunne geheime betrekkingen met buitenlandsche Grooten of Vorsten een min of meer bedenkelijken aanslag op den bestaanden regeeringsvorm te ondernemen, zoo is het gansch niet vreemd, dat de Regenten steeds huiverig geweest zijn hun machtsvermeerdering te gunnen, tot tijd en wijle de geest, die zich in de patriotten van het eind der achttiende

eeuw openbaarde, en het beiden, Prins en Aristocraten, dreigend gevaar de laatsten noopte met den Prins gemeene zaak te maken.

VIII.

Zoo ons land zulk eenen invloed op de Mogendheden, zulk eene macht in de wereld heeft gewonnen, aan welke bron van kracht hadden wij dit, menschelijkerwijs gesproken, in de voornaamste plaats te danken? Immers aan het bezit onzer koloniën, voornamelijk van de Oost-Indiën. Doch hier vooral klinkt ons de hoe lichtzinnig ook geuite, toch zwaarlijk te vernemen taal dergenen in de ooren, die zeggen, dat wij ons onrechtmatig in die landen hebben ingedrongen; dat wij rechtmatig door de inlanders verjaagd zouden worden, en dat ze door roof in onze handen zijn gekomen en gebleven zijn. Voegt men daarbij het oordeel dergenen, die de daad, waarbij Dirk III, de stichter van den tol te Dordrecht, de zelfstandigheid van Holland grondvestte, voor roof, ten koste van Bisschop en Keizer gepleegd, verklaren, en ook de stem van hen, die begrijpen, dat de Vorst in de zestiende eeuw, vrij en zonder met zijne onderdanen te rade te gaan, over zijne landen door schenking of bij erfmaking beschikken kon, en dat dus de Unie van Utrecht eene misdaad was, waarbij men den

Vorst, in zijn eigendomsrecht krenkte, zoo zou ons Vaderland zijne onafhankelijkheid en zijne macht aan een drievoudigen roof te danken hebben.

Eene verheffende gedachte voorwaar, en wel geschikt ons met moed der eene of andere Mogendheid het hoofd te doen bieden, die ons op hare beurt onze bezitting mocht komen ontrooven! Maar wat spreekt men van roof! O ja! Uit een hooger standpunt, door de wijsheid van het oudste Rome gevat, is alle bezit, waarvan de mensch zich meester maakt, en zijn dus de soevereiniteit en de veroveringen, die onze landgenooten zich hebben toegeëigend, een roof te achten, maar waarlijk geen roof op een' bisschop, of een wereldlijk vorst, of wel op eene natie gepleegd. De goederen en de koninkrijken der aarde behooren allen aan ééNen Heer, en bijaldien eene natie of Vorstenhuis dien Heer niet blijvend erkent, en welk volk was daartoe bekwaam? — het onze althans niet! — zoo plegen zij tegen den Meester van alle dingen eene roofdaad, welke onfeilbaar, volgens eene onder het rijk der Israëlieten erkende historische, of moet ik zeggen? kosmische wet, in het derde en het vierde lid na de stichters van Staats- of Kerkverband geboet wordt. Gelukkig, zoo die boete slechts in verlies van een deel van vroegeren roem of macht en niet in een jammerlijken ondergang bestaat! Gelukkig ook, zoo de natie zich daaronder wijs

en waardig gedraagt! Hoe dieper zij het hoofd buigt voor haren waren Heer, des te fierder staat zij tegenover allen smaad, en tegenover het geweld van hebzuchtige volken of vorsten.

Doch om tot de aanwinst der Oost-Indiën terug te keeren, wij meenen duidelijk gemaakt te hebben, dat noch Dirk III, noch de mannen, die de Unie gesticht en Filips afgezworen hebben, zich aan onrecht hebben schuldig gemaakt; dat wij een recht hadden ons in de Oost-Indiën te vestigen, moge thans blijken!

Hoe is de verovering van Oost-Indië in het werk gegaan?

Wie waren ten tijde van de stichting der Oost-Indische Compagnie in Indië meester? Immers de Portugeezen. Maar Portugal behoorde toen aan Spanje en met Spanje waren wij in oorlog om te overwinnen of te vergaan. Spanje wilde ons, zonder overdrijving gesproken, de keel toedrukken, door ons den handel te verbieden. De poging om niet door verstikking gedood te worden, ziedaar den aanvang van de verovering der Oost-Indiën, die de staatkundige puriteinen van onzen tijd zoo lichtvaardig en als met een lachend gelaat gewoon zijn te wraken. Onze voorvaderen gingen in de Molukken en op Java hunnen doodvijand met ongehoorde stoutmoedigheid zijnen buit ontwringen. En de Vorsten en bevolkingen, welke der heb- en heerschzucht der Portugeezen ten

prooi waren, beschouwden onze landgenooten als helpers tegen geweld. Met de onzen sloten zij nieuwe verdragen; onze bescherming namen zij aan. Toen nu de vrede met Spanje gesloten zou worden, eischten de Staten bij de onderhandeling het behoud van de Oostindievaart, dat is, het blijvend bezit van onze Staats- en handelsbetrekkingen in Oost-Indië. Zonder deze voorwaarde kon Spanje geenen vrede bekomen. Niet in staat den oorlog voort te zetten, stond Spanje die voorwaarde toe. Had men dan toen of later zoo menig verdrag, met inlandsche Vorsten gesloten, moeten verscheuren, oorlogsschepen en soldaten moeten terugroepen, om onze beschermelingen en onszelven aan de goede trouw der inboorlingen en aan de genade onzer ongenadige bondgenooten, de Engelschen, over te geven? Maar dit ware een moedwillig wegcijferen van onzen Staat geweest, een afstand doen van den rang, dien wij juist door den tegenstand van de belagers onzer onafhankelijkheid in de wereld hadden ingenomen. De in den krijg bezette provincie des vijands, die hij ons wettig had afgestaan en onze mededingers gereed waren zich na ons toe te eigenen, hadden wij noodig tot het behoud van onze wereldmacht, en ze prijs te geven had gelijk gestaan met de verklaring, dat wij in het Statenstelsel van Europa onnut, tot de rol die wij speelden, onbekwaam en onzer zelfstandigheid en onafhankelijkheid onwaardig waren,

eene verklaring, welke zelfs onze vijanden niet zouden onderschreven hebben. Zijn wij dan thans onnutte knechten en hebben wij geen eervollen en voor de Christenheid noodigen stand onder de volken meer te handhaven? Het zou jammerlijk zijn, zoo wij dit erkennen moesten.

Zij die thans, zoo voorbeeldig gelaten, in beginsel van de Oost-Indiën afstand meenen te moeten doen, meenen toch niet, dat wij de voordeelen, die zij opleveren, hetzij door den Staat, hetzij door bijzondere personen te behalen, zouden kunnen missen. Of heeft men de taal niet gehoord: Oost-Indië is de kurk, waar onze Staat op drijft. Ongelukkige, beschamende uitspraak! Voorwaar onze Staat, en alle Staten, en heel de wereld drijft, maar op welke zee? Wie geeft den wasdom aan de vruchten der aarde, welke al onzen rijkdom uitmaken? Wie draagt den aardbodem, dat hij niet wankelt? Wie boeit de stormen? Wie geeft den adem aan ons, menschen, om bezitters van de goederen der aarde te zijn? Deze vragen te stellen is genoegzaam om te doen gevoelen, dat het waanzin is te meenen, dat de mensch al deze dingen in zijne hand heeft, of in eenig bezit zich een waarborg van bestaan gegeven ziet. Elke mislukte oogst, elke vernieling door aardbeving of watervloed, elk door storm verongelukt schip, elke heerschende ziekte predikt hem zijne machteloosheid tegenover de macht, die zich staaft, waar de orde stand houdt

in weerwil van hetgeen ons wanorde schijnt, de macht, die in zonneschijn en regen en vruchtbare tijden de liefde laat heerschen, waar de elementen ons wreed voorkomen. Die macht is het, op welke Nederland drijft.

IX.

Na de voorgaande beschouwing is onze slotsom, dat wij Hollanders waarlijk geene reden hebben ons land te verachten, noch zoo koelzinnig van het wanhopig geval te gewagen, dat onze Staat door eenen nabuur ingelijfd werd of onze koloniën verloren gingen. Er zijn zaken, die niet samengaan kunnen. Zoo is het onmogelijk, dat, als men eene juiste kennis van onze geschiedenis en van de grootheid onzer vaderen heeft, men het werk dier vaderen prijs zou willen geven. Toch spreken en schrijven sommigen, alsof er een eer en een genoegen in stake, onze voorouders nietswaardigen te noemen, en neemt men zonder blikken of blozen het modewoord annexatie op de lippen, ons vaderland daarbij met zekere zelfgenoegzaamheid als de lijdende partij voorstellende. Of heeft men geene vertoogen kunnen lezen, waarin over de staatkunde, aan welke de Republiek der Vereenigde Nederlanden haren wettigsten grond van bestaan tegelijk met haren roem verschuldigd was, met minachting werd geoordeeld, en aan den afstammeling der

Prinsen van Oranje-Nassau de raad werd gegeven om, met versmading van alle wettige beletselen, het geloof zijner vaderen en de taal zijns lands verzakend, op de verovering van een naburig Rijk uit te gaan, of veeleer om ons door dat Rijk te laten verzwelgen, en dat op grond dáarvan dat wij slechts, in dat gebied opgelost, tamelijk groot onder de Mogendheden zouden kunnen zijn? Vernemen wij niet uit een boek, hetwelk door de Hollanders, die zich, naar het schijnt, gaarne in het gezicht laten slaan, met gretigheid wordt ontvangen, dat wij over het algemeen steeds bedroevend achteraan kwamen, zonder deugd of kracht bij volk of vorsten, zonder oorspronkelijkheid bij letterkundigen of geleerden? En verdichtte niet onlangs een Hollander, meenende een profeet te zijn, in een uitgegeven geschrift, een onderhoud in het jaar 1900 gehouden in het paleis te Buitenzorg tusschen den Goeverneur-Generaal, die dan, let wel, een Engelschman zou zijn, en den correspondent van de *Times*, welk Engelsch dagblad dus geacht wordt ongetwijfeld ons ongeschonden volksbestaan te zullen overleven?

Die kleinachting van eigen land en volk valt zulken schrijvers niet moeilijk. Dit is zeer verklaarbaar. Immers gevoelen zij niet, dat met den roem van hun land hunne eigene waarde schade lijden zou; integendeel, zij lijden niet met hun volk; zij onderscheiden zich van den groo-

ten hoop; zij zijn zichzelven genoeg en te grooter in eigen oog, omdat zij inzien, dat wat voor groot doorgaat, van luttel waarde is. Maar al hadden die verachters van ons volk eenigszins gelijk, al ware ons vaderland niet zoo roemrijk als het is, toch zouden wij het moeten eeren en liefhebben.

Goethe, die wel niet van te groote ingenomenheid met zijn vaderland, Duitschland, en met al wat Duitsch is, kan verdacht worden, heeft een uitnemend woord geuit: „Geef", zegt hij, „boven de gansche wereld, die u toebehoort, aan uw vaderland de voorkeur". Hij zegt niet: de gansche wereld, aan welke gij toebehoort, maar: die u toebehoort, en hij onderstelt derhalve eenen geest, die weet alles te bezitten, omdat hij, niets het zijne achtend, één is met den Grooten Geest, die metterdaad alles bezit. Welnu, van die hoogte ziet de dusgestemde neder op zijn land, en hoe zou hij het anders dan met een oog van deelneming, van medelijden, van liefde kunnen beschouwen? Wie den stand, waarin zijne aardsche betrekkingen hem plaatsen, versmaadt, hij moge met nog zooveel ophef van wereld en menschheid, als door hem gewaardeerd en bemind, gewagen, inderdaad blijkt hij niets lief te hebben en alleen zichzelven en het zijne in het heelal te zien en tegen de gansche wereld te laten opwegen.

Maar ons land is zoo klein in vergelijking van andere

Rijken! Tegenwoordig gelden slechts alleen de groote Mogendheden, en hoe kan men ingenomen zijn met hetgeen men zoo nietig ziet? Zoo spreekt alweder de behoefte om zich groot te gevoelen bij gemis van de ware grootheid, die niets behoeft, omdat zij in de erkentenis alles bezit. Hoe dwaas is de waan, dat de burgers groot worden door de machtsuitbreiding van het land, waartoe zij behooren. Die machtsuitbreiding geschiedt ten hunnen koste en eischt van hen opoffering van vermogen en vrijheden; zij stijft den trots der regeerders tegenover de geregeerden en maakt den burger machteloos en klein. In een klein land, daarentegen, kan de burger groot zijn en door zijne wijsheid en deugd kan hij zijn land groot maken, groot niet naar de schaal van den landmeter, maar naar die der weinige waarlijk edele geesten, wien te behagen de hoogste lof is.

Het vaderland lief te hebben, ofschoon het klein is, valt zoo moeilijk niet; maar het lief te blijven hebben, wanneer het, door toedoen zijner regenten of zijner wetten, onbillijk of wreed is tegen ons, — dat valt moeilijker. Doch hier hebben wij schoone voorbeelden, om van den weergaloozen niet te gewagen, die tranen stortte over den door hem vooruitgezienen ondergang van zijn land, dat hem verwierp. — Toen Socrates op den dood gevangen zat, en de dag daar was, dat hij den giftbeker zou drinken, kwamen zijne vrienden tot hem in de ge-

vangenis en rieden hem te ontvluchten. Een hunner, zeer rijk, nam al de kosten van de ontsnapping voor zijne rekening en de overheden zouden den vluchteling niet al te ijverig nazetten: want gaarne zagen zij zich van de uitvoering van een vonnis verschoond, dat tegen eenen man als Socrates algemeen overdreven zwaar geacht werd. Wat nu antwoordde de wijsgeer op dien voorslag? Het was hem geweest, zeide hij, alsof hij de Wetten van zijne vaderstad voor hem had zien oprijzen en haar met eene stem, die in zijne ooren zóó weerklonk, dat zij alle ander geluid verdoofde, hem den plicht van den edelen burger had hooren voorhouden en hem de vraag had hooren stellen, of hij haar moedwillig grieven en schenden wilde. Neen! had zijn hart gezegd: ik wil u ontzien, ook in uwen toorn, en al mochten de menschen, u misduidend, onbillijk zijn jegens mij, ik wil u liefhebben, als eene moeder: wie eert zijne moeder niet, ook waar zij verstoord is? — Zoo voegt het ons inderdaad ons vaderland lief te hebben, als vader en moeder. Of zijn wij niet uit zijnen schoot geboren en worden wij niet steeds in zijnen schoot gedragen? Hoe laag, zijn' vader te versmaden! Hoe laf, zijne moeder te slaan! [1])

---

1) Een staaltje, niet van miskenning van ons vaderland, maar van gemis aan bekendheid met hetgeen door Nederlanders zelven ter eer van hun land geschreven is, moge hier nog eene plaats vinden. Nog niet lang

geleden zeide een geschiedkenner ten aanhooren van een uitgelezen vergadering bij eene plechtige gelegenheid, dat wij tegenwoordig bijna onze geschiedenis van de vreemdelingen leeren: anders, voegde hij er bij, begrijpen wij niet, hoe in de zestiende en de zeventiende eeuw de Nederlanders de weegschaal van Europa's leven en dood in handen gehad hebben. Sterk voorzeker is de taal van Auersperg, door den bedoelden redenaar aangehaald: Archimedes zocht een punt buiten de aarde om haar op te heffen. Dit punt is Nederland in de zestiende eeuw geweest. Door den opstand van de Nederlanders zijn allen gered van Aziatische lafheid en verdooving." En niet minder waardeerend is het woord van Heeren, mede door hem vermeld, waar die Duitsche geschiedschrijver onzen kamp tegen Spanje moeilijker en gevaarlijker noemt, dan dien de Hellenen tegen de Perzen wonnen.

Maar, tegenover deze uitspraken, hoe vele bewijzen, dat de uitnemendste vreemde geschiedvorschers, waar zij de zaken van hun eigen land in het oog houden, verraden niet te weten, welken invloed de handelingen der Hollanders op het lot van hun land gehad hebben.

HET EERSTE BEDRIJF DER HOEKSCHE EN KABELJAUWSCHE TWISTEN.

De Hoeksche en Kabeljauwsche twisten leveren ontegenzeggelijk een belangrijk geschiedkundig vraagstuk op. Zijn de geschiedvorschers tot aan den aanvang van deze eeuw er in geslaagd om dat vraagstuk bevredigend op te lossen? Ik geloof het niet. Zijn wij er thans toe in staat? Velen en dat wel onze uitstekendste geschiedkundigen zullen deze vraag ontkennend beantwoorden. Zij achten ons te weinig met de bijzonderheden bekend; het hapert ons, dunkt hun, aan genoegzame bronnen: eerst wanneer wij meer oorkonden en stellige gegevens bezitten (zoo wij ze ooit bekomen), zullen wij een eenigermate vertrouwbaar verhaal en eene juiste beschouwing van het tijdvak dier twisten kunnen leveren.

Niettemin, dit is mijne meening, is het niet ondoenlijk, eene bevredigende algemeene beschouwing ook van zulke gedeelten der geschiedenis te geven, waar wij slechts

schaarsche bronnen en onvolledige gegevens bezitten.

Steeds komt het op eene samenstelling in onze voorstelling aan, op het vinden van verband tusschen feiten. Die werkzaamheid van onzen geest mag nimmer achterblijven: anders blijft alles, ook bij volledig bekende bijzonderheden, ons duister en verward, terwijl, waar het oog onzes geestes scherp weet toe te zien en juist op te merken, enkele lichtpunten in een duister tijdperk ons in staat kunnen stellen, ons het geheel klaar voor te stellen.

Voorzeker hebben onze tegenwoordige uitstekende geschiedkundigen juiste denkbeelden over de aangeduide episode onzer geschiedenis, en schromen zij slechts, wegens het gemis van bronnen ter staving, die denkbeelden wereldkundig te maken. In allen gevalle hebben zij, ten minste zooveel mij bekend is, zulks niet gedaan.

Deswege waag ik het, op het gevaar af van tot de orde der wetenschap teruggeroepen te worden, met de meeste bescheidenheid, mijne gedachten, ditmaal meer dan ter loops, over het genoemde onderwerp mede te deelen en een samenhangend verhaal van het eerste bedrijf der Hoeksche en Kabeljauwsche twisten te schetsen.

Verscheidene geleerden hebben zich tegen het eind der vorige en in het begin der tegenwoordige eeuw met de vraag naar den oorsprong der Hoeksche en Kabel-

jauwsche twisten bezig gehouden, met name, van Loon, Idsinga, Kluit, Tijdeman, de Jonge. Allen dagteekenen zij hunnen aanvang van het jaar 1350. Aldus brengen zij ze geenszins met vroegere gebeurtenissen en eerder bestaan hebbende toestanden in noodzakelijk verband, maar vinden in voorvallen en omstandigheden van het genoemde tijdstip de verklaring van hun ontstaan.

Inderdaad oordeelen zij, dat het hier de vraag gold: was Holland een zwaard- of wel een spilleleen? Wie beweerde, dat het land rechtmatig onder het bewind eener vrouw was gekomen, verkoos Margaretha, de dochter van Graaf Willem III, zuster van den laatstelijk overleden Graaf Willem IV, en echtgenoot van den koning van Duitschland, keizer Lodewijk den Beijer, die haar met het aan het Rijk vervallen graafschap beleend had. De anderen, het onbehoorlijk achtend, door eene vrouw geregeerd te worden, verlangden haren zoon tot heer, — en zoo zou dan de vreeselijke burgerstrijd ontstaan zijn, die Holland anderhalve eeuw lang geteisterd heeft: want noch de moeder, noch de zoon, elkander heerschzuchtig het bewind misgunnend, ja, ten slotte elkander hatend, ontzagen zich niet de wapenen tegen elkander op te vatten.

Tegen deze beschouwing komt al dadelijk de bedenking op, of een vraagstuk van staatsrecht bekwaam zou geweest zijn de gemoederen zoo fel te ontsteken, of

niet de meesten, hetzij op dat punt onverschillig, hetzij zich bij de oplossing nederleggend, wanneer de nieuwe regentes hunne belangen niet krenkte, zich licht tevreden gesteld zouden hebben, en of niet, toen al spoedig de vrouwenregeering niet meer in aanmerking kwam, de twisten, in plaats van nog meer dan honderd jaren voort te duren, met de verwijdering der moeder een eind zouden genomen hebben, wanneer zij geen anderen grond hadden gehad.

Zou werkelijk die vraag van staatsrecht zulk een gewicht in de schatting der tijdgenoten gehad hebben? — Om niets anders aan te voeren, — zien wij Graaf Floris V niet onvoorwaardelijk over zijn graafschap ten behoeve zijner dochter beschikken, en daarna koning Rudolf dien graaf vergunnen Holland en zijne overige Rijksleenen bij gemis van eenen zoon op zijne dochter te laten overgaan? Waar er tusschen vorsten en hunne aanspraak op het bewind te kiezen viel, lieten de personen van invloed zich leiden niet door hun geloof aan eenig recht, maar, gelijk bij de handhaving van den Graaf van Henegouwen door dezen, en de inroeping van koning Albrecht door genen, alleenlijk door de verwachting, dat men elk zijne bijzondere partij door den ingehaalden vorst voorgestaan zou zien.

Zoo zal het, mogen wij stellen, ook bij de verkiezing van Margaretha tegenover haren zoon, en van den

zoon tegenover Margaretha geschied zijn. De eene partij was met het bewind der moeder uitnemend gediend; die van de andere partij achtten, dat de beginselen en daden dier Vorstin met het ware belang van het land en met hun streven geenszins strookten. Dus bestonden dan die partijen of richtingen alreede vóór het tijdstip der oneenigheid tusschen hen, die Margaretha aanhingen, en de anderen, die haren zoon in hare plaats gesteld wenschten te zien.

Welke en hoedanig waren die partijen?

Er is een tijd geweest, dat het leenstelsel in Holland was ingevoerd, niet willekeurig noch zonder hoogere wijding. Van dat stelsel is dit het kenmerkende, dat de Vorst, die ondersteld wordt heer en eigenaar van het land te zijn, een gedeelte verleent aan eenig aanzienlijk persoon, hetzij deze er reeds te voren bezitter van was en door de beleening zich zijne bezitting slechts gewaarborgd ziet, hetzij den begunstigde nieuw gewonnen land wordt geschonken.

De Vorsten in de middeleeuwen regeerden uit kracht hunner verplichting om de grenzen des Heiligen Rijks, dat is der staatkundig geregelde Christenheid uit te breiden. Waar een Vorst bevolkingen tegenover zich had, die nog heidenen waren of hare oorspronkelijke vrijheid handhaafden en noode eenige lasten ten behoeve van het Rijk opbrachten of weigerden aan leenmannen on-

dergeschikt te worden, daar was het zijne taak die heidenen, zoo zij onwillig waren, met het zwaard te bekeeren, en het volk, dat zich niet naar den regeeringsvorm van het Rijk schikken wilde, daaraan te onderwerpen.

In Holland hadden de Dynasten, die door de koningen uit het Carolingische Huis in Frankrijk met hunne landen beleend waren, en daaraan hun regeeringsrecht ontleenden, de Friezen aan de hoogheid des Rijks te onderwerpen. Eerst wanneer zij daarnaar streefden en er zoo veel mogelijk in slaagden, wettigden zij hun vorstenrecht, en te dringender waren zij daartoe genoopt, omdat zij eene machtige mededinging te boven te komen hadden, te weten, die der Bisschoppen van Utrecht. Deze kerkvorsten meenden, dat hun de taak toekwam om de Friezen tot het Rijksverband te dwingen, en de Hollandsche Graaf was in hun oog niet anders dan zelf een bandelooze Fries.

Op welke wijze nu kon een Vorst zonder geregeld belastingstelsel en zonder staande legermacht het doel der uitbreiding van de Rijksorde op tot nog toe wederspannig gebied bereiken? Immers slechts door aan hen, die hem behulpzaam wilden zijn, een deel in de eer en het voordeel der verovering te gunnen. Van het recht op het veroverd gebied kon de Vorst geen afstand doen: hij bezat dat recht ten behoeve van het Christenrijk;

maar hij kon het gewonnen grondgebied uitleenen om in naam der hooge overheid beheerd en bezeten te worden, en zoo had hij het middel gevonden om de heeren, die hem tot de verovering behulpzaam waren geweest, te beloonen. Dit deed ook de Landsheer in Holland, en zoo ontstond, terwijl de naam Holland zich telkens uitbreidde, bij elke landaanwinst de heerlijkheid van eenen heer onder den heer, met andere woorden van eenen leenman onder den leenheer. Zoo ontstond ook hier te lande de stand der Edelen, — niet dat juist allen onder den Graaf hunne heerlijkheid veroverd hadden: gevestigde landheeren toch konden er hun belang in zien, den Graaf hunne landgoederen op te dragen en ze van hem in leen te ontvangen. Dus kregen zij een onwedersprekelijken rechtstitel op hunne bezitting en de bekrachtiging van menige waardigheid bovendien.

Deze gang van zaken nu bracht mede, dat de ingezetenen onder de macht kwamen van een aantal heeren, wier bewind, zooals zich denken laat, te drukkender was, naarmate het over kleiner uitgestrektheid werd uitgeoefend. De landzaat toch moest het recht, door den Heer gepleegd, de bescherming, door hem verstrekt, het hof, door hem gehouden, duur betalen. Zooveel heeren, zooveel hoven met al den stoet van beambten en bedienden te onderhouden. Geen wonder, dat de

onderdaan uitzag naar eene toevlucht, en die zocht hij natuurlijkerwijze bij den Vorst. Deze, op verder afstand van hem verwijderd, en reeds daardoor hem meerder vrijheid latend, machtiger en met meer majesteit bekleed, en hem alzoo krachtiger bescherming verzekerend, bovendien bevoegd geacht om zijnen leenman tot de orde terug te roepen, — hoe kon hij anders — ik schroom niet de uitdrukking te bezigen, door den Hollander in de dertiende eeuw gebruikt, — hoe kon hij, zeg ik, anders dan den vaak gekwelden dorper een God op aarde zijn?

En de Vorst.... hij kon niet anders dan den wenschen der onderhoorigen van den plaatselijken heer tegemoet komen, en dat niet alleen uit eer- en heerschzucht, maar ook in het welbegrepen belang van het land en het volk, waarvan hij de opperheer heette. Wat had hij bij het oppermachtig gezag van al die edelen, zijne leenmannen, eene sobere beschikking over de middelen des lands! De meeste inkomsten vloeiden naar het hof van den plaatselijken heer, om daar opgeteerd te worden. Wel was de leenman den leenheer diensten verschuldigd, maar was deze dan niet min of meer van den goeden wil en het vermogen van genen afhankelijk? Hoe veel sneller en vruchtbaarder zou het bloed door de aderen der maatschappij kunnen vloeien, zoo de koopman en de schipper niet op zoo menig punt door

de geheven rechten van den baron werden belemmerd. En dan, wanneer het land aan den eisch van een gemeenschappelijk te voeren oorlog, van een' kruistocht of andere buitenlandsche onderneming niet dan door eene algemeene ruime deelneming beantwoorden kon, — moest dan de Vorst afstand doen van zijne gewichtige plannen of dure verplichtingen, omdat het land, met zijne traagvloeiende middelen en verdeelde macht buiten staat was hem ter zijde te staan?

Thans hebben wij, dunkt ons, genoeg gezegd om het noodzakelijk bestaan van twee partijen te stellen, gegrond in het wezen van het leenstelsel zelf en juist in het tijdperk van deszelfs hoogsten bloei reeds voorkomend: de partij van den Vorst, die de ingezetenen tot onmiddellijke onderdanen moest begeeren te bekomen, en de partij der Edelen, die hunne voorrechten verlangden te behouden.

Tot de partij van den Vorst behoorde het gros der natie; de bevolkingen, die door zijn toedoen van de invoering van eenen landadel verschoond bleven; de huislieden, die, het naast onder de hand van den landedelman gezeten, den druk het meest gevoelden; de Steden, gesticht door de Vorsten, welke de poorters, aan het gezag van kleinere Heeren ontheven, met privilegien hadden begiftigd en machtig waren om aanmatigingen binnen de wallen en aanrandingen daarbuiten te beteu-

gelen, — de Steden, zeg ik, zoo maar de stedelijke overheid zelve zich niet, trots den adel, tegen den Vorst wilde doen gelden.

Moet men tengevolge dezer laatste opmerking aannemen, hetgeen trouwens door de feiten gestaafd wordt, dat niet alle burgers de zijde der Vorsten kozen, van den anderen kant mogen wij niet wanen, dat alle Edelen tegen den Vorst overstonden. Integendeel, en met betrekking tot de Hoeksche en Kabeljauwsche twisten spreken de namen der Arkels en Egmonden hier luide, — ook Edelen hingen den Vorst aan, en dat niet alleen zij, die met hem verwant of bijzonder bevriend waren. Er waren er ook, die aan het hof van den Graaf eene schitterende stelling hadden, welke zij voor geen verblijf in een kasteel op het platte land wilden ruilen: want de Vorst wilde de Edelen niet ten eenen male berooven. Neen! hij wenschte hun hofbedieningen en vooral openbare betrekkingen in den lande te verschaffen; tot niet onbeloonde ambtenaren wilde hij hen maken, die ieder in hun distrikt het land zouden besturen ten bate van vaderland en vorst. En het is aan te nemen, dat er onder de Edelen dezulken geweest zullen zijn, die den eisch van den tijd begrepen en ingezien zullen hebben, dat aan de versnippering der macht en de verbrokkeling der krachten ten bate van bekrompen en beperkte heeren een eind moest komen; dat, zou het land in de

groote politiek der eeuw, waarin het betrokken werd, eene waardige rol spelen, in navolging der koningen van Frankrijk en Engeland, en in aansluiting aan eene dier Mogendheden, het noodig was de middelen des lands, zoo veel mogelijk, in ééne hand te leggen. Het is waar, ook minder belangelooze beweegredenen vermochten sommige adellijke geslachten zich aan de zijde van den Graaf te doen scharen. Te weten, de zóó hoog geplaatsten, dat zij bij ontstentenis van het grafelijk Huis of bij misnoegen, daartegen gerezen, hopen konden in de regeering op te volgen. Dezulken, en de Arkels en Egmonden zijn gebleken van zulke hooge gedachten niet vreemd te zijn, konden niet verlangen, dat de vorstelijke macht, die hun wellicht te eeniger tijd ten deel zou vallen, tengevolge van allerlei belemmeringen machteloos bleef. De Brederodes, het is waar, waren der mogelijk eenmaal opengevallen opvolging nader; maar juist deswege moest dit geslacht vijandelijk overstaan tegen de zoo even genoemde adellijke Huizen.

Doch hoe dit zij, kon het geval bestaan, dat Edelen op zoodanige gronden en daaronder op dezulke, die van edelen zin en inzicht getuigden, 's Vorsten partij waren toegedaan, dan behoeft men niet, gelijk door de anders bevoegdsten onder de Republiek geschied is, de aanhangers van den Vorst, in den tijd der twisten, die

wij op het oog hebben, Kabeljauwschen genoemd, van de onedele drijfveer der ingenomenheid met de tirannij van een' Vorst te verdenken, veelmin te beschuldigen. Een Hugo de Groot, een Vossius, Scriverius, Heemskerk (in zijn *Batavisch Arkadie*), Simon Stijl, van Wijn, zagen in de Kabeljauwschen de voorstanders van het gezag van den Vorst. Dit was dien mannen genoeg om, gedachtig aan de tirannij van Philips II, in hen de voorgangers van de voorstanders der Spaansche dwingelandij, en daarentegen in de Hoekschen de verdedigers der privilegiën en vrijheden, de voorgangers der burgerregenten en der staatschgezinde Edelen van hunnen tijd, te zien. De auteur van den *Tegenwoordigen Staat der Provincie Holland*[1]) verklaart, na eene opsomming van de hoofden der Hoekschen en die der Kabeljauwschen, hunne namen „omstandig te hebben willen aanteekenen om den lezer te doen zien, welke stamhuizen van ouds voorstanders, welke daarentegen verdrukkers der vrijheid hadden uitgeleverd. Men behoeft (voegt hij er bij) maar eene geringe ervarenis in de geschiedenissen dezer tijden te hebben, om duidelijk te zien, dat het de toeleg der Kabeljauwschen geweest zij, 's lands dierbare vrijheden te onderdrukken, terwijl de Hoekschen haar naar vermogen poogden boven te houden."

1) Deel I, p. 55. Die auteur schijnt geen ander dan Wagenaar.

En onder de Hoekschen prijkten dan bovenaan de namen der Brederodes en der Wassenaers, die op deze wijze mochten vernemen, hoe zij door de overlevering hunner geslachten gehouden waren om der Staatsche partij toegedaan te blijven, desnoods tegen den Prins, waar hij in de voetstappen van den Spaanschen tiran scheen te willen treden. Zulk een valsch gezicht op de geschiedenis kan het staatkundig vooroordeel bewerken!

Tweehonderd jaren vóór de uitbarsting der Hoeksche en Kabeljauwsche twisten was er een schitterende Vorstenzoon geweest, die, door ingezetenen ook van het Bisdom Utrecht ingeroepen, en gesteund door den Keizer, gezind was eene betrekking als waarin hij bij de vrije Friezen tot de onderdanen stond, als vorst over de Hollanders en Utrechtenaren te aanvaarden. En Graaf Willem I legde als Heer van Friesland het er op toe om alle feodale heeren uit dit landschap te weren. Deze zijn toeleg was juist de grond der vijandelijkheid van Gravin Adelheid tegen zijnen persoon. Maar de tijd was nog niet rijp en het Huis van Holland nog niet onafhankelijk genoeg om den eisch der maatschappelijke orde te trotseeren. Floris de Zwarte en Willem I, toen hij aan het hoofd der Friezen stond, waren jongere broeders van den Graaf. — Dirk VI, van zijne baronnen omgeven, in Holland gezeten, kon er niet aan denken als vorst over vrije burgers op te treden, en zoo Dirk VII zijnen

broeder Willem ten slotte het bewind zou hebben toevertrouwd, zijne gemalin dacht er anders over. Ja! Willem I zelf, Graaf van Holland gworden, heeft niet alleen aldaar het leenstelsel gehandhaafd, maar het zelfs in Zeeland ingevoerd, waar het nog geen' vasten voet had gezet. Eerst Floris V heeft het, tegen het eind zijner regeering zoo ver gebracht, dat hij, door eenen Dirk van Brederode gesteund, de Westfriezen, gevrijwaard tegen de invoering van feodale heeren op hun grondgebied, maar dan ook door kasteelen in een heilzaam bedwang gehouden, tot onmiddellijke onderdanen heeft bekomen, ja! hunne harten heeft gewonnen, dermate dat zij met de Kennemers en Gooilanders zich de voornaamste woekers van den door de Edelen gepleegden moord betoond hebben. Door de beschamende gevolgen van dien moord uit het veld geslagen, weldra door Wolfert van Borselen, die niemand om en bij den jongen Graaf nevens zich duldde, getiranniseerd, daarna door het volk, dat onder den kreet van Holland! Holland! tegen de Vlamingen was opgestaan, overvleugeld, hadden de Edelen gedurende zekeren tijd weinig in te brengen. En Graaf Willem III boezemde hun ontzag in. Door de Hollandsche natie begeerd als dapper medewerker tot de verdrijving der Vlamingen, door de Friezen gehuldigd, met de koninklijke Huizen van Frankrijk en van Engeland vermaagschapt, schoonvader van

een' Keizer en broederszoon van den Bisschop van Utrecht, handhaafde die vorst de vrijheden der burgers zonder de rechten, ten minste van den ouden adel, aan te tasten. De Edelen deelden in zijne heerlijkheid en de burgers getroostten zich de belastingen, op welke 's Graven grootheid hun te staan kwam, met uitzondering der Kennemers, die hunnen onwil dan ook moesten misgelden. Daar hij in Friesland ten Oosten der Zuiderzee geene Edelen invoerde, maar grafelijke ambtenaren onder den naam van Schouten, Schepenen en andere rechters aanstelde, zoo weigerde het volk aldaar hem zijne hulde niet. Dientengevolge was de oneenigheid tusschen de partijen gedurende zijne regeering opgeschort. Op hem ziet wat Willem van Hildegaerdsberch schrijft [1]). Nadat deze gelijktijdige sprokenspreker in het algemeen gezegd heeft, hoe een goed heer zijn land in rust houdt, door de boozen te kastijden, heet het [2]):

Dies ghelijc vel hier te voren
Van enen heer van hogher waerde,
Die soe berechte mitten zwaerde
Sijn volck, tlant, die coopman mede,
Datter pays was ende vrede
Binnen sinen lande al omtrent.
Hij hadde die bosen soe ghewent,
Dat sy hoer boesheit mosten laten

---

1) Uitg. v. Dr. Bisschop en Dr. Verwijs, p. 101 (L1).

2) vs. 14—27. *Van tregiment van goeden Heren.*

Ende totter doecht hem besaten,
Of hoer lijff daer om verliesen.
Van desen tween mosten si kiesen,
Des en wort hem gheen verdrach,
Oeck sachmer veel betalen tghelach
Die inder boosheit bleven vast.

en elders [1]):

Want hi mit wijsheit eere verwarff,
Dat alle sijn volck was wel te vreden
Beyde opt lant ende in die steden:
Twas eendrachtich waer men quam,
Doe hem God sijn leven nam,
Den edelen Grave van Hollant,
Die verre ende nae was wel becant,
Beyde in doechden ende in eren.

Wil men een getuigenis van den insgelijks gelijktijdigen grooten staatsman Philippus a Leydis over hem hooren? Het is vervat in zijne zoogenaamde metaphora en luidt aldus: [2]) „Men genoot toen overal rust: vriend en vijand ontzagen den vorst, en de onderdanen hadden zoo veel vrijheid, dat waar zij zich heen begaven, zij vrij en zonder eenige moeilijkheid naar hunne ouderlijke woning konden wederkeeren; en de regeering was zoo gematigd, dat noch de steden, noch de edelen, noch het volk, noch de geestelijken immer klaagden te veel

1) Aldaar, p. 122. vs. 6—13. *Hoe deerste partijen in Holland quamen.*

2) Zie de Jonge, *Over den oorsprong der Hoeksche en Kabeljauwsche twisten*, p. 21. Bij dezen auteur vindt men de charters aangehaald, op welke de bijzonderheden dezer geschiedenis steunen. — Phil. a L. schreef in 't Latijn.

belast te zijn of bedrogen te worden: daarom hebben zich toen allen van alle standen verblijd te mogen leven onder zulk een braaf en ontzaglijk vorst, die elk recht liet wedervaren, met eer regeerde en niemand, zonder vreeselijk getergd te zijn, eenig leed deed ondervinden."

Daarentegen was het gedrag van zijnen zoon, Willem IV, er als het ware op aangelegd om den twist weldra weder te doen ontbranden. Wij kunnen ons verklaren, dat hij, zoo jong als hij was, geslingerd tusschen de koningen van Engeland en van Frankrijk, door zijn weifelend gewapend optreden nu eens tegen den een', dan tegen den ander, zich beider ongenoegen op den hals haalde. Doch zijne pelgrimstochten eerst naar het Heilige Land, en daarna herhaaldelijk naar Pruisen ter deelneming aan den strijd der ridders van de Duitsche Orde tegen de heidensche Lithauers getuigen van onbegrensde eerzucht, daar op zulke bedrijven een glorierijke naam in de Christenheid te verwachten was. Daarmede en met weidsche hoffeesten gingen geweldige sommen verloren. Vanwaar die gelden te bekomen? Van de Hollandsche Steden, aan wie hij menige inkomst der Grafelijkheid verpandde en meer privilegiën verleende; van de Edelen, wier medewerking te bekomen was, zoo hun opengevallen leenen verstrekt of het uitzicht op het in leen verwerven van veroverd land geopend werd. Tot

het eene vond hij middel door leenen, wier bezitters gestorven waren, niet in hun geheel aan de naaste verwanten uit te geven, maar ze te verdeelen en met de deelen meer dan éénen vriend, wien hij eene vergoeding schuldig was, tevreden te stellen. En om het noodige veroverde en aan nieuwe leenmannen uit te geven land op te leveren, schijnt Friesland ten oosten der Zuiderzee bestemd geweest te zijn: wat hij van het land niet in leen zou geven, daarvan zou hij de inkomsten aan de Grafelijkheid trekken, en, zoo doende, zou hij zijne schulden kunnen betalen. Vandaar de felle oorlog tegen dat gewest. Voordat hij dien echter ondernam, bestreed hij de stad Utrecht, en wel niet den toen afwezigen bisschop, noch de Stichtsche Edelen (dezen kozen zijne partij), maar bepaaldelijk de stedelingen, die hem, voorzeker niet evenzeer als de Hollandsche Steden, vermochten of verlangden te wille te zijn, en voor de vrije Friezen partij zullen gekozen hebben. Wilde de Graaf de Friezen bevechten, zoo kon hij de stad Utrecht niet in den rug laten. Nauwelijks hebben dan ook de Utrechtsche burgers zich voor hem vernederd, of de tocht tegen Friesland vangt aan [1]). Met welk een' uitslag? het is genoegzaam bekend. De onderneming bracht hem den dood

---

1) Beka vermeldt dan ook den strijd tegen Utrecht als eene episode van den oorlog tegen Friesland.

en deed de hoop van bestaande of aanstaande Edelen op rijke leenen in rook vervliegen. Wat moest dit als van zelf uitwerken? Immers dit, dat de bestaande Edelen, om althans wat zij hadden, niet te verliezen en zich, zoo veel mogelijk voor de ten behoeve van den Graaf gedane opofferingen schadeloos te stellen, zich krampachtig aan hunne heerlijke rechten vastklemden, zich overtuigd houdend dat dit hun onwedersprekelijk goddelijk recht was, en allen, wier denkbeelden die rechten met besnoeiing, ja! met opheffing ten gevalle van een krachtig vorstelijk bewind bedreigden, als hunne vijanden beschouwden. Op de regeering van dezen Willem IV ziet wat Willem van Hildegaersberch zegt [1]):

Hier nae ghevelt alst wesen soude,
Dat hi starf ende voer ter moude,
Dese edel heer (Willem III), daer ic of waghe.
Doe sciede daer yammer ende claghe
Binnen sinen lande in corten tijden:
T volck ghinc onderlinghe strijden,
Die heren scheyden in partijen;
Men ghinc den huusman soe castien,
Dat hem rouwen mocht sijn leven,
Had hi schat off guet te gheven:
T eerste rumen was hem best.
T ghinc soe wonderlijc int lest,
Dat nyemant en wiste waer onthouden,
Die buten slote wonen souden:
Dus wast een wout sonder ghenade.

1) t. a. pl. bl. 101 en 102. vs. 37—51.

En elders: [1])

Doe ghinct haestelic verkeren,
Als hi wel selve screeff;
Want sijn soen, die nae hem bleeff,
Die leefde seer in overmoede; [2])
Dat dede, hi was van hoghen bloede
Van beyden sijden uut gheboren.
Die helt sijn volck al hier te voren
Utermaten seer in dwanghe.

In deze omstandigheden beleent Lodewijk de Beier zijne gemalin Margaretha, zuster van den kinderloos gesneuvelden Graaf, met deze landen. De faam, die er van dien Keizer uitging, zijn richting en streven in het Rijk als bevorderaar van de vrijheden der steden en van de zelfstandigheid der vorsten tegenover den Pauselijken Stoel moest teweegbrengen, dat de partij, later Kabeljauwschen genoemd, van de opvolging in het Huis van Beieren wat goeds verwachtte. — Maar, zoo dit het geval was, hoe kwam het, dat de andere partij niet tegen de zaak was ingenomen? Dit verschijnsel kunnen wij ons verklaren, wanneer wij bedenken, dat tengevolge van 's Keizers besluit de Keizerin het bewind zou voeren. Deze was de dochter van den fieren Graaf Willem III, die den adel althans niet ongenegen was geweest, en hare moeder was eene Fransche prinses: het Fransche Hof nu

1) bl. 122, vs. 14—23.

2) De koning van Frankrijk noemde hem *un fou outrageux.*

begunstigde in het Duitsche Rijk in geenen deele de richting, door de Beierschen voorgestaan. Bovendien eene zuster van haar was de gemalin van koning Eduard III van Engeland, wiens krachtig koninklijk gezag het bestaan van eenen bloeienden feodalen adel niet uitsloot. Nu is het de vraag, of Margaretha niet veeleer de gevoelens van haren man, dan de overlevering en de gezindheden van haar geslacht toegedaan was. Dat de Hoekschen geen bezwaar blijken gemaakt te hebben tegen hare bewindsaanvaarding, ja! bij hun gewapend verzet tegen de andere partij haar aan hun hoofd gehad hebben, bewijst genoegzaam, dat de Keizerin de denkbeelden, die den Beier bij de Kabeljauwschen welgevallig deden zijn, niet deelde. Trouwens lang duurde het niet, dat de Keizer zijner gemalin het bewind in Holland en Zeeland toevertrouwd liet. Reeds in hetzelfde jaar (1346) van hare aankomst alhier riep hij haar terug, natuurlijk zonder voor de reden uit te komen, en droeg het bewind aan zijnen en haren zoon Willem op, terwijl hij haar liet beloven, zich met het beheer dezer landen gansch niet te zullen bemoeien. Nu zijne echtgenoot hier een tijd lang was opgetreden, was 's Keizers doel bereikt: de Beiersche Dynastie was in Holland gevestigd.

Zoo kwam Hertog Willem in het land; maar het was zaak, dat hij geene partij koos tusschen de rich-

tingen, die het land verdeelden en met eene scheuring bedreigden, waarbij, zoo de richting, voor welke de vorst partij gekozen had, overwonnen werd, de Dynastie zelve het land verloren zou hebben. Wat kon hij dan anders doen, dan de begunstigers en de begunstigden zijner moeder bij het behoud der door hen bekleede bedieningen laten? Onder deze stilzwijgende voorwaarde zal Margaretha haren aanhang bewogen hebben, zich het bewind van haren zoon te laten welgevallen. Dat zij op dien aanhang een' grooten invloed uitoefende, blijkt hieruit ten duidelijkste, dat zij de toestemming der Edelen harer partij verkreeg tot den afstand ten behoeve van haren zoon, waartoe zij in 1349 besloot. — Maar hoe, met het oog op hetgeen wij betreffende hare richting onderstelden, en op haar later optreden in Holland, die afstand te verklaren? — Haar gemaal was in 1347 gestorven, en nu stond het aanzien der Beiersche partij in het Rijk op het spel. Karel van Luxemburg werd tot koning van Duitschland verkozen; maar daartegen werd Margaretha's zwager, Eduard de III van Engeland, door de aanhangers van wijlen den keizer overgesteld. En toen Eduard, om in zijnen oorlog tegen Frankrijk den steun van Karel IV te verkrijgen, van de Duitsche koninklijke waardigheid afzag, dreef de Beiersche partij de verkiezing van Frederik, Markgraaf van Meissen, die Margaretha scheen te zullen huwen. —

Dus was deze vorstin door het niet te verzaken belang van het Huis haars gemaals en door het uitzicht, haren persoon geopend, als het ware verstrikt in handelingen, waarbij zij ontslagen moest wenschen te zijn van bemoeiingen hier te lande naar den zin eener partij, met welke zij bij de richting, die zij thans in Duitschland voorstond, kwalijk erkennen kon het eens te wezen. Voorzeker zal ook de Kabeljauwsche partij hier te lande zich intusschen zoo sterk betoond hebben, dat eenig toegeven raadzaam scheen, mits zij alle verband met haren aanhang niet opgaf.

Nu was Hertog Willem alleen heer en kon hij, zoo scheen het, naar zijnen zin regeeren. Verre daarvan daan! De Kabeljauwschen, van het bewind der Keizerin ontslagen, en nu het overwicht harer partij zich van den hals afgeschud wenschende te zien, zullen er bij den jongen vorst op aangedrongen hebben, dat hij openlijk hunne zijde koos, en de Hoekschen van de aanzienlijke en winstgevende bedieningen, door hen bekleed, ontzette. Vermocht hij dit? Zal zijne moeder, bij de openbare voorwaarde eener geldelijke toelage, niet ook het belang harer aanhangers behartigd hebben? Zoo ja, dan was hij, bijaldien hij zijn woord niet wilde breken, buiten machte om aan den aandrang der Kabeljauwschen gehoor te geven. En gaf hij daaraan geen gehoor, dan verstrekten zij hem, bij den ellendigen staat zijner kas,

ook de middelen niet om aan zijne moeder de geldelijke bijdrage, door haar bedongen, te voldoen. En de Hoekschen? Bij hem overhelling tot hunne tegenpartij bespeurende, zullen zij hem liever, door verzuim van zijne verplichting, van zijne moeder afhankelijk gezien hebben.

Stond de zaak aldus geschapen, dan kunnen wij ons volkomen verklaren, dat Hertog Willem, geenen uitweg ziende, de vervulling zijner taak heeft opgegeven en van de regeëring afstand heeft gedaan. Doch evenzeer laat het zich denken, dat de Kabeljauwschen geen' vrede hadden bij dit zijn besluit: in hem verloren zij de hoop op eenen onschendbaren voorstander van hunne zaak, de wettiging en het hoofd hunner richting.

Maar, zoo haar zoon afstand had gedaan, was het te verwachten, dat Margaretha het bewind weder zou aanvaarden? Ook zij had afstand gedaan en daartoe hare redenen gehad. Doch de grond dier redenen bestond niet meer. De toestand van Duitschland was veranderd, de strijd ten voordeele van Karel IV beslist, en de Beiersche vorsten hadden, behalve het behoud van hetgeen zij bezaten, niets te hopen. Dus kon de Keizerin-weduwe zich vrij achten om aan de roepstem harer aanhangers gehoor te geven, den afstand, dien zij van de regeering van Holland en Zeeland gedaan had, te herroepen en de teugels van het bewind weder te aanvaarden. Alzoo

verscheen zij weder hier te lande. Zij liet zich thans vergezellen door haren oudsten zoon, Lodewijk den Romein, een maatregel, waardoor zij het voorwendsel benam aan hen, die beweerden door geene vrouw geregeerd te willen worden.

Doch, nu de zaken zoo ver gekomen waren, konden de Kabeljauwschen niet langer lijdelijk blijven. Daar het blijkbaar was, dat hunne tegenpartij zich thans dubbel sterk zou laten gelden, dwongen zij den zoon op zijne beurt zijnen afstand te herroepen en het bewind weder op zich te nemen.

Nu was de binnenlandsche oorlog verklaard met de moeder aan het hoofd der ééne, den zoon aan het hoofd der andere partij, — zonder dat wij daaruit behoeven af te leiden, dat er bijzondere vijandschap tusschen moeder en zoon bestaan heeft. Immers is de staatkundige strijd geen grond om hetgeen Margaretha onder de beweegredenen van den afstand, herhaaldelijk door haar gedaan, een en andermaal verklaart, te weten, de liefde voor haren zoon, dien zij gaarne gegoed en voorspoedig zag, voor onwaarachtigen hofstijl te houden.

Welk verloop de strijd gehad heeft, behoef ik niet te herinneren. Met een enkel woord vermeld ik, dat de Kabeljauwsche partij spoedig de talrijkste en sterkste bleek en voor geen geweldig bestormen van der Edelen kasteelen terugdeinsde. Zoo begreep Margaretha zich

niet zonder Engelsche hulp staande te kunnen houden. Zij bracht eene vloot bijeen, bestaande uit Engelschen, Henegouwers en Zeeuwen, onder wie de vijanden van de Hollanders steeds bondgenooten hadden gevonden. Ditmaal had Margaretha de overhand. Doch wel verre van door deze nederlaag den moed te verliezen, werden de Kabeljauwschen daardoor tot krachtiger aaneensluiting gedreven; zij sloten een verbond, ten einde Graaf Willem onverbrekelijk aan hunne partij te verbinden en hem tot verbanning der aanhangers zijner moeder te verplichten. Een nieuwe scheepstrijd verschafte hem de overwinning. Margaretha week naar Engeland, waar eene verzoening tusschen haar en haren zoon tot stand kwam, als om een goed voorbeeld aan de strijdende partijen in Holland te geven. Althans vaardigde Willem eene amnestie uit. Evenwel was dit slechts het einde van het eerste bedrijf der Hoeksche en Kabeljauwsche twisten.

Hoe men sedert over zijne regeering oordeelde, kan men weder zien uit Willem van Hildegaerdsberch, waar hij in het gedicht *van tregiment van goeden heren* [1]) het volgende zegt:

Daer nae quam bi wisen rade
Een edel heer, wel jonc van daghen,
Die ghinc die bosen soe verjaghen,
Dat hem die goeden quamen bij

---

1) Vs. 52—62.

Ende maecten sint die straten vrij,
Die te voren onveilich waren.
Dese edel heer van jonghen jaren
Die heeft verworven rijcken loff:
Waer men quam in enighen hoff,
Men zeide: Tis een edel heer,
Hi hatet quaetheit, hi minnet die eer.

En in zijn vertoog: *hoe deerste partijen in Hollant quamen*: [1])

In teerste hulde men der keyserinnen,
Daer nae den hertoghe horen zoen,
Die veel eeren was ghewoen,
Die wile sijn daghen waren goet:
God stercke noch dat edel bloet!

Toch acht de dichter, dat de jonge hertog, om dus prijselijk te blijven, naar den raad van ervaren mannen moest luisteren [2]):

Doch wil die juecht in hoerre macht
Ghedurich zijn, soe en cant niet scaden,
Dat sij hoer laet den ouden raden;
Want die oude heeft meer ghesien
Beyde van desen ende van dien,
Dan die jeucht begripen can.

En Philippus a Leydis roemt Willems deugden ten hoogste en prijst zijne godsvrucht en zijne eerbiedigheid jegens de vrouwen. „Na het sluiten van den vrede met

1) Vs. 48—53. In hetgeen dit gedicht verder, van vers 56 aan, inhoudt, geeft de auteur meer in het algemeen, in den smaak van Melis Stoke's uitweidingen, den grond van de oneenigheden aan, hoedanige men vóór Margaretha's dood gezien had.

2) In 't gedicht *van treg. v. goeden heren*, vs. 72—77.